This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

HD WIDENER
HW MYXW +

FA Jt.

THEOLOGIA IVDÆORVM

SIVE

Opus, in quo rem ipſam, quæ nunc Chriſtiana religio nuncupatur, etiam apud Antiquos fuiſſe, priuſquam Chriſtus veniret in carne, ex Hebræorum libris oſtenditur.

Errores vero, quos poſt natum Chriſtum Iudæi per fraudem, & malitiam attulerunt, coarguuntur.

Auctore IOSEPHO DE VOISIN Burdigalenſi.

PARISIIS,
Apud MATHVRINVM HENAVLT, viâ Iacobæâ ſub ſigno Angeli Cuſtodis:
Et IOANNEM HENAVLT, in Aulâ Palatij Delphinicâ, ſub Angelo Cuſtode.

M. DC. XLVII.

Cum Approbatione & Priuilegio Regis.

HAR R
UN SI
LI RY

SERENISSIMO
REGIÆ STIRPIS
PRIMO PRINCIPI
HENRICO
BORBONIO
CONDÆO.

SERENISSIME PRINCEPS,

Inter Auguſtiſſimæ

domus Tuæ trophæa terra, marique parta: Inter applausus, & gratulationes populi: Inter curas, quibus ad regni gubernacula sedens reipublicæ, & priuatorum commodis assidue inuigilas; ad Tuam accedo Celsitudinem.

Neque vereor ne in

publica peccem momenta, si Tua tempora meis sermonibus morer; omnium enim horarum Principem adire me intelligo. Cum Te nihil lateat eorum, quæ sciri possunt; nullis vtique occupationibus impediris; vt Tibi ad gloriam nihil sit accommoda-

tius, quam penitus inspici: & cum omnia immortalitate digna facias; iis, qui immortalitati laborant, apertæ ſunt ſemper apud Te fores, & inuitantia limina: quippe tantum litteras diligis, quantum ab illis probaris.

Eas ex Atauis Tuis Carolum Magnum Im-

peratorem primum in vrbem inuexiſſe referunt hiſtoriarum monimenta: ſed id tantum iis temporibus præſtare potuit, vt quaſi ex peregrina merce prodirent. Gaguin. lib. 4.

Tu vero dum eas in palatio Tuo collocas: immo dum in Auguſtiſſimæ mentis Tuæ

ſacrario reponis: dum eas in Sereniſſimorum Principum Filiorum Tuorum, Heroum incomparabilium familiaritate dignatus es in illuſtriſſimæ terrarum omnium Societatis gremio; dignas effeciſti Principibus.

Quantum Tibi debeant, publicis gratiarum

rum actionibus celebrare, & memoria viuorum, ac presentium teste posteris commendare, opus est eorum, qui loqui sciunt, & scribere.

Ego certe diutius affectus meos supprimere non potui. Patere, SERENISSIME PRINCEPS, me pro me mu

nere isto fungi: idque in hoc opere de Deo, Deique proprietatibus, quod Tuo nomine consigno, harum aliquot linguarum preconio, quæ per vniuersum orbem diffusæ sunt, vbique profiteri: qui, vt hoc pro dignitate rei exequi possem, non solum cum

Poëta linguas mihi centum, oraque centum optarem; ſed, vt verbis Scripturæ vtar, omnibus populis, gentibus, & linguis per omnem terram degentibus vellem prædicari. *Dan.3. v.31.*

Quamquam quæ Principum maior laus eſſe poſſit, quam quæ

ex consideratione diuinorum attributorum colligitur? Eô enim vos hominibus superiores, Deoque propiores esse intelligimus, quô prestantius in dignitatis vestræ apice, velut in propria sede creata diuinas perfectiones elucere conspicimus. Omnium ho-

minum votum eſt humanitus eſſe perfectos: Veſtra vero ſumma gloria eſt nihil niſi diuinum ſapere.

Omnia attributa diuina ad potentiam, bonitatemq; referuntur: quæ licet Regij ſanguinis Tui decora ſint, & ornamenta; in Te tamen, SERENISSIME

PRINCEPS, ſingularia ea eſſe omnes v̄na mente, vno ore conſentiunt: quippe qui ad nullius vnquam iniuriam ſumma Tua potentia vti volueris. Eô ſemper potentior haberi voluiſti, quô melior, alioſque meliores efficis; vt quod olim de ſuo Principe dixit

Romanus ille consul; Plin. 2us. de Traiano.
id nos de Tua Celsitudine eô verius pronuntiare deceat; quod quę veri numinis propria sunt, in Te exprimis.

Ille parens hominum, Deorumq; Optimi prius, deinde Maximi nomine colitur: quô praeclarior laus Tua, quem non mi-

nus constat Optimum esse, quam Maximum.

Optimum se, & Maximum superstitionis suæ cultoribus Iupiter ille probabat tonans, & micans ignibus: festi erant ignes; erant & vltrices flammæ. & serena tempestate tonitru bonum erat omen; sicut

ſicut turbida fulmen intentabat. Atque his quidem ſignis, tamquam propriis effectis potentiam, bonitatemque ementiebantur, qua carebant, falſa numina. Nos veri numinis cultu feliciores ſigna illa diuina eſſe præſagia tamquam fideles creatoris ſui mi-

niſtros nõ dubitamus, quibus ſuum erga homines amorem prouidũm peculiari modo commendat Deus.

Eiuſmodi fuit illa flamma, quę Tui ortus pręnuntia aliquot ante diebus in medio cœlo apparens caſtrum, in quo natus es, circumfulſit.

Refert Fr. Ioſeph Texera Luſitanus quondam Sereniſſ. Antonij Regis Portugalliæ confeſſor: tum Regis Chriſtianiſſimi eleemoſynarius, & concionator: & Dominæ Principiſſæ Condææ confeſſor.

Tale fuit illud toni-
tru, cuius ingens fra-
gor coelo sereno audi-
tus est, quum ad Bap-
tismatis fontem defe-
rebaris. Sicque iterum
sine nube tonuit, dum
aqua salutari ablue-
baris.

Eiusmodi fuit illa
flamma è coelo coru-
scans, quæ tamquam

itineris præuia facem tibi præferebat, dum à Rege vocatus aulam peteres; vnde summi Pontificis legatum à latere in Galliam aduentantem primus Regiæ stirpis princeps, principibus cęteris comitantibus exciperes septennis puer.

Is erat Alexander Medices Card. & Archiep. Florent.

Aderat Henricus Borbonius Montispenseriy Dux.

Qua maiestate post

exhibita Regis Christianissimi nomine pietatis officia; Tuo ipse testatus es, *Nibil Tibi gratius contingere potuisse, quam hanc occasionem profitendi quanto honore prosequereris, quamque comiter obseruares tum præclaram illam sanctissimam sedem,*

tum ſanctiſsimum Dominum Papam, quæque ad ius, & auctoritatem ſanctitatis ſuæ pertinent.

Vt te primum rationis vſum Deo, & Eccleſiæ impendentem agnoſcerent omnes datum terris Principem, à quo tantum res catholica ſplendorem

expectaret, quantum hæreticæ prauitati terrorem iniiceres: nec minus fidei nostræ antiquitatis retinentes Celsitudinis Tuæ pręsidio tuti essent, quam fallacium nouitatum rei auctoritatis Tuæ fulmen pertimescere deberent.

Quanto zelo pium

hunc ſenſum ſemper foueris: quanto ardore animi, & quam ſubtili intelligentia in eam curam ſemper incubueris, teſtantur publice Illuſtriſſimi Eccleſię antiſtites: & ſuis hoſtes cladibus ſentiunt Te è tot eximiis Regij ſanguinis titulis eo potiſſimum gloriari, quo nun-

nuncuperis Piissimus, Orthodoxus, Ecclesię defensor, Sedis Apostolicæ protector, Catholicæ veritatis columen.

Diuinarum proprietatum corona est immortalitas. Vt Tibi ad summam felicitatem nihil deesset; eos Tibi dedit Deus filios Du-

cem Enguiennensium, & Principem de Conty, per quos fieres immortalis.

Ille semper victor modo expugnato Belgij propugnaculo celeberrima illa toto terrarum orbe DUNKERKA natali Fratris sui die Oceanum Regi suo restituit.

11. die Octobr.

b

Frater de proſtratis nouitatibus aduerſus receptam Eccleſię doctrinam in Belgio exortis in ampliſſimo Europæ theatro præſente Clero Gallicano, plaudentibus omnibus Regni ordinibus, Te arbitro, & iudice glorioſiſſime triumphauit; veritatemque ſuæ

ſedi reſtituit.

Vt per Te, Tuoſque victrice Gallia; triumphante Eccleſia Tua ſit immortalis gloria.

Huius veritatis Eccleſiæ antiquitatem quum ab initio generis humani repetere non dubitet S. Auguſtinus: idque enodatius, quam petita è Iudæo-

1. Retr. cap. 13.

rum libris probatione constare non poſsit; rem Celſitudini Tuæ gratam, acceptáque, & Religioni noſtræ vtilem facturum me exiſtimaui, ſi ex Hebręorum monumentis Theologica noſtra dogmata eruam; vt videant omnes quanta fide antiquæ traditio-

nes apud nos conseruentur: & sciant Theologiam nostram expressam esse Scripturarum interpretationem à Mose, & Prophetis acceptam.

Quas enim habent Iudæi contrarias, & discrepantes à nostris sententias; in ijs solum habent, quæ spectant

ad Messię statum: quod ideo Christiani nominis odio per fraudem, & malitiam factum esse nemo sanus ambigit. Atque in hoc ab antiquis suis defecere traditionibus: humanasque, vt ipsimet conqueruntur, diuinis prętulerunt: & ita cœci animo ad plenas ca-

lumniis fabulas diuerterunt.

Quum autem mendacium nullum veritati locum relinquat; hinc aduertere deberent summæ veritatis fuga (cuius in aliis captiuitatibus vocem audire solebant) suam iamdudum abrogatam esse religionem: &

nos

nos eſſe gentem illam iuſtam, quam prædixit Eſaias *apertis portis ingreſſuram vrbem Sion ad cuſtodiendum veritates.* Cap. 26. v. 2.

Hæretici vero, & Nouatores hinc erubeſcant à recepta Eccleſiæ noſtræ Catholicæ doctrina tot anti-

quis traditionibus veneranda diſcedere. *State ſuper vias*, ait Propheta, *& videte, & interrogate de ſemitis antiquis & videte quæ ſit via bona, & ambulate in ea, & inuenietis requiem animabus veſtris.*

Iere. 6. v. 16.

Sic ea eſt perpetuæ, atque conſtantis do-

ctrinæ noſtræ ſinceritatis prærogatiua, vt omnium temporum præſcriptione aduerſus inſurgentes identidem hæreſes, & errores peremptorie ſit munita. Opinionum commenta delet dies: veritatis iudicia confirmat.

Neque vero de his

rebus, quæ ad fidei nostræ ſplendorem pertinent, apud Te agendi aliud magis opportunum tempus fuerit, SERENISSIME PRINCEPS, quam quo Auguſtiſſimę domus Tuę victoriis aucto Regis Chriſtianiſſ. imperio prima Eccleſiæ ſedes quam maximum inde

amplitudini ſuę cumulum acceſſiſſe reputat. Datum eſt enim oraculum, quod & ipſi hoſtes venerantur: Exaltationem regni Francorum ſublimationem reputari ſedis Apoſtolicæ.

Innocent. III. quod refert Hiſpanus Scriptor Anton. Auguſt. Epiſcop. Ilerdenſ. Antiq. coll. 3. Decret. l. 2. tit. 1. de Iudiciis.

Multi fortaſſe felicius hęc tractaſſent. Vtrum ipſe expectationem,

quam adeo illuſtris materia concitat, explenerim;

Pagina iudicium docti ſubitura mouetur
Principis, vt Clario miſſa legenda Deo.

Vnum hoc ſaltem prȩſtiterim, probaſſe me eſſe gratum. Suas in me nihil adhuc me-

ritum curas demittere non eſt dedignata Celſitudo Tua. Fouere iudicium tanti Principis, quod de me habere voluiſti, hic meus labor eſſe debet. Quum non minus Maximum, quam Optimum Principem habere me intelligam; cui, vt Maximo obtemperandum

eſt, quia imperat: vt Optimo, quia quod iubet, cum vtilitate noſtra coniunctum eſt; illud enitar & efficiam, vt ad exhibitionem obſequij prior ſit ſemper auctoritas imperantis, quam vtilitas ſeruientis.

Sereniſsimæ Celſitudini Tuæ,

Addictiſsimus, & fideliſsimus
IOSEPH DE VOISIN.

EPISTOLA

Illustrissimi Viri

D. DE GAVLMIN,

EQVITIS,

COMITIS CONSISTORIANI ORDINARII,

SVPPLICVM LIBELLORVM IN AVLA MAGISTRI

AD

CLARISSIMVM VIRVM;

D. DE VOISIN.

PRIMAM operis tui de Theologia Iudæorum partem (VIR CLARISSIME) legi, & quidem accurate. De illa quando iudicium meum postulas, faciam quod soleo ἐλευθεροστομῶν; vt nec amori, nec gratiæ

quidquam concedam αἱ γὰρ δύναιμι δὴ δικάζαι τὰς ψήφους. Ego multos vidi, qui hoc argumentum tractandum susceperunt. Sed neque Christiani rerum suarum amorem; nec Iudæi nostrarum odium satis exuunt. Plerique Hebraicæ linguæ negligentes cùm sibi regnare, adeoque rem totam rationibus confecisse videntur; tum demum hoc apud duræ ceruicis homines assequuntur, vt vulgo Iudæorum risum moueant. Alij peritiores; sed Sacræ tantum Scripturæ addicti Thalmudica monumenta nugas vocant: ideo maxime negligunt, quia maxime ignorant. Atqui cœcæ gentis pertinacia non nisi ex Magistrorum suorum scriptis, (quod bonum, felixque illis sit) refelli potest. Hoc certè hactenus neminem, vt oportuit, præstitisse certus sum: At-

thorem Pugionis fidei excipio, quem mala fide Galatinus exſcripſit. Verum iſti duo nimia poſterorum, ſuique fiducia, nec ſatis acri iudicio, magnoque optimæ cauſæ detrimento dum falſa ſcripta laudant, lęſæ veritatis rei, atque inania ſecuti, valida tranſmiſerunt. Tu vnus hoc tuo Libro omnium præteritorum comparationem labore, ac doctrina viciſti. Itaque cæteri æquales magis operis, quam eruditionis erunt; adeoque

Par onus ut tulerint, altius ipſe feres.

Vale, VIR CLARISSIME, AC DOCTISSIME, & me ama, 25. Mart. 1646.

GAULMIN.

Approbatio Doctorum.

Ego Doctor Theologus sacræ Facultatis Parisiensis legi primam partem *Theologiæ Iudæorum: de Dei attributis & perfectionibus concinnatam maxime ex scriptis Rabbinorum*, *opera Clarissimi viri D.* Ioseph de Voisin, *Burdigalensis*. Quod opus & magnitudine argumenti & eruditione tractatoris, & alijs nominibus commendabile, vtile erit docendis nostris, & arguendis Iudæis, qui ex magistrorum suorum effatis admodum conuinci amant. In tota serie libri nullum offendiculum reperi, aut aliquid deuium à regulis Catholicæ fidei Scripsi. Parisijs die 23. Martij, Anno 1646.

CHAPELAS.

Ego Valerianus de Flauigny, sacræ Facultatis Theologiæ Parisiensis Doctor, ac socius Sorbonicus, insignis ac Metropolitanæ Remensis Ecclesiæ Presbyter Canonicus, & in alma Parisiensium Academia sacrarum Hebraicarumque litterarum professor Regius, testor me attentè perlegisse librum, cui titulus est, *Theologia Iudæorum, siue opus in quo Christianæ religionis nostræ doctrinam etiam apud antiquos fuisse priusquam Christus veniret in carne, ex Hebræorum libris ostenditur, errores verò, quos post natum Christum Iudæi perfrandem & malitiam attulerunt, coarguuntur: Auctore Clarissimo viro* Ioseph de Voisin, *Burdigalensi*: In quo tantum abest vt aliquid deprehenderim quod Ecclesiæ Catholicæ regulis minimè cònsonet, aut bonis moribus, quin potius in veritate comperi eaque de Deo, & eius attributis Hebræorum doctores atque Rabbini prodiderunt, adeò studiosè congesta esse, ac solerter & ingeniosè concinnata, & sanctorum Patrum sententiis accommodata, vt sacræ Theologiæ cultores qui linguam sanctam amant summam sint inde percepturi cum voluptate vtilitatem. Ita me Deus amet lubens, & omninò ex animo subscripsi apud inclytam Sorbonæ domum, die vicesima tertia mensis Martii, anno reparatæ salutis millesimo sexcentesimo quadragesimo sexto.

DE FLAVIGNY.

EGo infra ſcriptus ſacrarum Hebræarumque litterarum Profeſſor Regius, bona fide teſtor hunc librum *de Iudæorum Theologia, à Clariſſimo doctiſſimoque viro Ioſepho de* Voiſin, ingenioſe, non minus, quam eleganter concinnatum, ita doctrina plenum eſſe, eruditione inſtructum, antiquorumque Hebræorum traditionibus refertum, vt non Theologis ſolùm, verum & linguæ ſanctæ ſtudioſis vtiliſſimum eſſe affirmare nequaquam dubitem, præterea cum in eo nihil aut Eccleſiæ Catholicæ, aut bonis moribus diſſonum conſpiciatur publica luce dignum iudico, atque in huius veritatis gratiam ſyngraphiam, iſtam propria manu ſcriptam ſignaui, Pariſiis die tertia Auguſti, anno 1646.

C. D'AVVERGNE.

CLariſſimi, Doctiſſimique viri Ioſephi de *Voiſin*, præclarum opus, quo religionis Chriſtianæ doctrinam apud veteres fuiſſe, priuſquam Chriſtus carnem aſſumeret, ex Hebræorum libris oſtenditur, & errores ab eo tempore à Iudæis propoſiti & inuenti expugnantur, eruditorum lectione dignum iudico; in eoque nihil contineri quod bonis moribus, & fidei repugnet, ſed plurimum fauere mecum affirmarit quiſquis illud legerit. Ita edico F. Marinus Merſennus, ordinis Minimorum Theologus Calendis Aprilis Anno 1646. Lutetiæ.

Approbatio Doctorum.

EGo Doctor Theologus sacræ Facultatis Parisiensis legi primam partem *Theologiæ Iudæorum: de Dei attributis & perfectionibus concinnatam maxime ex scriptis Rabbinorum, opera Clarissimi viri D.* Ioseph de Voisin, *Burdigalensis*. Quod opus & magnitudine argumenti & eruditione tr ctatoris, & alijs nominibus commendabile, vtile erit docendis nostris, & arguendis Iudæis, qui ex magistrorum suorum effatis admodum conuinci amant. In tota serie libri nullum offendiculum reperi, aut aliquid deuium à regulis Catholicæ fidei Scripsi. Parisiis die 23. Martij, Anno 1646.

CHAPELAS.

EGo Valerianus de Flauigny, sacræ Facultatis Theologiæ Parisiensis Doctor, ac socius Sorbonicus, insignis ac Metropolitanæ Remensis Ecclesiæ Presbyter Canonicus, & in alma Parisiensium Academia sacrarum Hebraicarumque litterarum professor Regius, testor me attentè perlegisse librum, cui titulus est, *Theologia Iudæorum, siue opus in quo Christianæ religionis nostræ doctrinam etiam apud antiquos fuisse priusquam Christus veniret in carne, ex Hebræorum libris ostenditur, errores verò, quos post natum Christum Iudæi per fraudem & malitiam attulerunt, coarguuntur: Auctore Clarissimo viro* Ioseph de Voisin, *Burdigalensi*: In quo tantum abest vt aliquid deprehenderim quod Ecclesiæ Catholicæ regulis minimè cohæreat, aut bonis moribus, quin potius in veritate comperi eaquæ de Deo, & eius attributis Hebræorum doctores atque Rabbini prodiderunt, adeò studiose congesta esse, ac solerter & ingeniose concinnata, & sanctorum Patrum sententiis accommodata, vt sacræ Theologiæ cultores qui linguam sanctam amant summam sint inde percepturi cum voluptate vtilitatem. Ita me Deus amet lubens, & omninò ex animo subscripsi apud inclytam Sorbonæ domum, die vicesima tertia mensis Martii, anno reparatæ salutis millesimo sexcentesimo quadragesimo sexto.

DE FLAVIGNY.

IN THEOLOGIAM IVDÆORVM.

PROLEGOMENA.

FACTVRVS me operæpretium sim si Theologica Iudæorum dogmata perscripserim, dubitabunt fortasse ij, quibus Ephori Lacedæmonij consilium de Lysandri oratione placuisset, huiusmodi scripta omnia defodienda potius esse, quam temere refodienda; quippe qui summos sæpe Pontifices Gregorium IX. Innocentium IV. Iulium III. Pium IV. Clementem VIII. Libros Iudæorum damnasse, & interdixisse videant; ut iam sine periculo euolui non possint,

similes arboribus per præcipitia nascentibus, quarum fructus non nisi vulturibus, ac coruis patent.

Iuuabit tamen horum Pontificum mentem ex ipsorum successore Paulo V. accepisse. Ille Hebraicam linguam, atque Chaldæam, &c. addisci, & Clementis V. vestigiis insistens, vt ipsius Clementis verbis vtar, Libros de linguis ipsis in Latinum fideliter transferri iubet ad fidem propagandam salubriter in ipsos populos infideles: vtque Catholici cognita Iudæorum malitia, atque perfidia, in fide, & charitate conseruentur: infideles autem ab infidelitatis tenebris educantur: & hæretici intelligentes legis interpretationem non priuati alicuius sententia, sed antiqua traditione, & Ecclesiasticis constitutionibus fieri, à peruersitate erroris liberentur.

In Bull. tom. 3. Const. 65. a. D. 1610 31. Iulij.

In Conc. Vienn. tit. 1. de Magist.

rentur. Qui ſapiunt, ait S. Bernardus, non deſipiant: qui non ſapiunt, ſapiant: & qui deſipuerunt reſipiſcant. Enimuero anno Dom. 1565. Pio IV. Pontifice S. Carolus Cardinalis Borromæus Concilio Mediolanenſi primo ſtatuit, vt eſſent linguæ, & rituum Iudæorum periti, qui ad eos concionarentur, diſcuſſa Synagogæ caligine, fidei noſtræ Chriſtianæ veritatem aperientes.

Iudæi partim nobiſcum ſentiunt, partim à nobis opinionum; vt & fidei diſſenſione diſcrepant. Et eam quidem partem, quæ eſt de iis, quæ nobiſcum communia habent, nemo adhuc, quod ſciam, attigit: eius tamen tractatio doctrinæ noſtræ Catholicę multam vtilitatem videtur afferre poſſe: nec enim id parui ducendum eſt, quod veritatis teſtimonium ha-

persuasit, vitentur; sed vltra progressum non habent; ne putentur necessariæ, tamquam vel ab illis salus esset; vel sine illis esse non posset: Scriptum est enim Ierem. 31. *Feriam domui Israel, & domui Iuda fœdus nouum, non secundum pactum, quod pepigi cum Patribus eorum.*

Portant Iudæi scripturam, inquit sanctus Augustinus, tamquam cœci speculum, in quo ab aliis videntur, ipsi se non vident: portant collatæ in in nos gratiæ prophetias: ideoque quod per omnes fere terras, gentesque dispersi sint, accepto quasi Caini signo, ne occidantur; Dei Optimi Maximi prouidentia est; vt quod deorum falsorum simulachra, aræ, luci, templa euertuntur, & sacrificia prohibentur; de codicibus eorum probetur, quemadmodum hoc fuerit tanto ante prædictum; ne forte

In Psal. 56. & 58.

Idem de ciu. Dei, l. 4. c. 34.

quum legeretur in nostris, à nobis putaretur esse confictum: *Ne occidas eos*, inquit Propheta, *ne quando obliuiscantur legem tuam: Disperge eos in virtute tua.* *Psal 58.*

Occisi ergo non sunt, sed dispersi; vt quamuis in fide, vnde saluarentur non haberent; tamen vnde nos adiuuaremur, memoria retinerent.

Ex hoc vero quod in iis fere solum quæ ad Messiam spectant, à nobis dissentiunt; id Christiani nominis odio per fraudem, & fallaciam eorum factum esse intelligimus. Fures imitati antiquarum traditionum suarum signa commutauerunt; vt iam non nisi nouis, & commentitiis vtantur. Acquiescamus, inquit sanctus Hieronymus, paulisper Iudæis, & eorum, qui apud eos sapientes vocantur, patienter ineptias audiamus; & tunc intelligemus quæ sunt Iudaicæ *In Epist. S. Pauli ad Tit.*

fabulæ ſine auctoritate ſcripturæ, ſine vlla aſſertione rationis, anilia quędam, & fabuloſa fingentium; de quibus Eſaias prophetauit, cap.29. v.13. *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe eſt à me: & fit religio eorum erga me ex præcepto, quod ab hominibus docetur.* Ideo tribus ante Ieroſolymitanum excidium annis forum Bethene dirutum eſſe ipſorum etiam monumenta teſtantur in Talmude *Baua metzia* Cap. 7. מפני מה חרבו חנויות של בית היני ג׳ שנים קודם ירושלים מפני שהעמידו דבריהם על דברי תורה *Quare vaſtatum eſt forum Bethene tribus ante Ieruſalem annis? Quia verba ſua verbis Legis præponebant.*

Aduerſariorum arma inſpicere prudentiæ eſt, vt ſciamus quibus armati eſſe debeamus, vt occurrere poſſimus quæſtionibus eorum, captioneſque diſcutere, vel prouocare

improbos. Ita de hoc Iudaicorum dogmatum ſtudio liceat illud Poëtæ vſurpare:

Eripit interdum, modo dat medicina ſalutem,
Quæque iuuet monſtrat, quæque ſit herba nocens.
Et latro, & cautus præcingitur enſe viator:
Ille ſed inſidias: hic ſibi portat opem.

Multi è noſtris, & præcipue Galatinus hanc curam ſuſceperunt; ſed quum non ſatis accurate, & exquiſite rem iſtam egerint; in iis retractandis eam adhibere conabor diligentiam, vt quod in eorum lucubrationibus deeſſe conquerimur; in Opere noſtro non deſideretur. Nec minus lubenter ad alteram partem aggrediar intactam hactenus: de iis nempe in quibus nobiſcum conueniunt

Iudæi: eumque ſequar ordinem, quem in Theologicis diſputationibus Doctores noſtri tenere ſolent. Licet tuta ſe ipſa Chriſtianæ religionis noſtræ veritas exigua hac ope, atque opera noſtra non egeat; ingratus tamen eſſe non poteſt labor eius, qui matris Eccleſiæ auctoritatem pro ſua parte defendit.

Cæterum miſeros eos, qui Iudaiſmi tenebris inuoluuntur, S. Paulum imitati, qui Iudæis tamquam Iudęus fiebat, ſcilicet malis eorum, tamquam ſi ſua eſſent, medicinam faciendo, compatientis affectu proſequamur, ſperantes aliquando fore, vt de fide in fidem venientes redemptionẽ, quam errore ducti ſperant futuram, iam contigiſſe gaudeant ſecundum Eſaiæ
Cap. 10. v. 21. prophetiam, *Reliquiæ conuertentur, reliquiæ, inquam, Iacob ad Deum fortem.*

EPISTOLA
REVERENDI ADMODVM PATRIS DIONYSII PETAVII E SOCIETATE IESV,
AD CLARISSIMVM VIRVM
D. DE VOISIN.

LIBRI tui ſpecimen, quod ad me recenſendum, caſtigandumque miſiſti, VIR CLARISSIME, reliquit me ex cenſore, ac magiſtro, rediens ad te, admiratorem

ſuum. Adeò multa in eo legi præclara, & ſcitu digna. Sed imprimis argumento ipſo placuit: quod amplum per ſe, ac magnificum, tractatione ipſa ſplendidius, illuſtriuſque feciſti. Quid autem Chriſtiano Theologo iucundius, atque optatius eſſe debet, quam quod illîc agitur, vt fidei dogmata ex ipſorum, qui implacabiles ſunt illius hoſtes, Hebræorum placitis, & decretis adſtruantur? Sed ineſt prætereà illo tuo in Opere non vulgaris iſte fructus, quod inueteratus ex eo conuincetur error, non minus bonis artibus, quàm Chriſtianæ rei pernicioſus. Nam ſunt plerique nec obſcuri, nec contemnendi ceteroquin homines, quibus Hebraiſmi ſtudium

vel omninò diſplicet; vel tantum in eo collocari operæ, minus profectò placet. Quod ipſum duabus de cauſis ſentire illos animaduerti. Primum quod inde præſidia ſubminiſtrari putant nouitatis in religione plus æquo cupidis hominibus, quibus ad Catholicæ ſimplicitatis, auctoritatiſque contemptum illorum acuitur, & armatur audacia. Deinde quòd ita perſuaſum habent nihil in reconditiore Rabbinorum ſupellectili, prẹter commentitias res, & aniles ac ludicras contineri fabulas: quas quidem accuratius explorare, vti nihil obſit (quod tamen difficile ſit credere) certè nihil ad veram, ſolidamque ſcientiam admodum interſit. Hæc igitur duo,

quæ Hebraicarum litterarum alioquin appetentes, absterrere solent, tuo illo ex Opere depelli ac refutari magnopere gaudeo. Nam & discent, qui hoc legere volent, quanto ad rem Catholicam tuendam, & ornandam adiumento disciplina ista esse queat, si non minus prudenter, quàm eruditè tractata fuerit: & non pauca inesse istîc intelligent; quorum ne graues quidem, & apprime pios Theologos pœnitere debeat.

Atque vt desint cetera, quanti tandem illud æstimandum est, quod ex tuo armamentario in promptu nobis ea sunt, quibus recentiorum ex illa fæce Iudaismi frangi, ac reuinci contumacia poterit? Quæ hominum na-

tio etsi plumbea sit, & communem cum vera pietate sensum, ac rationem amiserit; tamen dum se maiorum suorum sententiis, quorum proxima est apud illos ab sacris libris; immò par æqualisque dignatio, tam perspicue refelli viderint, non poterunt, nisi dedoceri, ac resipiscere velint, sine pudore aliquo, & ęquiore in nos animo discedere. Non est autem in censu, & apparatu Christiani Doctoris ac Theologi postremo numeranda loco vis, & facultas illa Iudaicæ coarguendæ perfidiæ: vt à quo populo lucis, & salutis per Christum in nos primordia deriuata sunt, nos in illum vicissim eadem ista, per quæ salui sumus, fidei, & Christianæ veritatis beneficia confe-

ramus. Mihi quidem, vt de me profitear, non parua videtur futura hæc accessio ad Theologicorum nostrorum dogmatum commentationem: in qua me scis occupatissimo modò animo, otioque versari. Tum vero impensius hortor, vt in eo, quod feliciter instituisti, quoad tuo, publicoque commodo poteris, gnauiter & impigrè perseueres. Itáque prorsus habeas, prima ista lucubratione tua non perfunctam & absolutam apud nos fidem, & industriam tuam; sed ad vberiora posthac iisdem ex Hebræorum, & ingenij tui fontibus proferenda, deuinctam, & oppigneratam teneri.

Verum hæc adhuc speranda scilicet, & postmodum opera, stu-

dioque tuo fruenda ſuccedent. Quod autem moliris in præſens, & cuius mihi guſtum, ac ſpecimen repræſentaſti, ſi iis, quæ legi, cetera, vti confido, reſponderint, magno mihi tùm ad illam, qua ſum erga te vſus, hortationem incitamento ſunt: tum ad communem exorandum Dominum, tibi vt ad exequenda reliqua, corporis, animique vires ſuppetant: & illius, quod iam edideris, fructus ex communi vtilitate, & proborum, ac Doctorum approbatione conſtet. Vale, VIR ERVDITISSIME, & me, vti facis, amare perge.

Optabam ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, &c. *qui sunt Israëlitæ, quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium & promissa: quorum patres, & ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula, Amen. Non autem quod exciderit verbum Dei. Non enim omnes, qui ex Israël sunt, ij sunt Israëlitæ: neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij; sed in Isaac vocabitur tibi semen: id est, non qui filij carnis, hi filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine,* &c. Epist. ad Rom. cap. 9.

LIBER

LIBER PRIMVS,

DE DEO,

ET PROPRIETATIBVS EIVS.

CAPVT PRIMVM.

De cognitione Dei.

D*EVM nescire mori est, nosse viuere est.* Fundamentum fundamentorum, & columna scientiarum est agnoscere vnum primum ens, causam, & principium omnium entium, *inquit Rabbi Moses in sua summa Talmudica lib. de fundamentis legis, Cap. 1.*

Author lib. de Speculo, cap. 33.

יסוד היסודות ועמוד
החכמות לידע שיש שם
מצוי ראשון והוא
ממציא כל נמצא

Longum esset, & non necessarium huiusce notitiæ dignitatem explicare. Caput commendationis eius apud nos esse debet; quod à Deo sit imperata. Exod. 20. v. 2. 3. *Ego sum Dominus Deus tuus: Non erunt tibi dij alij coram me.* Vt huius rei notitia habeatur, *ait R. Moses*, præceptum est affirmans, Exod. 20. vers. 2. *Ego sum Dominus Deus tuus.* Quicumque vero alium fingit Deum præter hunc, peccat in præceptum negans, *Exod. 20. v. 3. Non erunt tibi dij alij coram me.* Summumque, ac præcipuum negat fundamentum, à quo cætera pendent omnia.

Lib. de fundamentis Legis, cap. 1.
וידיעת דבר זה מצות עשה שנאמר אנכי ה" אלהיך וכל המעלה על דעתו שיש שם אלוה אחר חוץ מזה עובר בלא תעשה שנאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וכופר בעיקר שזהו העיקר הגדול שהכל תלוי בו

Audaciam existimat Tertullianus de bono diuini præcepti disputare: Neque enim quia bonum est, idcirco auscultare debemus; sed quia Deus præcepit. Ad exhibitionem obsequij prior est authoritas imperantis, quam vtilitas seruientis.

De Pænitentia, c. 4.

Quærit author libri de fundamentis, Quomodo fundamentum legis diuinæ positum sit in re, quæ nulli enti, nisi soli Deo pateat? Hoc dat responsum. Cognoscere Deum esse non est fidei articulus in lege tradi-

Lib. 2. cap. 1.
ראוי שישאל שואל ויאמר איך יונח שרש לתורה אלהית דבר שהוא נעלם השגתו משום נמצא זולת השם. והתשובה בזה כי לא יונח מציאות

tus, quatenus eiusmodi cognitio haberi non poteſt; ſcilicet ſecundum eſſentiam Dei; ſed quatenus Deus cognoſci poteſt; ex rebus nempe creatis, quæ ab ipſo authore ſuo, & cauſa ſua emanant.

האל שורש לתורה מן הצד שהוא נמנע ההשגה שזהו מצד מהותו יתברך אלא מן הצד שהוא אפשר ההשגה וזה מצד היות הנמצאות מושפעות ממנו והוא עלה להם ופועל אותם.

Si Deum ex ſe, & ex natura ſua ſimpliciter conſideramus; nihil eſt minus notum. Non enim, *vt docet author libri de Cardinalibus Chriſti operibus, in Præfat.* patitur ad liquidum ſe videri diuinitas, quam vtique inueſtigatio fidelis aliquo modo odorat, vel ſentit; ſed puram eius eſſentiam nec conſpicit, nec comprehendit. Quidquid de illo omnino retuleris; rem aliquam ipſius magis, & virtutem, quam ipſum explicaueris. Quid enim de eo condigne aut dicas, aut ſentias, qui omnibus, & ſermonibus, & ſenſibus maior eſt. *Hanc rationem affert Scholiaſtes R. Moſis ad Cap. 1. de fundamentis legis.* Id cuius eſſentiam cognoſcere volumus, cognoſci non poteſt, niſi ex definitione eius: Deus autem benedictus definiri non poteſt: definitio enim compoſita eſt ex genere proximo, & differentia; Deus autem non habet genus, ſub

שכל דבר שנרצה לידע מהותו לא נדע אותה אלא מגבולו והקב״ה אין לו גבול שהגבול הוא מורכב מן הסוג הקרוב וההבדל והקב״ה אין לו סוג שיכלל תחתיו לפיכך לא נוכל להשיג מהותו.

quo comprehendatur; ideoque non possumus comprehendere essentiam eius.

Sed si Deum in rebus creatis inspicimus; nihil est notius Deo. A primordio rerum, *inquit Tertullianus*, conditor earum cum ipsis pariter compertus est, ipsis ad hoc prolatis vt Deus cognosceretur. Ideo, *vt notat author libri de fundamentis*, initium legis ducitur ab explicatione creationis mundi; vt Deum creatorem demonstret. Quod enim res è potentia in actum eductæ referuntur; argumentum est esse agens, à quo in actum eductæ sint. Quod vero productæ diuersis temporibus commemorantur, sex nempe diebus Geneseos; argumentum est esse agens liberum.

Lib. 1. aduers. Marcionem, cap. 10.

Lib. 2. Cap 4.
לכך התחילה התורה בפרשת בראשית לחורות על מציאות הפועל וזה כי ממה שנזכר שם מציאות הדברים מן הכח אל הפועל יש ראיה על מציאות הפועל המוציא אותם אל הפועל וממה שנזכר מציאתם אל הפעל בזמנם מתחלפים והם ששת ימי בראשית יש ראיה על מציאות פועל בכוונה ברצון

Eleganter exclamat author Examinis mundi: Qua ratione occulta est natura tua, Deus, quandoquidem mirabilia opera tua adeo publica sunt, & aperta? Et si magnitudine splendoris sui exilem mentis nostræ aciem perstringant; nihilominus tamen ideo magnificentiam tuam nõ ignoramus. Quod enim tantopere sit abscondita;

איך יעלם מציאותך עם גודל פרסום פלאי מעשיך והגלותם ואם תכלית הראותם מחייב לנו העלמם לקצורינו לא בכל זאת נחדל להכיר גדלך כי חזק הסתרו יעיד עליו למקצרים כמו שיגלהו חוזק הראותו למשיגים כמו העטלף אשר אור יקרות לא ראתה

id argumentum illius & indicium eſt imbecillibus; vt è contra ſplendore aſpectus ſui patet iis, qui capere poſſunt: quemadmodum veſpertilio, cuius oculi propter imbecillitatem potentiæ ſenſitiuæ, lumen clariſſimum ferre non poſſunt, neceſſariò fingit in ſe vim ſcintillantium ſolis radiorum, quos fugit: aquila vero vere exprimit propius accedendo ad ſolem, cuius ſplendore recreatur: quamuis hæ duæ cognitionum ſpecies inter ſe omnino differant.

עינו לחולשת כחו וחושו והוא בהכרח מצייר חוזקו ניצוץ השמש אחרי היותו בורח ממנו כמו שיציירהו הנשר ציור אמיתי ברוב התקרב אליו להתענג בזיוו ואם שני מיני הציור אין ביניהם הדמות

Similiter apud Triſmegiſtum: Nihil eſt in vniuerſo mundo quod non ſit ipſe (Deus.) Eſt ipſe entia, & non entia: entia quidem manifeſtauit, non entia vero habet in ſe. Hic occultus eſt: hic notiſſimus: *Et, quod admirabile eſt, quo ſe Deus clarius exhibet, eo vlterius ſe quærendi initium affert.* Quæramus, *inquit D. Auguſtinus.*, inueniendum, quæramus inuentum: vt inueniendus quæratur, occultus eſt: vt inuentus quæratur, immenſus eſt.

οὐδέν ἐστιν ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ, ὃ οὐκ ἔστιν αὐτός: ἔστι καὶ τὰ ὄντα, καὶ τὰ μὴ ὄντα: τὰ μὲν γὰρ ὄντα ἐφανέρωσε, τὰ δὲ μὴ ὄντα ἔχει ἐν ἑαυτῷ. οὗτος ὁ ἀφανὴς, οὗτος ὁ φανερώτατος.

In Ioannem.

Elegantiſsimus eſt Tertulliani locus in Apologetico, qui nobis ſuggerit comparationem cognitionis illius, qua Deus nobis in-

Cap.17.

notescit, cum notitia viri, quæ ex ornatu eius nobis imprimitur. Quod colimus nos, Deus vnus est; qui totam molem istam cum omni instrumento elementorum, corporum, spirituum, verbo quo iussit, ratione, qua disposuit, virtute, qua potuit, de nihilo expressit in ornamentum maiestatis suæ: vnde & Græci nomen mundo κόσμον accommodarunt. Inuisibilis est, etsi videatur: Incomprehensibilis, etsi per gratiam repræsentetur: Inæstimabilis, etsi humanis sensibus æstimetur, adeo verus, & tantus est. Cæterum quod videri communiter, quod comprehendi, quod æstimari potest, minus est, & oculis, quibus occupatur, & manibus, quibus contrectatur, & sensibus, quibus inuenitur. Quod vero immensum est, soli sibi notum est. Hoc quod est, Deum æstimari facit, dum æstimari non capit. Ita eum vis magnitudinis, & notum hominibus obiecit, & ignotum.

Libr. 2. cap 1. כי מעלת האומן תוכר בפעולתיו

Author libri de fundamentis comparat notitiam Dei ex creaturis, notitiæ artificis ex operibus eius.

Orat. 34.

Gregorius Nazianzenus comparat eam

notitiæ citharœdi ex cithara, & cantu eius; vt ipsis illius verbis cognitio Dei vt in se est, rectè similis diceretur notitiæ, qua quis de facie cognoscitur. Quemadmodum, inquit, quispiam citharam pulcherrime videns elaboratam, eiusque concinnitatem, & ordinatam dispositionem; aut etiam citharæ cantum ipsius audiens, nihil aliud quam ipsum citharæ fabricatorem ac citharœdum cogitabit, & ad ipsum recurret animo; etiam si de facie minime cognoscat. Sic etiam nobis eorú, quæ condita sunt, artifex, eaque mouens, & conseruans causa manifesta est, tametsi mente non comprehendatur.

Ὥσπερ γὰρ κιθάραν τις ὁρῶν κάλλιστα ἠσκημένην καὶ τὴν ταύτης ἐναρμονίαν, καὶ εὐταξίαν, ἢ τῆς κιθαρῳδίας αὐτῆς ἀκούων, ἄλλό τι, ἢ τὸν τῆς κιθάρας δημιουργὸν καὶ τὸν κιθαρῳδὸν ἐννοήσει. καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναδραμεῖται τῇ διανοίᾳ, κἂν ἀγνοῶν τύχῃ ταῖς ὄψεσιν· οὕτω καὶ ἡμῖν τὸ ποιητικὸν δῆλον, καὶ τὸ κινοῦν, καὶ τηροῦν τὰ πεποιημένα, κἂν μὴ διανοίᾳ περιλαμβάνηται.

His consentanea est doctrina R. Mosis in summa sua Talmudica: Nulla est humana cognitio, quæ Deum indagare, & assequi possit. Iob. 11. vers. 7. *Num inuestigatione Deum inuenies? Num vsque ad perfectionem omnipotentem inuenies?* Quid quærebat comprehendere Moses doctor noster, Exodi 33. v. 18. *Fac me videre, quæso, gloriam tuam?* Volebat cognoscere veritatem essentiæ Dei benedicti eâ notitia qualem habet hominis is qui illum de fa-

Tractat. de fundamentis legis, cap. 1.

אין דעתו של אדם
יכולה לחשיגו ולחקרו
וזהו שאמר הכתוב
החקר אלוה תמצא
אם עד תכלית שדי
תמצא ומהו זה שביקש
משה רבינו להשיג
כשאמר הראני נא את
כבודך ביקש לידע
אמתת המצאו של
הקב"ה עד שיהיה ידוע
בלבו כמו ידיעת אחד
מן האנשים שראה פניו
ונחקקה צורתו בלבו

cie nouit, & imaginem eius habet impressam in animo, hominem illum ab aliis distinctum concipiens: sic petebat Moses magister noster diuinam essentiam ab aliis rerum creatarum naturis distinctam animo complecti; donec illius essentiæ veritatem, vt in se est, intelligeret. Significauit illi Deus benedictus hominem viuentem, ex corpore, & anima compositum nulla scientia veritatem huiusmodi assequi posse. Cognitionem tamen vni illi post homines natos maximam, nullique post hac similem dedit. Id enim in contemplatione veritatis essentiæ diuinæ consecutus est, vt Deum ab aliis creatis distinctum conciperet; quo quis hominem modo ab aliis distinctum habet in animo, cuius posteriora vidit, vestemque, ac totum corpus attente aduertit provt distinguitur ab aliis corporibus. Hoc Scriptura designat Exod. 33. vers. 23. *& videbis posteriora mea: At facies mea non videbitur.*

שנמצא אותו האיש נפרד בדעתו משאר האנשים כך ביקש משה רבי להיות מציאת הקב"ה נפרדת בלבו משאר מציאות הנמ- צאות עד שידע אמתת המצאו כמו שהיא וחשיבו הקב'ה שאין כח בדעת האדם החי שהוא מחובר מגוף ונפש להשיג אמתת דבר זה על בוריו והודיעו הקבה" מה שלא ידע אדם לפניו ולא ידע לאחריו עד שהשיג מאמיתת המצאו דבר שנפרד הקבה" בדעתו משאר הנמצאים כמו שיפרד אחד מן האנשים שראה אחוריו והשיג כל גופו ומלבושו בדעתו משאר גופי האנשים ועל דבר זה רמז הכתוב ואמר וראית את אחורי. ופני לא יראו.

Epist. 142 ad Damasum.

Quorsum, *inquit D. Hieronymus*, illud Exodi 33. *Nemo faciem meam videbit, & viuet*, quum facie ad faciem se

ad

ad Moysem locutum esse fateatur, Ibid. v. 11? Respondebunt vtique iuxta possibilitatem humanam Deum visum, non vt est; sed vt voluit se videri. *Clarius id explicat D. Thomas 1.2.q.98. art.3.ad 2.* Dicendum quod sicut Augustinus dicit 12. super Genes. ad litteram, in Exodo dicitur, *Locutus est Dominus Moysi facie ad faciem:* Et paulò post subditur, *Ostēde mihi gloriam tuam.* Sentiebat ergo quod videbat, & quod non videbat, desiderabat; non ergo videbat ipsam Dei essentiam: & ita non immediate ab eo instruebatur. Quod ergo dicitur quod loquebatur ei facie ad faciem, secundum opinionem populi loquitur Scriptura, qui putabat Moysen ore ad os loqui cum Deo; quum per subiectam creaturam, id est per angelum, & nubem ei loqueretur, & appareret. Vel per visionem faciei intelligitur quædam eminens contemplatio, & familiaris infra essentiæ diuinæ visionem.

12. super Gen. ad lit.

Similem refert interpretationem Scholiastes R. Mosis: Quærebat Moses comprehendere veritatē essentiæ creatoris, vt eam corde suo insculptam haberet:

In lib. de Fundamentis Legis, cap. 1.

שבקש לחשיג אמתת המצאו של בור׳׳ כדי שיהא נחקק בלבו

מפני שחשב שיוכל
להשיג זה על דרך
מופת והודיעו השם
שזה אי אפשר אלא
יודיעו מה שיוכל
להשיג מה שהוא
שלם במין האדם,

putabat enim ſe poſſe eam demonſtratiuè percipere: Deus vero ſignificauit illi id eſſe impoſſibile; ſed fecit, vt cognoſceret quod cognoſcere poterat, tam perfectè quam erat capax ſpecies humana.

אשר ידעו יי׳ פנים
אל פנים שהיה לבו
גס בו ומדבר אליו
בכל עת שרוצה כענין
שנא׳ ועתה אעלה אל
יי׳ עמדו ואשמעה מה
יצוה יי׳ לכם.

R. Salomoh Iarchi in illud Deut. 34. *Et non ſurrexit vltra propheta in Iſrael ſicut Moyſes, quem noſſet Dominus facie ad faciem.* Senſus, *inquit*, Scripturæ eſt; quod Moſes ad Deum animo fidenti accederet, & cum eo loqueretur, quoties vellet iuxta illud Exod. 32. v. 30. *Aſcendam ad Dominum*, & num. 9. v. 8. *ſtate vt conſulam quid præcipiat Dominus de vobis.*

R. Moſes in ſumma ſua Talmudica lib. de fundamentis legis, cap. 7. his verbis præſtantiam prophetiæ Moſis deſignari cenſet; quod res, quas Deo docente percipiebat, non per ænigmata, ſed clare intueretur.

ומה הפרש יש בין
נבוא׳ משה לנבוא׳
שאר כל הנביאי׳ שכל
הנביאים בחלום או
במראה ומשה רבי׳
רואה והו׳ ער ועומד
שנאמר ובבא משה
אל אהל מועד לדבר
אתו וישמע הקול
מדבר אליו כל הנביאים
עי׳ מלאך לפי׳ רואים

Quæ eſt, *inquit*, differentia inter prophetiam Moſis, & aliorum omnium Prophetarum? Quia ſcilicet alij Prophetæ vel in ſomnis, vel in viſione prophetiam recipiebant: at Moſes doctor noſter videns, vigilque ſtabat num. 7. v. 89. *Quando ingrediebatur Moſes in tabernaculum conuentus ad loquendum cum*

eo, audiebat vocem loquentis ad se. Omnes Prophetæ ab angelis discebant; ideoque visa eorum in ænigmate, & figura apparebant eis: Moses vero magister noster id ab angelis non accipiebat num. 12. v. 8. *Ore ad os loquar cum eo:* ita scriptum est Exod. 33. v. 11. *Et loquebatur Dominus ad Mosem facie ad faciem*, num. 12. v. 8. *& ideam Domini contemplabitur*, id est non per ænigmata; sed rem clarè, & perspicue, non figuratiue intuebitur, iuxta illud de eo scripturæ testimonium num. 12. v. 8. *& in visione, non per ænigmata.* Quippe qui non propheraret obscure, & ænigmatice; sed in visione, clare, & dilucide intueretur quod res erat.

מה שהם רואים במשל וחידה ומשה רבינו לא על ידי מלאך שנאמר פה אל פה אדבר בו תאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ונאמר ותמונת ה" יביט כלומר שאין שם משל אלא רואה הדבר על בוריו בלא חידה ובלא משל והוא שהתורה מעידה עליו ומראה ולא בחידו' שאינו מתנבא בחידה אלא במראה שרואה הדבר על בוריו.

CAPVT II.

De argumentis quibus probatur Deum esse.

VErisima est, & digna sapiente illa Scholiastis R. Mosis sententia. Etsi ad credenda illa omnia (scilicet Deum esse, &c.) debeamus duci traditione sine vllo scrupulo, & dubitatio-

Ad Cap. 1. lib. de Fundam. Legis.

ואף על פי שאנו חייבין להאמין בכל אלו הדברים מצד הקבלה ולא יהיה בלבנו ספק

בחן כשנשמע מופת על אחד מאלו העיקרים: יסמך הלב בו ותתחזק האמנה.

ne; Ratione tamé, qua vnum aliquem è fidei articulis probari audimus, sustentatur animus, fidesq; confirmatur.

Part. 2. cap. 11.

ובאשר גדלנו על מנהג דעות הסכלים שבו אלו הדיעות הפלוסופיות כאלו הם נכרים מתורתנו כזרותם מדעות הסכלים ואין הענין כן:

Ipse Rabbi Moses in more Neuochim: Quum, *inquit*, ad consuetudinem, & institutum stolidarum, imperitarumque gentium istarum sic educati fuimus; factæ sunt nobis sententiæ, & opiniones philosophicæ, quasi peregrinæ, & alienæ à nostra lege; provt alienæ videntur stultis, & ignorantibus: verum nequaquam ita est.

E nostris S. Hilarius, Fidem, *inquit*, non nudam Apostolus, atque inopem rationis reliquit: quæ quamuis potissima ad salutem sit: tamen nisi per doctrinam instruatur, habebit quidem inter aduersa tutum refugiendi recessum: non etiam retinebit constantem obtinendi securitatem, eritque vt infirmioribus sint post fugam castra; non etiam vt arma habentibus adsit interrita fortitudo.

Strom lib. 1.

αὐτοτελὴς μὲν οὖν καὶ ἀπροσδεὴς ἡ κατὰ τὸν σωτῆρα διδασκαλία δύναμις οὖσα, καὶ σοφία τοῦ θεοῦ· προσιοῦσα δὲ φιλοσοφία ἡ ἑλληνικὴ οὐ δυ-

Idem ante illum docuerat Clemens Alexandrinus: Est per se ipsa perfecta, & nullius indigens doctrina Saluatoris: vt pote facultas & sapientia Dei. Porro Græca philosophia ad eam acce-

dens, non potentiorem facit veritatem; sed sophisticam aduersus eam impressionem imbecillem reddens, propulsansque dolosas contra veritatem insidias, congruens vineæ sepimentum, & vallum dicitur.

Rationes autem quibus Hebræi probant Deum esse, è pluribus hæ sunt eximiæ. Cœlum, *inquit R. Moses*, perpetuo voluitur; at volui non potest sine motore: motor autem est Deus benedictus sine manu, sine corpore.

Quæ sic explicat Scholiastes: Id nobis demonstratur ex cœlo, quod perpetuo moueri compertum habemus. Dicimus enim cœlum è duobus alterum esse necessariò: vel generationi, & corruptioni obnoxium; vel non. Si generationi, & corruptioni obnoxium est; Id, per quod ipsum existit, quum antea non esset, Deus est: Estque ens necessario existens, neque est corpus, neque potentia corporis. Si enim id, per quod existit corpus, corpus esset; esset vtique compositum. Quidquid autem compositum est, habet causam. Si vero eius causa composita est, redit quæstio; ideoque concedendum est

γατωτέραν ποιεῖ τὴν ἀλήθειαν ἀλλ' ἀδύνατον παρέχουσα τὴν κατ' αὐτῆς σοφιστικὴν ἐπιχείρησιν, καὶ διακρουομένη τὰς δολερὰς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιβουλάς, φραγμὸς οἴκου εἴρηται καὶ θριγκὸς εἶναι τοῦ ἀμπελῶνος.

In summa Talmud. lib. de Fund. Leg. c. 1.

שהגלגל סובב תמיד ואי אפשר שיסוב בלא מסבב והוא ברוך הוא המסבב אותו בלא יד ובלא גוף.

הבננו בזה הגלגל מצאנו שהוא סובב תמיד נאמר שזה הגלגל אינו יוצא מב׳ פנים או שהוא הווה ונפסד או לאו אם הוא הווה ונפסד ממציאו אחר ההעדר הוא האל יתברך והוא מצוי מחויב המציאות לא גוף ולא כח בגוף שאם היה ממציאו גוף הגוף גם כן מורכב וכל מורכב יש לו עילה ועילתו אם היא מורכבת חזר הדין לפיכך יכלה לממציא שאין לו עילה והוא האל ית׳ וגם ממציאו אינו דבר אפשרי שהאפשרי יש לו עילה וכל שיש לו עילה אינו מחויב המציאות

id, per quod alia existunt, causam non habere: & hoc est Deus. Sic etiam id, per quod alia existunt, non est contingens: quod enim est contingens, causam habet: & quod habet causam, non existit necessariò: ideoque author mundi non potest esse nisi ens necessariò existens. Quod si cœlum est expers generationis & corruptionis: at semper mouetur: quod autem mouetur, motorem habet. Si motor esset corpus, corpus moueretur dum mouet: itaque motor non potest esse corpus, neque potentia corporis. Quæ quum ita sint duobus argumentis probatum est ens esse necessario existens quod creauit cœlum, & omnia quæ in medio eius continentur: vel quod mouet cœlum, estque causa eius.

הילכך אי אפשר שיהא ממציא העולם אלא מצוי מחוייב המציאות ואם אינו הווה ונפסד הרי הוא מתנועע תמיד וכל מתנועע יש לו מניע ואם מניע גוף הרי הגוף גב" מתנועע בעת שיניע הילכך יהיה מניע לא גוף ולא כח בגוף הרי נתבאר על ב' הפנים שיש שם מצוי מחתיב המציאות הוא שברא הגלגל וכל מה שבתוכו או המניע הגלגל והוא עלתו

Hanc alteram paulo post subiungit rationem: Certum est mundum esse ens: omnia autem entia sunt triplicis ordinis: vel enim omnia sunt generationi, & corruptioni obnoxia: vel omnia sunt expertia generationis, & corruptionis: vel quædam sunt obnoxia generationi, & corruptioni: quædam sunt expertia generationis, & corru-

דבר ידוע שהעולם מצוי וכל המצוים לא יצאו מג' חלקים או כולם הוים ונפסדים או כולם אינם הוים ונפסדים או מקצתם הווה ונפסד ומקצתם אינו הווה ונפסד אי אפשר שיהיו כולם הוים ונפסדים שאם כן יהיה כל מצוי אפשר

ptionis. Non possunt esse omnia generationi, & corruptioni obnoxia; alioquin omne ens posset generari, & corrumpi. At species non potest esse contingens: alioqui sequeretur quod quidquid est destrueretur. Quod si omnia desinerent esse, nihil existeret; nos autem existimus, & videmus alia multa existere. Secundo falsum est omnia esse expertia corruptionis, & generationis: videmus enim multa entia generari & corrumpi. Restat tertio, vt quædam sint expertia generationis & corruptionis. Id autem quod est expers generationis & corruptionis; si causam habet, licet causa eius necessario existat; ipsum tamen contingens est; ideoque causa ipsa erit necessario existens. Ex hoc argumento id colligitur quandoquidem sunt entia quædam corruptioni & generationi obnoxia: & est aliquid quod expers est generationis, & corruptionis; illud est causa eius quod generationi, & corruptioni est obnoxium: & hæc causa, si causam habet, contingens est. & quum non detur progressus in infinitum; sed tandem deueniendum sit in causam

לו ההויה וההפסד
והאפשרות במין אי
אפשר שלא יהיה
יתחייב שיפסד כל מצוי
ואם יפסדו כולם לא
יהיה דבר מצוי והרי
אנו מצויים ורואים
דברים רבים מצוים
החלק השני שאינם
כולם הווים ונפסדים
גכ״ שקר שהרי אנו
רואים מצויים רבים
הווים ונפסדים נשאר
החלק השלישי שיהיה
מקצתם אינו הווה
ונפסד והדבר שאינו
הווה ונפסד אם יש
לו עילה אף על פי
שעילתו מחוייבת
המציאות הוא אפשרי
המציאות לפיכך תהיה
העילה היא המחוייבת
המציאות היוצא מזה
התופסת שמאחר שיש
שם דברים הווים
ונפסדים ודבר שאינו
הווה ונפסד עילה
להווה ונפסד והעילה
אם יש לה עילה תהיה
אפשרית וזה לא ימשך
לאין קץ אלא בסוף
יכלה לעילה שאינה
הווה ונפסדת ואין לה
עילה והיא מחוייבת
המציאות והוא האל
ית״.

expertem generationis, & corruptionis, & quæ causam non habet: hæc necessario existet: Estque Deus.

Similiter D. Thom. 1. par. q. 2. art. 3. Impossibile est ergo quod secundum idẽ, & eodem modo aliquid sit mouens, & motum, vel quod moueat seipsum. Omne ergo quod mouetur, oportet ab alio moueri. Si ergo id à quo mouetur, moueatur, oportet & ipsum ab alio moueri: & illud ab alio. Hic autem non est procedere in infinitum: quia sic non esset aliquod primum mouens, & per consequens nec aliquod aliud mouens, quia mouentia secunda non mouent, nisi per hoc quod sunt mota à primo mouente, sicut baculus non mouet, nisi per hoc, quod est motus à manu: ergo necesse est deuenire ad aliquod primum mouens, quod à nullo mouetur: & hoc omnes intelligunt Deum.

Secunda via est ex ratione causæ efficientis. Inuenimus enim in istis sensibilibus esse ordinem causarum efficientium, nec tamen inuenitur, nec est possibile, quod aliquid sit causa efficiens sui ipsius, quia sic esset prius se

ipso,

quod est impossibile: non autem est possibile, quod in causis efficientibus procedatur in infinitum; quia in omnibus causis efficientibus ordinatis primum est causa medij, & medium est causa vltimi, siue media sint plura, siue vnum tantum: remotâ autem causâ, remouetur effectus: ergo si non fuerit primum in causis efficientibus, non erit vltimum, nec medium. Sed si procedatur in infinitum in causis efficientibus non erit prima causa efficiens: & sic non erit nec effectus vltimus, nec causæ efficientes mediæ, quod patet esse falsũ. Ergo est necesse ponere aliquam causam efficientẽ primam, quam omnes Deum denominãt.

Tertia via est sumpta ex possibili, & necessario, quæ talis est. Inuenimus enim in rebus quædam, quæ sunt possibilia esse, & non esse: cum quædam inueniantur generari, & corrumpi: & per consequens possibilia esse, & non esse. Impossibile est autem omnia, quæ sunt talia, semper esse; quia quod possibile est non esse, quandoque non est. Si igitur omnia sunt possibilia non esse; aliquando nihil

fuit in rebus. Sed si hoc est verum; etiam nunc nihil esset: quia quod non est, non incipit esse, nisi per aliquid quod est. Si igitur nihil fuit ens, impossibile fuit quod aliquid inciperet esse; & sic modo nihil esset: quod patet esse falsum. Non ergo omnia entia sunt possibilia; sed oportet aliquid esse necessarium in rebus. Omne autem necessarium vel habet causam suæ necessitatis aliunde, vel non habet. Non est autem possibile, quod procedatur in infinitum in necessariis, quæ habent causam suæ necessitatis; sicut nec in causis efficientibus, vt probatum est. Ergo necesse est ponere aliquid, quod sit per se necessarium, non habens causam necessitatis aliunde, Sed quod est causa necessitatis aliis: quod omnes dicunt Deum.

CAPVT III.

Deum esse vnum, & non vno plures.

יש בעולם נמצא מחוייב המציאות בעצמו שאין לו עלה:

EST itaque in mundo ens necessariò existens per se, *inquit author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 6.* quod

causam non habet, & cui nihil est par; quum ipsum sit causa omnium entium; quo stat existentia, & substantia eorum: ipsius vero existentia ab illis non pendet, nec ab alio extra se. Hoc est Deus benedictus.

ולא דומה לו והוא עלת כל הנמצאים ובו קיום מציאותם ואין קיום מציאותו תלוי בהם ולא בזולתו והוא האלוה יתברך.

Ideoque vnus est: Ex eo enim quod Deus benedictus est ens necessariò existens, consentaneum est eum esse vnum. Quod si non esset vnus; sed essent duo, pluresve: duo in vnoquoque eorum reperirétur necessariò: id quod necessariò existeret: & id quo vnum ab alio differret. Ideoque esset compositus Deus: & compositio esset causa existentiæ eius: Non esset ergo per se necessario existens.

כי להיות יתברך מחוייב המציאות ראוי שיהיה אחד.

אם לא היה אחד אלא שנים או יותר היה בכל אחד מהם בהכרח שני עניינים ענין חיוב המציאות וענין בו יובדל מזולתו ויהיה אם כן מורכב והיתה הרכבתו סבת מציאתו ולא יהיה אכ״ מחוייב המציאות בעצמו.

Vt enim docet D.Thom.1.par.q.3.ar.7. Omne compositum est posterius suis componentibus, & dependens ex eis. Tum omne compositum causam habet: Quæ enim secundum se diuersa sunt, nó conueniunt in aliquod vnum, nisi per aliquam causam adunantem ipsa. Deus autem non habet causam, quum sit prima causa efficiens.

Deus à Deo nullo differt, *inquit Boetius lib. de Trinit.* nec vel accidenti-

bus, vel ſubſtantialibus differentiis in ſubiecto poſitis diſtat. Vbi vero nulla eſt differentia, nulla eſt omnino pluralitas, quare nec numerus; igitur vnitas tantum.

Quod eleganter explicat Anſelmus in Monologio cap. 3. Quidquid eſt nonniſi per aliquid eſt. Quod quum ita ſit, aut eſt vnum, aut ſunt plura, per quæ ſunt cuncta quæ ſunt. Sed ſi ſunt plura, tunc ipſa referuntur ad vnum aliquid, per quod ſunt, aut eadem plura ſingula ſunt per ſe, aut ipſa per ſe inuicem ſunt. At ſi plura ipſa ſunt per vnum, iam non ſunt omnia per plura; ſed potius per illud vnum, per quod plura ſunt. ſi vero ipſa plura ſingula ſunt per ſe; vtique eſt vna aliqua vis, vel natura exiſtendi per ſe, quam habent vt per ſe ſint. Non eſt autem dubium, quod per ipſum vnum ſint, per quod habent, vt ſint per ſe. Verius ergo per ipſum vnum cuncta ſunt, quam per plura, quæ ſine eo vno eſſe non poſſunt. Vt vero plura per ſe inuicem ſint, nulla patitur ratio, quoniam irrationalis cogitatio eſt, vt aliqua res ſit per illud, cui dat eſſe.

Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 11. *aliam rationem desumit ex eo quod Deus habita ratione creaturarum, vt causa earum, parem non habet: ergo nec habita ratione sui.* Hoc, *inquit*, explicatur in lege Deut. 6. v. 4. *Audi Israel Dominus Deus noster Deus vnus est.* id est, quemadmodum Deus quatenus est Dominus noster: siue creator omnium entium (quæ est prima propositio à nobis exarata) debet esse ens necessario existens per se causa omnium; quod in hoc par non habet iuxta illud Esaiæ 40. v. 25. *Cui ergo me assimilabitis? aut cui similis ero?* Omnia enim præter Deum causam habent. Sic habita ratione ipsius Dei Deus vnus est, & non est alius illi par, neque est præter eum ens necessarium.

וזהו שנתבאר בתורה בפרשת שמע ישראל יי" אלהינו יי" אחד כלומר כי כמו שבבחינת היותו אלהינו רצה לומר ממציא כל הנמצאים והוא המופת הראשון שכתבנו יתחייב שיש מחוייב המציאות הוא לבדו עלת הכל ואין לו דומה בזה כמו שאמר הכתוב ואל מי תדמיוני ואשוה כי כולם הם עלולים זולתו כן מצד עצמו הוא אחד ואין שני דומה לו ואין זולתו מחוייב המציאות.

Certe, *inquit Tertullianus in primo libro contra Marcionem, cap.* 3. quemcumque alium Deum induxeris, non alia poteris eum forma tueri Deum, quam vt & illi proprium diuinitatis adscripseris sicut æternum, ita & summum magnum. Duo ergo summa magna quomodo consistent; quum hoc sit summum magnum, par non habe-

re? Par autem non habere vni competat, in duobus esse nullo modo possit.

CAPVT IV.

De essentia Dei.

Qvalis sit essentia Dei, siue id quod in Deo primum esse intelligimus, & à quo reliqua deinceps, quæ sunt illius propria, deriuantur, non longe quærendum est: nam cōmunis hoc sensus habet, id esse maxime naturale Deo, vt sit id quod est. οὐσία Dei, *inquit D. Ambrosius*, quum dicitur, quid aliud significatur, nisi Deum semper esse: quod litteræ ipsæ exprimunt: quoniam vis diuina οὖσα ἀεὶ hoc est quum sit semper, οὐσία dicitur, vnius litteræ mutato ordine propter sonum, & compendium, decoremque sermonis.

Lib. de Incarnat. c. 9.

Porro ens quum de Deo dicitur, notandum est quod docet Eulogus apud Photium: Esse ipsum aliud est, quod superprincipali Trinitati cōuenit, aliud quod inest nobis. Illic enim quod est, supra omne esse consurgit; Hic autem ne proprie quidem est esse. Quinam enim

Καὶ δὴ καὶ τὸ εἶναι ἄλλο τί ἐστιν ἐπὶ τῆς ὑπεραρχίου τριάδος, καὶ ἄλλο τὸ ἐν ἡμῖν· ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸ ὂν ὑπὲρ τὸ εἶναι· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲ κυρίως ὄν. πῶς γὰρ ἂν εἴη κυρίως ὂν τὸ ἐκ μὴ ὄντων παρηγμένον, καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν τῇ

proprie sit ens, quod ex nihilo productum est, & in nihilum suapte natura defluit?

τῇ οἰκείᾳ φύσει ἀποῤῥέον.

Itaque compertum est, *inquit Author lib. de fundamentis*, nomen entis vere non posse tribui vlli enti, præter Deum. De aliis enim præter eum entibus dici non potest ea semper esse; sed tantum dum existunt; non post, nec ante. Sed Deus benedictus quia semper permanet in eodem statu, ipsius essentia verum est ens.

Lib.2. cap.27.

ולזה הוא מבואר כי שם הנמצא אי אפשר שיצדק על שום נמצא מן הנמצאי' באמתו אלא על השם כי מה שזולתו מן הנמצאים אי אפשר שיצדק עליו שם נמצא באמת בכל הזמנים אלא בהיותו נמצא בלבד לא אחר כן ולא קודם לכן אבל הוא ית'' מאשר הוא קיים תמיד על אופן אחד יהיה מציאותו מציאות אמתי

Vere enim tribuitur nomen entis ei, cuius esse non pendet ab alio, quam ab ipsius essentia. Ex eo enim quod eius esse pendet ab ipsius essentia, nullomodo contingens est. Quod si dicimus de cœlis, eos moueri perpetuò; id verum est quamdiu motor est, à quo moueantur: secus, si desinat esse motor. Sic etiam de intelligentiis separatis, si dicantur entia: verum est, quamdiu est qui creat, atque conseruat eas, sed habita præcise ipsarum ratione, earum non est absolute esse. quia pendent ab alio: nec eis debetur esse, nisi habita ratione causæ ipsarum.

Ibid.

וכן יפול הנמצא באמת על מי שאין מציאותו תלוי בזולתו אלא בעצמותו לפי שאין בו אפשרות כלל אחר היות מציאותו תלוי בעצמותו כי אם נאמר בשמים שהם מתנועעים תמיד הנח זה יהיה אמת כשימצא המניע אותם שיניעם אבל אם יעדר מניעם לא יהיה זה אמתי כן בשכלים הנבדלים אם יאמר בם שהם נמצאים יהיה זה אכת בהמצא ממציאם והמעמד ומקיים מציאות אבל בבחינת עצמם אין מציאותם מציאות מוחלט אחר שהם נתלים בזולתם ואין המציאות מחוייב להם אלא בבחינת עלתם.

Maximus Martyr in capitibus Theologicis non aliter de eo scribit. Quod, *inquit*, secundum essentiam propriè est bonum, est quod neque principium, neque finem, neque causam, vt sit, neque motum vllum secundum ipsum esse ad causam aliquam habet. Quod autem non est eiusmodi, ne propriè quidem est ens; vtpote quod principium, & finem, & causam vt sit, & motum ad causam habet secundum esse ipsum. Porro quod proprie non est, tametsi dicatur esse participatione, eius, qui propriè est, voluntate & est, & esse dicitur.

τὸ κατ' οὐσίαν κυρίως ὂν ἀγαθὸν, ἐστὶ τὸ μήτε ἀρχὴν, μήτε τέλος, μήτε αἰτίαν τοῦ εἶναι, μήτε τὴν οἱανοῦν κατὰ τὸ εἶναι πρὸς αἰτίαν τινὰ κίνησιν ἔχον. τὸ δὲ μὴ οὕτως ἔχον, οὐδὲ κυρίως ὂν ὡς ἀρχὴν, καὶ τέλος, καὶ αἰτίαν τοῦ εἶναι καὶ τὴν κατὰ τὸ εἶναι πρὸς αἰτίαν τινὰ κίνησιν ἔχον. τὸ δὲ κυρίως οὐκ ὂν κἂν εἶναι λέγηται κατὰ μέθεξιν βουλήσει τοῦ κυρίως ὄντος καὶ ἔστι, καὶ λέγεται.

Serm. 31. in Cant.

Quidquid veniens, *inquit D. Bernardus*, ex eo quod fuit, non cessat tendere in id quod erit, transitum sane habet per Est: sed omnino non est. Nam quomodo est, quod nunquam in eodem statu permanet? solum proinde vere est, quod nec à Fuit præciditur, nec ab Erit expungitur: sed solum, atque inexpugnabile remanet ei Est, & manet quod est: nec Fuit, illi sane tollit esse ab æterno: nec Erit, esse in æternum: ac per hoc sibi vendicat verum esse, id est increabile, interminabile,

nabile, inuariabile. *Sic Boetius in libro de Trinitate solum Deum esse id quod est; reliqua non esse id quod sunt, demonstrat.*

Denique Gregorius Papa quærit, cur quum omnia creauerit Deus, vt essent; solus esse dicatur: ac sic respondet. Sed aliud est esse, aliud principaliter esse: Aliud mutabiliter, atque aliud immutabiliter esse. Sunt enim hæc omnia; sed principaliter non sunt: quia in semetipsis minime subsistunt: & nisi gubernantis manu teneantur, esse nequaquam possunt. *Lib. 16 Moral. c. 16.*

Et hoc, *inquit Iudæus ille*, significatum est Mosi in rubo Deum sic interroganti, Exod. 3. v. 13. *Si dixerint mihi, quod est nomen eius; quid dicam ad eos?* Existimabat Moses illum forte, qui ei apparebat, esse angelum aliquem, cuius esse pendet ab alio, ideoque de petitionis suæ exitu dubitabat. Quum enim totum esse, & potentia angeli pendeat ab alio; si ille alius voluntatem eius vellet esse interdictam; Esset vtique sine dubio; nec fieret quidquam eorum, quæ desiderat. Quamobrem respondit illi Deus nomen suum esse *Ero qui Ero*, id est ens à se ip-

Ibidem.
וזהו שנרמז לו למשה
בסנה כששאל ואמרו
לי מה שמו מה אומר
אליהם כי משה חשב
שאולי הנראה אליו
היה אחד מהשכלים
הנבדלים שמציאותם
נתלה בזולתם ולזה
היה חושש שמא לא
ישיג מבוקשו אחר
שכל מציאותו וכחו
של זה הזולת תלוי
בזולתו ואם הזולת
ההוא יחפוץ לבטל
רצונו יתבטל בלי ספק
ולא יצא אל הפועל
דבר ממה שהוא חפץ
ולזה השיבו הש״י כי
שמו הוא אהיה אשר
אהיה כלומר הנמצ׳
אשר מציאותו תלוי

ſo, & non ab alio dependens; vt propterea crederet ſuam expleri voluntatem provt ipſi placeret. Hæc autem dictio *Ero* eſt primæ perſonæ de ſe loquentis; quaſi diceret, Ego ſum, quia ſum, non autem quia alius eſt præter me: nec enim meum eſſe, & potentia mea pendet vllo modo ab alio; vt alia pendent entia: nullum enim ex aliis præter me de ſe ipſo poteſt dicere: Ego ero qui ero: ſed id ſolum dicere poteſt, Ego ero quia erit: dictio enim Erit nō deſignat perſonam loquentis; ſed tertiam perſonam, quæ ſit cauſa eius. quaſi diceret, Ego ero quia erit alius præter me, cauſa ſcilicet prima, à cuius eſſe pendet eſſe rerum omnium. Ipſius autem Dei benedicti eſſe ab ipſo pendet, & non ab alia cauſa: & ideo de eo ſolo extra cætera entia recte dici poteſt, Ego ero qui ero, id eſt, Ego ſum, & exiſto quia ſum: ſiue per me: non autem quod alius ſit præter me; ſiue non per alium.

Sic D. Hieronymus in tertium caput epiſtolæ ad Epheſios de illis Exodi verbis agens; Loquitur, *ait*, in Exodo Dominus, *Ego ſum qui ſum: & hæc dices filiis*

בעצמותו לא בזולתו ולזה יהיה מובטח שיעשה חפצו ורצונו בכל אשר יחפוץ וזהו לשון אשר אהיה שהוא לשון המדבר בעד עצמו כלומר אני הוא מצד שאני הוה לא מצד שזולתי הוה כי אין מציאותי וכחי תלוי בזולתי כלל כמו שהו׳ הענין בשאר הנמצאי׳ כי מה שזולתי מן הנמצאי׳ לא יפול עליו זה השם שיוכל לומר על עצמו אהיה אשר אהיה אבל מה שיפול עליו הוא לשון אהיה אשר יהיה כי מלת יהיה אינו מורה על המדבר בעדו אבל על נמצא אחד נסתר שהוא עלתו וירצה לומר אהיה אשר יהיה אני הוא מצד שזולתי הוה והוא הסבה הראשונה שמציאות כל הנמצאים תלוי במציאותו והוא יתברך מציאותו תלוי בעצמו ולא בסבה אחר׳ ולזה יצדק עליו בלבד מזולתו מן הנמצאים שם אהיה אשר אהיה כלומר אני הוה ונמצא מצד שאני הוה ולא מצד שזולתי נמצא.

Israel, Qui est, misit me ad vos. Nunquid solus Deus erat, & cætera non erant? vtique Angeli, cœlum, terra, vel maria, & ipse Moses, cui Dominus loquebatur, & Israel, & Ægyptij, ad quos, & contra quos princeps, & aduersarius mittebatur, erant. Et quomodo nomen commune substantiæ sibi proprium vendicat Deus? Illa, vt diximus, causa, quia cætera vt sint, Dei sumpsere beneficio: Deus vero, qui semper est, nec habet aliunde principium, & ipse sui origo est, suæque causa substantiæ, non potest intelligi aliunde habere quod subsistit.

Idem in Epist. 136. Deus, *inquit*, solus quia æternus est, hoc est quia exordium non habet, essentiæ nomen vere tenet. Hoc enim nomen ad sanctum Moysem per Angelum est delatum. Quærenti enim quod esset nomen eius, qui eum pergere præcipiebat ad populum ex Ægypto liberandum; respondit: *Ego sum, qui sum: & dices filiis Israel,* Qui est, *misit me ad vos:* tamquam in eius comparatione, qui vere est, quia incommutabilis est, ea, quæ commutabilia facta sunt, quasi non sint. Quod

enim dicitur, Fuit, non est: & quod dicitur, Erit, nondum est. Deus autem esse tantum nouit: fuisse, & futurum esse non nouit. Solus enim Pater cum Filio, & Spiritu sancto veraciter est: cui comparatum esse nostrum, non esse est.

At D. Ambrosius in Commentariis ad Psalmum quadragesimum tertium, non nomen Dei in illo Exodi loco, sed rem nominis expressam putat. Denique cognoscens, *inquit*, mentem eius Deus, non respondit nomen, sed negotium: hoc est rem expressit, non appellationem, dicens, *Ego sum qui sum*: quia nihil tam proprium Dei quam semper esse.

CAPVT V.

De nomine Dei.

EX iis quæ superiori capite de epistola 136. D Hieronymi retulimus, discimus proprium nomen Dei esse nomen essentiæ. Hoc est nomen tetragrammaton, de quo R. Moses in More Neuochim, parte 1. cap. 61. Omnia, *inquit*, nomina Dei, quæ in libris Sacris inueniuntur,

כל שמותיו יתעלה הנמצאים בספרים כולם נגורים מן

deriuata sunt, vt palam est, ab operibus eius, vnico excepto Iod, He, Vau, He, quod est nomen Dei proprium: vnde etiam vocatur *Schem Hammephorasch* nomen explicatum: quia clare, & citra vllam æquiuocationem de substantia creatoris docet.

הפעולות וזה מה שאין העלם בו אלא שם אחד והוא יוד״ הא׳ ואו׳ הא״ שהוא שם מיוחד לו יתעלה ולזה נקרא שם המפורש ענייננו שהוא יורה על עצמו יתעלה הוראה מבוארת אין השתתפות בה.

Paulo post, Probabile omnino est, hoc nomen, tum secundum significationem ipsius vocis; de qua inter nos hodie non nisi parum constat: tum secundum lectionem significare id, quod necessariam habet existentiam.

ואפשר שיורה כפי הלשון אשר אין אתנו היום ממנה אלא דבר מועט וכפי מה שיקרא נכ׳ עניין חיוב המציאות.

Subiungit, Quum doceat de substantia Dei: quo respectu, vel in qua significatione nulli creaturæ communicatur, sicut de eo dicunt Rabbini, *Nomen meum* proprium mihi.

להיותו מורה על עצמו יתעלה מאשר לא ישתתף אחד מן הנבראים בהוראה ההיא כמו שאמרו עליו זכרונם לברכה שמי המיוחד לי.

Similiter D. Thomas 1. parte, quæst. 13. art 11. ad 1. & adhuc magis, *inquit*, proprium nomen est tetragrammaton, quod est impositum ad significandam ipsam Dei substantiam incommunicabilem: &, vt sic liceat loqui, singularem.

Aliam affert ethymologiam author libri de fundamentis: Nomen quod scri-

Lib. 2. cap. 28.

שם הנכתב ביוד״ הא״ ויו׳ הא׳ הוא הנקרא

bitur per Iod, He, Vau, He, vocatur *Schem hammephurasch*, id eſt nomen diſtinctum. Ideo autem, *ait ille*, vocatur diſtinctum, quia eſt peculiare, & proprium Deo benedicto præ cæteris nominibus: Alia enim nomina dicuntur de Deo, & de aliis, præter Deum: quia illa nimirum impoſita ſunt Deo benedicto, ſiue habita ratione creaturarum: ſiue propter aliam rationem: non autem habita ratione ipſius eſſe neceſſarij. Sic Elohim ſignificat poteſtatem: ideoque tribuitur Deo, & aliis præter Deum: Tribuitur enim hęc vox Elohim etiam Angelis, & Iudicibus. Sic etiam Adonai ſignificat Dominium: ideoque Deo, aliiſque præter Deum tribuitur. ſic eſt de aliis nominibus, quæ ſimiliter poſſunt Deo tribui, & aliis præter Deum, vel perfecte ὁμωνύμως vel ſecundum prius & poſterius. At nomen tetragrammaton nullomodo dici poteſt de alio, quam de Deo: quia hoc nomen Deo conuenit, quatenus eſt ens neceſſarium.

Huc referri poteſt quod de nomine Qui eſt, *refert ſanctus Doctor loco citato in corpore articuli.* Vnde Damaſcenus dicit

שם המפורש ורוצה
לומר השם הנגדל.

פירוש שם המפורש
הוא שהוא נבדל
ומיוחד לו יתברך
מזולתו מן השמות
וזה כי שאר השמות
הם שמות נאמרים
עליו יתברך ועל זולתו
לפי שהם שמות הונחו
לו יתברך אם מצד
הפעולות ואם מצד
בחינה אחרת זולת
חיוב מציאות יתברך
כמו אלהים המורה
על היכולת ועל כן
יאמר עליו ועל זולתו כי
אלהים יאמר על
המלאכים והדיינים וכן
אדני המורה האדנות
יאמר עליו ועל זולתו
וכן בשאר השמות
יש שהם על זה הדרך
רוצה לומר שכבר
אפשר שיאמרו עליו
ועל זולתו אם בשתוף
גמור אם בקדימה
ואיחור ואולם שם בן
ארבע אותיות אי אפשר
שיצדק על זולתו כלל
בשום צד לפי שהוא
שם יאמר עליו יתברך
מצד חיוב מציאותו.

quod principalius omnibus, quæ de Deo dicuntur, nominibus est, *Qui est.* Totum enim in se ipso comprehendit velut quoddam pelagus substantiæ infinitum, & indeterminatum. Quolibet enim alio nomine determinatur aliquis modus substantiæ rei; sed hoc nomen, *Qui est* nullum modum essendi determinat; sed se habet indeterminate ad omnes: & ideo nominat ipsum pelagus substantiæ infinitum.

Lib. 4. de Fide Orthod. cap. 12.
Δοκεῖ μὲν οὖν κυριώτερον πάντων τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων ὀνομάτων εἶναι ὁ ὢν καθὼς αὐτὸς χρηματίζων, τῷ Μωϋσεῖ ἐπὶ τοῦ ὄρους φησίν. εἰπὸν τοῖς υἱοῖς Ισραὴλ, ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με. ὅλον γὰρ ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν ἔχει τὸ εἶναι οἷόν τι πέλαγος οὐσίας, ἄπειρον, καὶ ἀόριστον.

Nihilominus tamen, *inquit author libri de fundamentis*, iam factum est, vt translatum sit hoc nomen ad alia præter Deum entia, per analogiam. Scriptum est enim Exod. 13. v. 21. *Et Deus* יהוה *ibat ante eos interdiu in columna nubis ad ducendum eos per viam*, &c. Et postea scriptum est cap. 14. v. 19. *Et profectus est Angelus Dei, qui ibat ante castra Israel: & iuit à tergo ipsorum: & profecta est columna nubis, quæ erat ante eos, & stetit à tergo ipsorum.* Nomina vero transferuntur ab iis, quorum sunt propria, ad alia duplici ex causa; vel quia illa aliis sunt in aliquo similia; etsi non omni modo; sed remota aliqua similitudine. Vel quia alia designant signo

Lib 2. cap. 28.
ועם כל זה כבר נמצא
שיושאל זה השם
לזולתו מן הנמצאים
על צד ההשאלה שהרי
הכתוב אומר וי״י הולך
לפניהם יומם בעמוד
ענן לנחותם הדרך
וגו׳ וכתוב אחר כן.

ויסע מלאך האלהים
ההולך לפני מחנה
ישראל וילך מאחריהם
ויסע עמוד הענן
מפניהם ויעמוד
מאחריהם וזה לפי
שהשמות יושאלו על
המושאלים אליהם
משני צדדים אם מצד
שידמו אליהם בדבר
מה ואף עפ״ שלא ידמו
מכל אופן אלא דמיון
רחוק ואם מצד שיורו

aliquo remoto: quemadmodum opus deducit in cognitionem artificis. Sic de Messia scriptum est Ierem. 30. v. 9. *Et seruient Domino Deo suo, & Dauid regi suo, quem suscitabo eis.* Quia nimirum similis erat futurus rex Messias Dauidi, vel in regno, vel in excellentia aliqua: Ita loquitur Ezechiel cap. 37. v. 24. *Et seruus meus Dauid erit rex super eos.* Quia Messias futurus erat de semine Dauid; significatur regnum Dauidis fore stabile, provt alibi explicatur, Ibid. v. 25. *Et Dauid seruus meus erit princeps eis in sæculum:* Quod sine dubio dicitur de Dauide ipso: stante enim dominio seminis eius, ideo ipse dicitur fore princeps eis in sæculum.

עליהם בהוראה רחוקה כהוראת הכלי את בעל הכלי כי יאמר הכתוב על המשיח ועבדו את יי" אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם בעבור שידמה מלך המשיח במלכותו או בנשיאותו אל דוד ויאמר ועבדי דוד מלך עליהם בעבור היות המשיח מזרע דוד מורה על היות מלכות דוד קיימת כמו שפירש במקום אחר ודוד עבדי נשיא להם לעולם שזה בלי ספק נאמר על דוד עצמו כי בעבור היות ממשלת זרעו קיימת הנה הוא נשיא לעולם.

Hinc, *addit ille Iudæus*, prophetæ sibi licere putauerunt denominare rem quam videbant, nomine rei, quæ eos latebat; scilicet Dei; ita vt loquerentur cum Angelo, aut gloria, quàm videbant; quasi loquerentur cum Deo benedicto. Elias loquebatur cum Angelo, qui illi apparuerat, aut qui loquebatur cum eo, quasi esset Deus 1. Reg. 19. vers. 10. *Dereliquerunt pactum tuum, filij Israel: Altaria tua destruxerunt, Prophetas*

ומכאן התירו הנביאים עצמם לכנות הדבר הנראה אליהם בשם הדבר הנסתר הבלתי נראה שהוא השם עד שידברו עם המלאך או הכבוד הנראה אליהם כאלו הם מדברים עם השם יתברך כי אליהו היה מדבר עם המלאך הנראה אליו או המדבר אליו לנוכח כאלו הוא השם אמר כי עזבו בריתך בני ישראל את מזבחותיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב.

Prophetas tuos occiderunt gladio.

Subiungit Iudæus. Sibi licere putauerunt Prophetæ loqui cũ Angelis, quasi loquerentur cum Deo, quia Angeli sunt mediatores, per quos prophetia à à Deo ipsis communicabatur.

התירו הנביאים עצמם לדבר עמהם כאלו ידברו עם השם להיותם אמצעיים להגיע על ידם הנבואח מהשם אליהם.

Deinde: Id agebant, quia Angelus est mediator, per quem prophetia Prophetis communicatur: vel quia est instrumentum, quo fiunt signa, & miracula significantia absolutam Dei voluntatem, & beneplacitum in creaturas suas. Solent autem homines dicere de præcepto, quod legatus regis aut præfectus eius, vel princeps militiæ eius imperauit, id regem imperasse. Eoque honore eum in sermonibus suis prosequuntur, quasi cum rege loquerentur. Ideo scriptura Angelum nuncupat nomine Dei: eique illa tribuunt Prophetæ quæ Deo tribuerent.

ועשו כן להיות המלאך הוא אמצעי להגיע הנבואה אל הנביאים או כלי להעשות על ידו אות או מופת המורה על הגמר רצון חשם וחפצו בנמצאים ודרך בני אדם לומר על הצווי היוצא מפי שלוח המלך או פקידו או שר צבאו כי המלך צוה כן וידברו עמו דרך כבוד כאלו ידברו עם המלך ועל כן קרא אותו הכתוב בשם חשם ויתארוהו הנביאים כאלו הוא השם.

Notat eximiam præterea rationem: Scito, *inquit*, quum sint Angeli expertes materiæ; neq; sint capaces accidentiũ materialium, v.g. Inuidiæ, odij, & iræ: sunt enim puri ab omni malo: neq; in iis reperiatur superbia; neque libertas ad malum, & peccatum vllo modo,

ודע כי חמלאכים להיותם נבדלים מחומר ואי אפשר שישיגום המקרים הנמשכים לבעלי החומר כקנאה ושנאה ותחרות כי הם נקיים מכל רע ואין בהם לא גאוה ולא בחירה

sed libertas eorum semper sit circa bonum, & id quod rectum est in oculis Dei; ideo licet illis, quum mittuntur ad homines, loqui nomine eius, qui mittit eos; quemadmodum id compertum habemus ex multis scripturæ locis: vbi Angelus apparens loquitur nomine Dei, à quo mittitur. Sic Gen. 16. vers. 9. *Dixitque ei* (Hagar) *Angelus Domini, Reuertere ad dominam tuam, & humiliare sub manu illius.* Deinde: *Multiplicans*, inquit, *multiplicabo semen tuum*, &c.

אל הרע ואל החטא כלל אבל בחירתם תמיד אל הטוב והישר בעיני האלהים על כן הותר להם כשהם משתלחים לבני אדם לדבר בלשון שולחם כמו שמצינו זה מפורש במקומות רבים שהנראה הוא מלאך ומדבר בשם שולחו אמר המלאך להגר הרבה ארבה את זרעך.

Insigne Iudæorum flagitium est ex his concludere Mesiam non aliter Deum esse, quam sit Angelus; quatenus nimirum est nuncius Dei, & mediator inter Deum, & homines: aut etiam quam sint iusti; quatenus scilicet instrumentum est, sicut illi, quo Deus signa patrat, & miracula; suamque sanctitatem, & alia attributa patefacit: immo simili analogia Arcæ fœderis; & altari Mosis nomen tetragrammaton tribuunt. Hæc sunt Iudæi illius verba loco supra citato.

Sic scriptura nomen Dei arcæ tribuit; quia quum eius consultatione omnia fierent; demonstrabat Deum,

וכמו כן קרא הכתוב הארון בשם השם עם היותו כל נעשה במלכה לדיותו מורה על השם

qui legem dederat, quæ in ipsa erat reposita: Scriptum est num. 10. vers. 35. *Et erat quando proficiscebatur arca & dicebat Moses, Surge Domine*, &c. Et v. 36. *Et quando requiescebat, dicebat, Reuertere Domine ad decem millia millium Israel.* Sic Iosue de arca dixit Ios. 3. v. 11. *Ecce arca fœderis Dominus omnis terræ antecedet vos per Iordanem.* At arca non erat domina totius terræ; sed sic vocatur, quia pertinebat ad dominum totius terræ; & ideo tribuitur illi nomen Domini totius terræ. *Vel, vt explicat Kimhi in illum Iosue locum*, Arcam nuncupat nomine Domini totius terræ, quia per arcam ostendit Deus se esse Dominum totius terræ, immutando naturam rerum secundum arbitrium suum; quum enim natura aquarum ferat, vt fluant; ipsæ steterunt in cumulum vnum.

הנותן התורה שהיא
בארון אמר הכתוב ויהי
בנסוע הארון ויאמר
משה קומה יי״ ובנוחה
יאמר שובה יי״ רבבות
אלפי ישראל וכן יהושע
אמר על הארון הנה
ארון ברית אדון כל
הארץ עובר לפניכם
בירדן ואין הארון אדון
כל הארץ אבל יקראהו
כן להיותו נמצא מצד
אדון כל הארץ.

ואמר אדון כל הארץ
כי על ידי הארון הראה
האל יתברך שהוא אדון
כל הארץ והפך
הטבעים כרצונו: כי
המים טבען להיות
נגרים ועמדו נד אחד.

Pergit author lib. de fund. In vsu enim linguæ solet denominari res nomine domini sui, aut eius à quo deriuatur: vel solent tribui domini actiones, rei, quæ ab ipso fit, aut quæ per illum procedit: quemadmodũ solent homines in vsu loquendi tribuere actionem agentis

ויקראהו בשם אדון
כל הארץ כי כן דרך
הלשון לקרוא הדבר
בשם בעל הדבר או
מי שנמשך הדבר ממנו
או ליחס פעולות בעל
הדבר אל הדבר שעל
ידו יעשה או יגיע הפעל
ההוא כמו שבלשון
בני אדם תיוחס פעלת

instrumento, per quod procedit actio eiusmodi. Dicimus enim oculum videre, aurem audire: visus tamen, & auditus ad animam spectant: oculus vero, & aures sunt instrumenta, & media eiusmodi actionis. Secundum duplicem simul hunc modum Moses vocauit altare, *Deus eleuatio mea*, Exod. 17. v. 15. quia altare est instrumentum, per quod signa fiunt: tum quia designat Deum benedictum signa facientem. Sic scriptura vocat Messiam *Deum iustitiam nostram*, Ierem. 23. v. 6. quia est mediator Dei, per quem iustitiam à Deo consequimur. Ideoque vocatur nomine Dei. Sic etiam vocatur Ierusalem *Dominus nomen eius*, Ezech. 48. vers. 35. quia est locus, in quo præ omnibus aliis apparet, & innotescit gloria Dei semper.

הפועל אל הכלי שעל ידו יגיע הפעל ההוא כי אמרנו שהעין רואה והאזן שומעת והראות והשמע אינם אלא לנפש והעין וה אזן כלים יגיע הפעל ההוא באמצעותם ועל שני אלו הדרכים נאחד קרא משה שם המזבח יי׳ נסי להיות המזבח כלי אל שיעשו על ידו נסים ולהיותו מורה גם כן על השי״ העושה הנסים ויקרא הכתוב שם המשיח יי׳ צדקינו להיותו אמצעי אל שנשיג הצדק מהשם על ידו ועל כן יקראהו בשם השם וכן יקרא ירושלם יי״ שמה לפי שהוא מקום שנראה ונגלה שם כבוד יי״ בתמידות יותר מכל המקומות.

Similem loquendi vsum Ethnicorum, refert Cicero lib. 2. de natura Deorum. Itaque tum illud quod erat à Deo natum, nomine ipsius Dei nuncupabant: Vt quum fruges Cererem appellamus.

In idem incidit illud Talmudicum, tract. Porta postrema, cap. 5. Tria sunt quæ Dei nomine vocantur (id est se-

שלשה נקראו על שמו של הקבה׳ ואלו הן צדיקים ומשיח וירושלם

cundum glossam, שיהא שמם יהוה, id est, quorum nomen sit Iehoua) scilicet Iusti, Messias, & Ierusalem. Iusti quidem Esa. 43. v. 7. *Omnis qui vocatur nomine meo, & ad gloriam meam creaui illam, formaui eum, etiam & feci eum.* Messias autem, vt scriptum est Ierem. 23. vers. 6. *Et hoc est nomen eius, quo vocabunt eum, Deus iustitia nostra.* Ierusalem vero, quomodo scriptum est Ezec. 48. vers. 35. *Et nomen ciuitatis ex eo die Deus* שמה ne legas שָׁמָּה, id est *ibi*, sed שְׁמָהּ, *id est nomen eius.*

צדיקים שנאמר כל
הנקרא בשמי ולכבודי
בראתיו יצרתיו אף
עשיתיו משיח דכתיב
וזה שמו אשר יקראו
יי׳ צדקנו ירושלים
דכתיב ושם העיר מיום
יי״ שמה אל תקרא
שָׁמָּה אלא שְׁמָהּ.

Galatinus lib. 3. cap. 9. & Porchetus, part. 2. cap. 1. obiecta hæc hostium tela videntur sibi his verbis perfringere. Longe aliter, *inquiunt*, dicitur de Messia (quod vocetur nomine Dei quatuor litterarum) quam de Ierusalem. Quum enim dicitur de Messia, dicitur de ipso cum Toar, id est cum adiectiuo nomine quod est צדיק, id est Iustus, *&c.* & hic modus loquendi est eius, qui vult dare intelligi veritatem, & qualitatem cuiuscumque rei, & quidditatem eius: id est res illa quid sit, *&c.* Quum autem dicitur de Ierusalem superna, non dicitur cum Toar, id est cum adiecti-

uo: ſed cum hoc aduerbio *Schamma, ibi*, quod ſignificat locum: per hoc volens oſtendere, & dare intelligi, non quidem ipſam eſſe Deum, ſed Deum eſſe in ea, *&c.* Taliſque modus loquendi, atque vocandi eſt apud illos, qui filios ſuos vocant, Deus-dedit: vel Deus ſaluet eum: vel Deus nobiſcum.

Verum enimuero animaduertere debebant, Ierem. 23. verſ. 6. dictionem צדקנו recte ſubſtantiue ſumi. Sic Pagninus vertit *Dominus iuſtitia noſtra: Et in gloſſa interlineari legitur:* Quia factus eſt nobis ſapientia à Deo & iuſtitia. *Alia itaque via refellendi ſunt Iudæi, quod poſtmodum præſtare conabor.*

Illud recte arguunt Galatinus & Porchetus, Ezech. 48. vocem שמה *non ſignificare* nomen eius, *id eſt Ieruſalem: ſed eſſe aduerbium ſignificans* Ibi, *iuxta paraphraſim Chaldaicam, & ſecundum expoſitionem R Salomonis Iarchi.* & nomen ciuitatis quod eſt expoſitum à die, quo conſtituit Dominus diuinitatem ſuam ibi: *id eſt non imponetur illi nomen, niſi nomen primum, quod impoſitum eſt ei à die, quo ligauit Abraham filium ſuum Iſaac. Nomen illi impoſuit* יי׳ יראה, id

ושמא דקרתא דמתפריש מיומא די ישרי יי׳ שכנתיה תמן.

eſt, Dominus proſpiciet. *ipſa vocabatur* Salem, *hinc*, Ieruſalem.

Addo ex libro Faſciculus Myrrhæ *hoc nomen illi loco fuiſſe impoſitum, ad ſignificandum fore, vt Deus in memoriam tam præclari facti Abraham, & Iſaac, occurreret populo ſuo in precibus, votis, & ſacrificiis, quæ aliquando ibi erat oblaturus.* Sic per hæc verba Geneſ. 22. verſ. 14. *Dominus proſpiciet* (vnde vſque hodie nuncupatur) indicatur fore, vt in æternum recordetur Deus eorum, quæ facta ſunt, & referuntur hîc de ligatione Iſaac in monte *Dominus proſpiciet*, id eſt, *in Ieruſalem*. Ibi enim accepturus erat Deus preces, & oblationes propter ſacrificium Iſaac, & propter iuſtitiam eius.

וכן רמז ה׳׳ יראה אשר יאמר היום כי לעולם יזכור השם אלו הדברים שעברו ונזכרו כאן בעקידת יצחק בהר ה׳׳ יראה שהוא ירושלם כי שם יקבלו התפלות והקרבנות בסבת עולת יצחק ובזכותו.

Optime etiam notant Exod. 17. altare Moſis non vocatum fuiſſe Deum, ſed eo nomine eſſe nuncupatum, quo deſignaretur victoria à Deo Iſraelitis conceſſa aduerſus Hamalecitas: iuxta interpretationem Chaldaicam, & ſacrificauit ſuper illo altari Domino qui fecit ei ſigna.

ועבד עלוהי קדם יי׳ דעביד ליה ניסין.

Addo locum ex faſciculo Myrrhæ *qui totum hoc clare explicat*, & vocauit Abraham nomen loci illius de nomi-

ויקרא אברהם שם מקום ההוא עש׳׳ הנס ה׳׳ יראה כמו שקרא

משה שם המזבח ה״ נסי.

ne miraculi *Dominus prospiciet*, *Gen.22.* quemadmodum vocauit Moses nomen altaris, *Dominus eleuatio mea*, *Exodi 17.v.15.* id est, Quum dixisset Isaac ad Abraham patrem suum, *Ecce ignis, & ligna, & vbi agnus in holocaustum?* Respondit Abraham, *Deus prospiciet sibi agnum in holocaustum*, *vers.7. & 8.* In memoriam illius responsi, & miraculi, quod subsecutum est, vocauit Abraham nomen loci, in quo altare extruxerat, *Dominus prospiciet*, *vers.14.* Sic in memoriam victoriæ, quam impetrauit à Deo Moses aduersus Hamalecitas per eleuationē manuum; vocauit nomē altaris, *Dominus eleuatio mea.*

Quod vero attinet ad argumentum petitum ex Esaiæ verbis, *cap.43. vers.7.* *Non minus facile, & expeditum mihi videtur Iudaicum hoc commentum ipsorummet Iudæorum authoritate delere. Hæc enim verba*, Omnis qui vocatur in nomine meo: *non significant*, Omnis qui vocatur Deus; *sed*, Omnis qui vocatur populus, vel de populo Dei. *Sic exponit Aben Ezra*, Omnis qui vocatur in nomine meo: nempe quia sunt populus Dei.

כל הנקרא בשמי שהם עם יי״.

Itidem

Itidem & Kimhi: Omnis qui vocatur nomine meo: omnis nempe Israel, qui vocatur populus Dei.

כל הנקרא בשמי כל ישראל נקרא עם י׳.

Adde quod Aben Ezra refert quosdam actiue explicare, הנקרא ה׳ *vt sit sensus,* Omnis qui inuocat nomen meum.

יש אומרים כי נקרא כמו קורא.

At vero de eo quod obiiciunt Iudæi Messiam non aliter Deum esse, & dici; quam sit, & dicatur angelus; quatenus scilicet interpres est, & nuncius Dei ad homines, mediator, aut instrumentum diuinæ omnipotentiæ, nullum verbum fecere Galatinus, & Porchetus.

Dicam ego ea quæ sunt in promptu: iisque vtar rationibus aduersus Iudæos, quas ipsi nobis suppeditant. Dicimus, *inquiunt*, oculum videre, aurem audire; visus tamen, & auditus ad animam spectant, &c. *Hinc argumentum desumo: quemadmodum ex eo quod oculus dicitur videre, auris audire; non dicitur tamen auris, aut oculus esse anima; sic ex eo quod Angelus dicitur loqui, aut aliquid agere nomine Dei, ideo dici non debet Deus; multo minus Iehoua, quod est nomen maxime proprium diuinitatis. Quum vero de Messia expresse scriptum sit, Ierem. 23.* & hoc est nomen eius, quo vocabunt

Supra ex lib. de fundamentis 2. cap. 28.

אמרנו שהעין רואה והאזן שומעת והראות והשמע אינם אלא לנפש.

eum, Iehoua: *Recte de Meſsia dicimus*, Meſſias eſt Iehoua.

Putabunt ſtatim Iudæi reſponſum ſe habere expeditum: Itidem in ſcriptura Angelum vocari Deum, Exod. 23. v. 21. & eſt nomen meum in illo. *Sed fruſtra: Celeberrimus enim eorum Rabbinus Salomoh Iarchi ex mente Doctorum ſuorum docet hæc deſignare nomen Angeli illius eſſe; non quidem nomen Dei, ſed ſimile nomini Dei: non Iehouæ, ſed Sadai, quod Omnipotentem ſignificat.*

In cap. 23. Exod. נרבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימטריא שדי.

Doctores, *inquit*, noſtri dixerunt hunc Angelum eſſe Mitatron: cuius nomen eſt ſicut nomen Domini ſui. Mitatron enim per Gematriam, id eſt ſecundum æqualem litterarum numerum: idem eſt atque Omnipotens. *Eundem enim numerum efficiunt 314. Eadem repetit Elias Leuita in Thisbi.*

Author libri Neue Schalom, id eſt Tabernaculum pacis, explicans illud, Exod. *23. v. 21. & eſt nomen meum in illo.*

Lib. 10. cap. 3. כי שמי בקרבו ואמרו זל״ זה מטטרון ששמו כשם רבו והוא מיכאל.

Doctores, *inquit*, noſtri f. m. dixerunt hunc eſſe Mitatron, cuius nomen eſt ſicut nomen Domini ſui. Hic eſt Michael.

Præterea ex eo quod Angelus in perſo-

na Dei loquens, aut vt mediator, & instrumentum diuinæ Omnipotentiæ Dei nomine nuncupatur; tantum abest vt Iudæi vllum defensioni suæ, atque causæ subsidium posint comparare; quin immo hinc forte, & inuictum aduersus eos argumenmentum ducimus. Angelus enim quatenus in persona Dei loquitur; non Angeli, sed Dei tantum persona intelligitur; nulla nominis Angeli, nulla virtutis eius propria ratio habetur. Sic in lib. de fundamentis 2. cap. 28.

Et ideo Angelus missus ad exequendum Dei mandatum, non vult declarare nomen suum; quod ex se, & ex virtute sua proprium habet præter munus legationis, quod obit. Iacobo roganti Angelum, Gen. 32. v. 29. *Dic mihi quo appellaris nomine?* Respondit Angelus, v. 30. *Cur quæris nomen meum?* Sic Iud. 13. v. 18. Respondit Angelus Manue, *Cur quæris nomen meum, quod est mirabile?* Vnde etiam dixerat illi, v. 16. *Si me cogis, non comedam panes tuos: si autem vis holocaustum facere; offer illud Domino*: id est, Si obtuleris mihi holocaustum, non accipiam, nihilque tibi proderit: neque enim appa-

זולת אין המלאך
המשתלח בשליחות
השם רוצה לגלות שמו
אשר לו מצד עצמו
וכמו המיוחד לו זולת
השליחות שנשתלח בו
אמר המלאך ליעקב
כשאמר לו הגידה נא
שמך אמר לו למה זה
תשאל לשמי וכן אמר
המלאך אל מנוח למה
זה תשאל לשמי והוא
פלאי ואמר לו גם כן
אם תעצרני לא אוכל
בלחמך ואם תעלה
עולה ליי׳ תעלנה רוצה
לומר אם תעלה עולה
לי לא אקבל אותה ולא
יועיל לך דבר שאין
אני נראה לך מצד

reo tibi meo nomine, aut ſecundum aliquam virtutem, quæ mea ſit ex me ipſo. Itaque nihil tibi proderit noſſe nomen meum, & virtutem mihi propriam ex me ipſo: id enim te in errorem poſſet inducere, vt exiſtimares in hac legatione aliquam me habere virtutem ex me ipſo: quod non ita eſt. Quamobrem ſi obtuleris holocauſtū; offer Domino: virtus enim ab ipſo procedit, & ab ipſo mādatū eſt, & legatio.

עצמי והכח אשר לי מעצמי ולזה לא יועיל לך ידיעת שמי והכח המיוחד לי מעצמי כי זה יביא אותך לטעות ולחשוב שיש לי שום כח בשליחות הזה מעצמי ואינו כן ועל כן אם תעלה עולה ליי״ תעלנה שהכח בא מצדו והשליחות בא ממנו:

Quæ quum ita ſint, patet alia ratione Angelum dici Dominum in ſcriptura; alia Meſsiam Dominum nuncupari. Quod vt oſtendam; ſumo quod Iudæi negare non poſſunt, Dauidem dicere Pſal 110. Dixit Dominus domino meo. *Id enim conuincit inſcriptio Pſalmi,* Pſalmus Dauid: *et iuxta Targum*, Per manum Dauid Canticum: *idque explicatur in Talmud. Tract. de feſto Paſchatis, cap. 10.*

על יד דוד תושבחת.

Pſalmus Dauid docet Deum reſediſſe ſuper eum: deinde ipſum recitaſſe canticum.

לדוד מזמור מלמד ששרתה עליו שכינה ואחכ״ אמר שירה.

et paulo ſupra:

Tradunt Doctores noſtri, dixit Rabbi Meir, omnia cantica, & pſalmos libri Pſalmorum Dauidem recitaſſe iux-

תנו רבנן רמ״ היה אומר כל שירות ותושבחות האמורות בספר תילים דוד אמרן

ta illud, quod dicitur in fine Psalmi 72. כלו *Orationes Dauid filij Iesse:* ne legas כלו *id est completæ sunt*, sed כל אלו id est, *hæc omnia sunt orationes Dauid.*

שנאמר כלו תפלות דוד בן ישי אל תקרי כלו אלא כל אלו.

Deinde:

Tradunt Doctores nostri, dixit R. Eliezer: Omnes psalmos, & cantica, quæ dixit Dauid in libro psalmorum, ea suo nomine dixisse. R. Iosue censet nomine Synagogæ dicta. Sapientes vero dicunt quædam suo nomine, quædam nomine Synagogę recitasse. Quæ in numero singulari dicuntur, suo nomine dixisse; quæ in numero plurali, nomine Synagogæ.

תנו רבנן ר' אליעזר או' כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תלים כנגד עצמו אמרן. ר' יהוש' אומר כנגד צבור אמרן וחכמים אומרים יש מהם כנגד עצמו ויש מהם כנגד צבור: האמו' בלשון יחיד כנגד עצמו והאמורות בלשון רבים כנגד צבור.

Denique sumo, quod etiam Iudæi docent, sensum horum verborum: Dixit Dominus domino meo: *hunc esse: Dixit Deus Messiæ Domino meo. R. Saadias Gaon ad cap. 7. Danielis, v. 13.* Et ecce cum nubibus cœli tamquam filius hominis veniebat, *&c.*

Hic est, *inquit*, Messias author iustitiæ nostræ: quomodo scriptum est Psal. 110. *Dixit Dominus Domino meo sede à dextris meis.*

וזהו משיח צדקנו כדכתוב נאם יי' לאדני שב לימיני.

Quæro iam à Iudæis vtrum hîc Messias intelligatur in persona Dei, vel in per-

sona propria? Si in propria persona Ipsum, vt filium Dauid, dicant intelligi: vrgeo, quomodo Rex Dauid, qui alium in terra dominum non agnoscebat, eum Dominum suum appellat, quem filium erat aliquando habiturus? Si in persona Dei dicant intelligi: vrgeo itidem: Cur Deus, & Messias personam Dei gerens, vt duæ personæ, vt duo domini exprimuntur, tota reclamante scriptura, quæ non duos, sed vnum agnoscit Dominum Angelo loquente in persona Dei? (Porro certum est apud Iudæos nomen אדוני *id est, Domini, quod hîc Messiæ attribuitur; attributum ei, qui in persona Dei loquitur, sanctum esse, & proprium Dei. Id ex doctrina R. Salomonis Iarchi colligitur ad illa verba Gen. 19. vers. 19. Lothi ad Angelum in persona Dei loquentem:* Quæso, אדוני Domine mi, *&c.* Doctores, *inquit,* nostri dixerunt hoc nomen, אדוני *Domine mi,* esse sanctum, quia de eo dicitur, *vt saluares animam meam, Gen. 19. v. 19.* Deus enim est, in cuius potestate est occidere, & viuificare.)

אל נא אדוני רבותינו אמרו שזה קודש שנאמר בו להחיות את נפשי מי שיש בידו להמית ולהחיות.

Quum ergo hîc Messias personam Dei gerens, & mediator Dei, & hominum, vt ipsi loquuntur Iudæi, vt supra vidimus,

Deo ipsum alloquente dicatur Dominus, prout Dominus est proprium nomen Dei: aliter certe Dominum dici fateantur necesse est; quam dicatur Angelus, vt interpres, mediator, nuncius, & instrumentum Dei est; verum scilicet Deum, superiorem regibus, & æqualem Deo: quatenus Dei *filius est.*

Ita R. Saadias Gaon docet de Mesia dici: Dixit Dominus Domino meo sede à dextris meis: *Quomodo dicitur de eo Psal.2.* Dominus dixit ad me filius meus es tu. *Hæc sunt illius verba ad cap. 7. Dan. vers.13. Et vsque ad antiquum dierum peruenit.* Quomodo scriptum est Psal.110. *Dixit Dominus Domino meo sede à dextris meis,* &c. vers.14. *& dedit ei potestatem,* &c. sicut scriptum est Psal.2. vers.6. & 7. *Ego autem constitui regem meum super Sion montem sanctum meum: narrabo, & ponam in preceptum, & consuetudinem vt narretur, Dominus dixit ad me, Filius meus es tu.*

ועד עתיק יומין
הקרבוהי כדכתיב
נאם יי״ לאדוני שב
לימיני וגו״ וליה יהיב
שולטן שיתן לו
שולטנות ומלכות
כדכתוב ואני נסכתי
מלכי על ציון הר קדשי
אספרה אל חק יהוה
אמר אלי בני אתה.

Tanta profecto est vis huius argumenti, vt hoc vno vti voluerit Saluator noster ad conuincendam Pharizæorum peruicaciam, Matth. 22. Congregatis autem Pharizæis interrogauit eos Iesus, dicens:

Quid vobis videtur de Christo? Cuius filius est? Dicunt ei Dauid. Ait illis: Quomodo ergo Dauid in spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est: & nemo poterat ei respondere verbum: neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.

Et hinc nobis accedit ratio Christi diuinitatem credendi potissima; quod hanc nimirum veritatem à Messia traditam acceperimus. Cuius aduentu tradit Maiemonides in summa sua Talmudica tract. de Regibus, cap. vlt. Res absconditas, & profundas apertas fore omnibus.

יהיו הדברים הסתומים והעמוקים גלוים לכל.

Sic ex hac recepta apud Iudæos opinione Samaritana mulier exclamat in Euangelio S. Ioannis cap. 4. vers. 25. Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus: cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia.

Galatinus lib. 3. cap. 8. & Porchetus part. 2. cap. 2. videntur sibi rem totam confecisse hoc vno argumento. Nomen Dei est

est Deus: Messias est nomen Dei; ergo Messias est Deus.

Nomen Dei Deum esse probant, quia dicitur à Rabbinis nomen Dei fuisse cum Deo quando creauit mundum. Quod nomen, *inquiunt*, Dei sit Deus, habetur per id quod scriptum est in Psal. 23. *Domini est terra & plenitudo eius.* Dicitur enim super hunc locum in Medrasch Tehilim, *Ego Dominus faciens omnia, extendens cælos per me, firmans, vel sternens terram* מאתי *id est, ex mecum, vel ex apud me.* Esa. 44. *Quis ergo fuit* אתי, *id est mecum?* Nomen meum mixtum fuit mecum in creatione sæculi. Dixit ergo Dauid coram Deo sancto, & benedicto. Ex quo tu creasti cœlos, & terram nomine tuo; nomini tuo ego attribuam ea, dicens, *Domini est terra & plenitudo eius.* hucusque Medrasch, *&c.*

Hæc nihil ad rem. Miror eos non legisse interpretationem illius sententiæ apud Maiemonidem in More Neuochim, 1. p. cap. 61.

In libro Pirke, siue Capitulorum R. Eliezeris: Antequam, inquit, mundus crearetur, erat Deus benedictus ipse, & nomen eius tantum. Aduerte

ובפרקי רבי אליעזר
אמר עד שלא נברא
העולם היה הקדוש
ברוך הוא ושמו בלבד
הסתכל איך גלה שאלו

השמות הנגזרים כלם נתחדשו אחר חדוש העולם וזה אמת שהם כולם שמות הונחו לפי הפעולות הנמצאות בעולם אמנם כשתבחן עצמו נקי מיוחד מופשט מכל פעל לא יהיה לו שם נגזר בשום פנים אבל שם אחד מיוחד להורות על עצמו ואין אצלנו שם בלתי נגזר אלא זה והוא יוד״ הא״ ואו״ הא״ אשר הוא שם המפורש.

quomodo significet illa omnia nomina deriuata de nouo esse imposita post creationem mundi. Equidem verum est illa omnia nomina esse imposita habita ratione operationum, quæ fiunt in mundo. Verum si cõsideretur Deus in se, seorsim, & simpliciter absque vlla operatione, nullum habebit omnino nomen deriuatum, sed solum nomen proprium, quod designet ipsius substantiam. nullum autem habemus nomen, quod non sit deriuatum, præter nomen Iod, He, Vau, He, quod est nomen distinctum, siue explicatum.

Huc referri potest quod docet D. Thomas 1. part. quæst. 13. artic. 7. ad 1. Quædam, *inquit*, nomina significant ipsam habitudinem ad creaturam, vt Dominus, & huiusmodi non significant substantiam diuinam directe; sed indirecte; inquantum præsupponunt ipsam: sicut dominium præsupponit potestatem, quæ est diuina substantia. Quædam vero significant directe essentiam diuinam, & ex consequenti important habitudinem, sicut Creator, Saluator, & eiusmodi, significant actionẽ Dei, quæ est eius essentia. Vtraque tamen

nomina ex tempore de Deo dicuntur, quantum ad habitudinem, quam important vel principaliter, vel consequenter; non autem quantum ad hoc, quod significant essentiam, vel directe, vel indirecte.

Paschasius Diaconus in primo libro de Spiritusancto, cap. 5. In eius, *inquit*, nomine quidquid est, nequaquam adiectiuum; sed sine dubio naturaliter sempiternum est.

Nicolaus vero Cusanus, lib. 1. de docta ignorantia, cap. 24. Hoc nomen, *inquit*, Creator, quamuis ei (Deo) in respectu ad creaturas conueniat; tamen etiam conuenit antequam creatura esset; quoniam ab æterno creare potuit. *Sed de his, cap. 8. fusius agemus.*

Pergunt Galatinus, & Porchetus, Iudæi vero, *inquiunt*, moderni pessimi cupientes suffocare diuinitatem Christi ferunt, quod septem res fuerũt creatæ duobus millibus annorum ante mundi creationem. Colligunt enim fatuitatem hanc ex eo quod legitur in libro Pesah Seni, in Perek 1. vbi dicitur: Traditum est, septem res creatæ sunt antequã mundus crearetur: & hæ

Galat. lib. 3. cap. 13. Porchetus in loco cit. part. 2. cap. 2.

ſunt Lex, Pœnitentia, Gehenna, Domus ſanctuarij, Thronus gloriæ, Hortus voluptatis, & nomen Meſſiæ.

Sed his reſponſum, *inquiunt*, habetur in eorum Talmud: in quo taliter ſcriptum eſt in lib. Peſah Seni in Perek, id eſt in diſtinctione, quæ incipit Makom R. Ioſe, dicit: Ignis quem Deus ſanctus, & benedictus creauit in 2ª. Sabbati: id eſt in feria ſecunda, non extinguetur in æternum, iuxta illud Eſa. 7. *Vermis eorum non morietur; & ignis eorum non extinguetur*, &c. Traditio quoque eſt; dixit Rabbi Banaa: Cur non fuit dictum in ſecunda Sabbati, Gen. 1. *Et vidit Deus quod eſſet bonum*? Propterea quod in ea creatus eſt ignis gehennæ. Ecce habemus hîc duos teſtes iſtos Rabbinos, ſiue Magiſtros authoritatis maximæ apud eos, quòd ignis gehennæ extitit creatus ſecunda die creationis mundi. Quùm vero ſcriptum ſit Deut. 19. *Super ore duorum teſtium, vel ſuper ore trium teſtium ſtabit verbum*: oportet Iudæos concedere iſtos dixiſſe verum. Ad cuius rei veritatem ſequitur eſſe falſum ignem gehennæ eſſe creatum

ante creationem mundi, *&c.*

Hæc etiam nihil ad rem. Immo hæc doctrina Iudæorum, si ex mente doctiorum explicetur, à nostra Catholica non est aliena. Nihil enim aliud Iudæi volunt, dicentes Deum creasse legem, & pœnitentiam, &c. *ante mundum; quam causam finalem creationis mundi significare; quæ intentione prior est ipsa creatione mundi; licet executionis ordine sit posterior prout recte explicat author libri* כפתור ופרח *id est, Pomum & Flos.*

Designant hæc, *inquit*, causam finalem, quæ præcessit in cogitatione Dei benedicti, creationem mundi.

רמז בכאן אל חסבה תכליתית אשר קדמה לפני מחשבתו יתברך בבריאת חעולם.

Creauit enim Deus mundum propter hominem, vt seruaret mandata eius. Quod si à lege Dei aliquando aberraret; vt posset ad eam reduci, proposuit pœnitentiam.

Illud duntaxat notandum est non recte dici res illas creatas esse antequam crearentur. Licet enim recte dicatur Deus creator ante creationem mundi, iuxta illud Cyrilli 31. Thesauri. Quid enim dicemus intelligentes ante productionem huius mundi creatorem substantiâ Deum fuisse, sed nondum actu, quod nulla res adhuc existeret? Crea-

τί γὰρ ἐροῦμεν ἐννοοῦντες, ὅτι πρὸ μὲν τῆς διακοσμήσεως τοῦδε τοῦ παντὸς ἦν μὲν κατ' οὐσίαν δημιουργὸς, οὔπω δὲ τοῦτο τῇ ἐνεργείᾳ, διὰ τὸ μήπω τι εἶναι τῶν

παρῆχθαι πρὸς γένεσιν, ἐπειδὴ δὲ ἐποίησε τὸ πᾶν, γέγονεν ὥσπερ δημιουργός.

to autem mundo, factus quoque velut Creator est.

Non tamen res factæ dici debent antequam fiant, vt docet D. Augustinus in libello ad Commonitorium Orosij contra Origenistas, cap. 8. Quum hoc eorum dogma proposuisset Orosius : Omnia antequam facta apparerent, semper in Dei sapientia facta mansisse : Deus enim quæcumque fecit, faciendo non cœpit; *sine vlla hæsitatione respondit.* Non sobrie ista dici. Facta enim quando essent antequam facta essent? Sed in Dei sapientia omnium faciendarum rerum rationes esse potuerunt ; non tamen factæ, *&c.*

Et mox : Nouerat ergo ea facienda, non facta nouerat ; vt faceret, non quia fecerat. Proinde quamuis iam nota essent, quia nisi à sciente non fierent, non tamen facta esse cœperunt : quæ vt fierent, sciebantur antequam fierent. *Vide lib. 2. cap. 6.*

Verum eò reuertamur, quo nos reuocat Iudæus ille eodem capite 28. lib. 2. de fundamentis.

De cultu Angelorum, & de dirigendis ad eos precibus.

EX eo quod Angeli in persona Dei loquuntur colligit recte adorari posse Angelos. Licet, *inquit*, adorare Angelum quatenus est legatus Dei; quemadmodum qui cultum, & honoré deferret præfecto regis propter se, & propter potestatem eius propriam; eumque exciperet vt Dominum, non habita ratione potestatis, quam habet à Rege; ille reus esset læsæ maiestatis. Honor vero, qui illi defertur, vt legato Regis, redundat in Regem; ideoque recte Iosue adorauit Angelum qui apparuit ei in Iericho, & dixit illi Ios. 5. vers. 14. *Sum princeps exercitus Domini, & nunc venio. Cecidit Iosue pronus in terram, & adorauit*, &c. Etsi enim adoratio sit vnus è quatuor cultibus, quibus nefas est etiam angelos ministratorios prosequi; quale est sacrificium; suffitus: & libamen; Nihilominus tamen quia adoratio illa ad Dei gloriam referebatur; (Angelus enim erat eius legatus) ideo tantum licita erat.

המשתחוה לו מצד מה שהוא שליח השם הוא מותר כמו שהמשתחוה לפקיד המלך מצד עצמו וכחו ומקבלו באדון ולא מצד הכח שיש לו מהמלך הוא מורד במלכות והמשתחוה לו מצד שהוא שליח המלך הוא כבוד אל המלך ובעבור זה היה מותר ליהושע לחשתחו׳ למלאך כשנראה לו ביריחו ואמר לו אני שר צבא י״ עתה באתי ויפול יהושע על פניו וישתחו וגומר שאם היות ההשתחויה אחת מד׳ עבודות שאסור לעשותה ואפילו למלאכי השרת כזבוח וקטור ונסוך אלא כי לפי שההשתחויה ההיא היתה לכבוד השם להיות זה שלוחו בלבד היתה מותרת.

Sic verba illa Iosue 14. Cecidit Iosue pronus in terram, & adorans ait, *&c. exponit glossa* : quia intellexit Deum es- *D. Augustinus quæst. 7. in Iosue* ; Quæri *inquit*, potest vtrum Angelo se prostrauerit, eumque Dominum dixerit; An potius quia intellexit Deum esse, intelligens à quo missus fuerit, ipsum dominum dixerit, eique se prostrauerit.

Similiter Abulensis Episcopus exponens illud, Gen. 19. *v.* 19. Et dixit Loth ad eos (Angelos) quæso Domine mi: Ideo, *inquit*, dicendum quod licet Loth ad vtrumque Angelum loqueretur, & vterque ad saluandum eum, & ad destruendam venerat ciuitatem; tamen singulariter loquebatur, quia vnum Deum in eis cognoscebat mittentem eos, & illum in eis deprecabatur, & non aliquem de Angelis.

Quod vero Iudæus ille negat Angelos in persona sua ita colendos esse, vt ad eos nominatim preces dirigantur : Hic error est eripiendus. Hæc sunt illius verba, ibid.

אבל המתפלל למלאך או משתחוה לו מצד עצמו וכחו המיחד לו ומצד מה שיורה עליו שמו הוא מה שהוזהר.

Sed orare Angelum, aut adorare eum propter se, aut propter potestatem illi propriam, & propter id quod nomine eius exprimitur, hoc demum prohibetur

hibetur illo præcepto, Exod. 20. *Non habebis deos alienos coram me.* Et hæc est doctrina R. Mosis filij Nachmanis. Hinc patet error eorũ qui in orationibus suis proferunt nomina Angelorũ: nomina enim Angelorũ illis couenįunt propter propriam ipsorum virtutem. Id vetitum est Exod. 20. *Non habebis deos alienos,* &c. vt diximus. Causam erroris prębuit illis quod repererunt in quibusdam precibus peculiaribus Veterũ referri nomina quædam propria: & ideo putauerunt licitũ esse vti quibuscumq; nominibus in precibus. Non ita res est: Nefas est enim vllum proferre nomen in precibus, præter nomina Dei propria, & ideo vocatur hæc scientia Cabala, quia ea vti non licet, nisi ex traditione. Alioqui periculum esset erroris; possetque alius deus coli præter Deum verum. & vt id pateat attendenti; huius rei exemplum afferam. Reperitur in precibus Veterum nomen Mitspats, quod lector existimare posset nomẽ esse alicuius Angeli: nõ est tamẽ; sed est nomen יהוה tetragrãmaton facta litterarum permutatione per Atbasch.

עליו בדבור לא יהיה
לך אלהים אחרים
על פני וכן כתב
הרמב״ן ומכאן התבאר
טעות המזכירים
בתפלתם שמות
המלאכים כי שמות
המלאכים אמנם הם
להם מצד הכח אשר
להם בעצמם וזהו מה
שהוזהר עליו בדבור
לא יהיה לך כמו
שכתבנו ואמנ׳ נפל
הטעות בזה למה
שמצאו קצת תפלות
מיוחדת לקדמונים
נזכרו בהם שמות
מיוחדים וחשבו מתוך
כך שהוא מותר
להכנים בתפלה כל
השמות ואינו כן כי לא
הותר להזכיר שם מן
השמות בתפלה אלא
השמות המיוחדים לו
יתברך ולא שם אחר
כלל ולכן נקרא אותה
חכמה קבלה לפי שאי
אפשר להשתמש ממנה
אלא דרך קבלה שאם
לא כן אפשר שיבא
האדם לטעות ולעבוד
אלוה מבלעדי יי׳
ולמען ישכיל המעיין
וידע ואמשול משל
בזה הרי שנמצא
בתפלה לקדמונים שם
מצפ״ץ והרואה יחשוב
שהוא שם לאחד מן
המלאכים ואינו כן
אלא הוא כנוי לשם בן ארבע בחלוף האותיות באלפא״ ביתא״ דאתב״ש.

א ב ג ד ה ו ז ח ט י כ
ת ש ר ק צ פ ע ס נ מ ל

Sumendo Mem, pro Iod: Tſade, pro He: Pe, pro Vau: Tſade, pro He.

Sic Cuzu Bamucſaz, eſt nomen Dei יהוה אלהינו Domini noſtri. Sumendo pro ſingulis litteris יהוה אלהינו ע״ד, alias in Alphabeto ſubſequentes:

וכן כוזו במוכסז היא
כנוי ליי׳ אלהינו
בחלוף כל אות מיו״
אלהינו באות הבא
אחרי׳ באלף״ בית״ כי
יחליפו יוד׳ בכף״
והא״ בוו״ וכן השאר.

א ב ג ד ה ו ז ח ט י כ ל מ נ ס ע פ צ ק ר ש ת
ב ג ד ה ו ז ח ט י כ ל מ נ ס ע פ צ ק ר ש ת א

Sumendo Caph, pro Iod: Vau, pro He: Zain, pro Vau: Vau, pro He, *&c.*

Antequam aggrediar ad coarguendum Iudaicum hunc errorem de non dirigendis ad Angelos precibus; illud præmoneo nobis nullomodo probari quod inuexit ſuperſtitio de qua conqueritur R. Moſes in More Neuochim, part. 1. cap. 62.

Poſteaquam, *inquit*, fatui, & mali quidam homines ea inuenerunt, quæ de ſupradictis nominibus adduximus; Anſam inde plura mendacia componendi arripuerunt, litteras aliquas ad libitum in dictionem vnam colligentes, ac hominibus perſuadentes, illam hoc, vel illo modo ſcriptam, aut di-

וכאשר מצאו האנשים
הרעים הפתאים אלו
הדברים התרחב להם
הכזב והמאמר שיקבצו
איזה אותיות שירצו
ויאמרו שזה הוא שם
יעשה ויפעל כשיכתב
או כשיאמר על תאר
כך:

ctam; talem, vel talem habere operationem, & effectum.

Plenus est totus liber Schimmusch Tehilim superstitiosis hisce nominibus, & precibus. Vnum hoc exemplum sit instar omnium.

Placeat tibi Angele dicte ישעי author salutis, vt salues me, & eripias me ab omni angustia: Tua enim est salus, & potestas. *Superstitiose hoc nomen componunt ex litteris Psalmi 6.* יוד *י desumitur ex prima littera versus secundi* יהוה Domine ne in furore, *&c.* יוד *ש ex prima littera versus quinti* שובה Conuertere Domine. יוד *ע ex prima littera versus octaui* עששה Caligauit præ ira oculus meus. יוד *י ex prima littera versus vndecimi* יבשו Confundantur. *Hac oratione vti volunt eos qui versantur in periculo, siue in mari, siue in terra, repetendo eam septies, præsertim sero.*

יהי רצון מלפניך ישעי׳ בעל הישועות שתושיעני ותצילני מכל צער כי לך הישועה והיכולת.

Intelligant Iudæi quomodo Apostolus & Ecclesia nostra eiusmodi superstitionem, & idololatriam damnent. Apostolus ad Coloss. 2. Nemo, *inquit*, vos seducat volens in humilitate, & religione Angelorum, quæ non vidit ambulans, *&c.*

ὅτι οὐ δεῖ χριστιανοὺς ἐγκαταλείπειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, καὶ ἀπιέναι, καὶ ἀγγέλους ὀνομάζειν, καὶ συνάξεις ποιεῖν· ἅπερ ἀπηγόρευται. εἴ τις οὖν εὑρεθῇ ταύτῃ τῇ κεκρυμμένῃ εἰδωλολατρείᾳ σχολάζων, ἔστω ἀνάθεμα.

Et in Concilio Laodiceno, Can. 35. legere possunt: Non oportere Christianos Ecclesiam Dei relinquere, & ire, atque Angelos nominare, & congregationes facere: quæ interdicta noscuntur. Si quis igitur inuentus fuerit huic occultæ idololatriæ seruiens, sit anathema.

Si indigna est, & intoleranda einsmodi superstitio; indignissimæ sunt opiniones, ex quibus orta est; & quibus imbecillitatem hominum occupauit. Secta est idololatrarum, *inquit Author lib. de Fundamentis, lib. 3. cap. 18.* aliter grauius peccantium: opinantium nempe secundùm aliquos philosophos, & asserentium Deum deseruisse terram: Etsi crederent Deum esse, Deumque vnum esse: eumque nec esse corpus, nec potentiam corpoream, putabant tamen Deum prouidentia sua nullomodo consulere mundo inferiori: idque diuinæ authoritati gloriosum esse censebant, non curare speciem humanam abiectam, despicatissimam, & contemptissimam, &c.

ויש כת אחרת טועין אחר ע״ז מצד אחר יותר עמוק וזה כי הם סוברים כדברי קצת הפילוסופים האומרים עזב י״י את הארץ ועם היותם מאמינים מציאות השם ואחדותו ושאינו גוף ולא כח בגוף יאמינו שאין לשם השגחה בעולם השפל כלל ויחשבו זה רוממות בחק השם שלא ישגיח במין האדם להיות האדם פחות נבזה ומאוס.

Deinde:

יאמרו שהנהגת העולם

Dicebant ergo rectionem mundi

inferioris proficisci, & pendere à cœlis, nullamque omnino eius notitiam Deum habere. Quandoquidem, inquiebant illi, Deus benedictus creauit stellas, & astra, & Angelos ad regendum mundum inferiorem, distribuitque illis imperium gentium iuxta illud Deut. 4. v. 19. *Quæ (astra scilicet) distribuit Dominus Deus tuus omnibus populis sub omni cælo.* quorum influxus ad nos peruadit; Debemus nos disponere ad recipiendum eiusmodi ab iis influxum: debemusque ea colere, quum regant nos, & influant in nos. Hic fuit error mulierum maledictarum, quæ dicebant Ieremiæ, cap. 44. v. 18. *Et ex eo tempore quo cessauimus suffire reginæ cælorum, & libare ei libamina, caruimus omnibus.* Dicunt etiam singula è septé metallis respondere singulis è septem Planetis: Aurum, Soli: Argentum, Lunæ: plumbum, Saturno; & ita de aliis omnibus. Credebant præterea si figura fieret ex aliquo horum metallorum certa hora, certaque coniunctione huius stellæ cum aliis, fore vt in illam figuram descenderet virtus spiritualis illius stellæ, & ita influxus stel-

השפל היא מושפעת מהגלגלים ואין לשם ידיעה בו כלל ויאמרו מאחר שהשם יתברך ברא כוכבים ומזלות ומלאכים למשול בעולם השפל וחלק להם ממשלה על האומות כמאמר הכתוב. אשר חלק יי" אלהיך אתם לכל העמים אשר תחת כל השמים וההשפעה באה על ידם ראוי שנכין עצמינו לקבל השפע הזה מהם ושנעבוד אותם אחר היותם מנהיגים אותנו ומשפיעים עלינו וזה היה דעת הנשים הארורות שאמרו לירמיה ומן אז חדלנו לקטר למלאכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל ויאמרו כי כל אחד מז" המתכות מיוחס לאח' אחד משבעה כוכבי לכת הזהב לשמש והכסף ללבנה והעופרת לשבתאי וכן כלם ויאמינו כי הצורה הנעשית מאיזה מן המתכות בשעה ידועה ובמצב ידוע לשאר הכוכבים עם הכוכב ההוא ירד עליו רוחניות הכוכב ההוא ויגיע שפע הכוכב

באמצעות עבודת הצורה ההיא.

læ prodiret intermedio cultu illius figuræ.

Similiter D. Ambrosius lib. 1. de Officiis cap. 13. refert hanc Aristotelis opinionem. Vsque ad Lunam descendere Dei prouidentiam: Et Deum suis contentum esse finibus, & præscripto regni modo degere, vt Poëtarum loquuntur fabulæ, qui mundũ in tres ferunt esse diuisũ.

In vita Aristot.
Διατείνει δὲ αὐτοῦ τὴν πρόνοιαν μέχρι τῶν οὐρανίων, καὶ εἶναι ἀκίνητον αὐτόν· τὰ δὲ ἐπίγεια κατὰ τὴν πρὸς ταῦτα συμπάθειαν οἰκονομεῖσθαι.

Idem de eo refert & Diogenes Laërtius: Dei ab illo prouidentiam cælestibus regionibus esse definitam: atque immobilem ipsum esse. Terrena porro consensione quadam, & conspiratione cum illis administrari.

Aduersus hunc errorem communis est Iudæorum, Christianorumque decertatio, qui se diuinæ prouidentiæ defensores ostendunt acerrimos. Ideo hîc satis erit argumentum afferre Gregorij Nysseni ex ethymologia ipsius Dei nominis græci desumptum. Θεός *enim* ἀπὸ τῆς θέας *dicitur.* Ipsum, inquit, Deitatis nomen siue inspectricem, siue prouidam potestatem significat, quam propriè in humanum genus habet. Qui enim iis, quæ sunt, vim existendi tribuit Deus, etiam inspector est eorũ, quæ ab ipso facta sunt.

Lib. II. contra Eunom.
καὶ αὐτὸ δὲ τὸ τῆς θεότητος ὄνομα, εἴτε τὴν ἐποπτικήν, εἴτε τὴν προνοητικὴν ἐξουσίαν σημαίνει, ἣν οἰκείως ἔχει πρὸς τὸ ἀνθρώπινον· ὁ γὰρ τὴν δύναμιν παρασχὼν τοῖς οὖσι τοῦ εἶναι θεὸς, καὶ ἐπόπτης τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγονότων ἐστίν.

Aliam affert Iudæus ille eodem loco opinionem, quæ eiusmodi creauerit superstitionem. Existimabant necessariam esse figuram; aut aliud medium inter Deum, & nos ad virtutem spiritualem euocandam. & hæc, inquit, opinio erronea Israelitas impulit ad faciendum vitulum: ideoque dicitur Exod. 20. vers. 22. *Vos vidistis quod de cælo locutus sim vobis*, id est, Iam vidistis quod etsi emineam in cœlis; demisi tamen dignitatem meam: neque id obstat quominus loquar vobiscum, quamuis nemo vestrum præter Mosem, sit dispositus ad eiusmodi gloriã magnam: vt hinc argumentum accipiatis, licet species humana sit despicata, & contempta, indignaque prouidentia mea, me tamen ipsius etiam indignæ curam habere. *Ideoque non facietis mecum deos argenteos, & deos aureos, Exod. 20. v. 23.* id est ad euocandum per eos spiritualem virtutem; Re enim leuiori influxum meum communicabo, iuxta illud ibid. vers. 24. *Altare terreum facies mihi:* Et enim, vt scriptum est Esa. 57. vers. 15. *In excelso, & sancto habitabo: & cum contrito & humili spiritu.* Immo re ad-

שהיו חושבים שצריך צורות או אי זה אמצעי בינינו ובינו להורדת הרוחניות שזה הדעת היה טעות ישראל במעשה העגל לכך אמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם כלומ׳ כבר ראיתם כי עם היותי מרומם בשמים השפלתי מעלתי ולא מנעתי עצמי מלדבר עמכם עם היותכם כולכם זולת משה בלתי מוכנים למעלה גדולה כזו ויהיה זה לכם לאות שאף אם יהיה מין האדם פחות ונבזה ובלתי ראוי שאשגיח בו שאני משגיח בו אף אם הוא בלתי ראוי לכך ואם כן לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב כלומר כדי שתורידו על ידם הרוחניות כי בדבר קל מזה תושג השפעתי וזה מזבח אדמה תעשה לי כי מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח או בדבר יותר קל מזה

huc leuiori, scilicet oratione, iuxta illud Exod. 20. v. 24. *In omni loco, quo memorare faciam nomen meum, veniam ad te, & benedicam tibi*: id est, demittam super te benedictionem meam. Quibus verbis coarguuntur illæ opiniones, quæ erant causæ erroris, & idololatriæ illorum temporum.

שהוא התפלה הזו
שאמר בכל המקום
אשר אזכיר את שמי
אבא אליך וברכתיך.
כלומר אשפיע ברכתי
עליך ובזה נתבטלו
הדעות ההן שהיו סבת
לטעות אחר עו"ש שהיו
מתפשטות בזמן ההוא.

Huius erroris meminit Theodoretus in epist. ad Coloss. 2. Tamquam, *inquit*, humilitate ducti asserebant, quum inuisibilis vniuersorum Deus nec attingi, neque comprehendi possit, oportere per Angelos diuinam sibi conciliare beneuolentiam: *Et hanc hæresim refert damnatam esse in Synodo Laodicena.* Morbus hic in Phrygia, & Pisidia hæsit longo tempore. Cuius gratia Synodus apud Laodiceam Phrygiæ oppidum habita lege vetuit Angelos orare.

Τοῦτο τοίνυν συμβέλευον, ἐκεῖνον γίνεσθαι ταπεινοφροσύνῃ δῆθεν κεχρημένοι, καὶ λέγοντες, ὡς ἀόρατος ὁ τῶν ὅλων θεὸς, ἀνέφικτός τε, καὶ ἀκατάληπτος, καὶ προσήκει διὰ τῶν ἀγγέλων τὴν θείαν εὐμένειαν πραγματεύεσθαι.
ἔμεινε δὲ τοῦτο τὸ πάθος ἐν τῇ Φρυγίᾳ καὶ Πισιδίᾳ μέχρι πολλοῦ· οὗ δὴ χάριν καὶ συνελθοῦσα σύνοδος ἐν Λαοδικείᾳ τῆς Φρυγίας νόμῳ κεκώλυκε τὸ τοῖς Ἀγγέλοις προσεύχεσθαι.

Elegans est obiurgatio, qua Gentiles arguit author incertus comment. in epist. Pauli inter Ambrosij opera editus. Solent tamen, *inquit*, pudorem passi neglecti Dei, misera vti excusatione, dicentes per istos posse ire ad Deum; sicut per comites peruenitur ad Regem. Age nunquid tam demens est aliquis, aut salutis

salutis suæ immemor, vt honorificentiam regis vindicet comiti: cum de hac re, si qui etiam tractare fuerint inuenti, iure vt rei maiestatis damnentur? & isti se non putant reos, qui honorem nominis Dei deferunt creaturæ, & relicto domino conseruos adorant, quasi sit aliquid plus, quod reseruetur Deo. Nam & ideo ad Regem per tribunos, aut comites itur, quia homo vtique est Rex, & nescit quibus debeat rempublicam credere. Ad Deum autem, quem vtique nihil latet, (omnium enim merita nouit) promerendum, suffragatore non opus est, sed mente deuota. Vbicumque enim talis locutus fuerit ei, respondebit illi.

Hinc intelligant Iudæi non minus nos, quam ipsos execrari eos, qui existimant dirigendas esse ad Angelos preces; vel quasi rectores sint mundi; Deo nullum cum inferiori mundo habente commercium; vel quasi necessario adhibendi sint velut interpretes, & internuncij.

Verum hæc est Catholica fides nostra, posse ad Deum precatores allegari, & conciliatores Angelos: non sine quibus aditus

nobis ad Deum nullus patet; sed à quibus exorari se, interpellarique vult, & facilius indulget quidquid petimus. Angeli, *inquit Seuerianus Gabalitanus orat. 1. de mundi Opificio*, ad Deum omnia referunt, non vt quasi ignarum doceant; sed vt ordinem hunc ministrandi inter creatas res impleant.

Tom. 7. Chrysost. οἱ ἄγγελοι τῷ θεῷ πάντα τὰ γινόμενα (μηνύουσιν) οὐκ ἀγνοοῦντα διδάσκοντες, ἀλλὰ τὴν λειτουργικὴν τάξιν τῆς δημιουργίας πληροῦντες.

Obiectiones Iudæorum.

R*Eclamant Iudæi, idque rationi precum; & modo operandi Angelorum repugnare contendunt. Et primo quidem, inquit Author lib. de fundamentis, lib. 4. cap. 17.* Omnes species misericordiæ deriuantur, & emanant à Deo benedicto: nullumque est ens aliud præter Deum, quod possit misericordiam infundere in rem aliquam: misericordia enim perfecta non potest expectari nisi ab eo, in quo reperiantur quatuor conditiones. Prima est, vt ille à quo emanat misericordia, sit immutabilis; si enim mutabilis esset, misericordia ab ipso profluens non esset perfecta, quia non esset certa: nullum vero est ens quod sit immutabile præter Deum, &c.

כל מיני החסד מושפעים ונמשכים מהשם יתברך ואין נמצא אחרזולתו שיוכל לחשפיע חסד על שום נמצא וזה לפי שאי אפשר שיקווה חסד גמור משום נמצא אלא אם כן נמצאו במשפיע ההוא ארבעה הארים. האחד שיהיה חמשפיע החוא בלתי משתנה שאם היה משתנה אי אפשר שיהיה החסד הנמשך ממנו גמור כי לא יהיה קיים ואין נמצא זולת ה" שלא ישתנה וגו".

Secunda conditio eſt, vt ille, à quo deriuatur miſericordia, non indigeat alterius auxilio ad miſericordiam illam, aut eiuſmodi bonum tribuendum: ſi enim alterius ope indigeat; non eſſet certus qui miſericordiam capit, perpetuáne foret huiuſmodi miſericordia, ob requiſitum alterius auxilium, *&c.* Nihil autem in mundo eſt, quod alterius auxilio non egeat, præter Deum benedictum, iuxta illud Eſa. 44. verſ. 24. *Ego Dominus faciens omnia, extendens cælos: Ego ſolus, expandens terram mea potentia.*

והשני שיהיה המשפיע ההוא בלתי צריך אל עזר אחר נמצא זולתו בהשפעת החסד ההוא או הטוב ההוא שאם יהיה צריך אל עזר זולתו לא יהיה בטוח מקבל החסד שיתמיד החסד ההוא אם לא בהמצא העזר ההוא וגו״ ואין נמצא בעולם שלא יצטרך אל עזר זולתו אלא השם יתברך כמאמר הכתוב אני ה״ עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי.

Tertia conditio eſt, vt ille qui impertit miſericordiam duo oppoſita ex æquo poſſit: alioqui qui miſericordiam capit; non poſſet ſemper obtinere quod ſibi expedit: modo enim indiget aliquis re quadam, modo alia contraria, *&c.* Non eſt autem in mundo qui id poſſit præter Deum benedictum, de quo ſcriptum eſt Eſa. 45. verſ. 7. *Formans lucem, & creans tenebras: faciens pacem, & creans malum: Ego Dominus faciens hæc omnia.*

והשלישי שיהיה המשפיע ההוא יכול על שני הפכים בשוה שבזולת זה לא יוכל המקבל להשיג חפצו בכל עת שפעמים יצטרך האדם אל דבר ופעם אל הפכו וגו״ ואין בעולם שיהיה יכול על זה אלא הש״ יתברך אמר הכתוב יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע אני יי״ עושה כל אלה.

Quarta denique conditio eſt, vt ille, à quo miſericordia emanat, in eo

והרביעית שיהיה המשפיע ההוא בצד

sit statu, vt nihil impedire ipsum possit quominus efficiat quidquid ipsi placuerit. Si enim impediri posset; ei, cui misericordia tribueretur, non esset certum de capienda ab eo misericordia quam requirit, quum ab alio impedimentum afferri posset. Constat autem Deum posse alia omnia impedire: nihil vero posse impedire voluntatem, & beneplacitum Dei, iuxta illud Iob. 9. vers. 12. *Si rapuerit, quis restituere faciet eum? Quis dicet ad eum, Quid facis?* Quum autem hæ conditiones conueniunt in eũ qui misericordiam impertit: certum erit ei, cui misericordia tribuitur, sibi non defuturam misericordiã, quæ datur, seq; cõsequi posse quod petit. Quoniã vero non est præter Deũ, in quo hę quatuor conditiones reperiãtur simul; Constat non esse misericordiam requirendam, aut expectandam nisi à Deo, iuxta illud Deut. 32. vers. 39. *Videte nunc quod Ego, Ego sum,* &c.

Deinde:

Nemo præter Deum potest facere misericordiam; quia ipse solus est fons misericordiarũ, & bonorum omnium, iuxta illud Psal. 130. v. 7. *Quia cum Do-*

שלא יהיה שום נמצא אחר יכול לעכב על ידו. מלעשות רצונו שאם יש מעכב על ידו לא יהיה בטוח מקבל החסד שיגיע אליו החסד המבוקש מן המשפיע ההוא שאולי יעכב על יד זולתו והוא מבואר שכל נמצא זולת השם יכול השם לעכב על ידו ואין מי שיעכב ביד השם שלא יעשה רצונו אמר הכתוב הן יחתוף ומי ישיבנו מי יאמר אליו מה תעשה ובהתחבר אלו התוארים במשפיע יהיה בטוח מקבל החסד שיתקיים בידו החסד המגיע או שיגיע המבוקש ואחר שאין נמצא זולת השם שימצאו בו יחד אלו הארבע' תנאי' הוא מבואר שאין ראוי שיבוקש או שיקוה חסד משום נמצא זולתו וזה הדבר באר אותו הכתוב בפרשת האזינו ראו עתה כי אני אני הוא.

ואין שום נמצא זולתו שיוכל לעשות חסד שהוא לבדו מקור החסדים והטובות כלם. וזהו כי עם יי' החסד

misericordia est: id est, & non cum alio. Ideoque ipsum orare decet, & non alium. Quomodo enim oraret aliquis cum à quo non posset consequi quod petit?

רוצ׳ לומ׳ ולא עם זולתו ולזה תהית התפלה ראויה אליו ולא לזולתו שאיך יתפלל אדם לפני מי שאינו יכול לתת את שאלתו ולעשות את בקשתו.

Repugnare id præterea dicunt modo operandi Angelorum, quia Angelos fingunt, sicut & stellas necessario, & non libertate plena operari. Sic Iudæus ille lib. 4. de fundamentis, cap. 16.

Radix, *inquit*, erroris idololatrarum fuit, quod existimarent influxum emanantem à stellis profluere ex libera motione voluntatis stellarum circa operationes proprias stellarum; non attendentes id fieri, quia actionibus illis disponitur subiectum per virtutem causæ occultæ, quæ est in eis: ideo adorabant eas, precibus eas orabant, sacrificabant eis, suffimenta, & libamenta adhibebant, putantes voluntatem earum stellarum ad se deferri per eiusmodi actiones. Patet autem eos in hoc errare, quia virtus potestatum superiorum finita est & determinata, nullaque earum potest aliud facere, quam quod natura eius fert; & secundum dispositionem subiecti tantum; nul-

וזה היה שורש הטעות בעובדי עבודה זרה שהיו חושבין שהשפע המגיע מהכוכב היה מצד הפקת רצון הכוכב על הפעלות המיוחדות לכוכב ולא יחשבו שזה מצד הפעולות ההם יתנו הכנה במקבל וזה לפי שהיתה הסבה בהן נעלמת ובעבור זה היו באין להשתחות לו ולהתפלל לפניו ולזבח ולקטר ולנסך לכוכב ההיא בהיותם חושבין להפיק רצון ממנו על יד הפעולות ההן והטעות בזה מבואר לפי שיכולת הכחות העליונות מוגבל ואין כח ביד שום אחד מהן לעשות אלא מה שיגזור טבעו וכפי הכנת המקבל

lomodo vero ex libero arbitrio: quemadmodum narratur de Baal Pehor; cuius virtus erat laxare humores eorum, qui coram eo detegebant posteriora sua. Referunt autem Doctores nostri f.m. Sacerdotes Baal Pehor solitos esse cibare eum betis, qui aluum sibi laxari petebat: & potare eum sicera hordeacea, vt ita esset dispositus. Effectus vero iste à Baal Pehor emanabat in eum qui sua coram eo posteriora detegebat, siue eo egeret, siue non. Proderat egenti: nocebat non egenti, eique mortem inferebat, quia nimirum non agebat libere: & ideo scriptura vocat huiusmodi cultum sacrificia mortuorum, Psal. 105. vers. 28. *Et initiati sunt Baal Pehor, & comederunt sacrificia mortuorum:* id est, Sicut non potest mortuus velle, & nolle; sic non possunt stellæ velle, & nolle. Sicut non potest ignis non comburere vestē viri iusti, qui propius ad eum accedit; aut comburere vestem impij, qui ab eo distat, vel quæ non habet dispositiones vllas, vt comburatur: sic non potest stella bene, aut male facere, nisi secundum naturæ suæ determinatio-

בלבד לא על צד
הרצון כלל וזה כמו
בעל פעור שהיה כחו
לשלשל הליחות
לפוערי לפניו ואמרו
רבותינו ז״ל שהכומרי׳
היו מאכילין אותו
תרדין ומשקין אותו
שכר של הזמי׳ וזה כדי
שיוכן המקבל לכך
והפוע׳ הזה היה נמש׳
ממנו אל הפוע׳ לפניו
הן שיהיה צריך לכך
או בלתי צריך והיה
מועיל אל הצריך
ומזיק אל הבלתי צריך
וממי׳ אותו וזה שלא
היה הפועל נמשך
ממנו על צד הרצון
ולזה מה שקרא הכתוב
לעבודת ההיא זבחי
מתים אמר ויצמדו
לבעל פעור ויאכלו
זבחי מתים כלומר כמו
שאין ביד המת כח
לרצות ושלא לרצות
כן אין ביד הכוכבים
לרצות ושלא לרצות
כמו שאין יכולת ביד
האש שלא לשרוף בגד
הצדיק כשיקרוב אליו
או לשרוף בגד הרשע
כשירחק ממנו או
כשלא תהיה בו הכנה
כלל לקבל השרפה כן
אין כח ביד הכוכב
להרע או להטיב אלא
כפי מה שיגזור טבע

nem, dispositionemq; subiecti. Quamobrem nullomodo ad stellam dirigendæ sunt preces; nec enim agit libere; sed Deo benedicto offerendæ sunt, cuius operationes liberæ sunt: qui potest velle, & nolle: facere hoc, & eius contrarium, *&c.*

וכפי הכמת המקכל ולזת לא תהיה התפלה ראויה אליו כלל אחר שאין פעולתו על צד הרצון אלא לשם יתברך שהפעולות המגיעות ממנו הן מגיעות על צד הרצון ויש בידו כח לרצות ושלא לרצות ולעשות דבר והפכו.

Idem de Angelis tradunt: Licet enim libero eos censeant esse præditos arbitrio, plenam tamen iis libertatem denegant. Apprehendunt Angeli, *inquit Maiemonides in More Neuochim, part. 2. c. 7.* operationes suas, & eligendi, regendique facultatem habent: verum non eam libertatem, & gubernationem, quam nos, quæ plena est in rebus aliter, & aliter agẽdis. Lex diuina hoc nos docet: ideo enim dixit Angelus ad Lothum, Gen. 19. v. 22. *Non potero facere quidquam, donec ingrediaris illuc,*

והשכלים משיגים פעולותיהם ובוחרים ומנהיגים אבל לא כבחירתנו והנהגתנו אשר היא כלה בעניינים מתחדשים כבר ספרה התורה ענינים העידונו על זה אמר המלאך אל לוט כי לא אוכל לעשות.

Hinc Author lib. de fundam. cap. & libro proxime citatis. Eadem est, *inquit*, ratio de aliis potestatibus superioribus. Idq; explicant doctores nostri f. m. in capite, *In Parasceue Paschatis*, tract. *De Commixt.* Quando Nabuchodonozor impius proiecit in medium fornacis ignis Ananiam, Misael, & Azariam ste-

ועל זה הדרך שאר הכחות העליונות וזה הדבר ביארו אותו רבותינו ז'ל בפרק ערבי פסחים אמרו שם בשעה שהפיל נבוכד נצר הרשע את חנניה מישאל ועזריה בתוך כבשן האש עמד

tit Ierukemi præfectus grandinis coram Deo benedicto: dixitque, Domine mundi descendam, & refrigerabo fornacem, vt liberem iustos, dixitque: id non cederet in gloriam Dei benedicti: verum ego qui præfectus sum ignis, calefaciam foris, intus refrigerabo: vt sit miraculum in miraculo. Vnde colligitur Ierukemi virtutem non habere, nisi ad refrigerandum: neque Gabrielis virtutem esse, nisi ad calefaciendum, nisi Deo aliter placuerit.

ירוקמי" שר של ברד לפני הקב"ה ואמר לפניו רבונו של עולם ארד ואצנן את הכבשן ואציל את הצדיקים עמד גבריאל לפני הקב"ה ואמר אין כבודו של הקב"ה בכך אלא אני שר של אש ואחמם מבחוץ ואצנן מבפנים כדי שיהיה נס בתוך נס הנה מבואר שאין כחו של ירוקמי אלא לקרר וכחו של גבריאל אלא לחמם זולתי ברצון השם יתברך.

Refutatio Iudæorum.

TAlmudica hæc doctrina amplissimam nobis præbet Iudæis satisfaciendi rationem; vt enim omittamus ea, quæ de libero Angelorum arbitrio dici possent, ne nostra longius proposito aberret oratio; satis est nobis Angelos, etsi determinatos ad operationem vnam; (quod sumunt sibi Iudæi: & de quo nunc agere non libet: alterius enim loci disputatio est) posse nihilominus Deum rogare vt contrariam etiam operationem, saltem supernaturaliter exercere possint: quod apud Iudæos certum est; vt constat ex allato exemplo:

plo: Vbi Gabriel præfectus ignis petit à Deo sibi id concedi; vt calefaciat foris, & intus refrigeret. Vnde colligitur, *inquiunt*, v. g. Ierukemi virtutem non habere, nisi ad refrigerandum: neque Gabrielis virtutem esse, nisi ad calefaciendum; nisi Deo aliter placuerit.

אני שר של אש ואחמם מבחוץ ואצנן מבפנים וג" הנה מבואר שאין כחו של ירוקמי אלא לקרר וכחו של גבריאל אלא לחמם זולתי ברצון השם יתברך.

Quidni ergo orare liceat Angelos vt id à Deo petant permitti sibi nostri causa, saltem supernaturaliter, quod nobis norint plurimum prodesse? Simili ratione Sanctos oramus, qui tamen vt docet D. Augustinus lib. de cura pro mortuis, cap. 13. non per naturalem, sed per diuinam potentiam preces nostras percipiunt. Non igitur ideo putandum est, *inquit*, viuorum rebus quoslibet interesse posse defunctos, quoniam quibusdam sanandis, vel adiuuandis martyres adsunt; sed ideo potius intelligendum est, quod per diuinam potentiam martyres viuorum rebus intersint, quoniam defuncti per naturam propriam viuorum rebus interesse non possunt.

Porro quum Angeli, vt docet D. Augustinus epist. 121. quod nec ipsi negant Iudæi, vt postea videbimus, orationes, & vota nostra offerant Deo; non quia Deum

doceant, qui omnia antequam fiunt, ſicut & poſtea quam facta ſunt, nouit; ſed quia eius voluntatem ſuper his conſulunt, & quod Deo iubente completum eſſe cognouerint, hoc nobis euidenter, vel latenter reportent.

Illud ſerio notandum eſt quod D. Thomas tradit 2. 2æ. quæſt. 83. art. 2. Non propter hoc nos orare, vt diuinam diſpoſitionem immutemus; ſed vt id impetremus, quod Deus diſpoſuit per orationes Sanctorum eſſe implendum; vt ſcilicet homines poſtulando mereantur accipere, quod eis Deus omnipotens ante ſæcula diſpoſuit donare, vt Gregorius dicit in lib. Dialogorum.

Addit ſanctus Doctor: Et ideo oportet ſic inducere orationis vtilitatem, vt neque rebus humanis diuinæ prouidentiæ ſubiectis neceſſitatem imponamus, neque etiam diuinam diſpoſitionem mutabilem æſtimemus. Ad huius ergo euidentiam conſiderandum eſt, quod ex diuina prouidentia, non ſolum diſponitur qui effectus fiant, ſed etiam ex quibus cauſis, & quo ordine proueniant.

Quod vero pertinet ad quatuor illas conditiones, quas requirunt Iudæi in oratione; Clare iamdiu huic difficultati occurrit D. Thomas 2.2æ. quæst. 83. artic. 4. Dicendum quod oratio porrigitur alicui dupliciter: vno modo quasi per ipsum implenda: alio modo sicut per ipsum impetranda. Primo quidem modo soli Deo orationem porrigimus, quia omnes orationes nostræ ordinari debent ad gratiam & gloriam consequendam, quæ solus Deus dat secundum illud Psal. 83. v. 12. *Gratiam, & gloriam dabit Dominus.* Sed secundario modo orationem porrigimus sanctis Angelis, & hominibus; non vt per eos Deus nostras petitiones cognoscat; sed vt eorum precibus, & meritis orationes nostræ sortiantur effectum. Et ideo dicitur Apocal. 8. quod *ascendit fumus incensorum de orationibus Sanctorum, de manu Angeli coram Deo.* Et hoc etiam patet ex ipso modo quo Ecclesia vtitur in orando. Nam à sancta Trinitate petimus vt nostri misereatur: ab aliis autem Sanctis quibuscumque petimus vt orent pro nobis.

Enimuero sic nos orare recte posse Angelos, vt orent pro nobis, id scriptura euidenter docet Gen. 48. v. 16. Angelus qui redemit me ab omni malo, benedicat, &c. *& Gen. 32. v. 26.* Non dimittam te, nisi benedixeris mihi, &c. *id est, Nisi oraueris Deum pro me. Etenim, vt explicat Author lib. de fundamentis, lib. 4. cap. 19.* Qui benedicit, mediator est ad impetrandum influxum, siue gratiam eiusmodi: Estque illa ratio impositionis manuum: solent enim qui benedicunt, imponere manus super eos, quibus benedicunt, vt eos disponant ad recipiendam gratiam, aut bonum eiusmodi. Quum autem iustus, aut pius benedicit; ipse est canalis, per quem gratia diuina profluit.

ויהיה המברך אמצעי בהורדת השפע ההוא וזהו ענין סמיכת היד שהיו סומכין ידיהם המברכים על המתברכים לתת הכנה אל המתברך שיקבל השפע או הטוב ההוא ובאלו החסיד או הצדיק המברך הוא צנור להמשיך השפע האלהי על ידו.

Illud Gen. 32. apposite explicat R. Dauid Kimhi ad caput Hozeæ 12. Totum hoc, *inquit*, est ad significandum Deum benedictum mittere Angelum in auxilium Iusti; & vt faciat voluntatem eius: ideoque non separatur ab eo, nisi arbitratu ipsius.

כל זה להודיע כי האל ית׳ שולח המלאך לעזרת הצדיק ולעשות לו רצונו ובעבור זה לא נפרד ממנו אלא ברצונו.

Et ita hæc verba: Non dimittam te nisi benedixeris mihi; *exprimunt orationem Iacobi ad Angelum eius aspectui sub-*

trahere se volentem: cuius præsentia sic recreabatur Iacob, vt eius absentiam sine fletu ferre non posset, teste propheta Hozea, cap. 12. vers. 5. Fleuit, & orauit eum, *scilicet Angelum, cuius benedictionem petebat; id est, vt esset intercessor pro eo ad Dominum. Eius precibus motus Angelus Deum pro eo orauit, vt clare exprimit idem Propheta loco proximo citato.* Et in Bethel inuenit eum, & ibi locútus est nobiscum: *id est, secundum R. Saadiam Gaonem,* Et locutus est nobiscum: *hoc est, propter nos, vel pro nobis, sicut pro semine Israel: De quo dixit illi Genes. 35. vers. 11.* Ego Dominus omnipotens cresce, & multiplicare; Gens, & cœtus gentium erit ex te, *&c.*

ושם ידבר עמנו כמו בעבורנו או עלינו כמו בעבור זרע ישראל שאמר לו פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך וגו'.

Hunc Angelum fuisse Michaelem tradunt Iudæi; qui sua hac intercessione omni metu Iacobum liberauit. Dixerunt Doctores nostri, f. m. *inquit R. Kimhi ad cap. 12. Hoz.* hunc Angelum fuisse Michaelem: de quo dixit Iacob, Genes. 48. vers. 16. *Angelus qui redemit me ab omni malo,* &c. *Hinc illud habemus præterea fas esse Angelos nominatim orare exemplo Iacobi qui Michaelem orauit.*

ואמרו רז"ל כי המלאך הזה הוא מיכאל ועליו אמר המלאך הגואל אותי מכל רע.

Memorabile est illud quod de Archan-

gelo Michaele referunt Iudæi in libro, qui inscribitur Initium Sapientiæ, *cap. 3. Illum animas defunctorum Deo offerre.* Quemadmodum, *inquiunt*, anima per misericordiam Dei procreatur; sic per misericordiam Dei mundatur. Si, quod absit, immunditiam contrahat; sicut erat sacerdos qui mundabat leprosos, iuxta illud Leuit. 14. vers. 2. *Ista erit lex leprosi in die mundationis suæ: adducetur ad sacerdotem*, &c. Sic anima igne gehennæ purgatur, vt pura euadat, & candida: Deinde committitur Michaëli, qui est sacerdos superior, offerens animas iustorum.

וכין שהנשמה נשפעת מצד החסד גם טהרתה היא מצד החסד ואם חו״ נטמאת כמו שהיה הכהן מטהר את המצורע דכתיב ביום טהרתו והובא אל הכהן כן הנשמה נטהרת על ידי אשו של גיהנם כדי שתתלבן ואחר כך עולה על ידו מיכאל שהוא הכהן העליון המקריב נשמות של צדיקים.

Sic Ecclesia nostra Catholica in Missa pro defunctis canit. Signifer sanctus Michaël repræsentet eas in lucem sanctam, quam olim Abrahæ promisisti, & semini eius.

Quemadmodum ergo decebat orare sacerdotem, vt purgatos à lepra in Ecclesiam admitteret; quidni etiam pium sit orare Michaelem Archangelum superiorem sacerdotem, cui cura animarum commissa est; vt eas in cælum introducat? Præterea quum orent Iudæi Deum, vt Angelus patrocinium ipsorum suscipiat.

Iube eloquatur Angelus omnes iustitias meas:
Quando iudicabis omnia digna iudicio.

רצו מלאך להליץ כל
זכותי בעת תשפוט
ותדין כל פלילת.

Quidni ipsum Angelum liceat orare, vt hoc ipsum ipse à Deo petat. Idque eo conuenientius, quo mortuos homines orant Iudæi, vt pro viuis Deum orent; vt clare constat ex Zohar, sect. Post mortem, *Leuit. 16.* Quando mundus eget misericordia; & viui animabus iustorum suã produnt indigentiam flentes super sepulchris eorum, quibus videtur communicanda: quare id agunt? nisi vt cõmunicatis affectibus anima animæ adiungatur? Tunc excitantur animæ iustorum, & sumptis alis accedunt ad dormientes Hebron, illisque afflictionem mundi significant: & omnes proficiscuntur ad ostium horti Eden: Hæcq; renuntiant spiritibus: Spiritus, qui horto Eden circumcluduntur, quibus se adiungunt Angeli superiores, omnes referũt ista ad animam gradus perfectioris. Anima hæc refert ad Deũ benedictum. Omnes petunt misericordiam pro viuis, & in eorũ gratiam parcit Deus sanctus benedictus mundo.

ובשעתא דאצטריך
עלמא רחמי וחיי אזלי
ומודעי להו לנפשייהו
דצדיקיא ובכן על
קבריהו. אינון דאתחזו
לאנדעא להו מט״
דשויין רעותא.
דילהון לאתדבקא
נפשא בנפשא כדין
אתערין נפשייהו
דצדיקיא ומתכנפי
ואזלין ושאטין לדמיכי
חברון ומודיעי להו
צערא דעלמא וכלהו
עאלין בההוא פתחא
דגע״ ומודיעי לרוח
ואינון רוחין דמתעטרן
בגע״ מלאכי עלאין
אזלי בינייהו וכלהו
מודיעין לנשמה ונשמה
אודעא לקב״ה וכלהו
בעאן רחמי על חיי
וחס קבה״ על עלמא
בגיניהון.

Ipse R. Abarbenel in lib. de capite Fidei, cap. 12. negare non potest etiamnum hodie inter Iudæos moris esse, expandere se super sepulchra mortuorum, vt pro nobis misericordiam efflagitent. Et iuxta hoc ait Propheta Ierem. cap. 31. vers. 15. Rachel flet super filios suos.

Quæ sic exponit R. Dauid Kimhi: Secundum expositionem mysticam, per viam sepulchri Rachelis ducti sunt Israelitæ in captiuitatem: ideoque dicitur Ierem. 31. verf. 15. *Rachel plorat filios suos.* Afferturque hæc expositio ad cap. 35. Gen. verf. 19. *Et mortua est Rachel, & sepulta est in via Ephrath:* & dicunt, quare sepeliuit Iacob pater noster Rachelem in via Ephrath? nimirum quia per Spiritum sanctum vidit Iacob pater noster fore, vt posteri eius in captiuitatem ducerentur per hanc viam: ideoque sepeliuit eam ibi, vt Deum exoraret pro eis: hoc est, quod scriptum est, *Vox in Ramah, in excelso audita est.*

יש דרש כי דרך קבר
רחל הולכים בגולה
על כן אמר רחל מבכה
על בניה ודרשו זה על
פסוק ותקבר בדרך
אפרת ואמרו מה ראה
יעקב אבינו לקבור את
רחל בדרך אפרת אלא
שצפה יעקב אבינו
ברוח הקדש שהגליות
עתידות לעבור דרך
שם לפיכך קברה שם
כדי שתהא מבקשת
עליהם רחמים הדא
היא דכתיב קול ברמה
נשמע.

In Talmude tractat. de Ieiuniis, *cap. 2.* Cur imponere capiti cinerem mos est? vt mortui pro nobis impetrent misericordiam.

ולמה נותנין אפר
בראש כדי שיבקשו
המתים רחמים עלינו.

Sed quid diutius in huiusce rei probatione

ne insistimus? Quid clarius hisce Iudaicarum precum formulis quæ habentur in officio defunctorum. Patres sæculi, qui dormitis in Hebron portas horti Eden aperite illi, atque dicite: Aduentus ipsius sit in pace.

אבות עולם ישני חברון
שערי גן עדן פתחו לו
ואמרו לו שלום בואו.

Angeli pacis egredimini in occursum ipsius: portas horti Eden reserate illi, atq; dicite: Aduentus ipsius sit in pace.

מלאכי שלום צאו
לקראתו שערי גן עדן
פתחו לו ואמרו לו
שלום בואו.

Simile quid canit Ecclesia in ordine commendationis animæ, Subuenite sancti Dei, occurrite Angeli Domini: suscipientes animam eius: offerentes eam in conspectu Altissimi.

Calumnia Iudæorum coërcetur.

H*Inc quam malitiosa sit Iudæorum calumnia quis non videt; qua pium ritum nostrum orandi super sepulchris mortuorum, reliquias superstitionis Ethnicorum esse obiectant? Author libri de fundamentis, lib. 3. cap. 8.* Quidam (Ethnici) suffimenta faciebant, vt se adiungerent mortuis; dormiebantque in sepulchris, vt super eos resideret spiritus immundus mortuorum: ita vt se-

ויש שהיו עושים
עשונים ותקטורת
להתחבר עם המתים
ולנום בבית הקברות
כדי שיחול עליהם רוח
טומאה מן המתים עד

pelirent mortuos ſuos in templis ſuis: eoque conueniebant vna viri, & mulieres, ſtabantque ſuper ſepulchris: ibique orabant, & inde ſpiritus immundus mortuorum reſidebat ſuper eos, aut ſuper ſacerdotes eorum, prædicebantque eis futura.

שהיו קוברים מתיהם
בבתי עבודה זרה
שלהם והיו נאספים
שם האנשי והנשי יחד
ועומדים על הקברים
ומתפללים שם ומתוך
כך היה רוח הטומאה
מן המתים חל עליהם
או על כומריהם
ומגידים להם העתידות

Deinde: Hinc remanſit apud Chriſtianos mos ſepeliendi mortuos in Eccleſiis ſuis: ſicque viri vna, & mulieres orant, & tympana pulſant, quum ſepeliunt mortuos ſuos. Ethnici enim legem Chriſti amplectentes tradiderunt Chriſtianis ritus Patrum ſuorum: ſicut ab Ethnicis etiam acceperũt conſuetudinem tranſeundi per ignem extruendo pyras magnas ſingulis annis, nocte ea qua ſol ingreditur ſignum Cancri, quod eſt vnum è ſignis fixis Zodiaci, tripudiantes, complodentes circum pyram, circulantes, & per eam tranſilientes. Has autem conſuetudines omnes, quia ſunt cultus dæmonum, & à ſpiritu immundo profectæ, reiicit lex, Deut. 18. v. 10. *Non inueniatur in te qui tranſire faciat filium ſuum, & filiam ſuam per ignem.*

מכאן נשאר לנוצרים
לקבור מתיהם בבית
תפלתם ולהתפלל יחד
האנשים ונשים
ומקשקשים בקשקוש
בשעת קבורת מתיהם
לפי שהאומות ההם
כשחזרו לדת הנוצרים
השאירו מנהג
אבותיהם בידיהם כמו
שנשאר בידם גם כן
מנהג עוברי באש
לעשות מדורות גדולות
בלילה אחת בעת יכנס
השמש במזל סרטון מן
המזלות האמתיים
בעלי הצורות בכל שנה
ושנה ולרקד ולטפח
סביב המדורה ולהקיף
אותה ולדלג עליה וכל
אלו הדרכים לפי שהם
עבודה לשדים ומצד
רוח טומאה הרחיקה
אותם התורה ואמרה
לא ימצא בך מעביר
בנו ובתו באש.

Nos vero Chriſtiani vel mortuos ora-

mus, vt pro nobis orent, quos piè, & sancte vixisse compertum habemus: vel pro mortuis Deum oramus, de quorum salute, & fœlici statu solliciti sumus. Idque ex recepta apud Iudæos consuetudine nos facere ex iis quæ iam retulimus satis constat. Id Iudæus ille nos ab Ethnicis accepisse contendit; non quidem propter futurorum prædictionem: Nemo enim qui libros nostros legerit, id audeat scribere. Quippe in Decret cause.26.quæst.5. clare scriptum est: Necromantici sunt quorum percantationibus videntur resuscitari mortui: diuinare, & ad interrogata respódere.

Tum quæst.2. ex D. Augustino, lib.1. de doctrina Christiana: Hoc autem genus fornicationis animæ salubriter diuina authoritas non tacuit: neque ab ea sic deterruit animam, vt propterea talia negaret esse sectanda, quod falsa dicantur à professoribus eorũ; sed etiam si dixerint vobis, inquit, & ita euenerit, ne credatis eis. Non enim quod imago Samuelis mortui Sauli vera prænunciauit: propterea talia sacrilegia, quibus illa imago præsentata est, minus execranda sunt: aut quod in actibus Apostolorum fœmina ventriloqua ve-

rum testimonium perhibuit Apostolis Domini; Ideo Paulus Apostolus pepercit spiritui illi, ac non potius fœminam illius dæmonij correptione, atque exclusione mundauerit. Omnes igitur artes huiusmodi, vel nugatoriæ, vel noxiæ superstitionis ex quadam pestifera societate hominum, & dæmonum, quasi pacta infidelis, & dolosæ amicitiæ constituta, penitus sunt repudiandæ, & fugiendæ Christiano. *Denique, quæst.* 5. Si quis Ariolos, Aruspices, vel Incantatores obseruauerit, aut filateriis eorum vsus fuerit: Anathema sit.

Ideo ergo Ethnicorum superstitionem sapere ritum hunc nostrum vult Iudæus ille; quia mortuos in Ecclesiis sepelimus.

Sed constat non fuisse hanc Ethnicorum consuetudinem. Immo lege cautum erat apud eos ne quis inferret cadauer non solum in templa, sed etiam in vrbem. Paulus 1. sent. 22. Corpus, *inquit*, in ciuitatem inferri non licet, ne sacra ciuitatis funestentur. Qui contra fecerit, extra ordinem punitur.

Cicero 2. de legibus: Hominem, *inquit*, mortuum in vrbe ne sepelito, ne-

ue vrito. *Et ex eo quod lib. 5. Tuscul. q. de sepulchro Archimedis tradit, aperte colligitur defunctorum corpora in templis non fuisse sepulta.* Ex eadem vrbe (Syracusanorum) *inquit*, humilem homunculum à puluere, & radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem. Cuius ego quæstor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septum vndique, & vestitum vepribus, & dumetis indagaui sepulchrum: tenebam enim quosdã senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos acceperam: qui declarabant in summo sepulchro sphæram esse positam cum cylindro. Ego autem cum omnia collustrarem oculis (est enim ad portas Agrigentinas magna frequentia sepulchrorum) animaduerti columelam non multum è dumis eminentem, in qua inerat sphæræ figura, & cylindri. Atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi me illud ipsum arbitrari esse, quod quærerem. Immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. Quo cum patefactus esset aditus, ad aduersam basim accessimus: apparebat epigram-

ma exeſis poſterioribus paribus verſiculorum dimidiatis fere. Ita nobiliſſima Græciæ ciuitas, quondam vero etiam doctiſſima, ſui ciuis vnius acutiſſimi monumentum ignoraſſet, niſi ab homine Arpinate didiciſſet.

Etiam apud nos Chriſtianos ſatis diu prohibita eſt defunctorum humatio, & ſepultura in Eccleſiis, l. vlt. Cod. Theod. 17. Nullus in Eccleſia ſepeliat mortuum. *Et in Concilio Vaſenſi vt habetur Can. Præcipiendum, Cauſa 13. quæſt. 2.* Prohibendum eſt etiam ſecundum maiorum inſtituta: vt in Eccleſia nullatenus ſepeliantur; ſed in atrio, aut in porticu, aut in exedris Eccleſiæ.

μηδεὶς ἐν ἐκκλησίᾳ θαπτέτω νεκρόν.

Quin immo magis ad rationem ſepulturæ Chriſtianorum ſpectare videtur, vt extra vrbem, & Eccleſias ſepeliantur, exemplo Chriſti, qui extra vrbem paſſus, & ſepultus eſt: Quemadmodum primis temporibus Chriſtianos feria ſexta in Paraſceue egredi ſolitos eſſe extra vrbem, & in cœmeteriis congregatos memoriam Paſſionis Chriſti celebrare teſtatur Chryſoſtomus, ſerm. 32. in cœmeterij appellationem.

πολλάκις ἐζήτησα πρὸς ἐμαυτὸν τίνος ἕνεκεν οἱ πατέρες ἡμῶν τοὺς οἴκους τοὺς εὐκτηρίους τοὺς ἐν ταῖς πόλεσι

Sæpe mecum ipſe cogitaui, cur maiores noſtri relictis ædibus ſacris, quas

in vrbibus habent, lege lata ſtatuerint, vt extra ciuitatem hodie, & quidem in hoc loco in concionem conueniremus, *&c.*

Quæ igitur cauſa eſt? Crucis memoriam agimus. At crucifixus extra ciuitatem cruci affixus eſt; propterea extra ciuitatem nos eduxit, *&c.*

Ne exiſtimetis hanc eſſe coniecturam noſtram. Paulum vobis teſtem do, *Ad Hebr. 13.* Quid igitur ille ait de ſacrificiis? *Quorum enim animalium infertur ſanguis pro peccatis in ſancta per Pontificem; horum corpora cremantur extra caſtra. Propter quod & Ieſus vt ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt. Exeamus igitur ad eum extra caſtra, improperium eius portantes.* Dixit, iuſſit Paulus: Obtemperauimus, exiuimus. Extra igitur hac de cauſa congregamur.

Qua vero ratione conceſſum ſit defunctorum corpora in Eccleſiis ſepeliri; Diſcimus ex eo quod refertur ex D. Gregorio, Can. Quum grauia, c. 13. q. 2. Quum grauia peccata non deprimunt, tunc prodeſt mortuis ſi in Eccleſia ſepeliantur; quia eorum proximi quoties ad eadem

παραδραμόντες, ἔξω τῆς πόλεως ὑμᾶς σήμερον, καὶ ἐνταῦθα ἐκκλησιάζειν ἐνομοθέτησαν, &c. τίς οὖν ἐστὶν ἡ αἰτία? σταυροῦ μνείαν ἐπιτελοῦμεν. ὁ δὲ σταυρωθεὶς ἔξω τῆς πόλεως ἐσταυρώθη; διὰ τοῦτο ἔξω τῆς πόλεως ὑμᾶς ἤγαγεν, &c. ἵνα γὰρ μὴ νομίσητε ἡμέτερον εἶναι στοχασμὸν, Παῦλον ὑμῖν παράγω μάρτυρα. τί οὖν ἐκεῖνός φησι περὶ τῶν θυσιῶν. ὧν γὰρ εἰσφέρεται ζώων τὸ αἷμα περὶ ἁμαρτίας εἰς τὰ ἅγια διὰ τοῦ Ἀρχιερέως, τούτων τὰ σώματα ἔξω τῆς παρεμβολῆς κατακαίεται. διὸ καὶ Ἰησοῦς ἵνα ἁγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαὸν, ἔξω τῆς πύλης ἔπαθε. τοίνυν ἐξερχώμεθα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεμβολῆς, τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες. εἶπεν, ἐκέλευσε Παῦλος: ὑπηκούσαμεν, ἐξήλθομεν. ἔξωθεν οὖν διὰ τοῦτο συναγόμεθα.

ſacra loca veniunt, ſuorumque ſepulturam aſpiciunt, recordantur: & pro eis domino preces fundunt.

בספר חסידים.

או צדיק שמפני עון אין מכניסים אותו במחיצת צדיקים אז מועיל אם מתפללים או אם נותנים צדקה בשבילו.

Quod ab Hebræorum doctrina non eſt alienum: ſic enim in libro Piorum, num. 170. *ſcriptum eſt.* Si iuſtus propter aliquod peccatum non admittitur (poſt mortem) in locum iuſtorum; tunc proſunt illi orationes, aut eleemoſynæ, quæ pro illo fiunt.

ברזילי הגלעדי אמר אמות בעירי כי הנייח יש למתים שאוהביהם הולכים על קבריהם ומבקשים לנשמתן טובה ומטיבים להם באותו עולם.

Et num. 450. Barzilai Galaadites dicebat: Moriar in ciuitate mea! Id enim multum prodeſt mortuis, quod amici eorum accedant ad ſepulchra eorum: & pro animabus eorum miſericordiam implorent, & expoſcant: eaſque iuuent in eo mundo.

הרואה קברי ישראל מברך באי׳אמה׳ אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין והמית אתכם בדין והוא עתיד להקים אתכם בדין לחיי העולם הבא ברוך אתה יי׳ מחיה המתים:

Hinc ſolent Iudæi ſepulchra ſuorum conſpicientes benedicere; vt tradit Maiemonides, tract. de Benedictionibus, cap. 10. Benedictus ſit Dominus Deus noſter Rex mundi, qui formauit vos in iudicio: qui aluit vos in iudicio: qui conſeruauit vos in iudicio: qui mortem intulit vobis in iudicio: qui ſuſcitaturus eſt vos in iudicio ad vitam futuri ſæculi. Benedictus ſis Domine Deus, qui ad vitam vocas mortuos.

Hic

Hîc non hæret contumeliosa Iudæorum obstinatio. At enim, *inquiunt*, Christiani colunt in ecclesiis suis corpora defunctorum, quos Martyres, & Sanctos vocant.

Verum enimvero quid in hoc dare vitio possint Iudæi non video. Aduolui enim sepulchris mortuorum iustorum ad orandum eos, vt pro nobis orent Deum; recepta est apud eos consuetudo, vt iam retulimus: Sic in libro Piorum legimus, num. 450. Accedunt ad sepulchra eorum: Præterea quum eos (defunctos) orant, ipsi orant pro viuentibus.

בספר חסידים.
הולכים על קבריהם
וגו' וגם כשמבקשים
מהם הם מתפללים
עלהחיים.

Reliquias vero Sanctorum in templis collocare eadem ratione licet, qua imagines: sicut enim, iuxta doctrinam Concilij Niceni II. si facimus hominum piorum similitudines; non tamen eæ fiunt, vt adorentur vt Dei; sed vt eas videntes, ad imitationem facinorum illorum irritemur. *Sic etiam, vt docet D. Augustinus contra Faustum Manichæum, lib. 20. cap. 21.* Populus Christianus memorias martyrum religiosa solemnitate concelebrat, & ad excitandam imitationem, & vt meritis eorum consocietur atque orationibus adiuue-

tur; ita tamen vt nulli martyrum, sed Deo martyrum, quamuis in memorias martyrum constituamus altaria. Quis enim Antistitum in locis sanctorum corporum assistens altari, aliquando dixit: Offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane? Sed quod offertur, offertur Deo, qui martyres coronauit, apud eorum memorias, quos coronauit: vt ex ipsorum locorum admonitione maior affectus exurgat ad augendam charitatem, & in illos quos imitari possumus, & in illum quo adiuuante possumus.

Hinc in Concilio Nicæno II. proxime citato, Act. 8. Can. 7. communi decreto & imagines, & reliquias restitui sancitum est. Impiam hæresim aduersariorum Christiani nominis aliæ etiam impietates consecutæ sunt: quemadmodum enim venerabilium imaginum aspectum ex Ecclesia sustulerunt, sic etiam alios quosdam ritus deleuerunt, quos oporter renouari: & tam ex iure scripto, quam non scripto, sic obseruari. Quæcumque ergo templa consecrata sunt absque sanctis reliquiis martyrum; statuimus in iis fieri depositio-

τῇ οὖν ἀσεβεῖ αἱρέσει τῶν χριστιανοκατηγόρων καὶ ἄλλα ἀσεβήματα συνηκολούθησαν· ὥσπερ γὰρ τὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων ὄψιν ἀφείλοντο ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἕτερά τινα ἔθη παραλελύκασιν· ἃ χρὴ ἀνανεωθῆναι καὶ κατὰ τὴν ἔγγραφον καὶ ἄγραφον θεσμοθεσίαν οὕτως κρατεῖν· ὅσοι οὖν σεπτοὶ ναοὶ καθιερώθησαν ἐκτὸς ἁγίων λειψάνων μαρτύρων, ὁρίζομεν ἐν αὐτοῖς κατάθεσιν γενέσθαι

nem reliquiarum cum precibus consuetis.

λειψάνων μετὰ ϗ τῆς συνήθους εὐχῆς.

Imagines autem iustorum in templo Hebræorum collocatas fuisse ob easdem, quas iam recensuimus, rationes probamus ex libro Baal Turim, *in Exod.* 25. Duo Cherubim per gematriam, Abraham, Isaac, & Iacob, qui ibi in propitiatorio aderant ad reuocandum in memoriam iustitiam Patrum.

שנים כרובים בגימטרי׳ אברהם יצחק יעקב שהיו שם כדי להזכיר זכות אבות.

Obiectant nobis deinde Iudæi vsum campanarum in exequiis. Verum audiant rationem illius vsus ex Beda histor. Angl. lib. 4. cap. 23. Audiuit subito in aëre notum campanæ sonum, quo ad orationes excitari, vel conuocari solebant, quum quis eorum de sæculo fuisset euocatus.

Intelligant originem campanarum nostrarum referri ad tubas, quas Deus fieri iusserat, Num. 10. *quarum vsus erat ad vocandum cœtum, & dum castra mouebantur.*

At enim, *inquiunt Iudæi*, vsus campanarum in exequiis ideo damnandus est, quia Ethnicorum communis est. *Vrgeo. Ergo Iudæi non debuissent oculos morientium claudere: ea enim erat Ethni-*

earum consuetudo. Sic Penelope scribens Vlyssi oculos sibi, & ipsi marito suo optat à Telemacho filio suo sigillari.

Dj precor hoc iubeant, vt euntibus ordine fatis,
Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

Hancque affert rationem Plinius lib. 11. cap. 37. Morientibus illos operire, rursusque in rogo patefacere, Quiritum magno ritu sacrum est. Ita more condito, vt neque ab homine supremum eos spectari fas sit, & cœlo non ostendi nefas.

Sic tamen Iudæis nihilominus vsus est ipso etiam Deo approbante, Gen. 46. v. 4. Ioseph quoque ponet manus suas super oculos tuos.

Hancque rationem affert author libri, Fasciculus myrrhæ, *ad hunc Gen. locum.* Hæc verba: *Ioseph ponet manum suam super oculos tuos*, indicans mundum hunc occludi patri, & concedi filio; vt ita à Patre suo, si iustus est, discat, sibi in fide eius viuendum esse: & via Domini sibi esse progrediendum.

ולכן רמז ויוסף ישית ידו על עיניך לרמוז שיסתם העולם הזה מאביו ונשאר לבן הזה ויש לו לבן ללמוד מאביו אם הוא צדיק שיחיה באמונתו ללכת בדרכי ה׳.

Obiectant nobis denique Iudæi ignes, quos accendere solemus die 23. Iunij.

Verum vt intelligant Iudæi, quantum detestetur Ecclesia nostra omnem abusum in eiusmodi rebus; audiant quid statutum sit in Concil. Constantinopol. General. 6.
Quos in Nouiluniis quidam ante suas officinas, & domos accendunt rogos, supra quos etiam antiqua quadam consuetudine salire inepte, ac delire solent; deinceps cessare iubemus.

Sciant ergo ignes illos à nobis accendi die vigesima tertia Iunij, vigilia natiuitatis S. Ioannis, vt testemur lætitiam, quam percipimus ex natiuitate præcursoris Messiæ. Quod si hunc morem nostrum damnare velint; quia sic Ethnici lætitiam suam testari solent.

Vrgeo. Cur ergo Iudæi accendunt lucernas in portis domorum suarum die vigesima quinta lunationis Nouembris?
Hasmonæi superatis hostibus populi Israëlitici, die vigesima quinta mensis Kisleu, siue lunationis Nouembris, ingressi templum; & diligentissime perquirentes nihil olei puri reliquum in templo repererunt præter lecythum vnum, in quo non plus erat olei, quam ad vnum duntaxat diem sufficere posset: ex eo accenderunt lampades, quæ per octo tamen dies arsi-

Maiemonides de festo Encaniorum, cap. 3.

ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמנת ימים האלו שתחלתן כה׳ בכסליו ימי שמחה והלל ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים.

runt, donec oleum purum ex oliuis expressissent. Ideoque ſapientes illius æui ſtatuerunt celebrari octo dies cum gaudio à vigeſima quinta die menſis Kiſleu accendendo lampades noctu in portis domorum in commemorationem illius miraculi. *Hoc feſtum vocat Ioſephus φῶτα, Hebræi* הדלקת נרות, *id eſt, λυχνοκαΐας; ſiue accenſionem lucernarum. De hoc feſto, vel de Encæniis templi ab Herode inſtaurati, ſcripſit Perſius Sat. 5.*

Herodis venere dies, vnctaque feneſtra,
Diſpoſitæ pinguem nebulam vomuere lucernæ,

Cur, inquam, accenſis noctu lampadibus in portis, feneſtriſque domorum ſuam Iudæi teſtabantur lætitiam? Sic enim Romæ, aliiſque prouinciis, id ipſum erat in vſu apud Ethnicos, vt docet Tertull. in Apologetico: Quam recentiſſimis, *inquit,* & ramoſiſſimis laureis poſtes præſtruebant? quam elatiſſimis, & clariſſimis lucernis veſtibula enubilabant? *Idem lib. de Idololatria:* Ergo, inquis, honor Dei eſt, lucernæ pro foribus, & laurus in poſtibus.

Iuuenalis Satyr. 11.

Hic nostrum placabo Iouem, laribusque paternis,
Thura dabo, atque omnes violæ iactabo colores,
Cuncta nitent, longos erexit ianua ramos,
Et matutinis operatur festa lucernis.

Præclare Maimonides in More Neuochim, parte 3. cap. 32. docet plerosque Ethnicorum ritus retineri posse, & ad veri Dei cultum transferri. Vsitata tum in mundo consuetudo erat, cui omnes assueti erant; & cultus vniuersalis, in quo omnes erant educati; vt variæ animalium species in templis, in quibus imagines collocabant, offerrentur: coram illis procumberetur, & adolerentur: certi insuper quidam essent cultores sequestrati; siue homines ad cultum illum destinati, qui in templis illis in honorem Solis, Lunæ, reliquarumque Stellarum extructis exercebatur; sicut ostendimus; ideo noluit sapientia, & prouidentia Dei, quæ in omnibus eius creaturis elucet; mandare vt cultus illi omnes derelinquerentur, aut abolerentur: huius enim rei

והיה המנהג המפורסם בעולם כלו שהיו אז רגילין בו והעבודה הכוללת אשר גדלו עליה להקריב מיני בה״ח בהיכלות ההם אשר היו מעמידים בהם הצלמי׳ ולהשתחות להם ולקטר לפניהם והעובדים הפרושים היו או האנשים הנתונים לעבדת ההיכלות ההם העשויים לשמש ולירח ולככבים כמו שבארנו לא גזרה חכמתו ותחבולתו המבוארת בכל בריאותיו שיצונו להניח מיני העבודות ההם כולם ולבטלם כי אז היה מה שלא יעלה בלב לקבלו כפי טבע

ſacra loca veniunt, ſuorumque ſepulturam aſpiciunt, recordantur: & pro eis domino preces fundunt.

בספר חסידים:

Quod ab Hebræorum doctrina non eſt alienum: ſic enim in libro Piorum, num. 170. *ſcriptum eſt.* Si iuſtus propter aliquod peccatum non admittitur (poſt mortem) in locum iuſtorum; tunc proſunt illi orationes, aut eleemoſynæ, quæ pro illo fiunt.

או צדיק שמפני עון אין מכניסים אותו במחיצת צדיקים אז מועיל אם מתפללים או אם נותנים צדקה בשבילו.

Et num. 450. Barzilai Galaaditès dicebat: Moriar in ciuitate mea! Id enim multum prodeſt mortuis, quod amici eorum accedant ad ſepulchra eorum: & pro animabus eorum miſericordiam implorent, & expoſcant; eaſque iuuent in eo mundo.

ברזילי הגלעדי אמר אמות בעירי כי הנייח יש למתים שאוהביהם הולכים על קבריהם ומבקשים לנשמתן טובה ומטיבים להם באותו עולם.

Hinc ſolent Iudæi ſepulchra ſuorum conſpicientes benedicere; vt tradit Maiemonides, tract. de Benedictionibus, cap. 10. Benedictus ſit Dominus Deus noſter Rex mundi, qui formauit vos in iudicio: qui aluit vos in iudicio: qui conſeruauit vos in iudicio: qui mortem intulit vobis in iudicio: qui ſuſcitaturus eſt vos in iudicio ad vitam futuri ſæculi. Benedictus ſis Domine Deus, qui ad vitam vocas mortuos.

הרואה קברי ישראל מברך באי׳ אמה׳ אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין והמית אתכם בדין והוא עתיד להקים אתכם בדין לחיי העולם הבא ברוך אתה יי׳ מחיה המתים:

Hic

Hic non hæret contumeliosa Iudæorum obstinatio. At enim, *inquiunt*, Christiani colunt in ecclesiis suis corpora defunctorum, quos Martyres, & Sanctos vocant.

Verum enimvero quid in hoc dare vitio possint Iudæi non video. Aduolui enim sepulchris mortuorum iustorum ad orandum eos, vt pro nobis orent Deum; recepta est apud eos consuetudo, vt iam retulimus: Sic in libro Piorum legimus, num. 450. Accedunt ad sepulchra eorum: Præterea quum eos (defunctos) orant, ipsi orant pro viuentibus.

בספר חסידים. הולכים על קבריהם וגו' וגם כשמבקשים מהם הם מתפללים עלהחיים.

Reliquias vero Sanctorum in templis collocare eadem ratione licet, qua imagines: sicut enim, iuxta doctrinam Concilij Niceni II. si facimus hominum piorum similitudines; non tamen eæ fiunt, vt adorentur vt Dei; sed vt eas videntes, ad imitationem facinorum illorum irritemur. *Sic etiam, vt docet D. Augustinus contra Faustum Manichæum, lib. 20. cap. 21.* Populus Christianus memorias martyrum religiosa solemnitate concelebrat, & ad excitandam imitationem, & vt meritis eorum consocietur atque orationibus adiuue-

tur; ita tamen vt nulli martyrum, sed Deo martyrum, quamuis in memorias martyrum constituamus altaria. Quis enim Antistitum in locis sanctorum corporum assistens altari, aliquando dixit: Offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane? Sed quod offertur, offertur Deo, qui martyres coronauit, apud eorum memorias, quos coronauit: vt ex ipsorum locorum admonitione maior affectus exurgat ad acuendam charitatem, & in illos quos imitari possumus, & in illum quo adiuuante possumus.

Hinc in Concilio Nicæno II. proxime citato, act. 8. Can. 7. communi decreto & imagines, & reliquias restitui sancitum est. Impiam hæresim aduersariorum Christiani nominis aliæ etiam impietates consecutæ sunt: quemadmodum enim venerabilium imaginum aspectum ex Ecclesia sustulerunt; sic etiam alios quosdam ritus deleuerunt, quos oporter renouari: & tam ex iure scripto, quam non scripto, sic obseruari. Quæcumque ergo templa consecrata sunt absque sanctis reliquiis martyrum; statuimus in iis fieri depositio-

Τῇ οὖν ἀσεβεῖ αἱρέσει τῶν χριστιανοκατηγόρων καὶ ἄλλα ἀσεβήματα συνηκολούθηκαν· ὥσπερ γὰρ τὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων ὄψιν ἀφείλοντο ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἕτερά τινα ἔθη παραλελύκασιν· ἃ χρὴ ἀνανεωθῆναι καὶ κατὰ τὴν ἔγγραφον καὶ ἄγραφον θεσμοθεσίαν οὕτως κρατεῖν. Ὅσοι οὖν σεπτοὶ ναοὶ καθιερώθησαν ἐκτὸς ἁγίων λειψάνων μαρτύρων, ὁρίζομεν ἐν αὐτοῖς κατάθεσιν γενέσθαι

[illegible] reliquiarum cum precibus consuetis.

λειψάνων μετὰ καὶ τῆς συνήθους εὐχῆς.

Imagines autem iustorum in templo Hebræorum collocatas fuisse ob easdem, quas iam recensuimus, rationes probamus ex libro Baal Turim, *in Exod.* 25. Duo Cherubim per gematriam, Abraham, Isaac, & Iacob, qui ibi in propitiatorio aderant ad reuocandum in memoriam iustitiam Patrum.

שנים כרובים בגימטרי' אברהם יצחק יעקב שהיו שם כדי להזכיר זכות אבות.

Obiectant nobis deinde Iudæi vsum campanarum in exequiis. Verum audiant rationem illius vsus ex Beda histor. Angl. lib. 4. cap. 23. Audiuit subito in aëre notum campanæ sonum, quo ad orationes excitari, vel conuocari solebant, quum quis eorum de sæculo fuisset euocatus.

Intelligant originem campanarum nostrarum referri ad tubas, quas Deus fieri iusserat, Num. 10. *quarum vsus erat ad vocandum cœtum, & dum castra mouebantur.*

At enim, *inquiunt Iudæi*, vsus campanarum in exequiis ideo damnandus est, quia Ethnicorum communis est. *Vrgeo. Ergo Iudæi non debuissent oculos morientium claudere: ea enim erat Ethni-*

tans Euangelium præcedente ministro cum lucerna, & conuersus ad Christi imaginem inter duo ostia, inflexo capite cum exclamatione dicit, *&c.*

Simile est etiam illud quod in Concilio Constantinop. in Trullo Generali 6. Can. 73. de Veneratione crucis statutum est. Cum crux viuifica illud salutare nobis ostenderit; nos omne studium adhibere oportet, vt ei, per quam ab antiquo lapsu saluati simus, eum quem par est, honorem habeamus. Vnde & mente, & sermone, & sensu adorationem ei tribuentes, Crucis figuras, quæ à nonnullis in solo, ac pauimento fiunt, omnino deleri iubemus, ne incedentium conculcatione victoriæ nobis trophæum iniuria afficiatur.

Τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ δείξαντος ἡμῖν τὸ σωτήριον πᾶσαν σπουδὴν ἡμᾶς τιθέναι χρὴ τοῦ τιμὴν τὴν ἀξίαν ἀποδιδόναι τῷ δι' οὗ σεσώσμεθα, τοῦ παλαιοῦ πτώματος· ὅθεν καὶ νῷ καὶ λόγῳ, καὶ αἰσθήσει τὴν προσκύνησιν αὐτῷ ἀπονέμοντες τοὺς ἐν τῷ ἐδάφει τοῦ σταυροῦ τύπους, ὑπό τινων κατασκευαζομένους ἐξαφανίζεσθαι παντοίως προστάττομεν ὡς ἂν μὴ τῇ τῶν βαδιζόντων καταπατήσει τὸ τῆς νίκης ἡμῖν τρόπαιον ἐξυβρίζοιτο.

Id ipsum iam ante fuerat cautum lege Imperatorum Theodosij, & Valentin. Cod. lib. 1. tit. 8. Cum sit nobis cura diligens per omnia superni numinis religionem tueri, signũ Saluatoris Christi nemini licere vel in solo, vel in silice, vel in marmoribus humi positis insculpere, vel pingere: sed quodcumque reperitur tolli, grauissima pœna multando eo qui contrarium statutis no-

Verum vt intelligant Iudæi, quantum detestetur Ecclesia nostra omnem abusum in eiusmodi rebus; audiant quid statutum sit in Concil. Constantinopol. General. 6. Quos in Nouiluniis quidam ante suas officinas, & domos accendunt rogos, supra quos etiam antiqua quadam consuetudine salire inepte, ac delire solent; deinceps cessare iubemus.

Sciant ergo ignes illos à nobis accendi die vigesima tertia Iunij, vigilia natiuitatis S. Ioannis, vt testemur lætitiam, quam percipimus ex natiuitate præcursoris Messiæ. Quod si hunc morem nostrum damnare velint; quia sic Ethnici lætitiam suam testari solent.

Vrgeo. Cur ergo Iudæi accendunt lucernas in portis domorum suarum die vigesima quinta lunationis Nouembris?

Hazamonæi superatis hostibus populi Israelitici, die vigesima quinta mensis Kisleu, siue lunationis Nouembris, ingressi templum, & diligentissime perquirentes nihil olei puri reliquum in templo repererunt præter lecythum vnum, in quo non plus erat olei, quam ad vnum duntaxat diem sufficere posset: ex eo accenderunt lampades, quæ per octo tamen dies arsi-

Non aduertit in eo loco petito ex Schemot Raba, non damnari nisi membranas, quæ ex rebus idolo consecratis fiunt. Porro ignorare non debet Iudæorum doctrinam esse Tephillin, quæ ex membranis diuina nomina complectentibus componuntur, imposita capiti, & brachio prodesse ad vitam producendam: apud Maiemonidem, tractat. de Tephillin Mesusah, & libro Legis, cap. 4. §. 26. Quicumque assuescit Tephillin, is producit suos dies iuxta promissum Dei, Deut. 11. v. 21. *Vt multiplicentur dies vestri.*

וכל הרגיל בתפילין מאריך ימים שנאמר ה׳ עליהם יחיו.

Legerat in tractatu de fundamentis legis, cap. 6. §. 7. Solitos fuisse Iudæos in carne sua exarare nomen Dei: Quod si quis in cute sua exaratum habeat nomen Dei.

אם היה שם כתוב על בשרו.

Similem veterum Christianorum morem describit Procopius ad illa verba Esaiæ cap. 44. *& hic scribet manu sua dominum.* Quod autem, *manu*, dixit Esaias; ideo forsan adiecit quod Christi nomen permulti, vel crucis signum in palmis, aut brachiis inuri sibi curarent.

τὸ ϛ' (τῇ χειρὶ) διὰ τὸ στίζειν ἴσως πολλοὺς ἐπὶ καρπῶν, ἢ βραχιόνων ἢ τοῦ σταυροῦ τὸ σημεῖον ἢ τὴν τοῦ Χριστοῦ προσηγορίαν.

Legisse poterat Vorstius in Ionathanis paraphrasi, Exod. 14. v. 21. In baculo Mosis sculptum, & expositum fuisse no-

תביה חקיק ומפרש ית שמא רבא ויקירא.

men illud magnum, & gloriosum.

Tum Exod.15, vers.25. Mosem scripsisse in ligno nomen magnum, & gloriosum, *quo proiecto in aquas amaras, dulces facta sunt.*

וכתב עלוי שמא רבא ויקירא.

Clare docet Author libri de fundamentis, lib.1. cap.18. Nomina diuina esse velut instrumenta opificij Dei, quibus dedit virtutem, signa, & miracula fieri per ea. Qui iis vtitur ad voluntatem Dei, vt Prophetæ; aut ad gloriam Dei, vt iusti; ille charus est superis: & & amabilis est in hoc inferiori mundo.

כי השמות הם ככלי אומנותו של מקום כי שם בכחם שיעשו בהם אותות ומופתים ומי שמשתמש בהם ברצונו של מקום כנביאים או לכבודו של מקום כחסידים הוא אהוב למעלה ונחמד למטה.

Neque vero obstat quod Ethnici simile quid facerent, vt tradit Varro de lingua Lat. lib.6. & Macrobius Saturn. lib.1. cap. 6. quos ad marginem citat Vorstius post Baronium, tom.1. ad ann.58. Nam, vt ex ipso Baronio discere poterat. Quis prohibet prophana, per verbum Dei sanctificata in sacrum transferri vsum? Nonne constat ex Ægyptiorum auro, & argento, Dei iussu sacra vasa ad diuinum cultum esse conflata? Multa quidem ex superstitione gentilitia in Christianam religionem laudabiliter esse translata pluribus exẽplis superius, Patrumq; authoritate sunt demonstrata,

Idque proxime supra apud Hebræos laudabiliter vsurpari solitum esse ostendimus ex Maiemonide in More Neuochim, parte 3. cap. 32. Vide sup. pag. 95. & 98.

Celebre est illud D. Augustini tract. 7. in cap. 1. Ioan. Cum caput, *inquit*, tibi dolet, laudamus si Euangelium ad caput tibi posueris, & non ad ligaturam cucurreris. Ad hoc enim perducta est infirmitas hominum, & ita plangendi sunt homines, qui currunt ad ligaturas; vt gaudeamus quando videmus hominem in lectulo suo constitutum iactari febribus, & doloribus, nec alicubi spem posuisse, nisi vt sibi euangelium ad caput poneret; non quia ad hoc factum est, sed quia prælatum est euangelium ligaturis. Si ergo ad caput ponitur vt quiescat dolor capitis, ad cor non ponitur, vt sanetur à peccatis?

D. Thom. in epist. ad Rom. cap. 1. lect. 6. Considerandum est, *inquit*, per quem modum Euangelium salutem conferat. *Respondet*, quod tripliciter: Primo, per fidem, Marc. vltimo: *Prædicate Euangelium omni creaturæ: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit.*

Secundo per confessionem, infra

cap. 10.

cap. 10. *Oris confessio fit ad salutem.* Tertio, per Scripturam. Vnde etiam verba Euangelij scripta virtutem salutiferam habent; sicut B. Barnabas infirmos curabat Euangelium supponendo. Cauendæ sunt tamen superstitiones characterum, quoniam hoc est superstitiosum. Vnde Ezech. 9. Illi saluati sunt, in quorum frontibus est scriptum TAV, quod est signum crucis.

CAPVT VI.

De attributis Diuinis.

NVllum est nomen, *inquit D. Basilius in primo contra Eunomium*, quod totam Dei naturam comprehendat, & quantum satis est explicet. Quare multa sunt, ac diuersa, quæ singula propriam habent significationem.

ἓν μὲν οὐδέν ἐστιν ὄνομα, ὃ πᾶσαν ἐξαρκεῖ τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν περιλαβὸν ἱκανῶς ἐξαγγεῖλαι· πλείω δὲ καὶ ποικίλα κατ' ἰδίαν ἕκαστον σημασίαν.

Quamuis sit Deus simplicissimus, neque aut compositus ex partibus, aut qualitatibus, vel accidentibus affectus vllis; sed vnum sint omnia, quæ inesse illi dicuntur, cum natura, & essentia, tum etiam ipsa secum, relatiuis exceptis proprietatibus (de

quibus alibi agemus) tamen quia vnica & simplici sua essentia quidquid vsquam aut est, aut cogitari potest, perfectionis, excellentiæque continet; nec potest vnica contemplatio mentis, ac velut intuitus tam infinitam varietatem percipere; necesse est, vt animus noster, post primam illam cognitionem, qua totum Deum semel vniuerseque complexus est, eundem sæpius cogitando repetat, ac sigillatim quæ insunt in eo, minutatimque discernat.

Lib. 12. cont. Eunom. τίς ἀπόπληκτος οὕτως ὡς ἀγνοεῖν, ὅτι ἡ μὲν θεία φύσις ἓν, ὅ,τι ποτέ κατ' οὐσίαν ἐστὶ, μία ἐστὶν, ἁπλῆ τις, καὶ μονοειδὴς, καὶ ἀσύνθετος, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ἐν ποικίλῃ τινὶ συνθέσει θεωρουμένη· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη ψυχὴ χαμαὶ κειμένη, καὶ ἐν τῷ γηΐνῳ σώματι κατορωρυγμένη, τῷ μὴ δύνασθαι τηλαυγῶς κατιδεῖν τὸ ζητούμενον, πολλαῖς ἐννοίαις τῆς ἀφράστου φύσεως πολυτρόπως, καὶ πολυμερῶς ἐπορέγεται· οὐ κατὰ μίαν τινὰ διάνοιαν τὸ κεκρυμμένον θηρεύουσα.

Nam quis ita stupidus est, *ait D. Gregor. Nyssenus*, vt ignoret diuinam quidem naturam, quidquid tandem secundum essentiam est, esse vnam, & vniformem, atque compositionis expertem, nec vllo modo in vana quadam compositione spectari: humanam vero animam humi iacentem, & in terreno defossam corpore, quoniam non potest quod quæritur, liquido perspicere; per multas notiones ad inexplicabilem naturam diuerse, ac multipliciter contendere, non vna aliqua cogitatione quod latet indagantem.

התואר לא יסולק משהויה אם עניין

Hæc sunt quæ attributa vulgo dicuntur. Attributum, *inquit Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 9.* necessario est.

vel substantiale aliquid, vel accidentale.

עצמי ואם עניין מקרי.

Si substantiale sumatur. Re vera, *ait Maiemonides in More Neuochim, parte 1. cap. 47.* nullum attributum substantiale verum conuenit Deo aduentitium essentiæ eius.

ועל דרך האמת אין תואר עצמי אמתי ראוי לו מוסף על עצמו.

Si vero accidentale dicatur: Deus est ens sine accidente, *vt traditur in Machzor. Et vt docet Author libri de fundamentis, cap. 9. supra citato:* Si attributum sumatur accidentale, clarum est illud Deo tribui non posse; quia accidens indiget subiecto, nec enim per se subsistit accidens: & ita Deus benedictus esset substantia subiecta accidentibus, quod dici nefas est, vt infra dicemus.

הוא מצוי ולא נמצא במקרה.

ואם היה התואר עניין מקרי הוא מבואר שהוא נמנע משיתואר בו יתברך וזה לפי שהמקרה צריך אל נושא כי המקרה איננו עומד בעצמו ויהיה לפי זה השי״ עצם נושא המקרים.

Hinc cap. 7. Quandoquidem, *inquit,* Deus est omni modo vnus, non admittit attributa substantialia, neque accidentalia, quia illa multitudinem, & compositionem inferunt, destruuntque vnitatem.

אחר שהוא יתברך אחד מכל אופן אי אפשר שיהיה לו תוארים עצמיים ולא מקריים לפי שכלם מחייבים רבוי ומסלקים האחדות.

Addit Iudæus ille, & recte cap. 9. supra citato. Si attributum sit aliquid substantiale, qua ratione dicitur: Homo est animal rationale; non est hoc attributum aduentitium essentiæ, sed per-

ואם היה עניין עצמי באמרך האדם הוא חי מדבר אין זה תואר נוסף על העצם אבל

inde eſt, ac ſi diceres: Homo eſt homo: nihil enim aliud eſt homó, quam animal, & rationale: idque non eſt niſi explicatio nominis; quippe attributum huiuſmodi eſt ſubſtantia denominata, non res alia aduentitia ſubſtantiæ. Nihil obſtat Deum eiuſmodi attributis denominari, quia non ſunt res aduentitiæ eſſentiæ: pluralitas enim nominum, nó deſignat neceſſario pluralitatem rerum, ſed ſunt explicationes conceptuum eſſentię: quemadmodum enim diximus, hæc nomina, *Corpus*, *Viuens*, *Senſitiuum*, non addunt pluralitatem (rerum) ſupra conceptum dictionis *Animalis*.

הוא כאמרך האדם הוא
אדם כי האדם אינו
דבר זולת החיות
והדבור וזה הדבור
אינו אלא ביאור שם כי
התואר הוא עצם
המתואר ואינו ענין
אחר מגיע לעצם ולא
ירחק שיתואר השם
בתואר כזה אחר שאינו
דבר נוסף על העצמות
כי רבוי המלות לא
יורו בהכרח על רבוי
הענינים אבל הם
ביאור הבנת העצמות
כמו שאמרנו גשם נזון
מרגיש לא יוסיפו אלו
המלות רבוי על הבנת
מלת החי.

Ita vt attributa diuina nec à ſe inuicem, nec ab eſſentia, niſi conceptu ſolo differant: Quum vnus ſit ſubiecto (Deus) *inquit D. Baſilius in primo contra Eunomium*, & vna ſubſtantia, ſimplexque, ac compoſitionis expers: aliter ſemetipſum alias appellat, cognomenta ſibi accommodans notionibus inter ſe differentia.

ἀλλ' ἓν ὢν κατὰ τὸ ὑποκείμενον, καὶ μία οὐσία, καὶ ἁπλῆ, καὶ ἀσύνθετος, ἄλλοτε ἄλλως ἑαυτὸν ὀνομάζει, ταῖς ἐπινοίαις διαφερούσαις ἀλλήλων τὰς προσηγορίας μεθαρμοζόμενος.

Apud gentiles Philoſophos Bryſon auſus eſt dicere nominum, quæ idem re ipſa ſignificant, indifferentiam eſſe. Sed cum

eleganter coarguit Aristoteles Rhetor. lib. 3. cap. 2. Non enim est, vt dixit Bryson; Neminem turpiter dicere, si quidem idem significat hoc, pro illo dicere. Hoc enim est falsum: nam est aliud alio magis proprium, & similius, & accommodatius ad ponendam rem ante oculos. Præterea non similiter se habens significat hoc, & illud. Quare sic etiam aliud alio honestius, & turpius ponendum est; ambo enim honestum quidem, & turpe significant, sed non quatenus honestum, aut non quatenus turpe: aut hæc quidem, sed magis, & minus.

οὐ γὰρ ὡς ἔφη Βρύσων, οὐθένα αἰσχρολογεῖν, εἴπερ τὸ αὐτὸ σημαίνει τὸ δὲ, ἀντὶ τοῦ τόδε εἰπεῖν· τοῦτο γάρ ἐστι ψεῦδος· ἔστι γὰρ ἄλλο ἄλλου κυριώτερον, καὶ ὡμοιωμένον μᾶλλον, καὶ οἰκειότερον τῷ ποιεῖν τὸ πρᾶγμα πρὸ ὀμμάτων· ἔτι δὲ οὐχ ὁμοίως ἔχον σημαίνει τόδε, καὶ τόδε, ὥστε καὶ οὕτως ἄλλο ἄλλου κάλλιον, καὶ αἴσχιον θετέον· ἄμφω μὲν γὰρ τὸ καλὸν, καὶ τὸ αἰσχρὸν σημαίνουσιν· ἀλλ' οὐχ ᾗ καλὸν ἢ αἰσχρὸν, ἢ ταῦτα μὲν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἧττον, &c.

Hinc, *inquit*, Simonides, quum daret præmium paruum ipsi is qui vicerat mulabus, noluit carmen facere, quasi grauaretur in semiasinas carmen facere. vbi vero idoneum dedit, cecinit,

καὶ ὁ Σιμωνίδης, ὅτε μὲν ἐδίδου μισθὸν ὀλίγον αὐτῷ ὁ νικήσας τοῖς ὀρεῦσιν, οὐκ ἤθελε ποιεῖν, ὡς δυσχεραίνων εἰς ἡμιόνους ποιεῖν· ἐπεὶ δ' ἱκανὸν ἔδωκεν, ἐποίησε,

Saluete volucrum filiæ equorum,
Atqui asinorum quoque filiæ erant.

Χαίρετ' ἀελλοπόδων
θύγατρες ἵππων.
καίτοι καὶ τῶν ὄνων θυγατέρες ἦσαν.

Post natum Christum Eunomius hæreticus non dubitauit asserere attributa omnia, quæ de Deo prædicantur nullomodo, ne cogitatione quidem cum à se, tum ab essentia discrepare. Cuius errorem docte re-

δοκεῖ δὲ μηδὲ τὸν τῆς δικαιοσύνης λόγον ἕτερον παρὰ τὰ εἰρημένα τυγχάνειν· μηδὲ τὸν τῆς σοφίας, καὶ τὸν τῆς δυνάμεως, καὶ τὸν τῆς ἀγαθότητος, καὶ ἑκάστου τῶν θεοπρεπῶν ὀνομάτων· καὶ μηδεὶς ἔστω λόγος κατὰ τὸ ἰδιάζον νοούμενος· ἀλλ' ἐπὶ παντὶ τῷ καταλόγῳ τῶν ὀνομάτων ἓν ὑποκείσθω τὸ σημαινόμενον, καὶ εἷς ὑπογραφῆς λόγος τὸν περὶ ἑκάστου τῶν λεγομένων ὅρον ἀποπληρούτω· κἂν ἐρωτηθεὶς τὸ τοῦ κριτοῦ σημαινόμενον, τὸ τῆς ἀγεννησίας ἑρμηνείαν ὑπόκειται· κἂν τῆς δικαιοσύνης δέῃ τὸν ὁρισμὸν ἀποδοῦναι, τὸ ἀσώματόν σοι πρόχειρον εἰς τὴν ἀπόκρισιν ἔστω· τί δὲ σημαίνῃ ἡ ἀφθαρσία; ὅπερ ἢ τὸ ἔλεος πάντως ἐρεῖς, ἢ ἡ τῆς κρίσεως σημασία παρίστησιν· οὕτω καὶ τὰ καθ' ἕκαστον πάντα πρὸς ἄλληλα μεταχωρείτω, μηδεμιᾶς ἰδιαζούσης ἐμφάσεως τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου διαστελλούσης. καὶ εἰ ταῦτα νομοθετεῖ ὁ Εὐνόμιος, τί μάτην αἱ γραφαὶ πολυωνύμως τὴν θείαν φύσιν ἀνακαλοῦσι, θεὸν κριτὴν

futarunt Basilius, & Gregor. Nyssenus. Videtur, *inquit Gregorius Nyssenus, libr.* 12. *contra Eunomium*, neque iustitiæ ratio ab iis, quæ dicta sunt, esse diuersa, neque sapientiæ, neque virtutis, neque bonitatis, ac cæterorũ nominum quæ digne de Deo dicuntur; Ac nulla sit notio propria intellecta ratione, sed toti nominum catalogo vna sit subiecta significatio, & vnica descriptio singulorum, quæ dicuntur, definitionem impleat. Ac si interrogeris quid iudicis nomine significetur, ingenitum interpretare respondendo. Aut si iustitiæ definitionem reddere oporteat; in promptu tibi sit ad respondendum incorporei nomen. Quid autem incorruptibilitas significat? Idem quod misericordia, omnino dices, aut quod iudicij notio præ se fert. Ad eundem modum etiam singillatim omnia in se inuicem transeant, sic vt nulla peculiaris significatio alterum ab altero secernat. Quod si hæc Eunomius, tamquam legislator aliquis edicit; cur scripturæ frustra diuinam naturam variis nominibus appellant? Ac Deum iudicem, iustum, fortem, patientem,

verum, misericordem, & id genus alia nominant? Nam si nullum nomen in aliqua propria notione intelligitur, sed omnia inuicem significationum confusione miscentur, inanis est labor, multas de eodem appellationes vsurpare, cum nulla significationis differentia à se inuicem nomina distinguat.

δίκαιον, ἰσχυρὸν, μακρόθυμον, ἀληθινὸν, ἐλεήμονα, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα καὶ ὀνομάζουσιν· εἰ γὰρ οὐδὲν τῶν ὀνομάτων ἐπί τινος ἰδιαζούσης ἐννοίας καταλαμβάνεται, πάντα δὲ ἀλλήλοις διὰ τῆς κατὰ τὸ σημαινόμενον συγχύσεως ἀναπέφυρται, μάταιον ἂν εἴη πολλαῖς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ταῖς ἐπωνυμίαις κεχρῆσθαι, μηδεμιᾶς τῆς κατὰ τὸ σημαινόμενον διαφορᾶς ἀπ' ἀλλήλων τὰ ὀνόματα διαστελλούσης.

Quisnam ergo manifestæ insaniæ non sit, *ait D. Basilius in primo aduersus Eunomium*, proprium vnicuique nomini significatum negare subiici: sed quod ad vim attinet, idem valere inuicem affirmare nomina omnia.

πῶς οὖν οὐχὶ μανία σαφὴς, μὴ ἴδιον σημαινόμενον ἑκάστῳ τῶν ὀνομάτων ὑποβεβλῆσθαι λέγειν. ἀλλὰ περὶ τὴν ἐνέργειαν πάντα ταυτὸν δύνασθαι ἀλλήλοις διισχυρίζεσθαι τὰ ὀνόματα.

Ac si quis dicat, *ait idem S. Doctor in libro de recta Fide*, Deus, non hoc ipsum, quod est, Pater, exprimit. Ei porro, quod est, Pater, deest hoc quod est creator: tum istis deest, addique oportet bonitatem, sapientiam, virtutem, ac cætera, quæ in sacra Scriptura memorantur.

ἂν τι γὰρ εἴπῃ τις, θεὸς, οὐκ ἐδήλωσε τὸ πατήρ· τῷ δὲ πατὴρ λείπει τὸ, κτίστης· τούτοις δὲ πάλιν χρεία ἀγαθότητος, σοφίας, δυνάμεως, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν φερομένων ἐν τῇ ἁγίᾳ γραφῇ.

Vno verbo, vt docet D. Gregor. Nyss. lib. 12. contra Eunom. Aliquid in altero eorum nominum intelligitur, quod non inest in altero.

ἔστι γάρ τι ἐν τῷ ἑτέρῳ τῶν ὀνομάτων νοῆσαι ὃ ἐν τῷ ἄλλῳ οὐκ ἔστι.

Eadem est doctrina Authoris libri de

fundamentis, lib. 2. cap. 25. Quum attributa, *inquit*, considero, ea plura esse necessario comperio: sunt enim perfectiones diuersæ; quippe scientia alium sui conceptum necessario exhibet, quam potentia, & liberum arbitrium: & quod ex illis omnibus, aliisque eiusmodi concipitur, aliud est quam essentia.

כשאני מתבונן בתוארים ואני מוצא אותם רבים בהכרח מצד היותם שלמיות מתחלפות כי הידיעה יובן ממנה דבר זולת היכולת וזולת הרצון בהכרח ומה שיובן מכל אלו ודומיהן הוא דבר זולת המהות.

Ex his patet attributa non esse essentiam in sensu formali, vt loquuntur, siue prout concipiuntur; sed etsi non sint etiam accidentia, possunt concipi instar accidentium, iuxta illud Cyrilli 31. Thesau. Sapienter dicitur nihil accidere substantiæ Dei; quia ex se ipsa habet, quod sit perfecta; sed tamen cogimur nonnumquam quasi accidentia, etiamsi omnino non accidant Deo, eiusmodi attributa dicere, & mente concipere accidentium modo.

Σοφὸν μὲν τὸ λέγειν μηδὲν ἐπισυμβαίνειν τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ, διὰ τὸ ἔχειν αὐτὴν ἐξ ἑαυτῆς τὸ εἶναι τελείαν· ἐρῶμεν δὲ ὅτι πολὺς ἡμᾶς ἀναγκάζει λόγος, ὡς συμβεβηκότα τὰ τοιαῦτα νοεῖν ἐπὶ θεοῦ, καὶ εἰ μὴ πάντως συνέβη.

CAPVT

CAPVT VII.

Attributa re ipsa, nec à se inuicem, nec ab essentia differunt.

EIusmodi vero distinctio conceptuum quibus Deum consideramus, ita est intelligenda, vt nulla in re ipsa inesse putetur compositio, vel compositionis species, tam ea quæ physica, quam quæ metaphysica vulgo nominari solet. vt quamuis intellectu multa esse dicantur; re tamen, & substantia vnum sint, in quibus est plenitudo diuinitatis, *ait Author libri de Incarnatione Verbi, lib.2. in Append. Tomi. 4. August.*

Recte explicat Author libri de fundamentis, lib.2. cap.9. quod superiori capite ex ipso retulimus: nempe attributa diuina substantiam diuinam denominare; quemadmodum animal, & rationale denominant hominem. Verum enimvero, *inquit*, sciendum est Deum non posse admittere attributa, quæ sint duæ res componentes ipsius essentiam; sicut animal, & rationale componunt hominem: neque quæ sint vna res instar

ואולם ראוי שתדע
שאי אפשר שיתואר
חשי״ בשני דברים
על שהם בו עצם
כחיות והדבור באדם
ולא בדבר אחד על

שהוא בו חלק עצם שאם כן היה השי״ מורכב מב״ דברים וכבר ביארנו שהוא יתברך פשיט בתכלית הפשיטות אבל כבר יתואר באיזה תואר על דרך שיהיה התואר ההוא ביאור לשם הנקרא בו וזה לא יבא אלא כשיהיה התואר ענין עצמי מבאר לעצם המתואר.

differentiæ ſubſtantialis: ſic enim Deus benedictus componeretur ex duabus rebus: iam autem oſtendimus Deum benedictum eſſe ſimpliciſſimum ſimplicitate perfecta. ſed ita in Deo recte admittitur attributum, vt ſit explicatio nominis, quo nuncupatur: quod fieri non poteſt, niſi attributum ſit ſubſtantiale explicans ſubſtantiam, quam denominat.

Simile eſt illud Anſelmi in Monologio, cap. 16. Idem eſt quodlibet vnum illorum, quod omnia ſimul, ſiue ſingula: vt cum dicitur iuſtitia, vel eſſentia, vnum ſignificat, quod alia, vel omnia ſimul, vel ſingula. Quemadmodum itaque vnum eſt quidquid eſſentialiter de ſumma ſubſtantia dicitur; ita ipſa vno modo, vna conſideratione eſt quidquid eſt eſſentialiter. Cum enim aliquis homo dicatur corpus, & rationalis, & homo; non vno modo, vel conſideratione hæc tria dicitur. Secundum aliud enim eſt corpus, & ſecundum aliud rationale: & ſingulum horum non eſt totum id, quod eſt homo. Illa vero ſumma eſſentia nullomodo ſic eſt aliquid, vt idem il-

lud secundum alium modum, aut secundum aliam considerationem non sit; quia quidquid aliquo modo essentialiter est, hoc est totum quod ipsa est.

Si vnamquamque proprietatem, velut ingenitum, diceremus partem esse substantiæ, *inquit D. Basil. lib. 2. aduersus Eunomium*; locum haberet quod obiicit Eunomius, Deum fore compositum, vt pote qui ex diuersis cõstaret. Sed cum substantiam Dei dicamus esse lumen, aut vitam, aut bonum vniuersum, quod est vitam esse, & totum lumen, totumque bonum; porro vita habet consequens ingenitum: nonne compositione caret is, qui secundum substantiam est simplex.

εἰ μὲν ὡς μέρος τῆς οὐσίας τὸ ἀγέννητον ἐλαμβάνομεν, εἶχεν ἂν αὐτοῦ χώραν ὁ λόγος σύνθετον εἶναι λέγων τὸ ἐκ διαφόρων συγκείμενον· εἰ δὲ οὐσίαν Θεοῦ τὸ φῶς τιθέμεθα, ἢ τὴν ζωὴν, ἢ τὸ ἀγαθὸν ὅλον ὅπερ ἐστὶ ζωὴν ὄντα, καὶ ὅλον φῶς, καὶ ὅλον ἀγαθὸν, παρεπόμενον δὲ ἔχει ἡ ζωὴ τὸ ἀγέννητον, πῶς οὐκ ἀσύνθετος ὁ κατὰ τὴν οὐσίαν ἁπλοῦς.

Hæc est ratio quamobrem Hebræi attributa vocant Sephirot, teste R. Mose in commentariis suis ad cap. 1. libri Ietzira. Abraham, *inquit*, pater noster vocauit Sephirot, quasi Saphiros, ad significandum, quemadmodum Saphirus omnes colores recipit; sic Deo omnes formas, benedictiones, emanationesque tribui; ita tamen, vt hæc omnia summam Dei benedicti vnitatem prædicent.

אברהם אבינו אמר ספירות מענין ספירים וכמו שהספיר מקבל המראים כלם כן יבאר בזה קבול כל הצורות וכל הבריכות והאצילות וכל זה לאות שהשם ית'' הוא אחד:

Ad faciliorem huiusce veritatis intelligentiam, scilicet Deum, quum re ipsa simplicissimus sit; notiones tamen habere diuersas, secundum quas variis censetur appellationibus: hac similitudine vtitur D. Basilius lib. 1. aduersus Eunomium.

Velut frumenti simplex quidem inest in omnibus notio, qua simulatque oculos incurrerit, illud agnoscimus. Adhibita vero diligentiore illius examine plurium occurrit consideratio, appellationesque variæ, quibus res cogitatæ significantur. Nam idem frumentum modo fructum vocamus, modo semen, ac rursus alimentum: fructum quidem, tamquam finem antecedentis agriculturæ: semen vero, tamquam futuræ initium: alimentum porro, tamquam aptum ad incrementum comedentis corpori præstandum. Horum quæ dicuntur vnumquodque & secundum intelligentiam spectatur, & cum linguæ strepitu non transit.

οἷον τοῦ σίτου νόημα μὲν ἁπλοῦν ἐνυπάρχει πᾶσι καθ' ὃ φανέντα γνωρίζομεν· ἐν δὲ τῇ ἀκριβεῖ περὶ αὐτοῦ ἐξετάσει, θεωρίαι τε πλείονες προσέρχονται, καὶ προσηγορίαι διάφοροι τῶν νοηθέντων σημαντικαί, τὸν γὰρ αὐτὸν σῖτον νῦν μὲν καρπὸν λέγομεν, νῦν δὲ σπέρμα, καὶ πάλιν τροφήν· καρπὸν μὲν ὡς τέλος τῆς παρῳχηκυίας γεωργίας· σπέρμα δὲ, ὡς ἀρχὴν τῆς μελλούσης· τροφὴν δὲ ὡς κατάλληλον εἰς προσθήκην τῷ τοῦ προσιεμένου σώματι· τούτων ἓν ἕκαστον τῶν λεγομένων καὶ κατ' ἐπίνοιαν θεωρεῖται, καὶ τῷ ψόφῳ τῆς γλώττης οὐ συναπέρχεται.

Hoc ipsum Gregor. Nyss. lib. 12. aduersus Eunomium, animæ nostræ similitudine declarat: quæ cum plures in se disciplinas continet, vt Astronomiam, musicam, medicinam, non propterea simplex, vnaq;

esse desinit, neque composita putatur. Quo exemplo vtitur etiam Iudæus Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 8. Anima *inquit,* humana, quum sit vna, ex ipsa tamen emanant operationes diuersæ, *&c.*

הנפש האנושית אחת
ימשכו ממנה פעולות
מתחלפות.

Addit posteà: Quod si hæc sic se habent in agentibus nostris imbecillibus, quæ sensu comprehenduntur: quanto magis id exigit conditio primi agentis, à quo procedunt omnes operationes, cum naturales, tum liberæ. Itaque asserimus, etsi cócipiamus plures diuersas à Deo benedicto operationes emanare; eas tamen in Deum benedictum compositionem non inducere. Hinc philosophis visum est tot attributis diuersis Deum denominare propter operationes eius diuersas, siue circa diuersa subiecta, quemadmodum potentia vegetatiua est in planta, & potentia animalis in animali. siue circa subiectum vnum: quemadmodum aliquando miseretur, & parcit: aliquando vindictam sumit de vno eodemque viro seorsim: vel de vno populo generatim: & ita de cæteris attributis, quæ denotant operationes diuersas

ואם נמצא זה בפועלים
המוחשים החלושים
אשר אצלנו כל שכן
שימצא זה בחק
הפועל הראשון אשר
הוא סבת כל הפעולות
הטבעיות והרצוניות
ולזה נאמר שאעפ״
שנשיג היות נמשכות
ממנו יתברך פעולות
רבות מתחלפות אין
זה ממה שיחייבו רבוי
בו יתברך ולזה כח
שיותר אצל המעיינים
לתאר השם בכמו אלו
התוארים המתחלפים
מצד הפעולות
המתחלפות אם
במקבלים מתחלפים
כמו כח הצמיחה
בצומח וכח החיות
בחי ואם במקבל אחד
כמו שיהיה חנון ורחום
פעם ונוקם פעם לאיש
אחד בעצמו או לעם
אחד בכלל וכיוצא
באלו התארים המורים
על הפעולות הנמשכות

agentis. Dicimus ergo, etsi Deo habita ratione ipsius tribuatur aliquod attributum propter operationem, quam videmus ab ipso procedere, non ideo tamen ipsum esse compositum: quum enim Deum denominamus viuentem propter operationem vitæ, quæ ab ipso deriuatur in omnia viuentia, non sequitur in ipso Deo benedicto esse compositionem: id tantum exprimitur, scilicet ex eo quod videmus vitam ab ipso procedere, nos iudicare cum ipso esse fontem vitæ, ad diffundendam vitam in omnia viuentia. Hæc est ratio quamobrem Deum denominamus viuentem, iuxta illud Psal. 36. vers. 10. *Quoniam apud te est fons vitæ.*

Quod Theologi nostri sic explicant, essentiam diuinam simplicissimam esse; sed esse plures res Eminenter, quippe quæ infinitate sua innumerabiles mentis humanæ notiones, & conceptus exhauriat. Itaque eadem prorsus Dei substantia, quæ, vt à nobis tamquam essentia consideratur, occulta est, & ignota, neque verbis potest explicari: vt rationem habet effectricis facultatis, & vt fons est bonorum, atque commoditatum omnium, quæ in res creatas

ממנו ובעבור זה נאמר
כי אף אם נתאר אותו
בעצמו באיזה תאר
מצד הפעל שראינו
שנמשך ממנו אין זה
ממה שיחייב רבוי בו
כי כשתארנו אותו
שהוא חי בבחי' הפעל
הנמשך ממנו שהוא
החיות לכל החיים
לא יחייב זה רבוי
בעצמו יתברך כי
הכוונה לומר כי לפי
שאנו רואים החיים
הנמשכים ממנו נשפוט
שעמו מקור חיים
להמשיך החיות לכל
החיים ולזה הוא מה
שנתארהו בשהו' חי
כמאמר הכתוב כי
עמך מקור חיים:

profluunt, tum nobis est vsu ipso, & vtilitate cognita: tum varias appellationes accipit; vt vel omnipotentia, vel sapientia, vel prouidentia, vel bonitas, vel id genus alia nominetur: Cum sit Deus omnia in omnibus; vt per hæc vocabula diuinarum dispositionum mysteria cognoscantur; non vt ipsa maiestas Dei proprie definita demonstretur, *ait simili in re S. August. serm. 190. de Tempore.*

Quæ quum ita sint, cum sapientia in Deo re ipsa sit idem quod bonitas, quod diuinitas; & tamen quum sapientiam cognoscimus; eius notio diuersa sit à bonitatis, diuinitatisque notione; Quomodo falsa non est perceptio nostra, quæ rei perceptæ minime consentanea est? Quia nimirum id quum facimus, non ita in re esse iudicamus: neque humanis cogitationibus ea, quæ mentem omnem excedunt, subiicimus: aut inquisitionibus rem comprehendentibus ea, quæ inuentione potiora sunt, iniuria afficimus. *Ut verbis vtar Eulogij Alexandrini apud Photium, Cod. 230. Aliud quippe est unum aliquid per se, ac separatim ab altero, quo cum iunctum est re ipsa, contemplari, & cognoscere: alind iudicare il-*

ὐκ ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς τὰ ὑπὲρ νοῦν ὑποβάλλομεν, ἢ δὲ περινοητικαῖς ἐρευναις τὰ ὑπὲρ εὕρεσιν ἐνυβρίζοντες.

כשאני מתבונן בתוארים ואני מוצא אותם רבים בהכרח מצד היותם שלמיות מתחלפות כי הידיעה יובן ממנה דבר זולת היכולת וזולת הרצון בהכרח ומה שיובן מכל אלו ודומיהן הוא דבר זולת המהות.

fundamentis, lib. 2. cap. 25. Quum attributa, *inquit*, conſidero, ea plura eſſe neceſſario comperio: ſunt enim perfectiones diuerſæ; quippe ſcientia alium ſui conceptum neceſſario exhibet, quam potentia, & liberum arbitrium: & quod ex illis omnibus, aliiſque eiuſmodi concipitur, aliud eſt quam eſſentia.

Ex his patet attributa non eſſe eſſentiam in ſenſu formali, vt loquuntur, ſiue prout concipiuntur; ſed etſi non ſint etiam accidentia, poſſunt concipi inſtar accidentium, iuxta illud Cyrilli 31. *Theſau.* Sapienter dicitur nihil accidere ſubſtantiæ Dei; quia ex ſe ipſa habet, quod ſit perfecta; ſed tamen cogimur nonnumquam quaſi accidentia, etiamſi omnino non accidant Deo, eiuſmodi attributa dicere, & mente concipere accidentium modo.

Σοφὸν μὲν τὸ λέγειν μηδὲν ἐπισυμβαίνειν τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ; διὰ τὸ ἔχειν αὐτὴν ἐξ ἑαυτῆς τὸ εἶναι τελείαν· ἐρῶμεν δὲ ὅτι πολὺς ἡμᾶς ἀναγκάζει λόγος, ὡς συμβεβηκότα τὰ τοιαῦτα νοεῖν ἐπὶ θεοῦ, καὶ εἰ μὴ πάντως συνέβη.

CAPVT

CAPVT VII.

Attributa re ipsa, nec à se inuicem, nec ab essentia differunt.

E*Iusmodi vero distinctio conceptuum quibus Deum consideramus, ita est intelligenda, vt nulla in re ipsa inesse putetur compositio, vel compositionis species, tam ea quæ physica, quam quæ metaphysica vulgo nominari solet.* vt quamuis intellectu multa esse dicantur; re tamen, & substantia vnum sint, in quibus est plenitudo diuinitatis, *ait Author libri de Incarnatione Verbi, lib.2. in Append. Tomi.4. August.*

Recte explicat Author libri de fundamentis, lib.2. cap.9. quod superiori capite ex ipso retulimus: nempe attributa diuina substantiam diuinam denominare; quemadmodum animal, & rationale denominant hominem. Verum enimvero, *inquit*, sciendum est Deum non posse admittere attributa, quæ sint duæ res componentes ipsius essentiam; sicut animal, & rationale componunt hominem: neque quæ sint vna res instar

ואולם ראוי שתדע
שאי אפשר שיתואר
השי״ בשני דברים
על שהם בו עצם
כחיות והדבור באדם
ולא בדבר אחד על

expone *Nullū.* Sed si sequamur traditionē, quæ legit לו אחד per Vau; expone *Illi vnum, siue vnitas est.* Sensus ita erit; Multiplicatis rebus quæ cognoscuntur cognitionem non multiplicari; sed esse in Deo vnitatē cognitionis circa illa.

המסורת שהוא בויו
בא לומר שבחתרבות
הידועים לא תהרבה
הידיעה אבל לו יתברך
אחדות ידיעה בהם.

Sed redeamus ad explicationem modi illius concipiendi attributa diuina in vnitate essentiæ Dei. Subdit Iudæus ille.

Experrectus sum, & adhuc sum tecum, Psal. 139. *id est,* quum attributa considero: eaque plura esse necessario comperio; sunt enim diuersæ perfectiones: & scientia alium sui conceptum exhibet necessario, quam potentia, & liberum arbitrium: & quod ex illis omnibus, & aliis eiusmodi concipitur, aliud est quam essentia. Secundum hanc considerationem videri possent attributa inferre compositionem in essentiam tuam; ideo dixit, *Experrectus sum, & adhuc sum tecum.* id est, Quum exsurrexi ab illa concipiendi ratione, qua ego multitudinem attributorum intelligebam; Ego video omnia illa attributa non esse nisi notiones intellectuales, quibus concipiuntur perfectiones illæ esse in essentia tua; sed ve-

הקיצותי ועודי עמך
כלומר כשאני מתבונן
בתארים ואני מוצא
אותם רבים בהכרח
מצד היותם שלמיות
מתחלפות כי הידיעה
יובן ממנה דבר זולת
היכולת וזולת הרצון
בהכרח ומה שיובן
מכל אלו ודומיהן הוא
דבר זולת המהות וזאת
הבחינה כבר יחשב
שהתארים מחייבים
אי זה רבוי בעצמותיך
על כן אמר הקיצותי
ועודי עמך כלומר
כשאני מקיץ מאותם
ההתבוננות שאני
מתבונן ברבוי התארים
אני רואה שכל אותם
התארים אינן אלא
בחינות שכליות
מהוראת הויות
השלמיות ההם נמצאים
בעצמותיך אבל על

re re ipsa nihil sunt præter essentiam tuam: hoc est quod dicitur, *Et adhuc sum tecum*: id est, Ea nihil sunt præter te, neque essentiam tuam multiplicant.

דרך האמת אינם דבר
עלת עצמך וזהו לשון
ועודי עמך כלומר
שאינן דבר זולתך ואינן
מחייבים רבוי
בעצמותיך.

CAPVT VIII.

De Attributis absolutis, & relatiuis.

R*Egius psaltes in contemplatione attributorum diuinorum defixus, exclamat, Psal. 103.* Benedic anima mea Domino; & omnia quæ intra me sunt, nomini sancto eius: Benedic anima mea Domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius.

Quæ sic explicat Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 23. Bis dicit Dauid, *Benedic anima mea Domino:* Secundum duas species laudationis, siue attributorum, quorum mentionem fecimus. Quod attinet ad attributa, quæ Deum ipsum respiciunt, dicit Dauid; *Benedic anima mea Domino, & omnia interiora mea nomini sancto eius,* &c. id est, Celebra Deum laudatione, quæ deceat dignitatem sanctitatis nominis eius:

אמר ב' פעמים ברכי
נפשי את ה' כנגד שני
מיני השבח שאמרנו
כנגד השבח אשר מצד
עצמו אמר ברכי נפשי
את ה' וכל קרבי את
שם קדשו וגו' כלומר
השבח הראוי לו כפי
מעלת שם קדשו מה

שאין הפה יכולה לדבר

quam ore eloqui nemo poteſt.

וכנגד חשבח הב׳ אשר בבחינת פעולותיו והטוב המקובל ממנו ומהדרכים שהוא מנהיג בהם בריותיו אמר פעם שנית ברכי נפשי את ה״ ובאר שזה השבח הוא מצד פעולותיו ולזה סיים ואל תשכחי כל גמוליו.

Quod vero pertinet ad attributa ſecúdæ ſpeciei, quæ reſpiciunt operationes Dei, & bonum quod ab ipſo percipitur: & vias, quibus ducit & regit creaturas ſuas, dicit iterum Dauid: *Benedic anima mea Domino, & noli obliuiſci omnes retributiones eius.* quibus verbis deſignat operationes eius.

Χρὴ τοίνυν ἕκαστον τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων οὐ τί κατ' οὐσίαν ἐστὶ σημαίνειν οἴεσθαι, ἀλλ' ἢ τί οὐκ ἔστι δηλοῦν, ἢ σχέσιν τινὰ πρός τι τῶν ἀντιδιαστελλομένων ἢ τι τῶν παρεπομένων τῇ φύσει ἢ ἐνέργειαν.

Non enim eſt arbitrandum, *inquit Ioannes Damaſcenus lib. 1. de Fide, c. 12.* vnumquodque nominum eorum, quæ de Deo dicuntur, quid ſecundum eſſentiam ſit ſignificare, ſed vel quid non ſit indicare; vel habitudinem quamdam ad ea, quæ ex aduerſo opponuntur: vel aliquid naturam conſequens, vel actionem.

שיתואר השם בתוארים מתחלפים אם מצד הפעולות המתחלפות מצד המקבלים ואם מצד הפעולות המתחלפות בעצמם או מצד היחסים והצרופים שיצטרף אליהם או מצד הבחינות המתחלפות.

Denominatur Deus ſecundum diuerſa attributa, ſiue propter operationes, quæ diuerſæ ſunt habita ratione ſubiectorum: aut quæ ſunt diuerſæ in ſe ipſis: ſiue propter proprietates, & relationes, quibus diuerſi in Deo reſpectus intelliguntur, ſiue propter notiones diuerſas: *inquit Author libri de fundam. lib. 2. c. 8.* Sed etiam, *inquit idem cap. 21.* habita ratione ipſius benedicti.

אבל גם מצד עצמו יתברך.

Vniuersim hæc omnia referuntur ad duas species attributorum. Absolutorum scilicet: & Relatiuorum.

Duæ sunt species attributorum eiusmodi; *inquit Iudæus ille cap. 24.* quibus diximus Deum denominari: Alia sunt attributa respectu ipsiusmet: alia respectu operationum eius.

שני מיני התארים האלו שאמרנו שיתואר בהם השי״ שהם התארים אשר מצד עצמו והתארים אשר מצד פעולותיו.

Hinc in libro Portæ lucis: Quare Iehoua benedictus denominatur Tu? quia nimirum ad se ipsum intrinsece refertur, non ad creaturas: quemadmodum attributum, Dominus.

מה שיהוה ית״ מכונה בלשל אתה״ לפי שהוא מבפנים ואינו נמצא לבריות כמו מדת אדני״.

Sic Philo Iudæus lib. de Nominum mutatione: Ens, *inquit*, (vel *Qui est*,) vt ens, non refertur ad aliud: Ipsum enim se ipso plenũ est, ac sibi ipsum sufficiens; & tam ante, quam post omniũ productionem, in eodem statu perseuerans.

τὸ γὰρ ὂν ᾗ ὄν ἐστιν, οὐχὶ τῶν πρός τι· αὐτὸ γὰρ ἑαυτοῦ πλῆρες, καὶ αὐτὸ ἑαυτῷ ἱκανόν, καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, καὶ μετὰ τὴν γένεσιν τοῦ παντὸς ἐν ὁμοίῳ.

Cæterum, *subdit ille ibid.* virtutes eius aliquæ, quas ad conditi à se operis beneficam procurationem extendit, dici quodammodo ad aliquid euenit: vt est facultas regia, & vis benefica. Rex enim alicuius rex, & benefactor item alicuius: ita vt alter omnino sit, qui regitur, & qui beneficio afficitur.

Ibid.

τῶν δὲ δυνάμεων, ἃς ἔτεινεν εἰς γένεσιν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τοῦ συσταθέντος, ἐνίας συμβέβηκε λέγεσθαι ὡσανεὶ πρός τι, τὴν βασιλικήν, καὶ εὐεργετικήν. βασιλεὺς γάρ τινος, καὶ εὐεργέτης τινὸς ἑτέρου πάντως βασιλευομένου, καὶ εὐεργετουμένου.

Hic quæri solet attributa relatiua Deo

ab æterno tribuantur; an vero ex tempore? Recte Cyrillus distinctione vtitur.

In Thes. 31. τί γὰρ ἐροῦμεν ἐννοοῦντες, ὅτι πρὸ μὲν τῆς διακοσμήσεως τοῦδε τοῦ παντὸς ἦν μὲν κατ' οὐσίαν δημιουργός, οὔπω δὲ τοῦτο τῇ ἐνεργείᾳ, διὰ τὸ μήπω τῶν ὄντων τι παρῆχθαι πρὸς γένεσιν· ἐπειδὴ δὲ ἐποίησε τὸ πᾶν, γέγονεν ὥσπερ καὶ δημιουργός, καὶ τρόπον τινὰ συμβέβηκε τοῦτο αὐτῷ, διὰ τὸ καὶ τῆς ἐνεργείας ἐφθακέναι ταύτην.

Quid dicemus, *inquit*, intelligentes ante creationem huius mundi creatorem substantia Deum fuisse, sed nondum actu, quod nulla res adhuc existeret? Creato autem mundo, factus quoque velut creator est; idque modo quodam ei accidit, quod actu talis extitisse conspicitur.

D. Thom. vt supra retulimus, cap. 5. Vtraque tamen nomina (*inquit*, id est, tam quæ significant diuinam essentiam indirecte, v. g. *Dominus*, &c. quam quę directe eam significant, v. g. *Creator*, &c.) ex tempore de Deo dicuntur quantum ad habitudinem, quam important vel principaliter, vel consequenter; non autem quantum ad hoc, quod significant essentiam, vel directe, vel indirecte.

Itaque si per nomen Creatoris, Domini, Regis, &c. intelligatur qui actu creat, qui actu subditos habet, quibus dominetur, quos regat, &c. Sic cum Tertulliano contra Hermogenem, capite tertio. Dei nomen dicimus semper fuisse apud semetipsum, & in semetipso.

Dominum vero non ſemper: diuerſa enim vtriuſque conditio. Deus ſubſtantiæ ipſius nomen, id eſt, Diuinitatis: Dominus vero non ſubſtantiæ, ſed poteſtatis. Subſtantiam ſemper fuiſſe cum ſuo nomine, quod eſt Deus; poſtea Dominus, accidentis ſcilicet rei mentio. Nam ex quo eſſe cœperunt, in quo poteſtas Domini ageret, ex illo per acceſſionem poteſtatis, & factus, & dictus eſt Dominus.

Simile eſt illud Maiemonidis quod cap. 5. retulimus. Aduerte, *inquit*, quomodo ſignificet (R. Eliezer) illa omnia nomina deriuata ex tempore eſſe impoſita poſt creationem mundi: equidem verum eſt illa omnia nomina eſſe impoſita habita ratione operationum, quæ fiunt in mundo.

הסתכל איך גלה שאלו השמות הנגזרים כלם נתחדשו אחר חדוש העולם וזה אמת שהם כולם שמות הונחו לפי הפעולות הנמצאות בעולם.

Si vero per nomen Creatoris, Domini, Regis, &c. eum intelligimus, qui vim habet creandi, dominandi, regendi, &c. Immo actu ipſo, quantum eſt ex ſeſe, præditus eſt; ad hunc modum Deus Creator, Dominus, Rex, &c. ex æterno fuit, quamuis nullum adhuc opus extaret: Si quidem & medicus, & architectus vocatur is qui nondum vel medicinam fecit, vel domum

extruxit: dum tamen vterque necessaria ad effectum operis facultate sit præditus. Ita Zacharias Mitylenæus in libro de Mundi opificio, Tom. I. Bibliot. PP. sciscitanti Ethnico. Quomodo conditor Deus nisi semper condat aliquid? *Respondet:* Quoniam condendi rationes in se ipso habet, semper esse conditorem. quemadmodum & medicus apud se habens medendi rationes, medicus est, & dicitur.

πῶς δημιουργὸς ὁ θεὸς, ὢν ἐστιν, εἰ μὴ ἀεὶ δημιουργεῖ ΧΡ. Ὡς ἔχων, ἦν δ' ἐγὼ, τοὺς δημιουργικοὺς λόγους ἐν ἑαυτῷ ἀεὶ δημιουργὸς ὁ θεός· ὥσπερ καὶ ὁ ἰατρὸς ἔχων τοὺς ἰατρικοὺς λόγους ἐν ἑαυτῷ ἰατρός ἐστί τε, καὶ λέγεται.

Eleganter id exprimit Maximus, Centuria 4. de Charitate, num. 3. Tom. V. Bibliot. PP. Notitiam, *ait*, rerum, quam ab æterno in se ipso prius existentem habuit opifex, quando voluit subsistentem fecit, atque produxit.

τὴν δὲ ἀΐδιον ἐν ἑαυτῷ ὁ δημιουργὸς τῶν ὄντων προϋπάρχουσαν γνῶσιν ὅτε ἐβουλήθη οὐσίωσε, καὶ προεβάλετο.

Hinc obseruat Author libri de fundamentis, lib. 1. cap. 11. Toto primo capite Geneseos vsq; ad vers. 4. cap. 2. Deum non denominari, nisi *Elohim*, id est *Eum*, qui habet potestatem producendi omnia: ad significandum scripturam intendere per hæc omnia, quæ in hoc capite scripta sunt, docere esse agens, à quo producta sunt omnia.

דלזה לא נזכר בכל החלק הזה שהוא מבראשית עד אלה תולדות השמים אלא שם אלהים בלבד כלומר בעל היכולת להמציא הכל להורות כי לא היתה הכונה בכל מה שנזכר בזה החלק אלא להורות על מציאות הפועל לכל הנמצאות.

Igitur hoc nomen, Creator, *ait Nicolaus Cusanus, libro primo de Docta Ignorantia,*

rantia, cap. 24. quamuis ei in respectu ad creaturas conueniat, tamen etiam conuenit antequam creatura esset: quoniam ab æterno creare potuit.

Erat, *inquit Hugo Etherianus in tertio contra Græcos libro. Cap. 4. Tom. 9. Bibliot. PP.* omnitenens conditor, & dominus, sine habitudine habens omnium eorum rationes, quæ circa ipsum perspiciuntur. Quæ habitudines cum circa substantiam sint, ipsæ nequaquam substantia sunt; nec tamen ab extrinsecis obueniunt. *At subinde negat ex creatis rebus habitudinem capere Deum.* Nam si ex conditis, & creatis acquisiuisset habitudinem, fuisset potentia eius indiga, & per extrinsecam habitudinem condendi potentiam sortiri visum fuisset. At vero diuinum per se sufficiens est, & sui ipsius absque quolibet extrinseco completiuum. Nefas enim est aliquod adiectum Deo attribuere; vt habent qui vicissim ex defectu copiam nanciscuntur.

Egregie hoc ipsum tractat Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 14. Deus, *inquit*, perficit omne ens: nulla vero perfectio illi aduenit extrinsecus: secus at-

והוא חותן שלמות לכל נמצא ואין שום שלמות בא לו מזולתו

R

que Regibus, quorum perfectio extrinſecus accedit: Regum enim imperium non eminet, niſi ſecundum gloriam, & honorem, qui illis extrinſecus exhibetur: quippe ſine honore eiuſmodi, & gloria non dignoſceretur rex eſſe; nec aliis præſtaret. Quamobrem ſic ſunt quaſi illis gloria dominetur. Sed quod attinet ad Deum benedictũ; non ita res eſt: Deus enim gloriæ dominatur. Hinc Pſal. 24. v. 7. vocatur, *Rex gloriæ*. Dignitas namque Regis à numero ſubditorum pendet, vt maior accedat illi gloria: Deus vero quia eſt Rex gloriæ, Regnum eius ab extrinſeco non ſe erigit: neque mutatione, aut deſtructione ſubditorum mutationem recipit.

כמלכים ששלמותם בא להם מזולתם כי המלכים אין מלכותם מתעלית אלא מצד הכבוד הנעשה להם מזולתם שאם לא מצד הכבוד לא יוכר שהוא מלך ושיש לו יתרון על זולתו ולזה הם כאלו הכבוד מושל עליהם אבל השם יתברך אינו כן כי הוא מושל על הכבוד ולזה נקרא מלך הכבוד וזה כי הדרת המלך ברב עם כדי שיהיה כבודו מתרבה והשם יתברך לפי שהוא מלך על הכבוד אין מלכותו מתעלה בזולתו ולא משתנה כהשתנות הנמלכים וכהתמעטם

Hoc innuit Pſaltes, Pſal. 29. verſ. 9: *Vox Domini parturire faciet ceruas, & deteget ſyluas, & in templo eius, ipſe totus dicit gloriam*: id eſt, Etiamſi Deus iudicium exerceret, & perderet ſyluas, & animalia, regnum tamen eius, & gloria eius non minuerentur; quia in templo eius: id eſt, ſecundum dignitatem eius, ſiue intra ſe, plenitudo eſt gloriæ.

אמר המשורר קול יי' יחולל אילות ויחשוף יערות ובהיכלו כלו אומר כבוד כלומר שאפילו כשהקדוש ברוך הוא עושה דין ומשחית היערות והבעלי חיים אין מלכותו וכבודו מתמעטת בזה כי בהיכלו רצה לומר כמדרגתו הכל הוא כבוד והביא ראיה לזה.

Hoc confirmat verſu ſequenti,

Dominus in diluuio sedit; & sedet Dominus rex in sæculum: id est, Deus Dominus erat tempore diluuij: mundus enim erat plenus ante diluuium hominum, & animalium. Omnia vero hæc deleta sunt, neque superfuit, nisi Noë, & qui cum eo erant in arca; nihilominus tamen regnum Dei non est mutatum ab eo quod erat. Hoc est quod dicitur: *Et sedet Dominus rex in sæculum.*

כי יי״ למבול ישב
וישב חשם מלך לעולם
רוצה לומר כי חשם
היה בזמן חמבול
שהיה העולם מלא
קודם המבול מאנשים
ומבעלי חיים ונשחת
הכל ולא נשאר רק
נח ואשר אתו בתיבה
ואף על פי כן לא
נשתנית מלכותו
מכמות שהיה וזהו
וישב יי״ מלך לעולם

Similiter Regem sæculorum dici Deum docet Dionysius in libro de diu. Nominib. cap. 5. Deus enim non quodammodo est ens, sed simpliciter, & non determinate totum in se esse complectens atque occupans. Ideo & Rex sæculorum dicitur; quoniam in ipso, & circum ipsum totum esse & est & subsistit, &c.

καὶ γὰρ ὁ θεὸς οὔπως ἐστὶν ὄν, ἀλλ' ἁπλῶς, καὶ ἀπεριορίστως, ὅλον ἐν ἑαυτῷ τὸ εἶναι συνειληφὼς, καὶ προειληφώς· διὸ καὶ βασιλεὺς λέγεται τῶν αἰώνων, ὡς ἐν αὐτῷ καὶ περὶ αὐτὸν παντὸς τοῦ εἶναι καὶ ὄντος, καὶ ὑφεστηκότος.

CAPVT IX.

De Attributis affirmantibus, & negantibus.

ILlud attributorum omnium cum absolutorum, tum relatiuorum commune est, quod Deo tribuuntur quatenus consideratur ut primum ens; & causa rerum om-

nium: & quatenus transferimus in ipsum perfectiones rerum creatarum.

Duæ sunt species attributorum diuinorum, *inquit Author libri de fund. lib. 2. cap.* 21. Prima species est eorum quæ Deo tribuuntur, quatenus est ens necessariæ existentiæ: & causa rerum omnium. Nec enim concipi potest vt necessario existens, & causa omnium entium; nisi in illo reperiantur illa attributa, v.g. nisi sit vnus, primus, æternus, sapiens, volens, potens: & prætere a attributa ea quæ necessario in Deo benedicto reperiri debent, quatenus producit omnia entia. Alia species est eorum, quæ Deo tribuuntur, quatenus in iis existimamus esse perfectionem aliquam: v.g. tribuimus Deo diuitias; quatenus putamus perfectionem aliquam in Deo esse, quemadmodum apud nos perfectio est esse diuitem, quia contrarium defectus est.

Sic Deo vt primo enti attributa dari docet Maximus Dionysij interpres in cap. 5. de diu. Nomin. Itaque ante cætera, quæ de Deo dicuntur, cuiusmodi est vita, substantia, & alia similia, merito nomen entis illi tribuitur, &c. In hoc

התוארים שיוחסו אליו ית"ה ב' מינים מין יוחס אליו מצד היותו מחוייב המציאות ועלה על כל הנמצאים שאי אפשר שיושכל היותו מחוייב המציאות ועלה כל הנמצאים אם לא ימצאו בו אלו התוארים כמו היותו אחד וקדמון ונצחי וחכם ורוצה ויכול חולת זה מן התוארים שהוא מן ההכרח שימצאו בו יתברך לחיותו ממציא כל הנמצאים ומן יוחס אליו מצד שנדמה בו היתו שלמות כמו אם ניחס אליו העושר לפי שאנו מדמים בו שהוא שלמות אליו כמו שהוא שלמות אלינו מצד שההפך הוא חסרון

Διὸ πρὸ τῶν ἄλλων, ὅσα περὶ αὐτοῦ λέγεται, οἷον ζωῆς, καὶ οὐσίας, καὶ τῶν τοιούτων, εἰκότως ἀναγορεύεται (ὁ ὤν) &c.

enim primo statim incubitu mens intendit, ac primum cogitat, ipsum esse: deinde sic quodam modo esse ista considerat.

τούτῳ γὰρ ἀθρόῳ κατὰ πρώτην προσβολὴν ἐπιβάλλει ὁ νοῦς τῷ εἶναι· εἶθ' οὕτω τὸ ὁπωσοιοῦν εἶναι αὐτὰ θεωρεῖ.

De attributis Dei, quatenus est causa rerum omnium docet Dionysius in libro de mystica Theologia, cap. 1. Oportet in ipsa (diuina natura) omnes omnium rerum affirmationes asseuerare, ac ponere, tamquam omnium causa.

Δέον ἐπ' αὐτῇ πάσας τὰς τῶν ὄντων τιθέναι καὶ καταφάσκειν θέσεις, ὡς πάντων αἰτίᾳ.

Denique Theodorus Abucara in opusculo tertio asserit Deum possidere quæ in nobis sunt præstantissima, sine admixtione vlla passionum, & accidentium.

τὸ θεῖον κεκτῆσθαι τὰ παρ' ἡμῖν τιμιώτατα, ἄνευ τῆς ἐπακολουθούσης αὐτοῖς τῶν παθημάτων, καὶ συμπτωμάτων συμβάσεως.

Maiemonides in More Neuochim, part. 1. cap. 26. Quidquid, *inquit*, apud nos perfectio est, id Deo benedicto tribuitur: ad docendum illum omnibus perfectionum speciebus esse perfectum: nullumque in ipso esse defectum, vel priuationem.

כל מה שהוא שלמות
אצלנו ייוחס לו ית"
להורות עליו שהוא
שלם במיני השלמיות
כלם ואין עמו חסרון
או העדר כלל

Miror quid demum illi in mentem venerit, vt deinde neget attributum vllum affirmans Deo tribui posse, nisi quatenus consideratur vt causa rerum omnium. R. Moses, inquit Author libri de fundamentis lib. 2. cap. 22. asserit nullum attri-

ואמר שאי אפשר ליחס

butum affirmans Deo tribui posse, sed tantum negans: omnia enim attributa negantia de Deo vere prædicantur: nullum vero affirmans vere de Deo potest prædicari, nisi habita ratione operationum eius: ideoque, inquit, quemadmodum vocatur causa, aut principium; quia est causa & principium omnium entium, quæ sunt effectus eius: & quemadmodum vocatur formans, aut creator, aut faciens de nouo, quia producit omnia entia sua simplici voluntate, nullo cogente; sic vocatur sapiens, quia producit omnia cum magna sapientia, quæ apparet in creatione eorum, &c.

ליי" שום תואר חיובי אלא שוללי ושכל התוארים השוללים צודקים עליו ואי אפשר שיצדק עליו שום תואר חיובי אלא מצד פעולתיו ועל כן יאמר כי כמו שיקרא עלה או סבה או התחלה להיותו עלה וסבה לכל הנמצאים והתחלה להם וכלם עלולים ממנו ויקרא יוצר או פועל בורא ועושה מחדש להיותו ממציא כל הנמצאים ברצונו הפשוט מבלי הכרח כן יקרא חכם להיותו ממציא כל הנמצאים בחכמה גדולה נראית ביצירתם

Et hanc quidem rationem attributorum affirmantium, quæ Deum respiciunt vt principium rerum omnium, notam esse tradit etiam insipientibus, cap. 23. Quod hæc ratio nota sit omnibus, etiam insipientibus, docet Psaltes, Psal. 93 v. 8. & 9. *Intelligite insipientes in populo: & stulti aliquando sapite. Qui plantauit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non considerat*, &c.

ושזה הצד נכר לכל ואפילו לסכלים אמר המשורר בינו בוערים בעם וכסילים מתי תשכילו הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט וגו"

Eum vero qui Deum aliter per attributa affirmantia solet celebrare, post Rabbi

מדברי רבי חנינא שאמר על מי שהיה מרבה בתוארים

Chaninam, dicit esse similem ei, qui Regem possidentem denarios aureos millies mille; commendaret ex totidem argenteis: nonne, *inquit*, vituperatio est?

משל למלך שהיו לו אלף אלפי דינרין זהב ומקלסין אותו באלף אלפי דינרין כסף והלא גנאי הוא לו

Verum enimuero R. Mosem Maiemonidem refutat eleganter Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 30. Si attributa diuinarum perfectionum non possunt sumi nisi negatiue secundum opinionem R Mosis, quam retulimus capite vigesimo secundo huius libri; quæstio hæc occurrit: Quænam erit differentia cognitionis sapientum, & philosophorum inter se. Quum enim quis intellexerit nihil vere de Deo prædicari affirmatiue: omnia vero negatiua vere de Deo benedicto dici, vt diximus: hinc sciet quidquid de Deo sciri potest: sic non erit discrimen inter tyronem, & Salomonem: de quo tamen scriptum est 1. Reg. cap. 4. vers. 31. *Et erat sapientior cunctis hominibus.* Falsum est autem vtriusque parem esse rationem: nec prophetam à propheta differre: nec Mosem à seruo suo Iosue: Scriptum est enim Exod. 33. v. 13. *Et sciam te, vt inueniam gratiam in ocu-*

ואולם אם השגת תארי השלימות אשר בו אינה רק על דרך שלילה וכפי דעת הרמבם׳ זל״ שכתבנו בפרק כב׳ מזה המאמר הנה תפול בכאן שאלה במה יהיה ההבדל בין החכמים והמעיינים קצתם לקצת כי אחר שידע האדם שלא יצדק עליו תואר חיובי כלל ושכל השולליות צודקות עליו יתברך כמו שאמרנו שם כבר ידע כל מה שאפשר שיושג ממנו יתברך ולפי זה אי זה הבדל מדרגה יהיה בין המתחיל בלמוד ובין שלמה שנאמר בו ויחכם מכל האדם ושקר שנאמר שתהיה מדרגת שניהם שוה ושלא יהיה הבדל בין הנביאים קצתם לקצת ולא בין משה ליהושע משרתו שהרי הכתוב אומר ואדעך למען אמצא חן בעיניך אחר

lis tuis. Postquam comprehendit Moses, quidquid assecutus est, quum data est lex; videbatur tamen illi, eum qui plura nosset, inuenturum maiorem gratiam in oculis Dei, *&c.*

שהשיג כל מה שהשיג
במתן תורה שיראה
שהיודע יותר ימצא חן
בעיני השם ית׳ וגו׳

R. Moses fuse de his agit in More Neuochim, par. 1. c. 9. neq; vero satisfecisse videtur. Quærimus enim, & dicimus: Si is qui credit omnes negationes vere Deo tribui, Deum abstrahat ab omnibus entibus: quid præstat intelligens, imperito, nosse singulatim Deum non esse metallum, neque plantam: & ita de aliis negationibus particularibus?

וכבר האריך הרב
המורה בביאור זה
פרק ט׳ מחלק ראשון
ועדין אין דבריו
מספיקים בזה כי כבר
נשאל ונאמר כי
המאמין שכל השלילות
צודקות עליו כבר
יחדהו מכל הנמצאים
ומה יתרון לחכם
עליו כשידע בפרט
שאינו לא דומם ולא
צומח ויתר השלילות
הפרטיות

Itaque fundamentum quo omnia hæc recte intelligantur, tale esse videtur, nempe duo contraria, v. g. viuum esse: & mortuum esse: sapientem esse: & insipientem esse, *&c.* non negari de Deo benedicto eodem modo. Alioqui Deus esset pura negatio: quum neque esset mortuus: neque viuus: Asserendum est igitur, quum dicimus Deum non esse mortuum, mortem de Deo negari absolute: ita vt contrarium eius, scilicet vita in Deo existat: sic quum dicimus Deum non esse insipientem, negamus de Deo insipientiam vere, & absolute:

ועקר הבנת
זה הענין הוא על זה
הדרך שכל שני הפכים
כמו חי ומת וחכם
וסכל ודומיהם לא
ישוללו ממנו ית׳ על
אופן אחד שאם כן
עכן מזה שהוא נעדר
אחר שאינו מת ולא חי
ראבל ראוי שנ׳ כי
אמרנו בו שאינו מת
ישולל ממנו ענין
המית׳ שלילה אמתית
על שההפך והוא
החיות נמצא אליו וכן
אמרנו בו שאינו סכל
ישולל ממנו הסכלות
שלילה אמתית על

abſolute: ita vt contrarium eius, nempe ſapientia in Deo exiſtat, quia nimirum mors, & inſipientia ſunt defectus.

שהחפך והוא החכמה
נמצאת לו לפי שהמיתה
והסכלות הם חסרון

Et cap.21. Verum, *inquit*, eſſe non poteſt Deum non eſſe ſapientem: aut Deum non eſſe potentem, quia in Deum nullus defectus cadere poteſt. Quamobrem alterum de Deo verum eſt: ſcilicet Deum eſſe ſapientẽ: Deum eſſe potentem: Deum eſſe volentem: Deum eſſe iuſtum, rectum, & fidelem, & ita de reliquis perfectionibus, oportet eas in Deo eſſe; quia omnis defectus expers eſſe debet. & hoc affirmatur de Deo ratione ipſius, ſine relatione ad operationes, quæ ab ipſo procedunt.

ואי אפשר שיצדק עליו
שהוא בלתי חכם או
בלתי יכול כי הוא
יתברך אי אפשר שימצא
בו שום חסרון ולזה הוא
מחוייב שיצדק עליו
החלק האחר ושיהיה
חכם ויכול ורוצה וחסיד
וישר ונאמן וכן יחוייב
בכל מיני השלמיות
שהוא ראוי שימצא בו
צד השלמות אחר שאי
אפשר שימצא בו חסרון
וזה ענין הוא מחוייב
בעצמו מאין פנות אל
הפעולות הנמשכות
ממנו יתברך

Tu es itaque Iuſtus, *inquit D. Anſelmus in Proſologio, cap.5.* verax, beatus, & quidquid melius eſt eſſe, quam non eſſe. Melius namque eſt eſſe Iuſtum, quam non iuſtum: beatum, quam non beatum.

Ita vt quæcumque in ſui notionem nihil imperfectum, & cum perfectiore pugnans videntur admittere, ea ſint in Deo formaliter, vt Scholarum verbis vtar, hoc eſt Deus illa eſſe dicatur. Quæ ſunt autem

eiusmodi, vt cum perfectiore aliquo simul esse nequeant, ea tantum sint eminenter in Deo, non formaliter. Non enim rectà de Deo prædicantur, sed oblique: vt exempli gratia, Deus non dicitur absolute aurum, vel Angelus, vel corpus: sed auri, Angeli, corporis naturam excellenti in se ratione complecti: quatenus creatæ res omnes in Deo tamquam efficiente causa, & exemplari continentur: & quidquid inest illis boni, veri, ac pulchri præstantiore in illo modo cernitur.

Hinc Anselmus in Monologio, cap. 14. docet diuinam naturam non esse aliquid eorum, quibus est aliquid, quod non est quod ipsa sunt, superius: & esse omnino dicendam quodlibet eorum, quibus est omne, quod non est quod ipsa sunt, inferius. Quare necesse est esse eam viuentem, sapientem, potentem, & omnipotentem, veram, iustam, beatam, æternam, & quidquid simpliciter absolute melius, quam non ipsum.

ואנו מיחסים אותה (ידיעותו) אליו להיותה שלמות שאי אפשר שידומה היותו יתברך זולתה וגו׳

Similiter Author libri de fundam. lib. 2 cap. 24. Et nos, *inquit*, tribuimus Deo scientiam, quia est perfectio sine qua cõcipi nõ potest Deus benedictus, &c.

Et ideo, *inquit Iudæus ille cap. 21.* non tribuimus Deo sensum gustus, & tactus: licet enim apud nos perfectiones sint, quia sumus viuentia corporea, quatenus iis vtimur ad accipiendum bonum, & ad reiiciendum quod nocet; nullam tamen perfectionem in se spiritualem habent, secundum quam Deo benedicto tribui possint.

ולזה לא ניחס אליו חוש הטעם והחוש המשוש שאף על פי שהיא שלמות אלינו מצד שאנחנו בעלי חיים גשמיים לקרב הנאות ולהרחיק המזיק אין בהם שום שלמות רוחני שניחסהו אליו יתברך

Quæ quum ita sint constat ex iis, quæ dicta sunt; quum dicimus Deum non esse mortuum, intelligi Deum esse viuum formaliter, quia vita melior est morte, quæ defectus est.

Sed quum dicimus Deum non esse viuentem; non esse sapientem, *inquit Iudæus ille, cap. 30. pergens refutare Maiemonidem,* negatio est secundum quid; perfectiones enim, quas intelligimus in viuente, & sapiente, non negantur de Deo eodem modo, quo priora: scilicet intelligendo Deum non esse viuentem, sed mortuum: non esse sapientem, sed insipientem. Verum intelligimus Deum non esse viuentem vita eadem, qua viuunt homines: aut ea quæ sensibus nostris cóprehenduntur: sic etiam intelligimus Deum non

ואולם אמרנו כר איננו חי איננו חכם שהוא שלילת ההפך האחד אחר שהמובן אצלנו מחי וחכם הם שלמיות לא ישללו על הדרך הראשון שנבין מהם שאיננו חי אבל מת שאיננו חכם אבל סכל אבל רצוננו לומר שאיננו חי כחיי האדם או כחיי המושגים אצלנו וכן רצוננו לומר

esse sapientem; quod nō denominetur eadem sapientia, qua homo dicitur sapiens: est enim forma accidentalis, & aduentitia essentiæ humanæ: sapientia vero Dei est essentialis Deo: nec est aduētitium quid essentiæ eius: & ita quod attinet ad reliqua attributa negatiua, intelligere debemus discrimē esse inter negationem vnius contrarij, & negationem alterius oppositi: (siue inter negationem absolutam: & negationem secundum quid) & in hoc inter sapientes alius alteri præstat, quatenus intelligit modum negationum, quæ non eodem modo de Deo dicuntur.

בשאיננו חכם שלא יתואר בחכמה על צד מה שיתואר בה האדם שהוא תואר מקרי נוסף על עצמותו אבל החכמה בו היא עצמית ואינה דבר נוסף על העצמות וכן ביתר התוארים שנשלול אותם ממנו ראוי שיובן שיש הבדל בין שלילת ההפך האחד ובין שלילת ההפך האחר ובזה יהיה יתרון על החכמים זה על זה בידיעת אופני השלילות ביצד הן אחר שאין כל השלילות נאמרות בו ית״ על אופן אחד

Simile est illud D. Ambrosij 3. offic. cap. 2. Aliter, *ait*, bonum Deum dicimus, aliter hominem: aliter iustum Deum appellamus, aliter hominem. Quod & Euangelio docemur, Matthæi 5. *Estote ergo & vos perfecti, sicut & Pater vester qui in cœlis est, perfectus est.* Ipsum Paulum lego perfectum, & non perfectum. Nam cum dixisset ad Philipp. 3. *Non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim: sequor autem si comprehendam*; statim subiecit: *Quicumque ergo perfecti sumus*. Duplex est enim

forma perfectionis: alia medios, alia plenos numeros habens: alia hic, alia ibi: alia ſecundum hominis poſſibilitatem: alia ſecundum perfectionem futuram. Deus autem iuſtus per omnia, ſapiens ſuper omnia, perfectus in omnibus.

Et Boëtius in libro de Trinitate: Neque enim, *inquit*, aliud eſt, quod eſt: aliud eſt quod iuſtus eſt, ſed idem eſt eſſe Deo, quod iuſtus. Item cum dicitur magnus, vel maximus, quantitatem quidem ſignificare videmur: ſed eam, quæ ſit ipſa ſubſtantia talis, qualem eſſe diximus vltra ſubſtantiam. Idem eſt enim eſſe Deo, quod magnus. De forma enim eius ſuperius demonſtratum eſt, quoniam is ſit forma, & vnum vere, nec vltra pluralitas, *&c.* Rurſus iuſtus, quod eſt qualitas, ita dicitur, quaſi ipſe hoc ſit, de quo prædicatur, id eſt, ſi dicamus homo iuſtus, vel Deus iuſtus, ipſum hominem, vel Deum iuſtum eſſe proponimus. Sed differunt, quod homo alter, alter eſt iuſtus: Deus vero eſt idem ipſum, quod iuſtum. Magnus etiam homo, vel Deus dicitur, atque ita qua ipſe ſit homo ma-

gnus, vel Deus magnus. Sed homo tantum magnus, Deus vero ipſum magnum exiſtit.

Sapientia, *inquit Author libri de fundamentis, cap. 21.* quum de ſubiecto eam prædicamus; ipſa ſecundum ſe perfectio eſt ſubiecti: quatenus vero aduentitia eſt, & accidentalis ſubiecto; hinc defectum parit ſubiecto, quatenus nempe non eſt illi eſſentialis; & compoſitionem inuehit. Itaque quum ſapientiam Deo benedicto tribuimus; eam tribuimus illi quatenus eſt perfectio, non quatenus eſt defectus: defectus enim qui reperitur in illa perfectione eſt ſecundum id quod ſapientia conſideratur cum relatione ad nos, à quibus acquiritur per concluſiones elicitas ex principiis, concluſione vna alteram ſequente; ideoque à nobis de nouo comparatur: & eſt attributum aduentitium eſſentiæ noſtræ. Quum autem Deo tribuimus ſcientiam, non eam illi tribuimus, quaſi colligatur ex principiis, aut quaſi de nouo eam Deus acquirat, vt ſit apud nos: ſed ea eſt in Deo per ſe; quemadmodum prima principia ſunt in homine, etiamſi ea

החכמה כשנחייב אותה
אל הנושא הנה היא
מצד עצמה שלמות אל
הנושא ומצד היותו
נקנית אל הנושא והיא
מקרית בו ימשך מזה
חחסרון אל הנושא
שהיא בלתי עצמית
אליו ומחייבת רבוי בו
וכשניחס החכמה אליו
יתברך הנה ניחס אותה
אליו מן הצד שהוא
שלמות לא מן הצד שיש
בה מן החסרון כי
החסרון הנמצא באותו
שלמות הוא כשנבחין
החכמה בצירוף אלינו
שהיא נקנית אלינו מן
התולדות המוצאות מן
ההקדמות ותולדה אחר
תולדה ולזה היא דבר
מתחדש בנו ותואר
נוסף על עצמותינו
וכשניחס אליו הידיעה
לא ניחס אותה על
שהיא נקנת מן
ההקדמות ולא על צד
שהיא מתחדשת בו
כדרך שהיא מתחדשת
בנו אבל היא נמצאת
בו מצד עצמו כדרך
שהמושכלות הראשונות
נמצאות באדם זולת

non didicerit, nec edoctus sit, sed modo quodam præstantiori. Ita vt nulla sit comparatio inter eiusmodi perfectionem nostram, aut id quod ex ea nobis accedere intelligitur, & inter perfectionem eam, quatenus Deo tribuitur (*vt docet Iudæus ille, cap. 30.*) Hinc illa perfectio, aut eiusmodi perfectiones dicuntur de Deo benedicto, & de homine æquiuoce spectata differentia ipsarum proxima: non quod ita æquiuoce dicantur, vt quum eiusmodi attributum prędicamus de homine, aliud intelligatur; & aliud cõtrarium, quum illud prædicamus de Deo benedicto. Exempli gratia, Quum prædicamus sapientiam de homine, per eam intelligatur perfectio: & quum eam prædicamus de Deo, intelligatur insipientia v.g. quæ est imperfectio opposita sapientiæ. Non ita est; alioqui quum viceversa negamus de Deo stultitiam; esset negatio nominis solum: non negatio rei. At sine dubio quum negamus stultitiam de Deo, intendimus negare rem, non nomen tantum. Quæ quum ita sint quum negamus de Deo sapientiam; intendimus negare eam

למידה ולמוד ובאופן יותר שלם עד שאין יחס בין השלמות ההוא אשר אצלנו או המושג והמובן ממנו אצלנו ובין השלמות ההוא כשניחסהו אליו עד שהשלמות ההוא או השלמיות ההם אמרים בו יתברך ובאדם בשתוף השם בבחינת ההבדל המופלג אשר ביניהם ואין רצוננו לומר שהם נאמרים בשתוף השם על שיובן מן התאר ההוא עניין אחר כשניחס אותו אל האדם ויובן ההפך כשניחס אותו אל השי״ ויהיה כשניחס החכמה אל האדם המובן ממנה הוא שלימות ויהיה המובן ממנה כשניחס אותה אל השי״ הוא הסכלות דמ׳ שהוא חסרון והוא הפך החכמה שאין הדבר כן שאם היה זה כן יהיה כשחזרנו לשלול ממנו הסכלות שלילת התיבה בלבד לא שלילת הענין ואין ספק כי כששללנו ממנו הסכלות שכוונתנו לשלול הענין לא התיבה בלבד ועל כן יהיה כששללנו ממנו החכמה כוונתנו לשלול

אותה ממנו מהצד שיש בה מן החסרון לא מהצד שיש בה מהשלימות

de eo, quatenus importat imperfectionem, non quatenus perfectionem aliquam habet.

Hinc habemus quid contra exemplum R. Chaninæ à R. Mose allatum respondeamus: Eum scilicet, qui attributa affirmantia vsurpat, vt iis Deum denominet, similem esse illi, qui regem possidentem denarios aureos millies mille, ex totidem argenteis commendat.

Cui affine videtur esse illud Nicolai Cusani in primo libro de Docta Ignorantia, cap. 24. Quum autem, *inquit*, ipse (Deus) non sit substantia, quæ non sit omnia, & cui nihil opponitur: & non sit veritas, quæ non sit omnia absque oppositione, non possunt illa particularia nomina, nisi diminute valde per infinitum ipsi conuenire, *&c.* Necesse enim foret, omni nomine Deum, aut omnia eius nomine nuncupari, quum ipse in sua simplicitate complicet omnium rerum vniuersitatem.

Respondemus enim vno verbo, quod iam ex Authore libri de fundamentis retulimus, Attributa ea, quibus Deum denominamus: v. g. *Sapientem, Iustum, Spiritum,* &c. *non de Deo prædicari eodem modo, quo*

do, quo de nobis dicuntur: sic non argentum pro auro Deo tribuimus. Vt meritò, *inquit Nouatianus, siue potius incertus author libri de Trinitate, cap. 7.* & quando spiritus dictus est, non omne id quod est, dictus sit: sed vt dum mens hominum intelligendo vsque ad ipsum proficit spiritum, conuersa iam ipsa in spiritu, aliud quid amplius per spiritum coniicere Deum esse possit. Id enim quod est, secundum id quod est, nec humano sermone edici, nec humanis auribus percipi, nec humanis sensibus colligi potest.

Et *hæc quidem est ratio quamobrem conuenientius sit, vt verbis Damasceni vtar*: ita de Deo prædicare aliquid; vt ei omnia detrahantur. Quippe qui nihil est eorum, quæ sunt; non vt nihil sit; sed vt sit supra omnia, quæ sunt; immo vero supra ipsum esse.

Lib. 1. cap. 4. de fid. Orthod. οἰκειότερον δὲ μᾶλλον ἐκ τῆς πάντων ἀφαιρέσεως ποιεῖσθαι τὸν λόγον· οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων ἐστὶν, οὐχ ὡς μὴ ὤν, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα καὶ ὑπὲρ αὐτὸ δὲ τὸ εἶναι ὤν.

Ne ergo intelligamus, *subdit Iudæus ille cap. 30.* eiusmodi perfectionem, aut eiusmodi perfectiones vllomodo de Deo dici ea ratione, qua de nobis dicuntur; non debemus eas Deo tribuere, nisi negatiue tantum. Veritas horum, quæ scripsimus tibi consta-

וכדי שלא נבין משום
צד שהשלמות ההוא
או השלמיות ההם
נאמרו בו ית" על הצד
שהם נאמרים בנו לא
תתיר ליחסם אליו אלא
דרך השלילה בלבד
ויתבאר לך אמתת
מה שכתבנו מעניין.

bit ex ratione, qua Deus benedictus dicitur existere. Etenim sine dubio quum dicimus Deum benedictum esse ens; etsi existentia æquiuoce dicatur de Deo benedicto, & de omnibus entibus, quia omnia illa suam existétiam habent ab illo: tum eorum existentia, ab essentia illorum distinguitur. At Dei benedicti existentia, & essentia sunt vnum, & idem in se: & sicut essentia eius perfecte occulta est; sic existentia eius perfecte similiter occulta est: & existentia omnis alia pendet ab existentia eius; quia omnia illa habent ab ipso, quod sint: nihilominus tamen non est dubium dictionem existentiæ, quæ de Deo benedicto prædicatur nullomodo esse contrariam existétiæ, quæ prædicatur de quolibet alio ente; quasi dictio existentiæ, quatenus de Deo prædicatur significet negationem quæ sit contraria existentiæ, quatenus de nobis prædicatur. Et enim nomine entis necessario intelligimus semper contrarium negationis. Verumtamen, vt discrimen statuatur inter duo entia; dicaturque vnum esse proprie ens: & alterum improprie: quod est

המציאות הנאמ׳ על
השי״ שאין ספק כי
כשאמרנו בו ית׳ שהוא
נמצא אעפ״ שהמציאות
נאמ׳ בשתוף השם עליו
ועל כל הנמצאים
לפי שכלם קנו
המציאות ממנו
ומציאות׳ היא זולת
מהותם והוא ית״
מציאותו ומהותו אחד
בעינו וכמו שמהותו
נעלם תכלית ההעלם
כן מציאותו נעלם
תכלית ההעלם
ומציאות זולתו תלוי
במציאותו לפי שכלם
קנו המציאות ממנו
מכל מקום אין ספק
שאין מלת המציאות
הנאמרת עליו יתעלה
הפך מן המציאות
הנאמרת על כל נמצא
מן הנמצאות זולתו
מכל וכל עד שיהיה
מלת המציאות
הנאמרת עליו מורה
על ההעדר שהוא הפך
המציאות הנאמר׳
עלינו כי בהכרח נבין
ממלת המציאות בכל
מקום הפך ההעדר
אבל כדי להבדיל בין
שני המציאות ולומר
שהאח׳ מציאות
אמתי והאח׳ מציאות
בלתי אמתי

instar negationis; dicimus nomen entis dici de Deo, & de nobis pure æquiuoce ad distinguendum duo illa entia, & ad significandum existentiam Dei benedicti occultá esse perfecte, quemadmodum essentia eius occulta est perfecte: sicque ens, quod de omni alio ente præter Deum dicitur, quasi negationem insinuat respectu entis, quod de Deo dicitur.

דומה אל ההעדר נאמ׳ שמלת המציאות תאמר עליו ועלינו בשתוף גמור להבדיל בין שנ׳ המציאיות ולהורות שמציאתו יתברך נעלם תכלית ההעלם כמו שעצמותו נעלם תכלית ההעלם ושהמציאות הנאמר׳ על כל נמצא זולתו כאלו הוא מורה על ההעדר בערך אל המציאות הנאמר׳ עליו

Similiter Maximus Dionysij interpres ad caput primum libri de diuinis Nominibus. Si vsia, *inquit*, ab eo quod est esse deducitur: porro esse, deriuationis cuiusdam notionem exprimit, non proprie de Deo vsia dicitur. Deus enim vsiam omnem superat, quum nihil sit eorum, quæ sunt, sed supra ea quæ sunt, & ex quo sunt ea, quæ esse dicuntur.

εἰ οὐσία λέγεται παρὰ τὸ εἶναι· τὸ δὲ εἶναι παραγωγῆς τινὸς ἔννοιαν ὑπογράφει, οὐκ ἂν λέγοιτο κυρίως οὐσία ἐπὶ θεοῦ, πάσης γὰρ οὐσίας ὑπέρκειται ὁ θεός. οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων ὤν, ἀλλ' ὑπὲρ τὰ ὄντα καὶ ἐξ οὗ τὰ ὄντα.

Et in præfatione libri de Ecclesiastica Mystagogia. Oportet, *inquit*, siquidem reuera Dei, & creaturarum discrimen cognosci à nobis necesse sit, affirmationem de eo quod supra esse est omne, ipsam esse remotionem eorum quæ sunt: & affirmationem eorum, quæ sunt, eius ablationem esse, quod esse omni superius est.

δεῖ γὰρ εἴπερ ὡς ἀληθῶς τὸ γνῶναι διαφορὰν θεοῦ καὶ κτισμάτων ἐστὶν ἀναγκαῖον ἡμῖν, δεῖ εἶναι τοῦ ὑπερόντος θέσιν τὴν τῶν ὄντων ἀφαίρεσιν· καὶ τὴν τῶν ὄντων θέσιν εἶναι τοῦ ὑπερόντος ἀφαίρεσιν.

Eodem quoque modo S. Augustinus in Psal. 26. enar. 2. omnem de Deo affirmationem videtur excludere, cum sic ait. Totum ab animo reiicite; quidquid occurrerit, negate. Cognoscite infirmitatem cordis vestri, & quidquid occurrerit, quod cogitare possitis, dicite, non est illud. Non enim si illud esset, mihi iam occurrisset.

Terram cogita, *inquit S. ille Doctor in Psal. 85.* non est hoc Deus: mare cogitas; non est hoc Deus: Omnia quæ sunt in terra, homines, & animalia; non est hoc Deus. Omnia quæ sunt in mari, quæ volant per aërem; non est hoc Deus. Quidquid lucet in cœlo, Stellæ, Sol, & Luna; non est hoc Deus. Ipsum cœlum; non est Deus. Angelos cogita, Virtutes, Potestates, Archangelos, Thronos, & Sedes, Dominationes; non est hoc Deus. Et quid est hoc? Solum potui dicere, quid non sit. Quæris quid sit? *Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit.* Quid quæris vt ascendat in linguam, quod in cor non ascendit?

Esaiæ 64. 1. Corinth. 2.

Denique lib. de Trinit. 3. cap. 1. Intelligamus, *inquit*, Deum si possumus, quã-

tum possumus, sine qualitate bonum, sine quantitate magnum, sine intelligentia creatorem, sine situ præsentem, sine habitu omnia continentem, sine loco vbique totum, sine tempore sempiternum, sine vlla sui mutatione mutabilia facientem, nihilque patientem. Quisquis Deum ita cogitat, etsi nondum potest omnino inuenire quid sit, pie tamen cauet, quantum potest, aliquid de eo sentire quod non sit.

Ideo Iudæi volunt Deum dici à Mose terribilem laudibus: & à Dauide laudationem Dei esse silentium. in libro de fundamentis, lib. 2. cap. 23. Secundum duas hasce attributorum species, quas commemorauimus, Moses doctor noster, qui in pace requiescat, Deum denominat, & laudat eo modo quo scripsimus. Quod attinet ad attributa diuina absoluta, quæ Deum ipsum respiciunt, dicit se vereri Deum secundum ea celebrare. Quod vero spectat ad attributiua relatiua, quæ respiciunt operationes Dei: fuse de his loquitur, eaque cumulate tractat: ideoque bis dicit Exod. 15. v. 11. *Quis sicut tu? quis sicut tu?* propter duas illas laudationis spe-

וכן נמצא מרעה״יתאר
י״ בשני מיני התארים
הללו שאמרנו
וישבחהו בהן על
הדרך שכתבנו ועל
התארים אשר מצד
עצמו אמר שהיה ירא
מלהללו בהם אבל
בתארים שהבם מצד
פעולותיו הרחיב
הדבור בהן והאריך
לדבר בצד התוא
ובעבור זה אמר שני
פעמים מי כמוך באלים
כנגד ב׳ מיני השבח

cies. Propter primam dicit: *Terribilis laudibus*. Propter alteram dicit, *Faciens mirabilia*: & de hac secunda specie fuse disserit, vers. 12. *Extendisti dexteram tuam*, &c. vers. 13. *Duxisti in fortitudine tua*, &c. Ne quis vero putaret eiusmodi attributa, quibus homo sibi sumit vt Deum laudet habita ratione operationum eius: ita dici de Deo, quomodo de homine; initio orationis suæ dicit vers. 1. *Cantabo Domino*, id est, Omnia attributa quæ referam, ea sumenda sunt poëtice, siue analogice, non quasi re ipsa ita sint. Iis enim Deum denomino, vt accommodem me captui auditorum; quomodo dicit vers. 2. *Vir bellator Dominus nomen eius*. vers. 7. *In multitudine magnificentiæ tuæ*, &c. v. 8. *Et in spiritu furoris tui*. vers. 7. *Mittes iram tuam*. vers. 6. *Dextera tua Domine franget inimicum*. At re ipsa nullum est attributum quo Deus denominari possit, ne quidem habita ratione operationum eius; provt homini tribuuntur. Hinc vers. 1. *Gloriose enim magnificatus est*, id est Poëtice loquar de illo; sed revera *magnificatus est*; & superat omnem speciem laudis, quæ de ipso

חללו על הראשון אמר
נורא תהלות ועל השני
אמר עושה פלא
והאריך במין השני
ואמר נטית ימינך וגו"
נחלת בעוזך וכו" וכדי
שלא יובן שאותן
התארים שאדם מותר
לדבר בהם ולהללו
מצד פעולותיו הם
נאמרים עליו על הדרך
שיאמרו על האדם
אמר בתחלת דבריו
אשירה ליי' כלומר כל
השבחים שאזכיר הם
על צד הדבור השיריי
שכלו דמיונים בלתי
אמתיי" ועל זה הצד.
הוא שאתאר את השם
בתארים כדי לשכך
את האוזן על כן אמר
איש מלחמה וברוב
גאונך וברוח אפך
תשלח חרונך ימינך ה'
תרעץ אויב אבל על
דרך האמת אי אפשר
לתארו בשום תאר
אפילו מצד פעולותיו
על הדרך שיתואר
בהם האדם כי גאה
גאה כלומר על דרך
הספור השיריי אדבר
בו אבל על דרך האמת
גאה גאה ונתעלה על
כל מיני השבח שאפשר

dici posset. Quamobrem laus conditioni Dei conuenientissima est, silentium iuxta illud Psal. 65. vers. 2. *Tibi silentium laus est*. Et secundum interpretationem Doctorum nostrorum f m. Complementum, *inquiunt*, omnium est silentium: iuxta illud Psal. 65. v. 2. *Tibi silentium est laus*, id est, silentium est laus tua; quomodo vocat Moses Deum Terribilem laudibus.

לדבר בו על כן היה
השבח היותר ראוי
בחקו יתברך השתיקה
במאמר דוד לך דומיה
תהלה ועל הדרך
שהבינו אותו רזל״
שאמרו סמא דכולא
שתיקותא שנאמר לך
דומיה תהלה כלומר
השתיקה היא התהלה
אליך ועל כן קראו
משה נורא תהלות

Hoc ipsum volunt exprimi per visionem Eliæ, 1. Reg. cap. 19. v. 11. teste Authore libri de fundamentis, lib. 2. cap. 31. vbi postquam Scriptura significauit Deum neque in vento, neque in igne, neque in commotione esse. Et ait egredere, & sta in monte coram Domino, & ecce Dominus transit. & spiritus grandis, & fortis subuertens montes, & confringens petras coram Domino: non in spiritu Dominus. & post spiritum commotio: non in commotione Dominus. & post commotionem ignis: & non in igne Dominus. *Subdit*, & post ignem vox silentij tenuis.

Scriptum est postea, *inquit Iudæus ille, Et post ignem vox silentij tenuis:* ad significandum quam difficile sit cognosce-

אמר הכתוב אחר זה
ואחר האש קול דממה
דקה לרמוז על המנע

re eſſentiā Dei benedicti:ita vt nec ipſe, nec attributa quidem perfectionum quæ in ipſo ſunt, intelligi poſſint, niſi negatiue: ſiue voce ſilentij tenuis.

השגת מהותו יתברך עד שאי אפשר שיובן ממנו ולא מתארי השלמיות אשר בו אלא בשלילות· שהם קול דממה דקה

Notandum porro eſt eiuſmodi negationes affirmationibus contrarias non eſſe; immo ab iis perfici, & ſine illis intelligi non poſſe. Conſtat, *ait Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 30.* Deum denominari non poſſe ne attributis quidem negantibus, niſi prius percepta ratione, qua attributa affirmantia denominent ſubiectum apud nos: & quomodo perfectionem, quomodo imperfectionem importent. Etſi enim negantia omnia, (*inquit Iudæus ille paulo ſupra*) vere de Deo benedicto prædicentur: nemo tamen prudens poteſt de Deo negare quidquam, donec conſideret, & intelligat quomodo attributum affirmans denominet ſubiectum: tum quæ ſit illius attributi perfectio, qui defectus. Quod ſi illud attributum ſit imperfectio quædam; negabitur de Deo vno modo, id eſt abſolute. Si vero illud attributum ſit perfectio quædam rei denominatæ; de Deo negabitur alio modo, id eſt ſecundum quid,

ויתבאר מזה שאי אפשר לתאר אותו יתברך אפילו בתוארים שוללים אם לא אחר שנבין חתארים החיובים על אי זה צד יתואר אצלנו חמתואר בהם והצד שיש בתואר ההוא מן השלמות והצד שיש בו מן החסרון וגו״ כי אף על פי שכל חשלילות צודקות עליו יתברך אי אפשר לשום חכם לשלול ממנו דבר עד שידע וישכול תאר חחיוב איך יפול על המתואר וצד השלמות אשר בתואר ההוא וצד החסרון אשר בו ואם יהיה התואר ההוא חסרון ישלל ממנו על אופן אחד ואם התואר ההוא שלמות במתואר בו ישלל ממנו על אופן אחר

quid, ſcilicet quatenus defectum importat: non abſolutè negando omnia incõſideratè; ſed habenda eſt ratio perfectionis conditioni Dei benedicti debitæ. Equidem omnia attributa, quæ apud nos ſunt imperfectiones: exempli gratia mortem, laborem, ſtultitiam, afflictionem, malum, *&c.* negamus abſolute de Deo; ita vt aſſeramus eiuſmodi attributum, quod eſt defectus, non reperiri in Deo; ſed contrarium eius, quod eſt perfectio. Quum vero negamus ſecundum quid de Deo id quod apud nos intelligitur eſſe perfectio: exempli gratia viuere, poſſe, ſapere, diuitem eſſe, bonum eſſe, *&c.* non intendimus hoc in Deo non reperiri, ſed contrarium eius; illud enim contrarium eſt imperfectio; & ita tantùm abeſt, vt iſta negatio eſſet perfectio; vt ſumma foret iniuria, & blaſphemia. Verum intendimus id, quod apud nos perfectio intelligitur. v. g. viuere, poſſe, ſapere, *&c.* non eſſe in Deo eo modo, quo in nobis; ſed eſſe in Deo alio modo præſtantiori, & eminentiori.

כלומר מצד החסרון אשר בו, לא שלילת כל דבר מבלי ידיעה והשכל יהיה שלמות בחקו יתברך אלא שכל התארים שהם אצלנו חסרון כמו מת לואה סכל עני רע ודומיהם אמנם נשלול אותם ממנו שלילה גמורה כלומר שלא ימצא לו זה התואר שהוא חסרון אבל ימצא לו ההפך שהוא השלמות וכשנשלול ממנו ההפך אחר שהמובן אצלנו הוא שלימות כמו חי יכול חכם עשיר טוב אין הכוונה לומר שלא ימצא בו זה וימצא בו ההפך האחר שהוא חסרון כי השלילה הזאת לא די שלא תהיה שלימות אלא שהיא חרוף וגדוף ואמנם הכוונה לומר שהשלמות ההוא המובן אצלנו כחי או יכול או חכם וכיוצא בו אינו נמצא בו יתברך על הצד שימצא בנו אבל ימצא בו בצד יותר נכבד ויותר מעלה

In ipſo ſolo, (*vt docet Dionyſius c. 4.* ἐν αὐτῷ μόνῳ καὶ τὸ ἀν-

bit ex ratione, qua Deus benedictus dicitur existere. Etenim sine dubio quum dicimus Deum benedictum esse ens; etsi existentia æquiuoce dicatur de Deo benedicto, & de omnibus entibus, quia omnia illa suam existétiam habent ab illo: tum eorum existentia, ab essentia illorum distinguitur. At Dei benedicti existentia, & essentia sunt vnum, & idem in se: & sicut essentia eius perfecte occulta est; sic existentia eius perfecte similiter occulta est: & existentia omnis alia pendet ab existentia eius; quia omnia illa habent ab ipso, quod sint: nihilominus tamen non est dubium dictionem existentiæ, quæ de Deo benedicto prædicatur nullomodo esse contrariam existétiæ, quæ prædicatur de quolibet alio ente; quasi dictio existentiæ, quatenus de Deo prædicatur significet negationem quæ sit contraria existentiæ, quatenus de nobis prædicatur. Et enim nomine entis necessario intelligimus semper contrarium negationis. Verumtamen, vt discrimen statuatur inter duo entia; dicaturque vnum esse proprie ens: & alterum improprie: quod est

המציאות הנאמ׳ על השי״ שאין ספק כי כשאמרנו בו ית״ שהוא נמצא אעפ״ שהמציאות נאמ׳ בשתוף השם עליו ועל כל הנמצאים לפי שכלם קנו המציאות ממנו ומציאות׳ היא זולת מהותם והוא ית״ מציאותו ומהותו אחד בעינו וכמו שמהותו נעלם הכלית התעלם כן מציאותו נעלם תכלית ההעלם ומציאות זולתו תלוי במציאותו לפי שכלם קנו המציאות ממנו מכל מקום אין ספק שאין מלת המציאות הנאמרת עליו יתעלה הפך מן המציאות הנאמרת על כל נמצא מן הנמצאות זולתו מכל וכל עד שיהיה מלת המציאות הנאמרת עליו מורה על ההעדר שהוא הפך המציאות הנאמר׳ עלינו כי בהכרח נבין ממלת המציאות בכל מקום הפך ההעדר אבל כדי להבדיל בין שני המציאות ולומר שהאח׳ מציאות אמתי והאח׳ מציאות בלתי אמתי

instar negationis; dicimus nomen entis dici de Deo, & de nobis pure æquiuoce ad distinguendum duo illa entia, & ad significandum existentiam Dei benedicti occultá esse perfecte, quemadmodum essentia eius occulta est perfecte: sicque ens, quod de omni alio ente præter Deum dicitur, quasi negationem insinuat respectu entis, quod de Deo dicitur.

דומה אל ההעדר נאמ' שמלת המציאות תאמר עליו ועלינו בשתוף גמור להבדיל בין שני' המציאיות ולהורות שמציאתו יתברך נעלם תכלית ההעלם כמו שעצמותו נעלם תכלית ההעלם ושהמציאות הנאמר' על כל נמצא זולתו כאלו הוא מורה על ההעדר בערך אל המציאות הנאמר' עליו.

Similiter Maximus Dionysij interpres ad caput primum libri de diuinis Nominibus. Si vsia, *inquit*, ab eo quod est esse deducitur: porro esse, deriuationis cuiusdam notionem exprimit, non proprie de Deo vsia dicitur. Deus enim vsiam omnem superat, quum nihil sit eorum, quæ sunt, sed supra ea quæ sunt, & ex quo sunt ea, quæ esse dicuntur.

ἡ οὐσία λέγεται παρὰ τὸ εἶναι· τὸ δὲ εἶναι παραγωγῆς τινὸς ἔννοιαν ὑπογράφει, οὐκ ἂν λέγοιτο κυρίως οὐσία ἐπὶ Θεοῦ, πάσης γὰρ οὐσίας ὑπέρκειται ὁ Θεός. οὐδέν τι τῶν ὄντων ὢν, ἀλλ' ὑπὲρ τὰ ὄντα, καὶ ἐξ οὗ τὰ ὄντα.

Et in præfatione libri de Ecclesiastica Mystagogia. Oportet, *inquit*, siquidem revera Dei, & creaturarum discrimen cognosci à nobis necesse sit, affirmationem de eo quod supra esse est omne, ipsam esse remotionem eorum quæ sunt: & affirmationem eorum, quæ sunt, eius ablationem esse, quod esse omni superius est.

δεῖ γὰρ εἴπερ ὡς ἀληθῶς τὸ γνῶναι διαφορὰν Θεοῦ καὶ κτισμάτων ἐστὶν ἀναγκαῖον ἡμῖν, θέσιν εἶναι τῆς ὑπερόντος τὴν τῶν ὄντων ἀφαίρεσιν· καὶ τὴν τῶν ὄντων θέσιν εἶναι τῆς ὑπερόντος ἀφαίρεσιν.

Denique æque non aſſequitur ſubſtantiam Dei tum affirmatio, tum negatio: hoc ſolum differunt, quod propius accedit ad veritatem qui dicit, Deus non eſt hoc quod nos exiſtimamus. *In hoc autem veritatem maxime aſſequi eum docet qui dicit non eſſe Deum quidquam eorum, quæ ſunt; quatenus ſic demonſtrat Deum eſſe ſupra ſubſtantiam, & ſupra omnia.*

DE DEO, ET PROPRIETATIBVS EIVS.

LIBER II.

De Attributis in particulari.

PLVRA de Deo prædicari posse iam vidimus; Consequens est, vt de iis singillatim agamus. Liceat his D. Augustini verbis vti lib. 1. Conf. cap. 4. Quid es ergo Deus meus? Quid rogo nisi Dominus Deus? Quis enim Dominus, præter Dominum? aut quis Deus præter Deum nostrum? Psal. 17. Summe, Optime, Potentissime, Omnipotentissime, Misericordissime, &

Iuſtiſſime, ſecretiſſime, & præſtantiſſime, pulcherrime, & fortiſſime, ſtabilis, & incomprehenſibilis, immutabilis mutans omnia, nunquam nouus, nunquam vetus innouans omnia, & in vetuſtatem perducens ſuperbos, & neſciunt. ſemper agens, ſemper quietus: colligens, & non egens; portans, & implens, & protegens: creans, & nutriens, & perficiens, quærens quum nihil deſit tibi: amas, nec æſtuas: zelas, & ſecurus es: pœnitet te, & non doles: Iraſceris, & tranquillus es: opera mutas, nec mutas conſilium: recipis quod inuenis, & nunquam amiſiſti: nunquam inops, & gaudes lucris: nunquam auarus, & vſuras exigis: ſupererogatur tibi, vt debeas, & quis habet quidquam non tuum? Reddis debita nulli debens: donas debita nihil perdens: & quid dicimus Deus meus, vita mea, dulcedo mea ſancta, aut quid dicit aliquis, quum de te dicit? *&c.*

Idem lib. 15. de Trinit. cap. 4.

Omnis quæ nos circumſtat, ad quam nos etiam pertinemus, vniuerſa ipſa rerum natura proclamat habere ſe præſtantiſſimum conditorem, qui nobis mentem, rationemque naturalem de-

dit, qua viuentia non viuentibus: sensu prædita, non sentientibus: intelligentia, non intelligentibus: immortalia, mortalibus: impotentibus, potentia: iniustis, iusta: speciosa, deformibus: bona malis: incorruptibilia, corruptibilibus: immutabilia, mutabilibus: inuisibilia, visibilibus: incorporalia, corporalibus: beata, miseris, præferenda videamus. Ac per hoc, quoniam rebus creatis creatorem sine dubitatione præponimus, oportet vt eum & summe viuere, & cuncta sentire, atque intelligere, & mori, corrumpi mutarique non posse, nec corpus esse, sed Spiritum omnium potentissimum, iustissimum, speciosissimum, optimum beatissimumque fateamur.

Deum, quum audis, *inquit Author commentarij in symbolum Apostol.* *Inter opera Cypr.* substantiam intellige sine initio, sine fine, simplicem, sine vlla admixtione, inuisibilem, incorpoream, ineffabilem, inæstimabilem: in qua nihil adiunctum, nihil creatum sit. sine authore est enim ille, qui Author est omnium.

CAPVT I.

De simplicitate Dei.

DEvs, (*inquit D. Ambrosius lib. 1. de fide cap. 7.*) naturæ simplicis est, non conjunctæ, atque compositæ, cui nihil accedat; sed solum quod diuinum est in natura habeat sua.

לא אחד במין שהוא כולל אחדים הרבה ולא אחד בגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות אלא אחד שאין ייחוד אחר כמותו בעולם

Nec vnus est specie, *inquit Majemonides de fund. legis cap. 1.*) quæ complectitur plura indiuidua: neque vnus corpore, quod est diuisibile in partes, atque extrema; sed ita vnus est, vt nulla vnitas similis isti in mundo reperiatur.

Non est compositus Deus: (*ait D. Bernardus lib. 5. de cons. cap. 7.*) merum simplex est: & vt liquido noueris, quid simplex dicam; idem quod vnũ. Tam simplex Deus, quam vnus est. Est autem vnus, & quomodo aliud nihil. Si dici possit, vnissimus est.

שם האחד אמנם יאמר אל הדבר שהוא נותן יחוד והבדלה לנמצא מזולתו

Nomen, Vnus, (*inquit author libri de fundamentis lib. 2. cap. 10.*) reuera dicitur de eo, quod dat alicui rei, quod sit indiuisa in se, & diuisa à qualibet

alia

alia: Ideoque accommodatur nomen vnus pluribus viris diuersis quatenus conueniunt in vnum quid: & simul in hoc differunt ab aliis; siue id accidentale sit: (sicut dicitur populus vnus: & labium vnum; quia conueniunt in vnum quid accidentale; exempli gratia, in legem Ismaëlitarum: sic propter nigredinem Æthiopes dicuntur gens vna; quia similes sunt in re vna accidétali, qua ab aliis distinguuntur;) siue id sit substantiale: sic Ruben, & Simeon vnum sunt in ratione hominis: & homo, & equus vnum sunt in ratione animalis; quæ nomen vnum commune habent; quatenus habent vnum quid substantiale quo distinguuntur ab aliis.

ולזה יפול שם האחד על אישים רבים מתחלפים בעבור היותם מסכימים בענין אחד ויחדם יובדלו באותו הענין מזולתם הן שיהיה אותו הענין מקרי כמו עם אחד ושפה אחת כי בעבור היותם מסכימים בדבר אחד מקרי כדת בישמעאלים והשחרות בכושיים נאמר בהם שהם גוי אחד להיותם משתתפים בענין אחד מקרי יבדילם מזולתם והן שיהיה אותו הענין עצמותי כמו שנאמר כי ראובן ושמעון אחד באנישו' והאדם והסוס אחד בחיות כי יאמר בהם שם האחד להיות בהם ענין אחד עצמותי יבדילם מזולתם

Simile est illud Aristotelis lib. 4. Met. cap. 6. Ea quorum est indiuisa notio illa, quæ rei essentiam percipit, neque separari potest, vel tempore, vel loco, vel ratione; maxime vnum sunt ista; & inter ea præsertim quæ sunt substantiæ.

ὅλως γ ὧν ἡ νόησις ἀδιαίρετος ἡ νοῦσα τὸ τί ἦν εἶναι, καὶ μὴ δύναται χωρίσαι; μήτε χρόνῳ, μήτε τόπῳ, μήτε λόγῳ μάλιστα ταῦτα ἕν, καὶ τούτων ὅσαι οὐσίαι.

Subdit Author libri de fundamentis.

Quanto autem magis proprium quid habent, quo ab aliis distinguantur, tan-

וכל מה שיהיה הענין ההוא המיחד יחדהו מזולתם יותר יהיה

יותר אמתי בשם האחד
ולזה יהיה ענין האחד
יותר אמיתי על ראובן
עם היותו מורכב
מאברי' רבים מתחלפים
במין נראי' לחוש
מאשר הוא על עם אחד
ויותר אמיתי מזה הוא
האחד הנאמר על
הבשר או על העצם
או האבר האחד
המתדמה החלקים אף
על פי שהוא מורכב
מיסודות מתחלפים
לפי שיקשה הפרדתם
ואינם מושגים לחוש
יצדק עליהם יותר
שם האחד ויותר אמתי
מזה בשם האחד היסוד
הפשוט שאי אפשר
לחלקו אל ההומר
והצורה אשר מהם
הורכב אלא בשכל
ואין אחד מהם מושג
בחוש נפרד והיותר
אמתי בשם האחד
השטח והיותר אמתי
בשם האחד הוא הקו
שהוא מרחק אחד בלבד
ואינו מחובר מדברים
יותך אליהם לא בפעל
ולא במחשבה כיסוד
הפשוט אל החומר
והצורה וכשטח
אל האורך והרוחב
אבל הוא מרחק אחד
פשוט יובדל בזה מכל
הנמצאים ולא ישתתף
לו בזה זולתו ומכל
מקום אין אחדות
הקו אחדות גמורה

to verius vnũ dicentur ideoq; verius dicitur Ruben vnus, etsi compositus sit ex pluribus membris diuersis specie secundum id quod sensibus patet; quam populus dicatur vnus: verius vero dicitur, Caro vna, aut os, aut membrum aliquod partes habens homogeneas, etsi compositum ex elementis diuersis; quia difficile dissoluuntur, & sensibus non percipiuntur, ideo perfectius vnũ quid dicuntur. Verius tamen elementum simplex dicitur vnum; quippe quod resolui non potest in materiam, & formam, ex quibus compositum est, nisi per intellectum, nec quidquam eorum sub sensum cadit seorsim. Verius vero dicitur superficies vna: & verius dicitur linea vna, quæ vnam tantum habet dimensionem, nec componitur ex rebus, in quas resoluatur actu, vel per intellectum sicut elementum simplex resoluitur in materiam, & formam, & sicut superficies in longitudinem, & latitudinem, sed est quantitas vna simplex, in hoc distincta ab omnibus aliis rebus; nec similem habens in hoc rem aliam; nihilominus tamen vnitas lineæ non est vnitas perfecta;

diuiditur enim in curuam, & rectam: Adde quod omnis linea, quæcumque deſignari poſſit, diuiditur in partes minores, quarum vnaquæque linea dicitur. Verius dicitur punctum vnum, quod reipſa, & cogitatione indiuiſibile eſt; diſtinctum ab aliis entibus quæ in nulla re cum puncto conueniunt; niſi habita ratione ſitus: & ideo non eſt perfecta hæc vnitas, quia habita ratione ſitus conueniunt cum puncto alia. Verius dicitur vna vnitas numerica, quæ ſitu caret; & in hoc cum ea nihil conuenit; verum vere & proprie non exiſtit re ipſa, ſed cogitatione tantum? ſic mens concipit collectionem plurium eiuſmodi vnitatum numericarum: eſt enim hæc definitio numeri, quod ſit collectio vnitatum. Quamobrem conſtat hanc etiam non eſſe vnitatem perfectam; quia reipſa per eam res non eſt indiuiſa in ſe, & diuiſa à qualibet alia: & præter hanc vnitatem plures aliæ concipi poſſunt. Perfecta porro vnitas eſt, per quam res actu exiſtens eſt indiuiſa in ſe, & diuiſa à qualibet alia; ita vt nihil aliud

לפי שכבר יחלק אל קשתיי ואל ישר ויחלק כל קו שתרמוז אליו אל חלקים קטנים יקרא כל אחד מהם קו והיותר אמתי ממנו בשם האחד הנקודה שלא תחלק לא בפועל ולא במחשבה והיא נבדלת מזולתה מן הנמצאים ולא ישתתפו בדבר אלא שהיא בעלת מצב ובעבור זה אין זה אחדות גמורה אחר שישתתפו לה במצב נמצאים אחרים והיותר אמתי בשם האחד הוא האחד המספרי שאינו בעל מצב ולא ישתתפו לו בזה זולתו מן הנמצאים אלא שאין מציאותו מציאות אמתי בפועל אלא במחשבה ולזה כבר תשיג המחשבה קבוץ רב מאלה האחדים המספרים שזהו גדר המספר שהוא קבוץ האחדים ולזה הוא מבואר שאף זה איננו אחדות גמורה אחר שאינו נותן יחוד והבדלה לנמצא מה בפועל מזולתו מן הנמצאים ואפשר שיושכלו אחדים רבים ממנו והאחדות הגמורה היא אשר תתנת יחוד והבדלה מכל מה שזולתו לנמצא מה שהוא נמצא בפועל שאי אפשר שיושכל עמו זולתו

simile illi cócipi possit. quia vero nullũ est ens, cum quo aliud non conueniat, aut cui non sit par, præter Deum benedictum: Constat in mundo nihil dici posse vnum distinctum vere à quolibet alio, præter Deum benedictum.

Sic D. Basilius, cap. 8. de Spiritu sancto. Non ab vno ad multitudinem incrementum facimus, vnum, duo, tria, dicentes: neque primum, & secundum & tertium, Esa. 44. v. 6. *Ego enim primus, & ego posterior.* At secundum Deum hactenus non audiuimus.

Ideo docet Eulogius apud Photium: Ne numero quidem Deum vnum esse, vel vt initium numeri: neque vt magnitudinem, vel initium magnitudinis. Quippe supra quantitatem omnem, & partem, & compositionem positus est. At si ingenue, *inquit*, quod res est dicendum est, vnus est Deus existentiæ simplicitate: non tamquam vnum aliquod trinomine consideratum: vel in partes distributum: vel ex pluribus compositum. Hoc enim vnum neque verbis explicari, neque nominari potest; quoniam ipsius vnius causa est, vnitatem omnem vnam faciens: &

תוספת לו ואחר שאין בנמצאים נמצא שלא ישתתף עמו זולתו בדבר ושלא ישוה לו דבר זולת השם יתברך מבואר שאין בעולם מי שיפול עליו שם האחד שיהיה מובדל מכל מה שזולתו באמתות אלא האלוה יתברך

οὐ γὰρ κατὰ σύνθεσιν ἀριθμοῦμεν, ἀφ' ἑνὸς εἰς πλῆθος ποιούμενοι τὴν παραύξησιν, ἓν καὶ δύο; καὶ τρία λέγοντες· οὐδὲ πρῶτον, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον· ἐγὼ γὰρ θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα· δεύτερον δὲ θεὸν οὐδέπω καὶ τήμερον ἀκηκόαμεν.

Διόπερ, ὡς ἔστιν οὐδὲ τῷ ἀριθμῷ ἕν, ἢ ὡς ἀρχὴ ἀριθμοῦ· οὐδὲ ὡς μέγεθος, ἢ ὡς ἀρχὴ μεγέθους· ὑπὲρ πάσης γὰρ ποσότητος, καὶ μέρους, καὶ συνθέσεως ἵδρυται· ἀλλ' εἰ δεῖ θαῤῥοῦντας ἀληθεῦσαι, ἕν ἐστι τὸ θεῖον κατὰ τὴν ἁπλότητα, τῆς ὑπάρξεως, οὐχ ὡς ἓν τριώνυμον θεωρούμενον ἢ εἰς μέρη διαιρούμενον ἢ ἐκ πλειόνων συγκείμενον. ἄῤῥητον γάρ ἐστι, καὶ ἀκατονόμαστον τοῦτο τὸ ἓν ἐπεὶ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἑνός ἐστιν αἴτιον, πάσας ἑνάδας ἑνοποιοῦν:

ſupra vnum omne, ac multitudinem ſimplicitate ſua porrectum: eo quod propriè ſit vnum, & in omnibus inſit, ac ſuper omnia cognoſcatur: quod ſubſtantiam dat omnibus quæ ſunt: atque in ſuperſubſtantiali, & propria ſingularitate ſupereminet: quod ſecundum diuinitatis rationem vnitas, & monas deſcribitur.

ἢ παντὸς ἑνὸς ἢ πλήθους ὑπερηπλωμένον, διὰ τὸ κυρίως ἓν εἶναι, καὶ ὑπὲρ πάντα γινώσκεσθαι, ὑποστατικὸν μὲν τῶν ὄντων, ὑπεριδρυμένον δὲ ἐν τῇ ὑπερουσίῳ, καὶ ἰδίᾳ μονότητι ἑνὰς καὶ μονὰς ὑμνουμένη.

Id declaratur in Deuteronomio, cap. 6. v. 4. inquit Author libri de fundamentis eodem loco. Audi Iſrael Deus Dominus noſter, Deus vnus eſt: *Id eſt*, Quemadmodum Deus quatenus Dominus noſter conſideratur; hoc eſt creator rerum omnium (& hoc eſt primum argumentum quod protulimus ad probandum Deum eſſe ens neceſſariæ exiſtentiæ) ipſe ſolus eſt cauſa omnium, & in hoc non habet æqualem iuxta illud Eſa. 46. v. 5. *Cui aßimilabitis me, & adæquabitis, & comparabitis me, & aßimilabor?* Alia enim omnia ſunt creaturæ.

והו שנתבאר בתורה
בפרשת שמע ישראל
יי' אלהינו יי' אחד
כלומר כי כמו
שבבחינת היותו אלהינו
רצה לומר ממציא כל
הנמצאים והוא המופת
הראשון שכתבנו
יתחייב שיש מחויב
המציאות הוא לבדו
עלת הכל ואין לו דומה
בזה כמו שאמר הכתוב
ואל מי תדמיוני ואשוה
כי כולם הם עלולים
זולתו

Et ideo monas dicitur, vt notat Maximus in cap. 7. Dionyſij de Cæleſti Hierarchia: Quoniam mente cogitans Deus voluntate omnia produxit; neque vt mens aliqua in intellectiones diuiſa

ἐπειδὴ διανοηθεὶς ὁ θεὸς βουλητικῶς τὰ πάντα ὑπέστησεν, οὐχ οἷά τις νοῦς εἰς νοήσεις μερισθεὶς

ἐπολλαπλασιάσθη· ἀλλὰ μείνας, καὶ μένων, φησὶν, ἐν τῇ ἑνάδι ἀμερῶς, καὶ ἀδιασπάστως, καὶ ὑπέστησε καὶ ὑφίστησι τὰ ἐν τῇ κτίσει.

multiplex eſt factus. Sed cum manſiſſet, ac manens, *inquit*, in vnitate, ſine partibus, ac ſine vlla diſſipatione, & produxit, & producit quæcumque creata ſunt.

כן מצד עצמו חוא אחד ואין שני דומח לו ואין זולתו מחויב המציאות

Sic, ſubdit Iudæus ille: Quatenus Deus abſolute in ſe conſideratur, ipſe vnus eſt, neque alium ſimilem habet: non eſt enim aliud quod exiſtat neceſſario.

שחוא לבדו מחויב המציאות וכל חנמצאים זולתו אפשרי המציאות וישתתפו זח לזח באפשרות חמציאות ואין מי שישתתף לו בחייוב חמציאות ולא בדבר מן הדברים ואפילו בשם חנמצא בלבד כי כבר ביארנו שאין אפשר שיהיו שני מחוייבי חמציאות ושאי אפשר לשכל לציירם שוים מכל אופן ושהמציאות יאמר עליו ית״ ועל׳ זולתו בשתוף חשם ואם כן אחדותו ית״ אחדות גמורח שלא ישתתף לו שום נמצא ולא ישוח אליו בשום דבר

Et paulo ſupra: Deus ſolus neceſſario exiſtit; alia vero entia omnia ſunt contingentia; & in hoc conueniunt quod ſint contingentia, nihil vero eſt quod conueniat cum eo in eo quod neceſſario exiſtit, neque in aliqua alia re, ne in nomine quidem entis: iam enim oſtendimus fieri non poſſe vt ſint duo neceſſariæ exiſtentiæ, nulloque modo ea concipi poſſe paria: Tum oſtendimus Eſſe dici de Deo benedicto, & de aliis æquiuoce: ideoque vnitas Dei benedicti eſt vnitas perfecta, cum qua nihil concurrit, neque ſimile eſt vllo modo.

Similiter Rufinus in explicatione Symboli: Quod autem, *ait*, diximus, Orientis Eccleſias tradere vnum verũ Deum

Patrem omnipotentem, & vnum Dominum: hoc non intelligendum est vnum numero dici, sed vniuersitate: verbi gratia, Si quis dicat vnum hominem, aut vnum equum, hic vnum pro numero posuit. Potest enim, & alius homo esse, & tertius, vel equus. vbi autem alius, vel tertius non potest iungi, vnus si dicatur, non vnitatis, sed vniuersitatis est nomen: vt si exempli causa, dicamus vnum solem: hic vnus ita dicitur, vt vel alius, vel tertius addi non possit; vnus est enim sol. Multo magis ergo Deus, cum vnus dicitur, vnus non numeri, sed vniuersitatis vocabulo nuncupatur: id est, qui propterea vnus dicitur, quod alius non sit.

Hic subiungere debemus quod notat D. Bernardus, lib. 5. de Consid. cap. 7. Vnus, *inquit*, est sol, quod non sit alter: vna luna, quod æque altera non sit. Atque id quidem Deus, sed plus? Quid plus? vnus est etiam sibi. Et hoc vis tibi declarari? Idem est semper, & vno modo. Non sic vnus sol, non sic vna luna: clamat vterque non esse se vnum sibi. Ille motibus, & illa defectibus suis. Deus autem non modo vnus sibi, & in

se vnus est; nihil in se, nisi se habet. Non ex tempore alterationem habet, non in substantia alteritatem. *Hue etiam illud Boëtij accommodat.* Hoc vere vnum, in quo nullus est numerus, nullum in eo aliud, præter id quod est.

Cum audis vnus, *ait Paschasius lib. 1. de Spiritu sancto, cap. 6.* non hic numerus inchoatur, sed perfectio infinita colligitur. Quid est vnus, nisi nomen incommunicabile, quod nec posteriorem recipit, nec priorem? Quid est vnus, nisi simplex, incomposita, & indiuisa substantia? Quid est vnus, nisi incommunicabilis, & inæqualis, ac semper idem, qui nunquam possit à se esse diuersus?

CAPVT II.

Deum non esse compositum ex genere, & differentia.

דהבח״ אין לו סוג שיכלל תחתיו לפיכך לא נוכל להשיג מהותו

DEus, *inquit Scholiastes Maimonidis ad caput 1. de fundamentis legis*, non habet genus sub quo comprehendatur; ideoque non possumus comprehendere essentiam eius.

Supra.

Supra docet : Deum definiri non posse: definitio enim composita est ex genere proximo, & differentia.

והקב״ה אין לו גבול שהגבול הוא מורכב מן הסוג הקרוב וההבדל

Sic Maximus apud Euthymium docet nihil eorum quæ de Deo prædicantur, differentiam dici posse; quia ea non indicant ipsam Dei naturam, sed eius adiuncta quædam. Quædam, *inquit*, diuinæ naturæ congruentia significant: non autem indicant ipsam naturam: quod quidem differentiarum essentiam constituentium proprium est.

τινὰ μὲν γὰρ προσέχοντα τῇ θείᾳ φύσει σημαίνουσιν, οὐκ αὐτὴν δὲ τὴν φύσιν μηνύουσιν· ὅπερ ἴδιον τῶν οὐσιωδῶν, καὶ συστατικῶν διαφορῶν.

Clemens Alexandrinus in quinto Stromateon: Deum ineffabilem esse dicit, quia neque genus est, neque differentia, neque species, neque indiuiduum, neque numerus; sed neque accidens vllum, neque id cui accidat quippiam.

πῶς γὰρ ἂν εἴη ῥητὸν ὃ μήτε γένος ἐστί, μήτε διαφορά, μήτε εἶδος, μήτε ἄτομον, μήτε ἀριθμός· ἀλλὰ μήτε συμβεβηκός τι, μηδὲ ᾧ συμβέβηκέ τι.

Verumenimuero, *inquit Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 9.* scire te oportet Deo tribui non posse duo, quæ sint ipsi essentialia, quomodo animal, & rationale pertinent ad substantiam hominis: neque vnum quid, quod sit pars ipsius essentiæ; sic enim compositus esset Deus benedictus ex duabus rebus: iam autem ostendimus Deum

ואולם ראוי שתדע שאי אפשר שיתואר השי״ בשני דברים על שהם בו עצם כחיות והדבור באדם ולא בדבר אחד על שהוא בו חלק עצם שאם כן היה השי׳ מורכב מב״ דברים וכבר ביארנו

שהוא יתברך פשוט בתכלית הפשיטות

benedictum esse simplicem simplicitate perfecta.

Hanc affert rationem Boëtius in libro de Trinit. Quoniam homo non integre ipsum homo est, ac per hoc nec substantia: quod enim est, aliis debet, quæ non sunt homo. Deus vero hoc ipsum quod est, Deus est. Nec enim aliud est, nisi quod est: atque hoc ipsum Deus est.

Quum enim aliquis homo dicitur corpus, & rationalis, & homo, (*inquit Anselmus in Monolog. cap. 16.*) non vno modo, vel consideratione hæc tria dicitur. Secundum aliud enim est corpus, & secundum aliud rationale, & singulum horum nō est totum id quod est homo. Illa vero summa essētia nullomodo sic est aliquid, vt illud idem secundum alium modum, aut secundum aliam considerationem non sit; quia quidquid aliquo modo essentialiter est, hoc est totum quod ipsa est.

Similiter Scholiastes Maiemonidis ad cap. 1. de fundamentis legis: Deus, *inquit,* non habet genus, sub quo comprehendatur; ideoque non possumus comprehendere eius essentiam; sed dicimus

והבה״ אין לו סוג שיכלל תחתיו לפיכך לא נוכל להשיג מהותו אלא נאמר שהוא מצוי

Deum esse ens, cuius esse est essentia eius, neque est quid substantiæ ipsius aduentitium.

דמציאותו הוא מהותו דאינה תוספת על מהותו.

Hinc obiicienti hæretico vnum summumque genus habere diuinitatem, atque humanitatem: substantiam enim generalissimum genus esse diuinitatis, & humanitatis, quæ est per semetipsam subsistens. Respondet Rusticus Diaconus, Tom. 4. Biblioth. PP. Per se subsistens, quum de Deo dicitur, significare quod nullius alterius ad id vt sit indiget. Quum vero de creaturis; nequaquam: à creatore enim esse sumpserunt, *&c.* Igitur etsi vnum nomen est substantiæ, non tamen vna res. Non est igitur commune genus substantia deitatis, & carnis. Sed nomen commune tantummodo. Hoc vero genus non est.

Compertum est, *inquit Author libri de fundam. lib. 2. c. 27.* nomen entis vere tribui non posse, vlli rei nisi Deo. De aliis enim præter Deum dici non potest ea semper esse; sed tantum dum existunt: non post, nec ante; sed Deus benedictus, quia semper permanet in eodē statu, ipsius esse verum est ens, *&c.*

הוא מבואר כי שם הנמצא אי אפשר שיצדק על שום נמצא מן הנמצאים באמתות אלא על השם כי מה שזולתו מן הנמצאים אי אפשר שיצדק עליו שם נמצא באמת בכל הזמנים אלא בהיותו נמצא בלבד לא אחר כן ולא קודם לכן אבל הוא יתברך מאשר הוא קיים תמיד על אופן אחד יהיה מציאות מציאות אמתי וכו'.

וכן יפול שם הנמצא באמת על מי שאין מציאותו תלוי בזולתו אלא בעצמותו לפי שאין בו אפשרות כלל אחר היות מציאותו תלוי בעצמותו

Vere enim tribuitur nomen entis ei, cuius esse non pendet ab alio, quam ab ipsius essentia: ex eo enim quod eius esse pendet ab eius essentia, nullomodo contingens est.

CAPVT III.

Deum non esse compositum ex subiecto, & accidentibus: neque ex substantia distincta reipsa à proprietatibus: nullo denique modo Deum esse compositum.

I*Ndigna Deo esse accidentia ne ipsi quidem Ethnici philosophi ignorarũt. Hierocles Pythagoræus in aurea carmina Pythagoræ:* Deum, *ait*, non aduentitiam habere bonitatem, sed substantiuam.

καὶ τὴν ἀγαθότητα οὐκ ἐπίκλητον ἔχει, ἀλλ' οὐσιωμένην.

Plotinus Enn. 6. lib. 9. cap. 6. In se ipso, *inquit*, est Deus, ita vt nihil ipsi accidat. Porro ex eo quod sibi ipsi sufficiens est, summam Dei vnitatem animo capere possumus. Oportet enim summum rerum principium nullomodo indigum esse, sed sufficientissimum omnium, seque ipso maxime conten-

ἐφ' ἑαυτοῦ γάρ ἐστιν οὐδενὸς αὐτῷ συμβεβηκότος· τῷ αὐτάρκει δ' ἄν τις καὶ τὸ ἓν αὐτοῦ ἐνθυμηθείη· δεῖ μὲν γὰρ ἱκανώτατον ἁπάντων καὶ αὐταρκέστατον, καὶ ἀνενδεέστατον εἶναι,

tum. Quidquid autem multum est, non vnum, indigens est, nec vnum fit ex multis conflatum.

πᾶν δὲ πολὺ, καὶ μὴ ἕν, ἐνδεὲς, μὴ ἕν, ἐκ πολλῶν γενόμενον.

Vvorstius vnus Deum accidentibus subiicere non erubuit. Decreta, *inquit*, Dei sunt multa, quia aliud est decretum prædestinandi, aliud reprobandi, aliud creandi. At substantia Dei est vnica: ergo decreta Dei non sunt substantia Dei, sed accidentia.

Audiat Hæreticus ille Athanasium Orat. 5. Sed non ista, vt qualitas aliqua in Deo. Apage: Indecorum enim istud est. Sic enim reperietur Deus ex substāstantia, & qualitate compositus. Si quidem omnis qualitas in substantia est, ac proinde isto modo diuina vnitas, quum sit indiuisibilis, composita videbitur, eo quod sectilis sit in substantiam, & accidens.

ἀλλὰ μὴ ὡς ποιότης τις ταῦτα ἐν τῷ θεῷ· ἄπαγε, ἀπρεπὲς τοῦτο· εὑρεθήσεται γὰρ σύνθετος ὁ θεὸς ἐκ οὐσίας, καὶ ποιότητος· πᾶσα γὰρ ποιότης ἐν οὐσίᾳ ἐστί· κατὰ τοῦτο δὲ ἡ θεία μόνας ἀδιαίρετος οὖσα σύνθετος φανήσεται, τεμνομένη εἰς οὐσίαν, καὶ συμβεβηκός.

Simulatque Deus intelligitur, *inquit Cyrill. Dialog. 2. de Trinit.* etiam omnia, quæ illius sunt, intelliguntur: neque vllum accidens in ipso potest intelligi.

ἅμα γὰρ νοεῖται θεὸς, καὶ σὺν αὐτῷ πάντα τὰ αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἂν νοεῖτό τι συμβεβηκὸς ἐπ᾽ αὐτῷ.

Similiter Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 8. Quum dicitur Deum benedictum velle aut sapere, aut posse, non

כמו שאמר באל ית״
שהוא רוצה או חכם
או יכול שאין תכונה

לומר שיש בו תואר
אחד בו יוכל ותואר
אחר בו רוצה ותואר
אחר בו ברא ותואר אחר
בו ידע מה שברא כמו
שלא נאמר שיש בו
תואר אחד בו ברא
היסודות ותואר אחר
בו ברא הגלגלים
ותואר אחר בו ברא
מלאכים ותואר אחר
בו ברא האנשים שכל
אלו פעולות מתחלפות
ימשכו מפועל אחד
כמו שאמרנו אבל לפי
שכל פועל שלם אי
אפשר לו שיפעל איזו
פעולה אם לא יוכל
לפעול וידע לפעול
וירצה לפעול נאמר
שהוא רוצה ויכול וידע
ואלו בחינות מתחלפות
בפועל שלא יחייבו
רבוי בו

significatur in Deo esse formam vnam qua possit: & formam aliam, qua velit: aliam qua creet, aliam qua norit quod creat; quemadmodum non dicimus in Deo esse formam vnam, qua creauit eleméta: & formam aliam qua creauit cœlos: aliam, qua creauit Angelos, & aliam qua creauit homines: quippe omnes illæ actiones diuersæ emanant ab vno agente, vt diximus. Sed quia omne agens perfectum non potest operari quidquã, nisi possit illud operari, & sciat operari, & velit operari: dicimus Deum velle, posse, & scire: ita tamẽ vt illæ notiones diuersæ agentis non inferant illi compositionem.

Solus Omnipotens est Deus, *inquit Cassiodorus in libro de Anima, cap. 9.* cui hoc est esse, quod sapere: hoc est posse, quod viuere: hoc est velle, quod facere: & merito, quando vniuersa, quæ vere bona sunt non ad illum veniunt, sed ab illo procedunt.

καὶ οὐκ ἔστι κατὰ σύνθεσιν ταῦτα ὁ θεός, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους ἐπινοίας λεγόμενος· ἀθανασία μὲν διὰ τὸ ἀτελεύτητον,

Neque Deus hæc esse per compositionem dicitur, *vt docet Maximus Dialogo primo de Trinitate contra Anomæum,* sed secundum diuersas considerationes: immortalitas quidem, quod desi-

nere non poſſit: incorruptibilitas vero, quod diſſolui nequeat: iuſtitia, propter æquitatem.

ἀφθαρσία δὲ διὰ τὸ ἄλυτον, δικαιοσύνη, διὰ τὸ ἴσον.

Enimvero, inquit Iudæus ille, cap. 9. ſubſtantia diuina non poteſt admittere accidentia. Aut enim ſubſtantia per ſe ſubſiſtit, & neceſſario exiſtere poteſt ſine accidentibus? Sic quum accidens poſſit eſſe, & non eſſe; ipſa vero ſubſtantia, per ſe exiſtat neceſſario: Deus benedictus eſſet compoſitus ex duobus: ex eo quod neceſſario exiſtit, & ex eo quod eſt contingens: quatenus neceſſario exiſtit, cauſa eſt: quatenus contingens eſt, effectus eſt: & ita cauſa eſſet, & effectus ſimul; etiamſi ſubſtantia per ſe ſubſiſtat, id eſt non ſit contingens. Vel ſubſtantia per ſe ſubſiſtere, & neceſſario exiſtere non poteſt ſine accidente? Sic accidens neceſſario exiſteret, & ſubſtantia ipſi ſubiecta neceſſario etiam exiſteret: & ita eſſent duo, quæ neceſſario exiſterent; aut vnum compoſitum ex duobus, ſubſtantia nempe, & accidente. At hæc omnia ex iis quæ explicata ſunt, refelluntur.

ואם קיום העצם וחיוב
עצמותי הוא בזולת
המקרים הנה המקרה
אפשר שימצא ואפשר
שלא ימצא והעצם
מחוייב המציאות יהיה
אם כן השי״מורכב מב״
דברים מחיוב המציאות
ואפשרות המציאות
ויהיה מצד שהוא
מחוייב המציאות עלה
ומצד שהוא אפשרי
המציאות עלול ויהיה
עלה ועלול יחד עם
חיותו עצם עומד
בעצמו זה חלוף בלתי
אפשרי ואם אין קיומו
וחיוב עצמותו בזולת
המקרה הנה המקרה
אם כן מחוייב
המציאות והעצם
הנושא אותו מחוייב
המציאות ויהיה אם כן
שני נמצאי׳ מחוייבי
המציאות או נמצא
אחד מחובר משני
עניינים שהם העצם
והמקרה וכל זה ממה
שנתבאר בטילו

Nam vt docet cap. 6. Ex eo quod

כי להיות יתברך

Deus benedictus est ens necessario existens, cōsentaneum est eum esse vnum. Quod si non esset vnus, sed essent duo, pluresve; duo in vnoquoque eorū reperirētur necessario: id quod existeret necessario: & id quo vnum ab alio differret; ideoque esset compositus Deus: & compositio esset causa existentiæ eius: nō esset ergo per se necessario existens.

מחויב המציאות חיוב שיהיה אחד אם לא היה אחד אלא שנים או יותר היה בכל אחד מהם בהכרח שני ענינים ענין חיוב המציאות וענין בו יובדל מזולתו ויהיה אם כן מורכב והיתה הרכבה סבת מציאותו ולא יהיה א״כ מחויב המציאות בעצמו

Similiter Albinus Flaccus lib. 1. de Trinit. cap. 10. Æternitas, *inquit*, & incommutabilitas negat accidentis alicuius in Deo instabilitatem.

Et Titus Bostrensis lib. 1. contra Manichæos, Tom. 4. Bibl. PP. Non decere, *ait*, in Deo nominari qualitatem: cui enim non accidat esse, huic neque taliter esse accidere.

Huic errori Vvorstij affinis est Græcorum Palamitarum sententia, quam in Tomo suo Synodico fuse explicant; quod substantiam diuinam ab operationibus eius re ipsa discrepare velint. Id quod habet, *aiunt illi*, ab eo quod habet, omnino re differt aliqua. Quare si nulla est differentia diuinæ substantiæ, & operationis, non potest operationem habere Dei substantia. Quod autem operationem

τὸ ἔχον τοῦ ἐχομένου κατά τι διαφέρει πάντως· εἰ οὖν οὐκ ἔστι διαφορά τις θείας οὐσίας, καὶ ἐνεργείας, οὐκ ἔστιν ἔχειν τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἐνέργειαν· τὸ δὲ μὴ ἔχον

tionem non habet, nihil operari potest. At quod nihil operari potest, minime ipsum existit.

ἐνέργειαν ἀνενέργητον· ὅτι τὸ δ' ἀνενέργητον, καὶ ἀνύπαρκτον.

Opponendus est D. Augustinus: Ideo, *inquit lib. 18. de Ciuit. Dei, cap. 10.* Simplex dicitur Deus, quia quod habet, hoc est, *&c.* In quo ergo ad se ipsum dicitur, non ad alterum, hoc est quod habet: Sicut ad se ipsum dicitur viuens, habendo vtique vitam; & eadem vita ipse est.

Non enim humano modo ex compositis Deus est, *vt scribit Hilarius in 8. libro de Trin.* vt in eo aliud sit, quod ab eo habetur, & aliud sit ipse qui habeat; sed totum quod est, vita est.

Tum Leo Papa epist. 93. Nemo hominum veritas, nemo sapientia, nemo iustitia est; sed multi participes sunt veritatis, & sapientiæ, atque iustitiæ. Solus autem Deus nullius participationis indigus est. De quo quidquid digne vtcumque sentitur, non qualitas est, sed essentia. Incommutabili enim nihil accedit, nihil deperit; quia esse illi, quod est sempiternum, semper est proprium.

Similis fuit error Gilberti Porretani,

qui distinguebat à diuinitate Deum: aduersus quem in Remensi Synodo Gallicani præsules hanc fidei formulam ediderunt. Credimus simpliciter naturam diuinitatis esse Deum: nec aliquo sensu Catholico posse negari, quin diuinitas sit Deus, & Deus diuinitas: *Ac subinde,* Non nisi ea diuinitate Deum esse, quæ est ipse.

Si enim diuinitas, *inquit D. Bernardus serm. 80. in Cant.* Non est re ipsa Deus, erit aliquid quod non est Deus, aut nihil. Quod si aliquid est, quod non est Deus; aut minor erit Deo, aut maior, aut par. At quomodo minor, qua Deus est? Restat vt aut maiorem facias, aut parem. Sed si maior, ipsa est summum bonum, non Deus. Si par, duo sunt summa bona, non vnum. Quod vtrumque Catholicus refugit sensus.

Addit: Et magnitudine dico Deum magnum, sed quę ipse est, ne maius aliquid Deo ponã: & bonitate fateor bonum, sed non alia, quam ipse est, ne melius ipso aliquid mihi videar inuenisse.

Quomodo enim, *inquit lib. 5. de Consideratione, cap. 7.* non melius Deo, si

Deus non est, quod dat Deo vt sit.

Præstantissima est etiam illa ratio, quam affert Author libri de Cognitione veræ vitæ, cap. 7. Quum, *inquit*, nihil præter creatorem, & creaturam existat; si Deus per se ipsum non habet esse, necessario consequitur vt per creaturam existat; quod inconuenientissimum est.

Nec minus docte argumentatur Maximus in cap. 5. de diu. Nomin. Est, *inquit*, ipsa Dei substantia cognitio, & intellectio actu, non potentia, vt prius insipientia fit, deinde mens actu fiat. Ideo pura mens est, non aduentitium habens sapere; sed à se ipso prorsus intelligit. nam si substantia quidem eius alia est; quæ autem intelligit ab ipso diuersa; erit insipiens ipse: hoc est eius substantia.

ἡ αὐτοῦ ἀγαθότης νοῦς οὖσα, καὶ ὅλη ἐνέργεια, εἰς ἑαυτὴν στρεφομένη ἐνέργειά ἐστιν, οὐ δυνάμει, πρότερον οὖσα ἀφροσύνη, εἶτα νοῦς ἐνεργείᾳ· ὅθεν καὶ ἐστὶ νοῦς καθαρὸς, οὐκ ἐπίσακτον ἔχων τὸ φρονεῖν· ἀλλὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντως νοεῖ· εἰ γὰρ ἡ μὲν οὐσία ἄλλη ἐστίν· ἃ δὲ νοεῖ, ἕτερα αὐτοῦ, αὐτὸς ἀνόητος ἔσται, ἤγουν ἡ οὐσία αὐτοῦ.

Simile est illud Maiemonidis in More Neuochim, part. 1. cap. 68. Quemadmodum, *inquit*, demonstratur Deum excelsum esse intellectum actu perpetuo, nunquam in potentia, vt explicatum est: idque demonstratione ostenditur; ita vt non ita se habeat, vt modo comprehendat, modo non comprehendat; sed sit semper intellectus actu; sic con-

וכאשר בא המופת שהשם יתעלה הוא שכל בפעל תמיד ואין כח בו כלל כמו שהתבאר וכמו שיבא עליו המופת ולא יהיה פעם ישיג ופעם לא ישיג אבל הוא שכל בפעל תמיד התחיב:

sequens est ipsum, & rem, quam comprehendit, vnum, idemque esse: ipsummet scilicet, & operationem intellectus ipsius, qua denominatur intelligens. Hæc est substantia intellectus, quæ est ipse. Quæ quum ita sint, Ipse est semper intelligens, intellectus, & id quod intelligitur.

שיהיה הוא והדבר ההוא המושג דבר אחד והוא עצמו ופעולת ההשגה עצמה אשר בה יאמר משכיל הוא גוף השכל אשר הוא עצמו אם כן הוא משכיל ושכל ומושכל לעולם

Ac per hoc, *vt docet D. Augustinus Tract. 99. in Ioan.* non sic habet scientiam substantia diuina, vt aliud illi sit scientia, qua scit; aliud essentia, qua est; sed vtrumq; vnum est. Nec vtrumque dicendum est, quod simpliciter vnum est. Sicut habet Pater vitam in semetipso, nec aliud est ipse, quam vita, quæ in ipso est, *&c.*

Eadem est doctrina Maiemonidis in summa sua Talmudica, Tract. de fundamentis legis, cap. 2. Sanctus, *inquit*, benedictus intelligit veritatem suam, atque cognoscit eam, vti reipsa est: neque intelligit notitia distincta à seipso, vti nos cognoscimus; quia nos, & intellectus noster non sumus vnum: sed creator benedictus Ipse, intellectus atque vita eius sunt vnum omnimodo, respectu, atque ratione vnitatis.

הקבה" מכיר אמתו ויודע אותה כמו שה"א. ואינו יודע בדעת שה"ית חוץ ממנו כמו שאנו יודעים שאין אנו ודעתנו אחד אבל הבורא ית" הוא ודעתו וחייו אחד מכל צד ומכל פנה ובכל דרך ייחוד

Quod si viueret per vitam, atque intelligeret per notitiam extrinsecam, essent vtique multi dij; ipse, & vita eius, atque intellectus. Sed non ita res se habet; quum vnus sit omni ex parte, omni ratione, ac modo vnitatis. Itaque dicas, Ipse est & intelligens, & intelligibile, atq; ipsamet intellectio: quæ omnia vnum sunt. Hæc autem nec ore exprimi possunt, nec auribus percipi, aut mente hominis perspicue comprehendi; & propterea scriptum est, Gen. 42. v. 15. חֵי פרעה *id est vitæ Pharaonis.* Et 1. Sam. 1. v. 26. חֵי נפשך id est, *vitæ animæ tuæ*: Non vero dicitur, *Vitæ Domini*, sed *Viuit Dominus*; quia creator, eiusque vita non sunt duæ res; sicuti vitæ corporum viuentium, siue sicut vitæ Angelorum.

שאלמלא היה חי
בחיים ויודע בדעה חוץ
ממנו היו שם אלהות
הרבה הוא וחייו ודעתו
ואין הדבר כן אלא
אחד מכל צד ומכל
פנה ובכל דרך ייחוד
נמצאת אתה אומר
הוא יודע והוא
הידוע והוא הדעה
עצמה הכל אחד ודבר
זה אין כח בפה לאמרו
ולא באזן לשמעו ולא
בלב האדם להכירו
על בריו ולפיכך
אומר חֵי פרעה חֵי
נפשך ואין אומר חֵי
ה" אלא חַי ה" שאין
הבורא וחייו שט"כמו
חיי הגופים החיים
או כחיי המלאכים

Qui vitam nominat, *inquit Cyrillus Alexandrinus, 15. Thes.* rem ipsam significat, quæ inest in quibusdam, & ea viuificat. At qui dicit animal, id pronunciat, quod est viuificātis particeps. Dominus autem non ita se appellare videtur, sed vitam se potius vocat.

ζωὴν μὲν γὰρ εἴπης λέγοις,
αὐτὸ σημαίνεις τὸ πρᾶγμα
τὸ ἔν τισι γινόμενον, καὶ
ζωοποιοῦν αὐτά. ζῶον δὲ
λέγων, τὸ μετέχον τοῦ
ζωοποιοῦντός φησιν· ἀλλ'
οὐχ οὕτως ἑαυτὸν ὁ Κύ-
ριος ὀνομάζων φαίνεται
ζωὴν δὲ μᾶλλον ἀπο-
καλεῖ.

Quomodo D. Augustinus in tract. 48. in Ioannem, ait: Sic habet sapientiam,

vt ipſe ſit ſapientia, faciatque ſapientes: ſic habet vitam, vt ipſe ſit vita, faciatque viuentes.

Hoc ipſum eleganter exprimit Gregorius Papa, lib. 18. Moral. cap. 27. Habet vitam ſapientia; ſed non aliud habet, & aliud eſt: quippe cui hoc eſt eſſe, quod viuere. Serui autem ſapientiæ cum habent vitam, aliud ſunt, & aliud habent: quippe quibus non eſt hoc ipſum eſſe, quod viuere: nam poſſunt iuxta aliquid eſſe, nec viuere. Aliud quippe illis eſt eſſe, aliud viuere, *&c.* Sapientia vero habet eſſentiam, habet vitam: ſed hoc quod habet, ipſa eſt. Proinde incommutabiliter viuit, quia non ex accidenti, ſed eſſentialiter viuit.

Idem de Dei bonitate à Clemente Alexandrino, lib. 1. Pæd. cap. 8. diſerte proditum eſt. Non illum dici bonum eſſe, eo quod virtutem habeat: quemadmodum iuſtitia bonum eſſe dicitur, non eo quod virtutem habet. Eſt enim virtus ipſamet; ſed quod ipſa ſecundum ſe, ac propter ſe eſt bona.

τὸ δὲ ἀγαθὸν εἶναι οὐ τῷ τὴν ἀρετὴν ἔχειν, ἀγαθὸν εἶναι λέγεται· καθὸ καὶ ἡ δικαιοσύνη ἀγαθὸν εἶναι λέγεται· οὐ τῷ ἀρετὴν ἔχειν, ἀρετὴ γὰρ οὖσα αὐτὴ ἀλλὰ τῷ αὐτὴν καθ' αὑτὴν, καὶ δι' αὑτὴν ἀγαθὴν εἶναι.

Hoc eſt, vt loquitur Tertull. lib. 2. contra Marc. cap. 6. Deum natura, non inſtitutione bonum eſſe. Qui enim, *inquit*,

quod est sine initio habet, non institutione habet illud, sed natura. Homo autem, qui totus ex institutione est, habens initium, cum initio sortitus est formam, qua esset: atque ita non natura in bonum dispositus est, sed institutione, secundum institutorem bonum, scilicet bonorum conditorem.

D. Ambrosius lib.5.de Fide, cap.3. de virtutum perfectione loquens, quam hominibus præscripsit his verbis Christus, Matt. 5. vers.48. Estote perfecti, sicut & Pater vester cælestis perfectus est, *&c.* Ille, *inquit*, secundum plenitudinem maiestatis suæ perfectus est: nos autem perfecti secundum virtutis accidentis profectum.

Sic Author libri de fundamentis, lib.2. cap.21. Itaque dicimus, *inquit*, etsi attributa, quibus Deus benedictus denominatur, sint in nobis distincta, & separata, debere intelligi in Deo benedicto per modum vnius. Nos enim quia comprehendimus ea, aut acquirimus ea successiue vnum post aliud, intelligimus ea vt separata: tum quia acquirimus ea, quum antea non haberemus, concipimus illa vt formas aduentitias;

ועל כן נאמר שהתארים
שיוחסו אליו יתברך
אעפ"י שנמצא בנו
נפרדים ראוי שיובנו
בו יתברך מתאחדים
כי אנחנו בעבור שנשיג
או נקנה אותם בזה
אחר זה נבין אותם
נפרדים וכן בעבור
שנקנה אותם אחר שלא
היו בנו נבין אותם
תוארים נוספים

אבל בו יתברך דאו׳ שנבינם מתאחדים ובלתי נקני׳שלא יחייבו רבוי בעצמותו

ſed in Deo benedicto intelligéda ſunt per modum vnius, & ſine vlla acquiſitione; ita vt nullam in ſubſtantiam eius inferant compoſitionem.

D. Auguſtinus tractat. 99. in Ioannem, docet creaturam percipere diſcendo, quæ neſciebat: & amittere dediſcendo, quod ſciebat. & ideo non eſt, inquit, iſta ſubſtantia veriſſime ſimplex, cui non eſt hoc eſſe, quod noſſe: poteſt enim eſſe, nec noſſe. At illa diuina non poteſt; quia id quod habet, eſt.

Ille ideo ſimplex, (*ait Fauſtus Regienſis ad Ruricium ep. 5. tom. 3. Bibl. PP.*) quia nihil ei ex accidenti largitate collatum eſt: qui ex ſe ſubſiſtit, aliunde nihil ſumpſit.

Hinc patet vno verbo omnem omnino compoſitionem à Deo remouendam eſſe. Omne enim compoſitum, (*vt docet Anſelmus, cap. 16. Monolog.*) vt ſubſiſtat indiget his, ex quibus componitur: & illis debet quidem quod eſt, quia quidquid eſt, per illa eſt: & illa quod ſunt, per illud non ſunt: & idcirco penitus ſummum non eſt.

Sic Author libri de fundamentis, lib. 2.

וכל מורכב חבּה

cap. 6. In omni, *ait*, compoſito, com-

poſitio

positio eius est causa quod existat.

והרכבתו סבת מציאותו

Omne quod partibus coniungitur, vel in partes resoluitur, ab aliquo vtique coniunctionem, vel resolutionem patitur, *ait author libri de cognitione veræ vitæ.*

Caret igitur partibus Deus, *inquit Alcinous philosophus Platonicus, cap.10.* eo quod nihil ipso est anterius. Etenim pars, & id ex quo aliquid constat, prius est eo, cuius est pars. nam superficies prior est corpore, & linea prior superficie.

ἀμερὴ δὲ διὰ τὸ μὴ εἶναι πρότερόν τι αὐτοῦ· τὸ γὰρ μέρος, καὶ τὸ ἐξ οὗ, πρότερον ὑπάρχει τούτου, οὗ μέρος. καὶ γὰρ τὸ ἐπίπεδον πρότερον ἢ τὸ σῶμα καὶ ἡ γραμμὴ προτέρα ἢ τὸ ἐπίπεδον.

Quomodo S. Ambrosius tract. in Symbolum, cap. 1. docet compositum esse non posse Deum, quum aliqua eo anteriora præextitisse putari nefas sit.

Hanc rationem illustrat Philo Iudæus, lib. 3. de Allegoriis. Deus non est compositum, nec ex multis cõstat, sed cum alio non miscetur. Quidquid enim accreuerit Deo, vel melius est ipso, vel minus, vel æquale. Atqui nec æquale, nec melius aliquid est Deo. Porro nihil, quod minus sit, illi potest accrescere. Alioquin & ipse minor fiet. Quo posito corruptioni erit obnoxius. quod vel nefas sit cogitare.

ὁ δὲ θεὸς οὐ σύγκριμά ἐστιν, οὐδὲ ἐκ πολλῶν συνεστὼς, ἀλλ' ἀμιγὴς ἄλλῳ· ὃ γὰρ ἂν προσκριθῇ θεῷ, ἢ κρεῖσσόν ἐστιν αὐτοῦ, ἢ ἔλασσον, ἢ ἴσον αὐτῷ· οὔτε δὲ ἴσον, οὔτε κρεῖσσόν ἐστι θεοῦ· ἔλασσόν γε μὴν οὐδὲν αὐτῷ προσκρίνεται· εἰ δὲ μὴ, καὶ αὐτὸς ἐλαττωθήσεται· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ φθαρτὸς ἔσται· ὅπερ οὐδὲ θέμις νοῆσαι.

Boëtius in libro de Trinitate, & vnitate Dei ad Symmachum subtilissime illud edisserit. Nihil secundum materiam esse dicitur; sed secundum formam propriam. Sed diuina substantia sine materia forma est, atque ideo vnum est id, quod est. reliqua enim non sunt id quod sunt. vnum quodque enim habet esse suum ex his, ex quibus est, id est ex partibus suis, & est hoc, atque hoc, id est partes suæ coniunctæ: sed non est hoc, vel hoc singulariter. Vt cum homo terrenus constet ex anima, & corpore, corpus & anima est, non corpus, vel anima in parte. Igitur non est id quod est: quod vero non est hoc atque hoc, sed tantum est hoc, illud vero est id quod est, & pulcherrimum, fortissimumque, quia nullo nititur.

אחר שהוא יתברך אחד
מכל אופן אי אפשר
שיהיה לו תארים
עצמיים ולא מקריים
לפי שכלם מחייבים
רבוי ומסלקים האחדות

Quæ quum ita sint. Quandoquidem, (*inquit author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 7.*) Deus omnimodo vnus est, nullam recipere potest formam substantialem, nec accidentalem. Eæ enim omnes inferunt multitudinem, & destruunt vnitatem.

ἐν τῷ [illegible]

Quidquid enim, *ait Simplicius in*

comment. ad Enchirid. Epicteti: vllam compositionem habet, & multitudinem, vno posterius est.

ἰνοίκειου ἔχον, καὶ πλῆθος, δεύτερόν ἐστι τοῦ ἑνός.

CAPVT IV.

Obiectiones Manichæorum earumque solutiones.

VEtus est verbum nihil tam absurde dici posse, quod non dicatur ab aliquo Philosophorum. Fuere qui, vt superiori capite vidimus, Deum compositum fingere non erubuerint. Alij vnum summum principium negauerunt: aliam mali effectricem causam esse affirmantes, ab authore boni plane diuersam. Apud antiquos, *inquit author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 13.* Fuit qui existimaret prima principia esse duo: vnum boni; alterum mali. Dicebant enim ex ore excelsi non prodire bonum, & malum: id est fieri non posse vt principia contrariorum sint vnum quid: quia vero contraria vniuersalia, omnem speciem contrariorum complectentia sunt bonum, & malum; dicebant duo esse rerum principia: vnum principium boni

היה בקדמונים מי
שחשב שהתחלות
הראשונות שתים אחת
לטוב ואחת לרע כי היו
אומרים מפי עליון לא
תצא הרעות והטוב
כלומר שאי אפשר
שתהיינה התחלות
ההפכים אחת
ובעבור שההפכים
הכוללים אשר יכללו
כל מיני ההפכים
הם הטוב והרע יאמרו
שההתחלות שתים
והאחת התחלת הטוב

והאחת התחלת הרע. וזה היה דעת איש אחד שמו מאני׳׳

aliud principium mali, & hæc erat opinio viri vnius qui vocabatur Manes.

De quo S. Augustinus libro de Hæres. cap. 46. Iste, *inquit*, duo principia inter se diuersa, atque aduersa, eademque æterna, & coæterna, hoc est semper fuisse, composuit: duasque naturas, atque substantias boni scilicet, & mali sequens alios antiquos hæreticos.

Vt huiusce erroris distincte pateat refutatio, distinguendum est duplex malorum genus: alterum quod est materiæ quædam affectio: cuiusmodi sunt morbi, calamitates publicæ, priuatæque, *&c. Secundum Maximum Tyrium in dissertat. 35.*

Διότι ἡ αὕτη (μοχθηρία) ἡ μὲν ὕλης πάθος.

Secundum Tertullianum vero aduersus Martionem lib. 2. cap. 14. vocatur hoc malorum genus malum supplicij, & pœnæ.

Alterum genus est eorum, quæ non aliunde manant, quam ex hominum improbitate, & volũtatis vsu. *Hoc vocat Tertullianus* malum delicti, atque culpæ. *Quod attinet ad primum genus; non est illud per se, ac directa aliqua causæ agentis efficientia; sed quasi ex obliquo, & adnascitur potius, quam nascitur, vt loquitur D. Dionysius, cap. 4. de diu. Nom.* Ma-

ἡ δὲ ψυχῆς ἐξουσία.

lum, *ait*, extantiam non habet, sed adextantiam, quoniam boni gratia fit, non suimet ipsius.

Διὸ οὔτε ὑπόστασιν ἔχει τὸ κακόν, ἀλλὰ παρυπόστασιν, τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, καὶ οὐχ ἑαυτοῦ γενόμενον.

Sic author libri de fundam. lib. 2. cap. 13. Si considerentur, *inquit*, ea quæ sunt; patet ea omnia vniuersim tendere in vnum finem: id est ad ordinem vniuersi: qualis ordo conspicitur in castris adhibitus à principe militiæ, & in prouinciis, à præfectis ipsarum. Etsi enim multitudo in iis reperiatur multis modis, propter artes, & operationes varias, & præfecturas diuersas; ea tamen omnia cõspirant in vnum finem: Statum, scilicet & ordinem prouinciarum, aut castrorum, per modum vnius. Idem de mundo asserimus habita ratione boni, & mali, quod in eo est. Bonum est per se in omnibus iis, quæ existunt: malum vero præter intentionem primam; neque aliter est, quam per accidens: quemadmodum pœna, aut castigatio, qua pater corripit filium malum est proper bonum, non quod primo intendatur, &c.

סבאשר יעויינו הנמצאות נראה שהם כולם בכללם יגיעו לתכלית אחת והוא הסדור הנמצא בעולם כסדור הנמצא' במחנה מפני שר הצבא והסדור הנמצא במדינות מפני מנהיגי המדינות שעם היות הרבוי נמצא בהם בפנים רבים ממלאכות רבות ופעלות רבות מתחלפות וראשיות מתחלפות אחר שכלם לתכלית אחת והוא קיום וסדור המדינה או המחנה באופן מתאחד כן נאמר שאמנם ימצא העולם בזה התוא' ממציאו' הטוב והרע בעבור מציאות הטוב בכל המציאות בכללן והרע אינו מכוון כוונה ראשונה אבל אמנם יתחדש במקרה כמו העונש או המוסר המגיע מן האב אל הבן כי היא רע מגיע בעבור הטוב לא על הכוונה הראשונה וגו'

Quamobrem propter bonum, & malum non est necesse ponere duo eorum principia diuersa: etenim ab vno

ולזה לא יתחייב ממציאות הטוב והרע שיהיו מהתחלות מתחלפות כי כבר ימצא

מתחלה אחת הטוב מצד עצמו והרע במקרה

principio existit bonum per se; malum vero per accidens.

Tropice, (*inquit S. Hieronym. in cap. 3. Lament. Ier.*) Deus dicitur facere mala, hoc est aduersa merentibus infligere, iuxta illud quod in Esaia scriptum est, cap. 45. *Ego Dominus, & non est alter, formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum.* Mala quæ nulla sua natura subsistunt, à Domino nō creantur: sed creare mala Dominus iudicat; quum res bene conditas, nobis male agentibus in flagellum format: vt ea ipsa & per dolorem quo feriunt, delinquentibus mala sunt; & per naturam qua existunt, bona. Venenum quidem mors scilicet est homini, sed tamen vita serpenti. Amore enim præsentium ab authoris nostri dilectione recessimus, & peruersa mens dum delectatione creaturæ se subdidit, à creatoris se societate disiunxit. Ex his ergo ab authore ferienda erat, quæ errans authori præposuerat; vt vnde homo culpam non timuit superbus admittere, inde pœnam corrigendus inueniret, & tanto ocyus respiceret ad illa, quæ perdidit, quanto magis doloris

pœnam esse conspiceret quæ sunt.

Plaga inimici percussi te castigatione crudeli propter multitudinem iniquitatis tuæ; *Loquitur Deus ad Hierusalem apud prophetam Hierem. cap.30. & est sensus secundum S. Hieronymum:* Vt inimici te plaga percuterem, & cæderem castigatione crudeli, fecit multitudo iniquitatis tuæ, & dura peccata tua; quæ sanari non poterant, nisi mordacissimo puluere, & ardenti cauterio, & ferro acutissimo, quo putridas carnes, & insanabiles amputarem: & tamen propter multitudinem iniquitatis tuæ, & dura peccata tua feci hæc tibi: non mea voluntate, sed medicinæ ratione cogente.

Quomodo verba illa explicat Sophoniæ cap.1. *super his fiet vltio, qui custodias Domini non seruarunt, & dicunt in cordibus suis: non faciet Dominus bene, & non faciet male,* &c. Non quod, *inquit,* male Deus faciat; sed quod mala videatur pœna esse ei, qui patitur. Alioquin & scalpellus medici malus erit; quia resecat vulnera, & putridas amputat carnes: & pater malus cædens filium, vt à vitiis corrigat: & magister malus

corripiens diſcipulum, vt erudiat. Omnis enim diſciplina ad præſens non videtur gaudij eſſe, ſed triſtitiæ: poſtea autem fructum pacificum his, qui per eam eruditi ſunt, reddet.

> Ἀλλ' ἐμφύεταί πως τὸ κακὸν ἔνδοθεν, τῇ προαιρέσει τότε συνιστάμενον, ὅταν τις ἀπὸ τοῦ καλοῦ γένηται τῆς ψυχῆς ἀναχώρησις.

Malum vero culpæ, ſiue delicti non ab externa quapiam cauſa oritur; ſed ab interna, & domeſtica, *vt ait Greg. Nyſſenus, Catech. cap. 5.* Libera tunc voluntate conflatum, cum ab eo, quod honeſtum eſt, quidam fit animæ receſſus.

Reiicit hanc doctrinam Caluinus, qui vt externam malorum delicti cauſam retineret; inuerecundior Manichæis maluit Deum eorum authorem facere, lib. Inſtit. 1. cap. 18. §. 1. tradit Deo volente, ac iubente excæcari hominem, qui mox cæcitatis ſuæ pœnas daturus eſt. Tergiuerſando itaque, *inquit*, effugiunt; Dei tantum permiſſu, non etiam voluntate hoc fieri. Ipſe vero palam ſe facere pronuncians effugium illud repudiat.

Sed hanc hæretici huius ſtultitiam quis ferat? Iam ergo malum ab ipſo (Deo) *ait Tertull. aduerſus Hermog. cap. 9.* qui eſt mali, ſi non author, quia non effector; certe permiſſor, quia dominator.

Quod

Quod sic explicat D. Augustinus in libro singulari de Genesi ad litteram, cap.5.

Nam & vitiorum nostrorum non est author Deus; sed tamen ordinator est: cum eo loco peccatores constituit, & ea perpeti cogit, quæ merentur.

Stultus est, (*inquit D. Basilius in hom. quam de hoc argumento elucubrauit*) ac reuera mente priuatus, & prudentia, qui dicit non esse Deum. Similis autem huic est, & nihil ab eo stoliditate differt, qui malorum causam ait esse Deum. Nam par, & æquale vtriusque esse crimen arbitror, quoniam ambo similiter bonum esse Deum negant: ille quidem dum non esse simpliciter affirmat: hic vero, cum non esse bonum ipsum asserit. Nam si malorum author est, non est vtique bonus. Quare vtrimque Dei negatio est.

Ἄφρων οὖν ἐστιν ὡς ἀληθῶς ἐστερημένος νοῦ καὶ φρονήσεως, ὁ λέγων ὅτι οὐκ ἔστι θεός. παραπλήσιος δὲ τούτῳ καὶ οὐδὲν κατὰ τὴν ἀφροσύνην ἀπολειπόμενος, καὶ ὁ λέγων τῶν κακῶν αἴτιον εἶναι τὸν θεόν· ὁμότιμον γὰρ αὐτῶν εἶναι τίθεμαι τὴν ἁμαρτίαν· διότι ἑκάτεροι ὁμοίως ἀρνοῦνται τὸ ἀγαθόν. ὁ μὲν οὐκ εἶναι τὸ παράπαν λέγων· ὁ δὲ οὐκ ἀγαθὸν αὐτὸν εἶναι διοριζόμενος· εἰ γὰρ κακῶν αἴτιος, οὐκ ἀγαθὸς δηλονότι· ὥστε ἀμφοτέρωθεν ἄρνησις ἐστὶ τοῦ θεοῦ.

Quod igitur proprie malum est (*ait Sanctus ille Doctor ibidem*) peccatum, quodque potissimum mali appellatione dignum est, ex nostra voluntate pendet: cum in potestate situm sit nostra vel à prauitate abstinere, vel prauos esse. *Et postea:* Omnino vero neque Deum existima mali extantiæ causam

τὸ μὲν οὖν κυρίως κακὸν ἡ ἁμαρτία· ὅπερ μάλιστά ἐστι τῆς τοῦ κακοῦ προσηγορίας ἄξιον, ἐκ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως ἤρτηται· ἐφ' ἡμῖν ὄντος ἢ ἀπέχεσθαι τῆς πονηρίας, ἢ μοχθηροῖς εἶναι.

Et postea, ὅλως δὲ μήτε θεὸν αἴτιον ἡγοῦ τῆς ὑπάρξεως τοῦ κακοῦ

μήτε ἰδίαν ὑπόστασιν τοῦ κακοῦ εἶναι φαντάζου.

esse, neque propriam mali esse substantiam tibi fingito.

Sic apud Authorem libri de fundamentis, lib. 4. cap. 5. Quum ergo probitas, aut malum sint in hominis libero arbitrio; necessario etiam bona, aut mala sequentur liberi arbitrij determinationem: non autem, vt tu putabas, omnia fiunt ex necessitate decreti.

ואחר שהצדק או הרשע בבחירת האדם הנה בהכרח שיהיו בכאן טובות או רעות נמשכות לבחירה ולא כמו שאתה חושב שהכל הוא בגזרת.

S. Hieronymus in illa verba, cap. 14. Esaiæ, v. 20. *Semen pessimorum.* Non quod, *inquit,* ipsum semen per se ipsum malum sit: Deus enim omnia fecit bona; sed ab his, qui sua voluntate sunt pessimi, semen ortum sit malum: quod voluntate fit, non natura.

Nulla origo mali, *inquit Gregorius Nyssen. Cath. cap. 5.* ab diuina voluntate initium accepit. Alioqui extra reprehensionem foret malitia, quæ sibi factorem & authorem inscriberet Deum. sed ab interiori quodammodo malum oritur.

οὐδεμία κακοῦ γένεσις ἐκ θείου βουλήματος τὴν ἀρχὴν ἔχει· ἦ γὰρ ἂν ἔξω τῆς μέμψεως ἦν ἡ κακία θεὸν ἑαυτῆς ἐπιγραφομένη ποιητὴν, καὶ πατέρα· ἀλλ' ἐμφαίνεταί πως τὸ κακὸν ἔνδοθεν.

Quum Celsus idem, quod postea Caluinus, sentire Christianos existimans interrogaret Origenem, quî tandem Deum mala fecisse putarent; respondet Origenes, lib. 6. cont. Celsum. Nos ad ista dicimus;

ἡμεῖς δὲ φαμὲν

mala quidem, hoc est vitiositatem, & quæ ab hac ortum habent, actiones non fecisse Deum. Quomodo enim fieri posset, vt dogma illud de iudicio libere prædicaretur, quod quidem docet, tum improbos pœnis affici, propter actiones ex vitiositate factas, pro ratione delictorum: beatos vero esse, & à Deo præmia consecuturos eos, qui ex virtutis præscripto vixerint, siue actiones virtutis fecerint: si eiusmodi mala Deus fecisset.

ὅτι κακὰ μὲν τὴν κακίαν, καὶ τὰς ἀπ' αὐτῆς πράξεις ὁ θεὸς οὐκ ἐποίησε· πῶς γὰρ εἰέντε λῶ τὸ περὶ τ. κρίσεως κήρυγμα παῤῥησίαν ἔχειν διδάσκον, κολάζεσθαι μὲν ἐπὶ ταῖς κατὰ κακίαν πράξεσι, κατ' ἀναλογίαν τῶν ἡμαρτημένων τοὺς φαύλους· μακαρίους δ' εἶναι, καὶ τεύξεσθαι τῶν ἀπὸ θεοῦ γερῶν τοὺς κατ' ἀρετὴν βιώσαντας, ἢ τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις ποιήσαντας, εἰ τὰ οὕτως κακὰ πεποιήκει ὁ θεός.

Mox docet mala proprie dicta non fecisse Deum; sed ea velut ex accidenti consequi, quasi minuta quædam habita ratione ordinis vniuersi.

Ibid.

κακὰ τοίνυν, εἰ μὲν τὰ κυρίως οὕτως ὀνομαζόμενα κακία τις, ὁ θεὸς οὐ πεποίηκεν; ἀλλὰ τοῖς προηγουμένοις αὐτοῦ ἔργοις ὀλίγα ὡς πρὸς τὴν τῶν ὅλων διάταξιν, τυγχάνοντα ἐπηκολούθησεν.

Ideo peccamus, *exclamat Senec. in epist.* quia de partibus vitæ omnes deliberamus: de tota nemo deliberat.

Non ergo casus ruentium, *ait D. Augustinus ad artic. sibi falsò impositos, artic. 10.* nec malignitatem iniquorum, neque cupiditates peccantium prædestinatio Dei, aut excitauit, aut suasit, aut impulit: sed plane prædestinauit iudicium suum quod vnicuique retributurus est provt gessit, siue bonum, siue malum. Quod iudicium futurum

non esset, si homines Dei voluntate peccarent. Erit autem iudicium manifestissime. & omnis homo quem discretio diuinæ sententiæ in sinistra constituerit parte, damnabitur; quod non Dei, sed suam executus est voluntatem.

Eadem est doctrina Maiemonidis in summa Talmudica, tract. de Pœnitentia, cap. 5. Verumtamen, *inquit*, exploratum est nobis sine dubio hominem actionum suarum libertatem habere; nec à Deo benedicto cogi, aut ad agẽdum determinari. Neque vero id solum traditione legis accepimus; sed certissimis argumentis, ac rationibus philosophicis compertum est nobis. Quamobrem apud prophetas dicitur de omnibus hominum operibus iudicium fieri, habita eorum ratione si bona sint, aut mala. Hoc est fundamentum, à quo omnia verba prophetica pendent.

אבל נודע בלא ספק
שמעשה האדם ביד
האדם ואין הקב"ה
מושכו ולא גוזר עליו
לעשות כך ולא מפני
קבלת הדת בלבד נודע
דבר זה אלא בראיות
ברורות מדברי החכמה
ומפני זה נאמר בנבואה
שדנין את האדם על
כל מעשיו כפי מעשיו
אם טוב ואם רע וזהו
העיקר שכל דברי
הנבואה תלויי' בו

Verum ad Manichæos redeamus. Obijciebant illi ex vno principio non posse procedere nisi vnum. Quibus respondet author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 13. Dicunt (sapientes) propositionem, quæ asserit, ex vno non procedere nisi vnũ;

ויאמרו שהקדמה
האומרת כי מאחד לא
יסודר אלא אחד

constare & certe veram esse de agente particulari determinato; sed non de Deo benedicto, qui est agens vniuersale indeterminatũ; ita vt nomen agentis dicatur de eo, & de aliis æquiuoce tantum; nec enim addictus est Deus vni operationi exclusis aliis; sed ad omnes pertingit; itavt vere dicatur præstare plures operationes particulares diuersas propter vnitatem perfectam; vt partes omnes rerum quæ existunt, aliæ cum aliis socientur, & omnia sint vnum; eaque diuersa omnia conspirent in vnum finem tantum, qui est status rerum. Quemadmodum anima rationalis etsi vna sit in homine; præstat tamen operationes varias in vnum finem, qui est status hominis.

Duo sunt huiusce responsionis membra. Vnum est omnia Dei opera vnum quid esse quatenus ad vnum finem: scilicet ad vniuersi commodum, & ornatum ordinantur: quô ipsa etiam mala referuntur. Id erudite explicat S. Augustinus lib. 11. de ciuit. Dei, cap. 18. Neque enim, *inquit,* Deus vllum non dico Angelorum, sed vel hominum crearet, quem malum futurum esse præscisset, nisi pariter nos-

היא נצחית ואמנם תצדק בפועל הפרטי המעויין אבל בשם יתברך שהוא הפועל הכולל המשולח עד ששם הפועל יאמר עליו ועל זולתו בשתוף השם כי הוא לא יוחד בפועל זולת פועל כי יחסו אל כל הפעולות שזה יאמר שהוא אמנם יפעל רבוי הפעולות הפרטיות המתחלפות בעבור האחדות הגמורה וזה כדי שיקשרו כל חלקי המציאות קצתם בקצת ויהיה הכל אחד וימצאו כל הנמצאות הרבות לתכלית אחת בלבד והוא קיום המציאות כמו שהנפש המדברת אשר באדם עם היותה אחת תפעל פעולות מתחלפות לתכלית אחת והוא קיום האדם

ſet, quibus eos bonorum vſibus commendaret: atque ita ordinem ſæculorum, tanquam pulcherrimum carmen etiam ex quibuſdam quaſi antithetis honeſtaret.

Sicut enim mali homines (*ait ille S. Doctor ſermone 110. de diuerſis*) male vtuntur creaturis bonis: ſic creator bonus bene vtitur hominibus malis. Nouit quid tamen agat, qui creauit totum genus humanum. Aurifex portat, appendit, Aurifex librat. Pictor nouit, vbi ponat nigrum colorem, vt ſit decora pictura: & Deus neſcit vbi ponat peccatorem, vt ſit ordinata creatura?

Alterum membrum reſponſionis eſt, vnius agentis, præſertim vniuerſalis plures eſſe poſſe operationes. Id aptiſſimis exemplis confirmat Iudæus ille lib. 2. cap. 8. Fieri poteſt, vt ab vno agente plures operationes diuerſæ emanent. Quod patet in duabus ſpeciebus agentium: naturalium, ſcilicet, & liberorum. Quod ſpectat ad agens naturale; ignis liquefacit aliqua: aliqua indurat: vrit, & coquit: denigrat, & dealbat. Ignarus autem naturæ ignis exiſtimaret eſſe in igne ſex potentias diuerſas, à quibus proce-

כבר אפשר שימשכו מן הפועל האחד פעולות רבות מתחלפות וזה מבואר בשני מיני הפועלים אם בפועל בטבע ואם בפועל ברצון בפועל בטבע כמו האש כי היא תתיך קצת הדברים ותקפיא קצתם ותבשל ותשרוף ותשחיר ותלבין ומי שלא ידע טבע האש יחשוב שיש בה ששה כחות מתחלפות יצאו מהם

dant ſex illi effectus diuerſi, quos recenſuimus; ita vt eſſet in igne aliquid quo coquat: aliud quo vrat: aliquid quo denigret: aliud quo contrarium operetur ſiue dealbet. Aliquid quo liquefaciat; & aliud quo agat contrarium, ſiue induret: nec enim ſibi perſuadere poſſet contraria ab eodem agente per ſe procedere. At vero qui nouit naturam ignis; intelligit ignem vna eademque potentia ſua, ſcilicet calore, ea omnia operari: operationes vero diuerſas eſſe ſecundum diuerſitatem ſubiectorum: neque propterea compoſitionem induci in ſubſtantiam ignis. Id ipſum compertum eſt etiam in agente libero. Sic enim facultas rationalis hominis agentis liberi, etſi vna ſit, & ſimplex; operatur tamen diuerſa: ea enim comparat ſibi ſcientias, & artes: ea regit ciuitates: lacerat, & conſuit: deſtruit, & ædificat.

אלו הששה עניינים המתחלפים שאמרנו כי ימצא בו עניין בו יבשל ועניין בו ישרוף ועניין בו ישחיר ועניין בו יפעל הפך השחרות והוא שילבין הדבר וימצא בו עניין יתיך ועניין אשר בו יפעל ההפך ויקפיא כי יאמר שאי אפשר שימצאו ההפכים מפועל אחד בעצמו ואולם מי שידע טבע האש יבין כי בכח אחד שיש בו והוא החום יפעל האש כל אלו הדברים ויתחלפו הפעולות מצד התחלף המקבלים מבלי שיחייב זה רבוי בעצמות האש וכזה בעצמו ימצא בפועל ברצון כי הכח המדבר שבאדם הפועל ברצון עם היותו אחד יפעול פעולות מתחלפות כי בו יקנה החכמות והמלאכות וינהיג המדינות ויקרע ויתפור ויסתור ויבנה

Simili exemplo vtitur D. Hieronymus epiſt. 150. ad Hedibiam. Alioquin, *inquit*, vnus eſt ſolis calor, & ſecundum eſſentias ſubiacentes alia liquefacit, alia indurat: alia ſoluit, alia conſtringit: liquatur enim cera, & induratur

lutum: & tamen caloris non est diuersa natura. Sic & bonitas, & clementia Dei, vasa iræ, quæ apta sunt in interitum; id est, populum Israel indurat: vasa autem misericordiæ, quæ præparauit in gloriam, quæ vocauit; hoc est Nos, qui non solũ ex Iudæis sumus, sed etiam ex gentibus, non saluat irrationabiliter, & absque iudicij veritate, sed causis præcedentibus, quia alij non susceperunt filium Dei; alij autem recipere sua sponte voluerunt.

לפי דעת אבן רשד״ שכתב בשם קדומי הפילוסופים כי רבוי׳ הדברים שנמצאו בעולם הם מצד האמצעיים לא מצד שימצא רבוי בהתחלת ראשונה כלל כי אחדותו אחדות פשוטה בתכלית. הפשיטות

Uniuersim Author libri de fundamentis, cap. 13. refert ex sententia Aben Raschad, veterumque philosophorum, multitudinem, diuersitatemque rerum mundanarum arguere multitudinem, diuersitatemq; causarum secundarum, & mediarum, nullo modo vero causæ primæ, quæ est vna vnitate & simplicitate perfecta.

Immo huiusmodi diuersitas rerum exigit vnam esse supremam causam, à qua tam diuersa concilientur, vt eleganter docet sanctus Paulinus Episcopus Nolanus decus immortale Burdigalæ, epist. 38. Quia, *inquit*, neque regi, continerique paterentur diuinorũ operum virtutes, hoc est

eſt ſubſtantiæ naturarum omnium, in tanta diſcordia ſui, niſi ab ea tantum natura, atque virtute, hoc eſt Deo vno omnium conditore, à quo vno fieri, ordinarique potuerunt: & cuius leges niſi ſeruarent, ſtatum ſuum non obtinerent.

Conuenientiſsimam affert Iudæus ille ſimilitudinem: Sicut, *inquit*, ſupremi regis imperio ſtant res prouinciæ ordinatæ ab iis, quos præfecit Rex. Ipſe vero Rex vnus eſt. Sic Deus vnus eſt; licet opera eius, quæ cauſis ſecundis permittit, plura ſint. Quoniam vniuerſa ſimplicitas, *inquit Zacharias Mitylenæus, tom. 1. Bibliot. PP.* & ipſummet vnum: & nuſquam in eo compoſitio, neque ab vllo. Siquidem omnium Rex nihil ſupra ſe habet.

כמו שכמצות המלך
הראשון במדינה עמדו
המצווים המסודרים
ממי ששם אותו המלך
משל על ענין מעניני
המדינה

ἐπειδὴ πᾶσα ἁπλότης, καὶ αὐτὸ τὸ ἕν, καὶ σύνθεσις οὐδαμοῦ, μηδὲ ὑπό τινος· οὐ γὰρ τῶν πάντων βασιλεὺς ἔχει τι ὑπεραβεβηκός.

Hoc eſt præceptum legis, Deuter. 6. *Audi Iſrael Deus Dominus noſter, Deus vnus eſt:* id eſt proponitur nobis credendum, Deum, etſi ſit Dominus noſter; id eſt cauſa multitudinis rerum, ipſum tamen vnum eſſe vnitate perfecta.

זולת הוא שצונו
בכתוב שמע ישראל ה'
אלהינו ה' אחד כלומר
שנאמין שעם שהוא
אלהינו רצה לומר
שהוא סבת הרבוי
הנה הוא אחד אחדות
גמורה

CAPVT V.

Deum non esse corpus.

PRofectò (*inquit Author libri de fundamentis, lib.2. cap. 6.*) Deum non esse corpus, neque potentiam corpoream constat etiam ex fundamento, quo vsi sumus ad probandũ Deum esse. Ex eo enim id eadem ratione consequens est. Quippe omne corpus compositum est ex materia, & forma. In omni autem composito, compositio eius, causa est existentiæ ipsius: idque reducitur ad argumentum de vnitate Dei.

ואולם שאינו גוף ולא כח בגוף מבואר גם כן היותו מתחייב לעקר מציאות השם ומסתעף ממנו על זה הדרך גם כן וזה לפי שכל גשם מורכב מחומר וצורה וכל מורכב המה הרכבתו. סבת מציאותו וישוב אל מופת האחדות

Verum, vt notat Iudæus ille, quia dici potest non in eo positam esse rationem formalem corporis, quod sit compositum ex materia, & forma, sed quod aliquo modo sit in se ipso; ideo aliunde probandum est Deum non esse corpus: Quod si dicatur, *inquit*, non omne corpus, quatenus corpus est, esse compositum necessario ex materia, & forma: sed corpus quatenus corpus est nullomodo esse compositum. Definitur enim vnum,

ואף אם נאמר שאין כל גשם מצד מה שהוא גשם מורכב מחומר וצורה בהכרח אבל הגשם מצד מה שהוא גשם אין בו הרכבה כלל והוא אחד בגדר

& simplex: & vere est secundum opinionem veterum. Sic Aben Raschad scripsit libro vndecimo Metaphysicæ hanc esse sententiam Aristotelis; compositionem non esse necessariam in omnibus corporibus: asseritque corpus cœleste simplex esse omnimodo, absque vlla compositione: & eodem loco dicit compositionem, quam sentimus in corporibus, non esse, nisi à forma specifica, quæ est in corpore. Secundum hæc dici posset Deum esse corpus; quum sit simplex, *&c.*

והאמת כמו שהיה
דעת הקדמונים בזה
וגם כן אבן רשד״ כתב
במאמר יא״ ממה
שאחר הטבע וזהו
דעת ארסטוט״ ושאין
הרכבה הכרחי בכל
הגשמים ואמר שהגשם
השמימי אחד מכל
אופן בלי שום הרכבה
כלל ואמר שם גם כן
שהרכבה שנרגיש
בגשמים איננה רק מצד
הצורה המינית שהיא
חלה בגשם ולפי זה
היה אפשר לומר שיהיה
האלוה גשם עם היותו
אחד

Non dissimilis est ratio, qua adductus est Tertullianus, vt Deum corpus esse assereret. Quis negabit, *ait ille in libro contra Praxeam, cap. 7.* Deum esse corpus, etsi Deus spiritus est? Spiritus enim corpus sui generis in sua effigie. Sed & inuisibilia illa, quæcumque sunt, habent apud Deum & suum corpus, & suam formam, per quæ soli Deo visibilia sunt.

Non hinc tamen eum hæreticum credi factum tradit Augustinus in libro de Hæresibus, cap. 86. quia nimirum corpus sic vsurpat, vt sit idem ac substantia; vel si quid aptius nuncupatur: id quod aliquo-

modo est in se ipso (vt verbis vtar D. Augustini, epist. 28. de origine animarum ad Hieronymum.)

Potuit, *inquit S. iste Doctor, capite cit. 86. de Hæresibus*, propterea putari corpus Deum dicere, quia non est nihil, non est inanitas, non est corporis, vel animæ qualitas, sed vbique totus, & per locorum spatia nulla partitus: in sua tamen natura, atque substantia immutabiliter permanet.

Se ipsum ipse Tertullianus clare videtur explicare in libro de carne Christi, capite vndecimo. Omne, *inquit*, quod est, corpus est sui generis; nihil est incorporale, nisi quod non est.

Aliunde itaque Deum non esse corpus probat Author libri de fundamentis, loco citato. Secundum hoc, *inquit*, dici posset Deum esse corpus; quum sit simplex, nisi corpus necessario deberet esse finitum: haberetque simile; in hoc enim simile est aliis corporibus, habetque potentiam finitam. Deus autem benedictus similem non habet, vt diximus: Præterea corpus non mouet corpus, nisi moueatur ipsum, quum aliud mouet. Quumque mouetur in-

ולפי זה היה אפשר
לומר שיהיה האלוה
גשם עם היותו אחד
אלא שאם היה גשם
יתחייב שיהיה בעל
תכלית בהכרח ויהיה
לו דומה כי יהיה דומה
בזה אל שאר הגשמים
ויהיה כחו בעל תכלית
והוא יתברך אין לו
דומה כמו שאמרנו
ועוד שהגשם לא יניע
גשם אלא כשיתנועע
הוא גם כן כשיניעהו
ואם הוא מתנועע

diget alio motore extrinseco, qui motor non sit corpus: sicq; sit ille motor necessariæ existentiæ, & non corpus.

יצטרך אל מניע אחר חוץ ממנו שלא יהיה גשם ויהיה המניע ההוא המחוייב המציאות ולא הגשם

Triplicem complectitur hæc Iudæi probatio rationem. Prima est: Deum non esse corpus; quia Deus est infinitus. Omne autem corpus finitum est, finitamque habet potentiam. Eandem quoque affert rationem Maiemonides in Summa sua Talmudica, tract. de fundamentis legis, cap. 1. Si creator esset corpus, haberet finem, ac terminum: quum fieri nequeat, vt sit corpus non habens finem: At vero quidquid præditum est fine, aut termino, limitatam habet, determinatamque virtutem. Dei autem nostri, cuius benedictum sit nomen, potentia cum non habeat terminum, neque cesset (nam certe cœlum perpetuo versat) non erit potentia eius corporea.

ואילו היה חיצר גוף וגויה היה לו קץ ותכלית שאי אפשר להיות גוף שאין לו קץ וכל שיש לו קץ ותכלית יש לכחו קץ וסוף · ואלהינו ברוך שמו הואיל וכחו אין לו קץ ואינו פוסק שהרי הגלגל סובב תמיד אין כחו כח גוף

Similiter D. Gregorius Nazianzenus in quarta & tricesima oratione: An corpus eum esse dices? Quonam vero modo corpus erit, hoc, quod est infinitum, interminabile, figuræ expers, quod nec tangi, nec videri potest?

πότερον σῶμα; ϗ πῶς τὸ ἄπειρον, ϗ ἀόριστον, ϗ ἀσχημάτιστον, ϗ ἀναφὲς, ϗ ἀόρατον.

Altera Iudæi illius ratio est, quia Deus similem non habet: Omne autem corpus ha-

bet simile. Quo etiam argumento vtitur Maiemonides loco citato. Dicitur, *inquit,* Esa. 40. v. 25. *Cui assimilabitis me, aut cui aequalis ero?* Si autem esset corpus, similitudinem haberet cum reliquis corporibus.

ונאמר ואל מי תדמיוני
ואשוה ואילו היה גוף
היה דומה לשאר גופין

Affine est illud quod Gennadius lib. de viris illustribus refert ex Theophilo contra Anthropomorphitas scribente: scilicet, Deum incorruptibilem, & incorporeum, iuxta Patrum fidem credendum: neque vllis membrorum lineamentis omnino compositum: & ob id nihil ei in creaturis simile per substantiam, nec cuiquam incorruptibilitatem, aut incorporalitatem suae dedisse naturae.

Tertio denique probat Author libri de fundamentis Deum non esse corpus, quia corpus non mouet aliud, nisi moueatur. Ita D. Tho. 1. part. q. 3. art. 1. Respondeo dicendum absolute Deum non esse corpus: quod tripliciter ostendi potest. Primo quidem quia nullum corpus mouet non motum, vt patet inducendo per singula. Ostensum est autem supra quod Deus est primum mouens immobile.

Vide quae supra libro primo, cap. 2. retu-

limus ex scholiaste Maiemonidis.

Alteram subiungit rationem Maiemonides loco citato: quia nimirum Deus est vbique, corpus autem natura sua in duobus locis non est. Certe, *inquit*, expositum est in lege, & prophetis, sanctum & Benedictum non habere corpus, iuxta illud quod dicitur Deut. 4. v. 39. *Dominus Deus noster in cælis superne, & in terris inferne:* Corpus autem non est in duobus locis.

הרי מפורש בתורה ובנביאים שאין הקב״ה גוף וגויה שנאמר כי ה״ הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והגוף לא יהיה בשני מקומות

Gennadius quoque libro de Eccl. dogm. cap. 11. incorporeum esse Deum inde colligit. Quia vbique est, & omnia implet, atque constringit. *Quod in corpora non conuenit, vt & Cyrillus indicat in libro contra Anthropomorphitas, cap. 1. vel potius author incertus illius Libri.* Deus, *inquit*, supra omnem est creaturam: neque corpus intelligitur, neque in formis, figurisque corporeis: sed est simplex, materiæ expers, sine specie, compositioneque: non ex partibus, aut membris, aut portionibus contextus, quemadmodum nos, sed potius spiritus secundum Scripturas: & omnia prospiciens, vbique existens, implens omnia, & nusquam absens.

ὁ γὰρ θεὸς ὑπὲρ πᾶσαν κτίσιν ἐστὶν, οὔτε σῶμα νοούμενος, οὔτε ἐν τύποις ἢ σχήμασι σωματικοῖς· ἀλλ' ἔστιν ἁπλοῦς, ἄϋλος, ἀνείδεος, καὶ ἀσύνθετος, οὐκ ἐκ μερῶν, ἢ μελῶν, ἢ μορίων συγκείμενος καθάπερ ἡμεῖς· πνεῦμα δὲ μᾶλλον, κατὰ τὰς γραφὰς, καὶ τὰ πάντα ἐφορῶν, πανταχοῦ ὤν, καὶ οὐδενὸς ἀπολιμ-

Implet enim cœlum, & terram.

Quamobrem, *inquit Maiemonides*, quum non ipse sit corpus, etiam corporum accidentia in illo non habebunt locum, vt sit diuisibilis, aut separabilis ab alio. Itaque non nisi vnus esse poterit: & cognitio huius rei cadit in præceptum affirmans, Deut. 6. v. 4. Dominus Deus noster, Deus vnus est.

Ita Cyrillus in excerptis comment. lib. 7. & 8. in Ioan. multiplicationis singularium causam refert ad corpora. Vna, *inquit*, in omnibus est naturæ definitio, & omnes natura sunt vnum. In eo vero quod corporibus diuidimur, non iam vnum sunt multi. Quod quidem de Deo vero, ac naturali dici nequit. Caret enim corpore Deus.

σωζόμενος· πληροῖ γὰρ οὐρανὸν, καὶ γῆν.

והואיל ואינו גוף לא יארעו לו מאורעות חגופות כדי שיהא נחלק ונפרד מאחר לפיכך אי אפשר שיהיה אלא אחד וידיעת דבר זה מצות עשה שנאמר ה' אלהינו ה' אחד

εἷς γὰρ ἐν πᾶσιν ὁ τῆς φύσεως ὅρος, καὶ ἓν οἱ πάντες τῇ φύσει· ἐν δὲ τῷ διακεχωρίσθαι ἡμᾶς τοῖς σώμασιν, οὐκέτι, ἓν οἱ πολλοί· ὅπερ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ κατὰ φύσιν θεοῦ ἀσώματον γὰρ τὸ θεῖον.

CAPVT VI.

Quomodo corporea Deo tribuantur.

IAm demonstratum est (*inquit Author libri de fundam. lib. 2. cap. 14.*) Deum benedictum non esse corpus, neque potentiam corpoream, ideoque remouenda esse ab eo omnia acciden-

כבר נתאמת במופת שהשם יתברך אינו גוף ולא כח בגוף ולזה יתחייב לסלק ממנו יתברך כל מקרי

tia corporea, & operationes corporeas.

הגוף וההתפעליות הגשמיות

Fuere tamen, qui ſimplicitate ruſtica, (vt loquitur S. Hieronymus epiſt. 61. ad Pammachium) Deum habere membra, quæ in diuinis libris ſcripta ſunt, arbitrabantur: qui ideo Anthropomorphitæ dicti ſunt; vt teſtatur etiam S. Auguſt. lib. de Hæreſ. cap. 50. Quoniam Deum ſibi fingunt cognitione carnali in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis. Quod ruſticitati eorum tribuit Epiphanius, parcens eis, ne dicantur hæretici.

Id tamen potius ex illorum de imagine Dei in homine ſententia conſequens SS. Patres putaſſe notat clariſſimum æui noſtri lumen R. Pater Petauius, lib. 2. Theolog. dogm. cap. 1. quia nuſquam Epiphanius hoc de illis prodidit, Deum ἀνθρωπόμορφον, hoc eſt humanis præditum membris, & corporeum ab iis eſſe creditum.

Hæc autem hæreſis circa Theodoſij primi tempora exorta eſt in Ægypto: cuius author fuit Audius, vt plerique putant; vel certe eius anſam dedit; vnde hæretici illi Vadiani; vel rectius Audiani dicti ſunt.

Verum enimuero hæc turpiter vana cogitatio est, *inquit D. August. lib. 12. de Trinit. cap. 7.* quæ opinatur Deum membrorum corporalium lineamentis definiri, atque circumscribi.

Quod enim attinet ad locos Scripturæ, in quibus humana Deo membra tribuuntur; in promptu est S. Hieronymi responsio certissima in cap. 27. Hieremiæ, ἀνθρωποπάθως, hæc Scripturam loqui quomodo nos homines loqui possumus, & intelligere.

Sic censendum est de omnibus operationibus corporeis, quæ in Scripturis Deo benedicto tribui reperiuntur, *inquit Iudæus ille loco supra citato*) eas nimirum dici de Deo, vt possint homines concipere, quod illis proponitur; non quod ita res sit vere. Vniuersim hanc regulam tradunt Doctores nostri f.m. in his, legem, siue Scripturam loqui lingua siue more hominum.

ועל זה הדרך ראוי
שיובן בכל ההתפעליות
הגשמים הבאים
בכתובים מיוחסים
לו יתברך שהם אמנם
נאמרים כדי לתת
הבנת הענין אל
האנשים לא שיהיה
הענין כן באמת וכלל
גבול אמרו רזל״ כזה
דברה תורה כלשון
בני אדם

Qui figulus est, ignorat vas suum? *Instat S. Hieronymus in illa verba Psal. 93. Intelligite, qui insipientes, &c.* qui alium facit audire, ergo ipse non audiet? Qui mihi dedit oculos, ergo ipse non videt? Qui author est intelligen-

tiæ meæ, ipse non intelliget? Iste locus aduersus eos maxime facit, qui Anthropomorphitæ sunt, qui dicunt Deum habere membra, quæ etiam nos habemus, verbi causa: Dicatur Deus habere oculos: *Oculi Domini respiciunt omnia*, 2. Paral. 16. v. 9. *Manus Dei facit omnia*, Iob. *12.* v. *9.* & Gen. 3. *Audiuit, inquit, Adam sonum pedum Domini deambulantis in paradiso.* Hæc simpliciter audiunt, & humanas imbecillitates ad Dei magnificentiam referunt. Ego autem dico, quod Deus totus oculus est, totus manus est, totus pes est. Totus oculus est, quia omnia videt. Totus manus est, quia omnia operatur. Totus pes est, quia vbique est: ergo videte quid dicat, *qui plantauit aurem non audiet?* Non dixit: qui plantauit aurem, ergo ipse aurem non habet? Non dixit: ergo ipse oculos non habet? sed quid dixit? *Qui plantauit aurem, non audiet? & qui finxit oculos, non considerat?* Membra tulit, efficientias dedit.

Ideo recte notat author libri de fundamentis, loco citato Scripturam non tribuere Deo membra, operationesque corporeas, nisi adhibita hac cautela, atque admoni-

tione; Aduertite vos hæc in Deo non conspexisse, Deut. 4. v. 15. Custodite igitur sollicite animas vestras: Non vidistis aliquam similitudinem in die qua locutus est vobis Dominus, &c. *Vt intelligerent homines ea re ipsa non esse in Deo. Hæc sunt authoris illius verba.* Similiter censendum est de reliquis operationibus corporeis: eas scilicet Deo tribui, ad demonstrandam hominibus efficientiam diuinam, accommodate ad captum eorum. Quomodo dicit Scriptura, Deut. 4. v. 15. *Cauete valde animabus vestris, quia non vidistis vllam imaginem, aut similitudinem*, &c. Nihilominus tamen attribuit Scripura Deo organa corporea, Exod. 31. vers. 18. & Deut. 9. v. 10. dicit *tabulas legis scriptas esse digito Dei.* & Psal. 8. v. 4. *Quoniam videbo cælos tuos, opus digitorum tuorum.* Exod. 15. vers. 6. *Dextera tua, Domine, magnificata est in fortitudine.* & Psal. 119. v. 73. *Manus tuæ fecerunt me, & plasmauerunt me*, &c. Quia nimirum homines digitis scribere solent; Deo attribuit scriptura digitos: quia fortitudo hominis procedit à dextera; Deo attribuit dexteram: & quia operationes

ויתר ההתפעליות הגשמיי׳ ראוי שיובנו על זה הדרך שהם לתת הבנה אל בני אדם מן הפועל הנמשך ממנו כדי לשכך את האוזן כמו שנמצא הכתוב אמר בפ׳ ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ואעפכ״ ייחס אליו הכלים הגשמיים אמר הכתוב על הלוחות כתובים באצבע אלהים כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וכן ימינך ה׳ נאדרי בכח ידיך עשוני ויכוננוני וכן רבים כי להיות הכתובה באדם נעשית באצבע ייחס אליו האצבע ולהיות הגבורה באדם נמשכת מן הימין ייחס אליו הימין ולהיות הפעולות

humanæ fiunt manibus, & digitis; attribuit Deo manus, & digitos, *&c.*

האנושיות נעשות בידים ואצבעות ייחס אליו הידים והאצבעות וגו׳

Efficaciæ igitur ibi diuinæ per membra monſtrantur, non habitus Dei (*ait Nouatianus, vel potius incertus author libri de Trinit.cap.6.*) nec corporalia lineamenta ponuntur; nam & cum oculi deſcribuntur; quod omnia videat, exprimitur: & quando auris; quod omnia audiat, proponitur: & cum digitus; ſignificantia quædam voluntatis aperitur. & cum nares; precum quaſi odorum perceptio oſtenditur. & cum manus; quod creaturæ ſit omnis author, probatur. & quando brachium; quod nulla natura contra robur ipſius repugnare poſſit, edicitur. & quando pedes; quod impleat omnia, nec ſit quidquam vbi non ſit Deus, explicatur. Neque enim ſunt ei aut membra, aut membrorum officia neceſſaria, ad cuius ſolum etiam tacitum arbitrium; & ſeruiunt, & adſunt omnia. Cur enim requirat oculos, qui lux eſt? Aut cur quærat pedes, qui vbique eſt? aut cur ingredi velit, cum non ſit, quo extra ſe progredi poſſit? aut cur manus expetat, cuius ad omnia inſtituenda,

artifex eſt, & ſilens voluntas? Nec auribus eget, qui etiam tacitas nouit voluntates: aut propter quam cauſam linguam quærat, cui cogitare iuſſiſſe eſt? Neceſſaria enim hæc membra hominibus fuerunt, non Deo, *&c.* *Supra.* Spiritus eſt Deus, & eos ergo, qui adorant, in ſpiritu, & veritate adorare oportet, *Ioan. 4.*

Adde rationem R. Moſis in ſumma Talmudica, tract. de fundam. legis, cap. 1. Quæ ſi ita ſunt, *inquit*, quare ſcriptum eſt in lege, *Et ſub pedibus eius.* Exod. 24. verſ. 10. *Scriptæ digito Dei*, Exod. 31. v. 18. *Manus Dei*, Pſal. 8. v. 7. *Oculi Dei*, 1. Regum 9. v. 3. *Aures Dei*, 2. Paral. 7. verſ. 15. & id genus alia? Omnia dicuntur accommodate ad notitiam hominum, qui tantum apprehendunt corpora: loquitur lex lingua, ſiue more humano: ita vt hæc omnia ſint allegorica quemadmodum illud, Deut. 32. v. 41. *Quum acuero coruſcātem gladium meum.* Quid? gladiumne habet, & enſe interficit? Non niſi metaphorice id dicitur; omnia iſta parabolica ſunt.

אם כן מהו זה שכתוב בתורה ותחת רגליו וכתובים באצבע אלדים יד ה' עיני ה' אזני ה' וכיוצא בדברי' הללו הכל לפי דעתן של בני אדם הוא שאינן מכירין אלא הגופות ודברה תורה כלשון בני אדם והכל כנויים הם כמו אם שנותי ברק חרבי וכי חרב יש לו ובחרב הורג אלא משל והכל משל

Argumento eſt quod propheta quidam ait ſe vidiſſe veſtimentum ſancti,

ראיה לדבר זה שנביא אחד אומר שראה הקב"ה לבושו

& benedicti instar niuis candidæ, *Dan.* 7.v.9. & alius conspexit eum vestibus rubricatum. *Esaiæ* 63.v.1. & ipse Moses doctor noster, *Exod.* 34. *vers.*4. vidit illum in mari vt strenue belligerantem; ac in Sinai tanquam legatum Synagogæ obuolutum: ad indicandum Deum non habere figuram aut similitudinem nisi in visione prophetica, & ectasi. Veritatem autem rei non capit scientia humana, neque potest assequi, aut inuestigare iuxta illud Iob 11.v.7. *Forsitan scrutando Deum comprehendes? & vsque ad perfectum Omnipotentem reperies?*

כתלג חיור זאחר ראהו
חמוץ בגדים ומשה
רבינו עצמו ראהו על
הים כגבור עושה
מלחמה ובסיני כשליח
צבור לומר שאין לו
דמות וצורה אלא
במראה הנבואה
ובמחזה ואמתת הדבר
אין דעתו של אדם
מבין ולא יכלה להשיגו
ולחקרו וזהו שאמר
הכתוב החקר אלוה
תמצא אם עד תכלית
שדי תמצא

Porro solita ea Scripturarum consuetudo, qua corporea Deo tribuunt, celebrem, vtilemque fecit Theologiam symbolicam: cuius honorifice meminit Clemens Alexandrinus lib.5. & 6. Stromateon. Ea, *vt docet* Dionysius, *cap.2. lib. de Eccles. hierarch. duplicem symbolorum speciem complectitur. Vna est eorum, quæ dignis, & eximiis è rebus capiuntur: siue illa figuris, formisque corporeis constent; qualis fuit ignis ille ardens in rubo: aut alia pleraque prophetis ostensa; siue illa in verbi translatione consistant, vt cum arma* Deo *tribuuntur.*

Altera ſpecies eſt eorum, quæ ex rebus abſonis, & abhorrentibus petuntur; quæ τὰ ἀπεμφαίνοντα, *vocat, vel* τὰς ἀπεμφαινούσας εἰκονογραφίας, *velut cum ebrietas, & crapula, & ſomnus, &c. Deo affinguntur. Ac de prima quidem ſpecie abunde iam egimus: illudque in iis obſeruandum eſſe oſtendimus, vt quidquid corporeum* per verborum noſtrorum abuſionem imbecillitati noſtræ ſeruientem *(vt loquitur Philo) Deo affingitur; id tollamus; efficientias vero intelligamus.*

Lib. de Abele & Cain.
κατάχρησις δὲ ὀνομάτων ἐστὶ παρηγοροῦσα τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν.

Quia tamen de quibuſdam eiuſmodi ſymbolis ſeorſim aliqua non indigna ſcitu occurrunt dicenda. v. g. de gaudio, & de Luce; de iis ſingillatim agendum eſt.

Quomodo gaudium Deo tribuatur.

השמחה היא השגת ערב׳ הדבר הנאות והיא ההתפעלות בלי ספק ונמצא הכתוב ייחס אותו אליו יתברך אמר ישמח י״י במעשיו ואנשי כנסת הגדולה תקנו במטבע הברכות

GAudium, *inquit Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 15.*) eſt perceptio grata rei conuenientis: eſtque paſſio ſine dubio. Gaudium attribuit Deo ſcriptura, Pſal. 103. verſ. 31. *Lætabitur* Dominus *in operibus ſuis.* & viri Synagogæ magnæ tradiderunt in libro rituali Benedictionum, Gaudium

dium esse in habitaculo Dei, *&c.*

Deinde: Quemadmodum tristitia in vsu loquendi hominum dicitur passio prouenien ex eo quod fit contra voluntatem; sic gaudium dicitur delectatio, quæ trahit voluntatem hominis, eamque fert vt intendat stabilitatem eorum quæ facit.

שחשמחה במעונו וגו"

Deinde:
וכמו שהעצב נאמר
בלשון בני אדם על
ההתפעלות המגיע מן
הדבר הנעשה הפך
הרצון כן השמחה
תאמר על ערבות הפקת
רצון האדם והגמר
כוונתו בקיום מעשיו

Gaudio enim, *ait Seneca epist. 67.* iunctum est non desinere, nec in contrarium verti. *Hinc oblata sibi occasione prudens ille philosophus contra fallacia hominum oblectamenta exclamat.* Omnes tendunt ad gaudium: sed vnde stabile & magnum consequantur, ignorant. Ille ex conuiuiis, & luxuria: ille ex ambitione, & circumfusa clientum turba: ille ex amica: alius ex studiorũ liberalium vana ostentatione, & nihil sonantibus litteris. Omnes istos oblectamenta fallacia, & breuia decipiunt sicut ebrietas quæ vnius horæ hilarem infantem longi temporis tędio pensat.

Itaque illud est verum, ac summum gaudium, *ait D. Bernardus*, quod non de creatura; sed de creatore concipitur, quod quum acceperis nemo tollet.

Neque hanc gaudij definitionem igno-

rauit Tullius: etenim Tuſcul. quæſt. lib. 4. Quum ratione, *inquit*, animus mouetur placide, atque conſtanter; tum illud gaudium dicitur.

ואמר הכתוב ישמח יי״ במעשיו כלומר שרצה בקיומם וכן שהשמחה במעונו רוצה לומר שעקר הקיום הוא בעליונים שהם קיימים באיש לא בתחתונים שאינם קיימים אלא במין ועל כן אומרין אותה בשעת הזוג

Sed ad rem redeamus. Sic ſcriptura dicit (*inquit Iudæus ille*) Pſ. *103. v. 31. Lætabitur Deus in operibus ſuis:* id eſt volet ea permanere. Sic dicitur gaudiũ eſſe in habitaculo eius: id eſt fundamentũ ſtabilitatis eſſe in ſuperioribus, quę ſingulatim, & in indiuiduis permanent; ſecus atq; inferiores res, quæ nó permanent, niſi ſecundum ſpeciem. Ideoq; recitatur hæc benedictio in nuptiis: *quam his verbis refert R. Moſes in ſumma Talmudica, tract. de Benedictionibus cap. 5. num. 4.*

הסועד בבית חתני משיתחילו להתעסק בצרכי סעודה נישואין ולהכינה עד שלשים יום אחר הנישואין מברך נברך שהשמחה במעונו שאכלנו משלו והם עונין ברוך שהשמחה במעונו שאכלנו משלו וכו׳ ואם היו עשרה מברך נברך לאלהינו שהשמחה במעונו שאכלנו משלו

Vnus è conuiuis in domo, in qua nuptiæ celebrantur, mox vt res ad conuiuium nuptiale neceſſariæ comparari cœptæ fuerint, illudque apparari, vſque ad trigeſimum diem poſt nuptias, benedicat. *Benedicamus ei, in cuius habitaculo eſt gaudium; cuius ſunt, quæ manducamus,* &c. Reſpondeant alij: *Benedictus ſit, in cuius habitaculo eſt gaudiũ, cuius ſunt quæ manducamus,* &c. Si adſint decem, Benedicat: *Benedicamus Deo noſtro in cuius habitaculo eſt gaudium cuius ſunt*

quæ manducamus. Respondeant alij: *Benedictus sit Deus noster, in cuius habitaculo est gaudium*, &c. Itidem in conuiuio, quod post nuptias, propter illas celebratur, vsque ad duodecimum mensem in benedictione dicatur: *In cuius habitaculo est gaudium.*

והם עונין ברוך אלהנו
שהשמחה וגו" וכן
סעודת ששושין אותה
אחר הנשואין מחמת
הנשואין עד שנים עשר
חדש מברך שהשמחה
במעונו

Ad significandum, (*subiungit Author libri de fundamentis*) in omnibus gaudium prouenire à stabilitate, & perpetuitate; vt dolor ex interitu & priuatione oritur. Vel possumus dicere per id quod dicitur gaudium esse in habitaculo Dei, intelligi aliquid magis abstrusum: scilicet, (quod Philosophi docent) Deum benedictũ gaudere in se ipso propter pulchritudinem, & gloriam, & perfectiones, quas habet; ita vt nullo alio extra se indigeat; sed omnia alia ab ipso procedant, eoque indigeant, neque subsistant nisi in ipso: id est gaudium Dei benedicti non pendere ab extrinsecis rebus, siue pereant, siue permaneant; sed gaudium Dei esse in ipso tantum simpliciter. Hoc est quod dicitur Gaudium esse in loco eius, iuxta illud 1. Paralip. 16. vers. 27. *Fortitudo, &*

לסי' שהשמחה בכל
דבר תהיה מצד
ההתמדה והקיום
והעצב בהפסד וההעדר
וכבר אפשר שנ' כי
שהשמחה במעונו
ירמוז לענין' יותר עמוק
מזה והוא על דרך
מה שכתבו הפלוסופים
שהשי" ישמח בעצמותו
במה שיש לו מהיופי
והחדר והשלמות
בעצמו ממה שלא
יצטרך אל זולת
ושכלם מושפעים ממנו
וצריכין אליו ואין להם
קיום אלא בו וביאור
זה שאין שמחתו ית"
תלויה במה שזולתו מן
הנמצאי' לא הנפסדי'
ולא הקיימי' אבל
שמחתו הוא בעצמותו
בלבד וזה שהשמחה
במעונו כמו עוז

וחדוה במקומו שר״ל במדרגתו או בעצמו כמו ברוך כבוד יי״ ממקומו

gaudium in loco eius: id est in dignitate eius, siue in ipsomet, iuxta illud Ezech. 3. v. 12. *Benedicta gloria Domini de loco eius.*

Quomodo lux Deo tribuatur.

I*Amblichus de mysteriis Ægyptiorum, cap. de prouidentia, & quomodo dij sint vbique, tradit per lucem designari potentiam diuinam.* Quemadmodum, *inquit,* luce circumfunduntur ea quæ illuminantur; sic potentia diuina id quod illius fit particeps, extrinsecus circumplectitur: & sicut lux non mixta adest aëri (quippe quum nihil in eo relinquatur lucis, quum semel recesserit quod illucebat; calore tamen à calefaciente relicto; licet recesserit quod calefaciebat) sic lux diuina illucet ita vt non misceatur: & indiuidua in se manens peruadit in omnia omnino. Præterea lux quæ videtur, eadem tota est continua vbique, ita vt non possit in partes diuidi, neque alicubi claudi, neque à fonte separari; eodem prorsus modo totus mundus diuisibilis

ὥσπερ οὖν τὸ φῶς περιέχει τὰ φωτιζόμενα, οὕτω καὶ τῶν θεῶν ἡ δύναμις τὰ μεταλαμβάνοντα αὐτῆς ἔξωθεν περιείληφε: καὶ ὥσπερ ἀμιγῶς πάρεστι τῷ ἀέρι τὸ φῶς (δῆλον δ' ἐκ τοῦ μηδὲν ἐν αὐτῷ καταλείπεσθαι φῶς ἐπειδὰν ἅπαξ τὸ ἐλλάμπον ἀναχωρήσῃ καίτοι θερμότητος αὐτῷ περιούσης, ἐπειδὰν τὸ θερμαῖνον ἐκποδὼν ἀπέλθῃ) οὕτω καὶ τῶν θεῶν τὸ φῶς ἐλλάμπει χωριστῶς, ἐν αὐτῷ τε μονίμως ἱδρυμένον προχωρεῖ διὰ τῶν ὄντων ὅλων; καὶ μὴν τό γε φῶς τὸ ὁρώμενον ἕν ἐστι συνεχὲς πανταχοῦ τὸ αὐτὸ ὅλον ὥστε μὴ δυνατὸν εἶναι χωρὶς ἀποτέμνεσθαί τι αὐτοῦ μέριον, μηδὲ κύκλῳ περιλαβεῖν, μηδὲ ἀποστῆσαί ποθεν τοῦ παρέχοντος τὸ φῶς: κατὰ τὰ αὐτὰ δὴ οὖν καὶ ὁ σύμπας κόσμος μεριστὸς

circa vnam & indiuisibilem diuinam lucem distribuitur.

ὢν περὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἀμέριστον τοῦ θεοῦ φῶς διαιρεῖται.

Elegantem hac de re disputationem instituit Author libri de fundamentis, lib.2. cap.29. Quia lux, *inquit*, monstrat hominibus viam, qua incedant; translatum est nomen lucis ad directionem, & ad ductum, Esa.60.v.3. *Ambulabunt gentes in lumine tuo*: id est applicabunt se ad ductum tuum. Sic etiam de directione diuina scriptum est, Esa.2. v.5. *Venite & ambulemus in lumine Domini.* Ita lex vocatur lux, Prou.6.v.23. *Mandatum lucerna est, & lex lux*, quia nimirum lex dirigit, & deducit ad prosperitatem æternam. Et quia lux recreat animam, iuxta illud Ecclesi. 11. v.7. *Dulce lumen*, translatum est lumen ad significandam delectationem corpoream, iuxta illud Esther 8.v.16. *Iudæis fuit lux, & lætitia:* Tum ad significandam delectationem spiritualem, Psal.97.v.11. *Lux orta est iusto, & rectis corde lætitia.* Transfertur etiam nomen lucis ad significandam beneuolētiam, Prou. 16.v.15. *In luce facierum regis erit vita.* & Psal.44.v.4. *Et lux vultus tui, quia complacuisti in eis.* & Psal.80.v.20.

ולפי שהאור מורה את האדם את הדרך ילך בה הושאל זה השם על הישרה וההנהגה כמו והלכו גוים לאורך שפירושו יהיו בהישרה שתגיע להם מאתך ויאמר גם כן על ההישרה האלהית לכו ונלכה באור יי׳ ועל זה נקראת התורה אור כי נר מצוה ותורה אור לפי שהיא הישרה והדרכה אל ההצלחה הנצחית ולפי שהאור תתענג בו הנפש כמו שאמר הכתוב ומתוק האור הושאל שם האור לתענוג הגשמי אמר הכתוב ליהודים היתה אורה בתענוג הנפשי אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה ויושאל על הרצון באור פני מלך חיים ואור פניך כי רציתם

Illumina faciem tuam, & salui erimus. Tum etiam transfertur ad designandam animam, Prou. 13. v. 9. *Lux iustos lætificat: lucerna autem impiorum extinguetur.* Transfertur etiam ad significandam intelligentiam sapientiæ, Ecclef. 8. v. 1. *Sapientia hominis lucere faciet vultum eius:* & ideo vocatur stultitia tenebræ, Ecclef. 2. v. 14. *& stultus in tenebris ambulat.* Transfertur quoque ad significandam rem separatam à materia, Ezech. 43. v. 2. *& terra splendebat à gloria eius.* Transfertur denique ad designandum Deum benedictum, Esa. 10. v. 17. *Et erit lux Israel in ignem, & sanctus eius in flammam.* Quia scilicet quemadmodum existentia lucis negari non potest: neque est corpus: & educit potentiam visiuam, & colores visibiles è potentia ad actum: Tum ea recreatur animus: neq; potest comprehendi ratio colorum, & speculorum: neque suauitas ipsa, & dulcedo lucis ab eo qui nunquam vidit luminaria. Immo & ille qui videt luminaria vix potest aspicere clarissimam lucem: si enim aciem oculorum in eam nimium intendat, hebescet, ne-

והאר פניך ונושעה ויושאל על הנפש אור צדיקים ישמח נר רשעים ידעך ויושאל על הבנת החכמה חכמת אדם תאיר פניו ומזה יקרא הסכלות חשך והכסיל בחשך הולך ויושאל על הדבר הנבדל מחמר והארץ האירה מכבודו ויושאל על השי׳ והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה וזה כי כמו שהאור. אי אפשר להכחיש מציאותו ואינו גשם והוא מוציא הכח הרואה והגוונים הנראים מן הכח אל הפועל ותתענג בו הנפש ואי אפשר לשער הגוונים והמראים ולא ערבות האור ומתיקותו מי שלא ראה מאורות מימיו ואף מי שראה מאורות ילאה להשיג האור כשהוא חזק ואם יציץ בו יותר ממה שבכחו לראות יכהו עיניו

queid ipsum videbit, quod videre solebat. Sic extantia Dei negari non potest: neque est corpus: tum educit res è potentia in actum: & mirifica delectatio percipitur ex iis, quæ de ipso concipiuntur: neque eiusmodi voluptatem capere potest, cui nunquam lux intelligentiæ affulsit. Immo & ipsi sapientissimi, si nimium animum defixerint, & intenderint; magnitudine rei mentis suæ aciem perstringi sentient, & obtundi, *&c.*

Deinde: Hæ omnes proprietates lucis sunt similitudines, quibus conuenientius, quam quibuscumque aliis repræsentatur res à materia separata. Ideo Scriptura Deum vocat lucem accommodate ad popularem intelligentiam. Verum ne quis erret existimando lucem spiritualem procedere à corpore, sicut lux sensibilis procedit; dicit Habacuc cap. 3. v. 3. describens apparitionem maiestatis Dei dantis legem: & prouidentiam eiusmodi. *Dominus de Theman venit, & Sanctus de monte Paran selah: operuit cælos gloria eius, & laudis eius plena est terra, & splendor eius vt lux erat:* id est splendor qui tunc

ולא יראה אפי׳
מה שדרכו לראות
כן השי׳ אי אפשר
להכחיש מציאותו
ואינו גשם ומוציא
הדברים מן הכח אל
הפועל ויש בהשגת
מה שישג ממנו תענוג
נפלא ואי אפשר לתאר
אותו תענוג מי שלא
זרח עליו אור השכל
מימיו ואפי׳ החכמים
השקועים בחכמה אם
יציצו באותה השגה
יותר מדאי יכהו עיניהם
ויתבלבל שכלם
בהשגתו

Deinde:

וכל אלו הדברים
הנמצאים באור חזקי
הדמיון אל הדבר
הנבדל מחמר יותר
מכל מה שאפשר
שידמוהו בו ולזה
יכנהו הכתוב באור
לקרב הבנתו אל הדעת
אבל כדי שלא יטעה
אדם לומר שהאור
השכלי דבר נמשך מן
הגשם כאור המוחש
אמר חבקוק כשהיה
מספר ענין הגלות
שכינה במתן תורה
וההשגחה ההיא אלוה
מתימן יבא וקדוש מהר
פארן סלה כסא שמים
הודו ונגה כאור
תהיה כלו׳ שהנגה

הנראה אז היה כאור אבל לא היה אור ממש כאור המוחש כי האור המוחש נמשך מן הגשם והנגה ההוא לא היה נמשך מדבר גשמי ועל כן אמר כאור עם כף הדמיון ולא אמר אור בשלוח ובאר עוד בהשגה ההיא ואמר שהנגה ההוא שהיה בשעת מתן תורה לא היה מצד כח שום אמצעי שיהיו נצוצי האור והשפע לו מזולתו אבל מהשם יתברך ברוך הוא ועל כן אמר קרנים מידו לו כלומר שניצוצי האור הרוחני ההוא היו לו מעצמו ולא מזולתו וזה יורה כי לא היו עליל.

conſpiciebatur erat ſicut lux; ſed non erat lux ſimpliciter ſicut lux ſenſibilis: lux enim ſenſibilis procedit à corpore. Ille vero ſplendor non procedebat à re corporea. Ideoque dicit ſicut lux cum aduerbio comparationis; non dixit lux abſolute. Explicat enodatius intelligentiam ſuam: dicitque eiuſmodi ſplẽdorem, quando lex dabatur, non fuiſſe vi vllius medij, à quo eſſent quaſi ſcintillæ illius lucis, & influxus; ſed à Deo benedicto fuiſſe: quamobrem ſubiungit: *Cornua, ſiue ſplendores de manu eius:* id eſt ſcintillæ illius lucis ſpiritualis erant ab ipſo, & non ab alio: hinc diſcimus non fuiſſe effectum: id eſt aliquid creatum.

Sic D. Baſilius hom. 1. in Hexam. deſcribit ſtatum, mundo, ac creatis rebus omnibus antiquiorem: lucemque, quam arcanam, & inacceſſam habitat Deus, quæ eſt ipſemet Deus, qui cœleſtes deinde ſpiritus, velut ſecundam lucem condidit: eamque lucẽ, cui congruit ille ſtatus creatis rebus antiquior, intelligibilem appellat; ideoque non corporeum, & aſpectabile quidpiam.

ἦν τις πρεσβυτέρα τῆς κόσμου γενέσεως κατάστασις ταῖς ὑπερκοσμίοις

Erat, *inquit*, ante mundi conſtitutionem, quidam ſtatus antiquior, ſupermundanis

mundanis virtutibus congruens, ante tempora, æternus, perpetuus, in quo creator, & opifex creaturas absoluit lucem intelligibilem, eorum beatitudini accommodam, qui amant Dominum naturas ratione præditas, & inuisibiles, & omnem intelligibilium ordinationem, quæcumque mentis nostræ captum superant; quorum ne appellationes quidem inuestigare possumus. Hæc enim inuisibilis mundi substantiam complent.

δυνάμεσι πρέπουσα, ἡ ὑπέρχρονος, ἡ αἰωνία, ἡ ἀΐδιος· δημιουργήματα δὲ ἐν αὐτῇ ὁ τῶν ὅλων κτίστης, καὶ δημιουργὸς ἀπετέλεσε, φῶς νοητὸν πρέπον τῇ μακαριότητι τῶν φιλούντων τὸν κύριον, τὰς λογικὰς, καὶ ἀοράτους φύσεις, καὶ πᾶσαν τὴν τῶν νοητῶν διακόσμησιν, ὅσα τὴν ἡμετέραν διάνοιαν ὑπερβαίνει, ὧν οὐδὲ τὰς ὀνομασίας ἐξευρεῖν δυνατὸν ταῦτα γὰρ τοῦ ἀοράτου κόσμου συμπληροῖ τὴν οὐσίαν.

Eugubinus tamen putat ex æterno lucem quamdam extitisse diuinam, & increatam, à Dei substantia diuersam, & ab ea manantem: eamque corpoream, & aspectabilem: quæ Dei sit habitatio, Deique regnum, quod cælum empyreum vocatur: hoc esse dicens Olympum illum Poëtarum, quasi ὁλολαμπῆ, *quod totus immenso fulgore collucet: & à Paulo vocatur*, 1. ad Tim. 6. v. 16. *Lux inaccessibilis, quæ à Patre inhabitatur.* Hoc autem lumen, *inquit in Cosmopœia*, non potest esse creatum: nam quod creatum fuit, fuit locus, & tempus; id est ipse mundus. Deinde cum illud sit regnum Dei, non videtur fas regnum Dei non fuisse semper. Est

enim cœlum empyreum claritas diuina, quam semper fuisse cum Deo necesse est: ad quam claritatem admisit angelos, incredibili humanitate sua, & homines pios. *Regnum Dei est regnum omnium sæculorum*, ait Psal. 144. Semper sol ille lucem æternam suam habuit comitem. Nec potest aliud esse cœlum empyreum, id est igneum, nisi claritas illa, manans à Deo circumquaque, extra mundum, extra rerum creatarum, corruptibiliumque regnum.

Mox in libro de rebus incorporeis: Hæc lux, *ait*, an corporea sit, an incorporea quædam, non facile dixerim. Arbitrarer tamen talem esse, vt hæc corporea, & nostra possit esse, & dici quasi simulachrum eius, vt illa sit diuinissima lux nota visibilisque & animo, & oculis, qualem Christus ostendit in monte, quum vestimenta eius facta sunt alba vt nix, & facies vt sol enituit: & qualem ostendit Mosi in rubo.

Similes fuere Græcorum Palamæ asseclarum fabulæ, vt constat ex tomo Synodorum quas Græci præsules contra Barlaamum & Acindynum, & fautores eorum habuerunt: Cum quæsitum esset, [illegible]

inquiunt, vti ex sanctorum authoritate Patrum approbaretur, lumen illud transfigurationis Domini increatum esse; neque tamen id esse substantiam Dei; vniuersos fere pronuntiasse hoc ipsum in quarta actione demonstratum fuisse, in qua, præsentes Ecclesiæ aduersarij modo creatum istud, & phantasma & velamentum, & adumbratam speciem perspicue blasphemantes esse dicebant: modo hoc impie profitebantur, increatum esse, & ipsam Dei substantiam.

δειχθῆναι παρὰ τῶν ἁγίων, ὅτι τε ἄκτιστόν ἐστι τὸ φῶς τῆς τοῦ Κυρίου μεταμορφώσεως, καὶ ὅτι οὐκ ἔστι τοῦτο ἡ οὐσία θεοῦ. καὶ πάντες σχεδὸν εἶπον ὅτι ἀποδείχθη τοῦτο κατὰ τὴν τετάρτην συνέλευσιν ἐν ᾗ παρόντες οἱ ἀντιλέγοντες τῇ ἐκκλησίᾳ, νῦν μὲν κτιστὸν εἶναι τοῦτο, καὶ φάντασμα, καὶ παραπέτασμα, καὶ ἴνδαλμα φανερῶς βλασφημοῦντες ἔλεγον· νῦν δὲ καὶ τοῦτο δυσσεβῶς ἔλεγον, ἄκτιστον, καὶ οὐσίαν εἶναι θεοῦ.

Ioannes Cantacuzenus in historia sua, lib.2.cap.39. vbi de illo Barlaami, & Palamæ conflictu, ac cæteris eiusmodi mentionem facit; Monachos ait asseuerasse Apostolos in monte Thabore, corporis oculis diuinum, & increatum lumen aspexisse.

τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς θεῖον, καὶ ἄκτιστον φῶς θεάσασθαι.

Et postea: Palamam, *ait*, probasse lumen illud, quod in Thabore discipulos circumfulsit, fuisse gloriam Dei initio carentem, & lumen diuinitatis, ac diuinitatem, & naturalem, ac sempiternum Dei fulgorem.

ἀποδεικνύντα ἐκ πολλῶν τῶν λεγομένων τὸ κατὰ τὸ Θαβώριον τοὺς μαθητὰς περιαστράψαν φῶς, δόξαν ἄναρχον τοῦ θεοῦ, καὶ φῶς θεότητος, καὶ θεότητα, καὶ φυσικὸν, καὶ ἀΐδιον τοῦ θεοῦ φῶς.

Dauid quoque Monachus idem narrat: Diuinum quippiam, & increatum esse

ἐστὶ θεῖον μέν τι, καὶ ἄκτιστο

τὸ φῶς ἐκεῖνο, καὶ θειότης παρὰ τῶν ἁγίων ὀνομάζεται. οὐκ ἔστι δὲ οὐσία θεοῦ, ἀλλ' ἐνέργεια, καὶ χάρις, καὶ δόξα καὶ λαμπρότης ἐκ τῆς θείας οὐσίας εἰς τοὺς ἁγίους πεμπομένη.

lumen illud: quod & deitas à sanctis appellatur. Non est tamen substantia Dei, sed operatio, gratia, gloria, splendor à diuina substantia in sanctos emissus.

Eius dogmatis fautores εὐχίτας, *&* ὀμφαλοψύχους, *& Massalianos dictos ex Nicephoro Gregora in vndecimo libro, & ex Demetrio Cydonio refert Eximius, & nunquam sine laude nominandus R. Pater Petauius:* εὐχίτας *quidem, & Massalianos Barlaam vocabat, quod orationis, & contemplationis genus vsurparent inusitatum, & absonum: quo nomine infames erāt Massaliani, de quibus Epiphanius.* ὀμφαλοψύχους, *vero nominabat, quod ad vmbilicum appresso capite, diuinam quandam lucem, & increatam videre se, ardoremque sancti Spiritus concipere, ac per nares efflare dicerent, dæmonis, vt apparet, illusi præstigiis. Consule lib. 1. Theolog. dogm. de Deo, Deique propr. cap. 12. & lib. 3. cap. 5.*

Sane affines his Manichæorum nugas à Fausto commemoratas iam ante exploserat D. August. lib. 20. cont. Faustum, c. 7. Patrem enim ille dicebat lucem incolere summam ac principalem, quam Paulus alias inaccessibilem vocat, &c.

Contra quem Augustinus: De Patris, *ait*, secreto lumine, quid vobis dicam, nisi quia lumen cogitare non potestis, nisi quale videre consuestis? Hoc enim conspicuum, & omni carni, non tantum hominum, verum etiam bestiarum, & vermiculorum notissimum lumen intuentes, ex illo conceptam corde phantasiam in immensum soletis augere, & eam lucem dicere, vbi Deus Pater habitat cum regnicolis suis.

Porro eiusmodi lucem increatam ab ipso Deo manare, ac diuinitatis esse lucem eamque corpoream diserte negat Philo Iudæus in libro de Cherubim. Ipse, *inquit*, cum sit archetypus splendor infinitos radios emittit: quorum nullus est sensibilis; sed omnes intelligibiles. Quomodo enim incorporei luminis splendor possit esse corporeus?

αὐτὸς δ᾽ ὢν ἀρχέτυπος αὐγὴ, μυρίας ἀκτῖνας ἐκβάλλει, ὧν οὐδεμία ἐστὶν αἰσθητὴ, νοηταὶ δ᾽ ἅπασαι.

Denique nefas putat esse Fulgentius in responsione 6. ad Arrianorum obiectiones id aliud putare esse, quam Deum, Deique sapientiam. Sed ipsi nouerint, *inquit*, quomodo possint aut lucem, quæ Deus non sit, aut alteram lucem, præter sapientiam, quæ Deo coæterna sit, inuenire.

Eodem argumento vtitur Author libri de fundamentis loco ſupra citato. Lux enim, ait, illa quæ Deo tribuitur, aut creata eſt, aut increata; creata dicī non poteſt, quia omne attributum diuinum Deus eſt; ideoque non creatum: ſi increata dicitur, ab eſſentia Dei non diſtinguitur reipſa, quia quidquid in Deo increatum eſt, vnum eſt. Hæc ſunt illius verba:

Ideoque ſubiungit Habacuc, *Cornua, ſiue ſplendores de manu eius* : id eſt, ſcintillæ illius lucis ſpiritualis erant ab ipſo, & non ab alio. Hinc diſcimus non fuiſſe effectum, quia omnes effectus, fortitudo, ſplendor, & decor prouenīunt ab extrinſeco: id eſt à Deo benedicto, qui eſt cauſa rerum omnium. Ipſe vero Deus benedictus, & ſplendor, & decor, & gloria eius: id eſt attributa eius, & perfectiones eorum ſunt in Deo ab ipſo, & non ab alio: nec enim accipit Deus vllam perfectionem ab alio. Ideoque quia maxime occultum eſt quomodo reperiantur in Deo omnia attributa perfectionum eiuſmodi; ita vt multitudinem non inducant in ſubſtantiam eius, & ita vt ſingula infinita eſſe intelligan-

ועל כן אמר קרנים
מידו לו כלומר שניצוצי
האור הרוחני ההוא
היו לו מעצמו ולא
מזולתו וזה יורה כי
לא הי' עליל כי כל
העלולים העז והגבורה
וההוד הוא נקנה להם
מזולתם שהוא השם
ית' שהוא עלת הכל
אבל הוא יתברך והגבורה
וההוד וההדר רוצה
לומר התארים
והשלמיות אשר הם לו
הם מצד עצמו ולא
מזולתו שאינו קונה
שום שלמות מזולתו
ולפי שזה הענין נעלם
מאד איך ימצאו בו כל
תארי השלמיות
המדומים מבלתי
שיחייבו רבוי בעצמותו
ושיהיה כל אחד מהם
בלתי בעל תכלית

tur: subdit Propheta, *Et ibi absconsio fortitudinis eius*, &c.

בחשיכות אמר ושם חביון עזו

Deinde: Hinc constat, quod comparetur Deus benedictus luci, modum esse loquendi accommodatum ad intelligentiam popularem.

ויתבאר מזה כי מה שנדמה האל יתברך אל האור אינו רק מצד הרחבת הלשון לקרב אותו אל הדעת לא זולת זה

Frustra itaque nugatur Palamas, qui, *vt refert Demetrius Cydonius*, lumen istud verum lumen non solum vocari, sed esse dixit, quo Deus induitur, tamquam vestimento.

εἰ γὰρ καὶ φῶς ἔχει τὴν ἐπωνυμίαν, ἀλλὰ καὶ φῶς ἀληθινὸν καλεῖται). μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ ἀληθινὸν φῶς, ὃ ὡς ἱμάτιον ὁ θεὸς ἀναβάλλεται.

Iuuat hic audire Iudæum nostrum, qui de hac luce, qua dicitur Deus indui tamquam vestimento ita disserit sub finem capitis 29. libri secundi, vt locum S. Basilij supra à nobis allatum videatur interpretari: Postquam docuit per lucem designari attributa, perfectionesque Dei; mox subiungit, per lucem designari etiam mundum intelligibilem; cuius intuitu crearit Deus mundum inferiorem.

Doctores, *inquit*, nostri f.m. in Bereschit rabba ad illa verba Genes. 1. v. 4. *Et vidit Deus lucem quod esset bona, & separauit*, &c. tradunt R. Iudam filium R. Simonis dixisse Deum benedictum sibi ipsi segregasse lucē, & dixisse: nulla creatura ea vti potest præter

רזל׳ אמרו בב״ר וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל וגו׳ אר׳ יודא בן ר׳ סימון הבדיל הקב״ה את האור לעצמו אמר אין כל בריה יכולה. להשתמש בו אלא

me: hoc est, quod scriptum est, Dan. 2. v. 2. *Et lux cum eo manet.* R. Abin Leuita dixit Deum sumpsisse lucem, eaque induisse se tamquam vestimento, cuius splendore mundo suo illuxit, iuxta illud Psal. 104. *Amictus lumine tamquam vestimento:* Doctores vero nostri dicunt Deum eam abscondisse iustis in futurum sæculum; quemadmodum Rex videns aliquid pulchri; seruate hoc, inquit, filio meo: Hoc est quod dicitur Psal. 96. v. 11. *Lux seminata est Iusto.* Ecce sapientes illi omnes vno consensu docent eiusmodi lucem non esse lucem sensibilem; sed per eam designari lucem spiritualem; id est mundum intelligentiarum separatarum, quas intellectus humanus capere non potest, ait R. Iuda filius R. Simonis: neque vero creatæ sunt, nisi ad prædicandam tantum Dei magnificentiam, & ad hymnos decantandos in conspectu eius. Tum R. Abin Leuita dixit hanc lucem antecessisse in ratione causæ reliquis quæ creata sunt, tanquam instrumentum opificij Dei: quomodo dicit Philosophus Deum respexisse mundum intelligentiarum separatarũ & per

אני ההד" ונהורא עמית
שריה אר" אבין הלוי
נטלו הקבה' ונתעטף
בו כטלית והבריק את
עולמו מזיוו הדה"
עוטה אור כשלמה
ורבנן אמרין גנזו
לצדיקים לעתיד לבא
משל למלך שראה מנה
יפה ואמר זו לבני ההד"
אור זרוע לצדיק הנה
אלה החכמים כלם
מסכימים שזה האור
אינו האור המוחש אלא
שירמוז בזה אל האור
הרוחני שזהו עולם
השכלים הנבדלים
ואמר רבי יהודה בן
רבי סימון שאי אפשר
לשכל האנושי שישיגם
ולא נבראו אלא להכיר
גדלו של הקבה" ולומר
שיר ושבח לפניו בלבד
ור' אבין הלוי יאמר
כי זה האור קודם
בסבה לשאר הנמצאות
ונבראו להיות ככלי
אומנותו של מקום
כמאמר הפילוסוף
שהאל עיין בעולם
השכלים הנבדלים

& per eas produxisse ea quæ sunt.

והשפיע מהם המציאות

R. vero Moses in More Neuochim, part. 2. cap. 26. per eam lucem vestimenti Dei intelligit materiam cœlestem iuxta dictum R. Eliezeris. Vnde creati sunt cœli? De luce vestimenti sui accepit, & extendit sicut vestimentum, & fuerunt expansi, & volubiles: sicut dicitur Psal. 104. v. 2. *Amictus lumine tamquam vestimento,* &c.

שמים מאיזה מקום נבראו מאור לבושו לקח ונטה כשלמה והיו נמתחים והולכין שנאמר עוטה אור כשלמה:

Rationem autem quamobrem per lucem intelligat materiam, refert in 1. parte, cap. 28. Quia quemadmodum corpus pellucidum, cum sit omnibus coloribus destitutum, ideo alios colores omnes recipit alternatiue; sic materia prima, quæ in se omnibus formis est priuata, omnes alternatiue recipit.

אך כאשר היה הגשם המזהיר נעדר המראים כולם יקבל מפני זה המראים כולם זה אחר זה וזה כדמות החומר הראשון אשר הוא בבחינת אמתתו נעדר הצורות כולם ולזה הוא מקבל הצורות כולם זו אחר זו

Notandum vero est locum illum Psalmi 104. Amictus lumine tamquam vestimento, *ad litteram sic exponi à R. D. Kimhi, sicut initio eiusdem Psalmi scriptum est,* Gloriam, & decorem induisti. *Quod sic interpretatur:* Quando, *inquit,* creasti cœlos primo; Illi fuerunt tibi tamquam vestimentum gloriæ, vt ex decore eorum cognosceret homo naturali ratione magnitudinem gloriæ,

ופירוש עוטה כמו שפירשנו הוד והדר לבשת

כשבראת הגלגלים תחילה והם כמו לבוש הדר לך ומהדרתם יכיר אדם בטבעו עוצם הדרך

וכבודך כי רב כמו הלובש לבוש מלכות שיכיר האדם שאינו יודעו ממלבושו כי הוא מלך

& decoris tui, quomodo si rex indueret vestes regias, vt ex iis dignosceretur regia maiestas ipsius ab eo, qui non nosset regem de facie.

Subdit autem; Amictus lumine, tamquam vestimento: incipiendo à luce, quia lux primo creata est post cœlos.

החל באור כי הוא נברא תחילה אחר הגלגלים

Platonici vero per lucem aspectabilem intelligunt pulchritudinem rerum, tamquam splendorem bonitatis, & sapientiæ Dei.

Proclus in Theologiam Platonis, lib. 1. cap. 24. Ipsa, *inquit*, Deorum bonitas est summa, & maxime vniformis: ipsa vero sapientia quodammodo parturit iam lucem mente perceptam, & primas formas. Ipsa vero pulchritudo in summis formis est sita, & procul splendet diuina lux, & ad eam tendentibus primum apparet, ac illucescit omni lucifero splendidior, & amabilior ad aspiciendum, & complectendum, & ad eam cum admiratione apparentem accipiendam.

τὸ μὲν γὰρ ἀγαθὸν τῶν θεῶν ἀκρότατόν ἐστι, καὶ ἑνοειδέστατον: τὸ δὲ σοφὸν ὠδίνει πως ἤδη τὸ φῶς τὸ νοητὸν καὶ τὰ εἴδη τὰ πρώτιστα: τὸ δὲ αὖ κάλλος ἐπ' ἄκροις ἵδρυται τοῖς εἴδεσι καὶ προλάμπει τὸ θεῖον φῶς, καὶ τοῖς ἀνιοῦσι πρῶτον ἐκφαίνεται παντὸς φωσφόρου στιλπνότερον, καὶ ἐρασμιώτερον ἰδεῖν, καὶ περιπτύξασθαι καὶ μετ' ἐκπλήξεως ἐκφαινόμενον λαβεῖν.

Quod vero dicunt Græci Palamitæ, & Eugubinus lucem quam Christus ostendit in monte, cum vestimenta eius facta sunt alba, vt nix, & facies vt sol enituit: &

quam ostendit Mosi in rubo, lucem esse increatam, visibilem tamen animo.& oculis; egregium id refutandi argumentum præter ea quæ iam dicta sunt præbet nobis author libri de fundam. loco supra citato. Qui aspicit, *inquit*, colores Iridis, sentit oculos sibi offundi; id est videre id quod non ita est. Quamobrem comparat Propheta aspectum splendoris gloriæ ipsi apparentis, coloribus eiusmodi, Ezech. 1. v. 28. *Velut aspectus arcus cum fuerit in nube in die pluuiæ; sic aspectus erat splendoris per circuitum: hæc visio similitudinis gloriæ Dei*. Ad significandum illas formas, quibus Deus cōspicitur à prophetis, non esse sic re ipsa in ipso: quemadmodum quod in Iride apparet, nō sic est in ipsa, vt apparet. Ideoque subdit: *Et cecidi super faciem meam*. Considerans enim splendorem, & lucem apparentem oculis suis, non sic esse re ipsa; dixit hoc esse similitudinem gloriæ Dei; non dixit: *Hæc est visio gloriæ Dei*; sed *similitudinis*. Quod enim à materia segregatum est, non percipitur à sensibus; sensus enim non percipiunt nisi accidentia rerum; at in intellectu separato non sunt eius-

שהמסתכל באותם
הגוונים הנראים
בקשת ימצא שעיניו
כהות שרואות דבר
שאינו כן ובעבור זה
דמה הנביא מראה נגה
הכבוד הנראה אליו אל
הגוונים ההם לרמוז
שהתארים שהיה השם
נראה בהם אל הנביאים
אין כן בעצמותם כמו
שמראה הקשת הנראה
אינו כן בעצמותו ועל
זה אמר ואפול על פני
כי כששער שענין האור
והנגה הנראה אליו
לעינים לא היה כן על
דרך האמת אמר בו
הוא מראה דמות כבוד
יי״ ולא אמר הוא מראה
כבוד יי״ אלא דמות
לפי שהדבר הנבדל
מחומר לא ישיגוהו
החושים כי החושים
לא ישיגו מהדבר אלא
המקרים והשכל
הנבדל אין בו

modi accidentia. Itaque quum dixit se videre visionem, quasi visionem Iridis; necessario debuit dicere, illam esse visionem similitudinis gloriæ Dei; non autem visionem gloriæ ipsius, quæ conspici non potest. Ideoque cecidit super faciem suam: neque voluit aspicere illas visiones; ne induceretur ad existimandum illos colores tales esse re ipsa: Deumque benedictum esse corpus subiectum accidentibus. Hoc ipsum fecit Moses doctor noster in visione rubi; initio enim putans id quod videbat, esse rem corpoream, dixit Exod. 3. vers. 3. *Diuertam nunc, & videbo visionem magnam hanc.* Quum vero dictum est illi: *Ego sum Deus patris tui*: quumque intellexit rem non esse corpoream, cognouit ea, quæ videbat in flamma ignis in rubo, non ita esse re vera. Ideo velauit faciem suam: veritus est enim aspicere: & causa timoris eius erat; quia sensus non tantum non sufficiunt, vt comprehendere possint spiritualia; sed decidunt à cognitione eius quod vere est; etenim non percipiunt nisi accidentia, v. g. colores rerum, longitudinem, latitudinem, &c.

מקרים ואחר שאמר
שראה מראים
כמראה הקשת הוכרח
לומר שהוא מראה
דמות כבוד יי"
ולא מראה הכבוד
עצמו שאין בו מראה
ולזה נפל על פניו ולא
רצה להסתכל במראים
ההם כדי שלא יבאו
לחשוב שהגוונים ההם
היו כן על דרך האמת
ושיהיה הש"י גשם
נושא המקרים ועל זה
הדרך בעצמו הוא מה
שעשה מרע"ה במראה
הסנה כי בתחלה
שחשב שהיה הנראה
דבר גשמי אמר אסורה
נא ואראה את המראה
הגדול הזה וכשנאמר
לו אנכי אלהי אביך
וידע שלא היה דבר
גשמי נתברר לו
שהגוונים ההם הנראים
בלבת האש בסנה אינן
כן על דרך האמת
ובעבור זה הסתיר פניו
כי ירא מהביט וחיתה
היראה לפי שהחושים
לא די שלא יעזרו
להשגת הרוחניות אבל
יטרידו מהשגת האמת
לפי שלא ישיגו מהדבר
רק המקרים כגוונים
והאורך והרוחב והדומה

Huius Hebræorum doctrinæ ignorantia occasionem erroris dedit Galatino, qui lib.3.cap.14.ad probandam Mesiæ diuinitatem optimum se ex libris Iudæorum argumentum hausiße putat, quod in iis scriptum repererit lucem Mesiæ esse Deo coæternam. Hæc sunt illius verba.

Scriptum est autem in Berefsit Ketana, id est in expositione Genesis minori hoc modo. Hoc est quod dictum est Psal.96. *Lux seminata est iusto.* Dixit autem R. Abba: Hæc lux est Regis Messiæ iuxta illud Psal.36. *Quoniam tecum est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen:* hoc est lumen Messiæ: quod ideo ait, quia vidit Deus sanctus, & benedictus Messiam, & generationem eius, seruauitque eum sub throno gloriæ suæ. Hæc traditio.

Ex qua valde notandum est, quod antequam Messias esset secundum humanitatem; iam erat secundum diuinitatem lux, & lumen cum Deo, & principium quo creauit Deus mundum. Quibus plurimum consonat illud dominicum dictum: *Antequam Abraham fieret, Ego sum.* Et, *Ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris*

non maneat, Ioan. 13. Vide quam digna sint hæc contra Iudæos nostri temporis, qui Messiæ diuinitatem negantes, eum ex semine duntaxat hominis nasci debere asserunt. Quibus dicendum est, quod lux sub throno Dei reposita, filius Dei est, Verbum & sapientia Patris, & thronus, ac potestas eius.

Verum quum validissima ad probandam Christi diuinitatem habeamus argumenta: Quum ipse Christus rationem nobis expresserit, qua se Dauide, (ergo etiam & Abrahamo) antiquiorem; immo & eorum Dominum ostendit: vt supra cap. 5. libri primi retulimus; miror quamobrem Galatinus hæc, quorum sensum perspectum non habebat, accersiuerit. Et enim ex iis, quæ iam dicta sunt, constat Iudæos per lucem intelligere attributa, decreta, ideas, perfectionesque Dei; igitur quum dicunt lucem Messiæ esse Deo coæternam; nihil aliud intelligunt, nisi Deum ab æterno decreuisse se daturum mundo Messiam, qui ideo intra Deum erat, in prouidentia, & consilio eius.

Hinc author libri כפתור ופרח, *id est* Pomum & Flos, *per lucem Messiæ; & luces aliquot aliarum rerum intelligit cau-*

sam finalem creationis mundi, explicans illud Talmudicum lib. Nedarim, *id est Vota, cap.84.*

R. Ezechias petiit à R. Eliezere Quot luces factæ sunt antequam mundus crearetur? Respondit, Septem: Lux legis; Lux pœnitentiæ; Lux horti Eden; Lux gehennæ; Lux solij gloriæ; Lux domus sanctæ; Lux nominis Messiæ. Lux quidem legis vt scriptum est Prou.8.vers.22. *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio.* Lux pœnitentiæ, Psal. 90. vers. 2. & 3. *Antequam montes fierent, aut formaretur terra & orbis, à sæculo & vsque in sæculum, Tu es Deus, qui conuertis hominem vsque dum sit contritus; & dicis, Conuertimini filij Adam.* Lux horti Eden, Gen.2.vers.8. *Plantauerat autem Deus Dominus hortum Eden à principio.* Lux gehennæ, Ez.30.v.33. *Præparata est enim iam ante Topheth, à Rege preparata,* &c. Lux solij gloriæ, Psal.93.v.2. *Paratum est solium tuum ab eterno.* Lux domus sanctæ, Ierem.17.v.12. *Solium gloriæ altitudinis à principio locus sanctificationis nostræ.* Lux nominis Messiæ, Psal.72.v.17. *Sit no-*

men eius in sæculum, ante solem magnificabitur nomen eius.

רמז בכאן אל הסבה תכליתית אשר קדמה לפני מחשבתו יתברך בבריאת העולם

Hæc, *inquam*, in libro כפתור ופרח *id est* Pomum, & Flos, *explicantur de causa finali.* Hæc, (*ait Author illius libri*) designant hic causam finalem, quæ præcessit cogitationem Dei benedicti in creatione mundi.

Creauit enim Deus mundum propter hominem, vt contemplaretur opera sua, & ad amorem creatoris sui excitaretur. & quo esset magis idoneus, decreuit illum per legem sanctificare: à qua si quando aberraret, vt posset ad eam reduci proposuit pœnitentiam: ideoque etiam locum præmij, scilicet hortum Eden; & locum pœnarum, nempe Gehennam proposuit. & hæc omnia ad maiorẽ nominis sui gloriam; quamobrem decreuit statuere sursum solium gloriæ: & infra domum sanctuarij sui, iuxta illud Esa. 66. vers. 1. Cœlum thronus meus, terra autem scabellum pedum meorum: *Quia vero præuidebat fore, vt hæc domus sancta destrueretur, respexit Mesiam, qui templum ædificaret in æternum duraturum.*

Hic vero notandum est, quod Mesias dicitur prædestinatus ad reparandum templum;

plum; id ex populari Iudæorum opinione fluxisse. Verissima enim prędestinationis Messiæ ratio est, ad conferendam hominibus gratiam beneficio Messiæ tamquam mediatoris, iuxta illud Ierem.23.v.6. Et hoc est nomen eius, quo vocabunt eum, Iehoua, Deus iustitia nostra.

Quod sic interpretatur Author libri de fundamentis, lib.2. cap. 28. Et vocauit Scriptura, Messiam, *Deum iustitiam nostram*, quia est mediator Dei, per quem iustitia à Deo ad nos deriuatur.

ויקרא הכתוב שם המשיח יי' צדקנו להיותו אמצעי אל שנשיג הצדק מהשם על ידו

Ita vt quum præuidisset Deus fore, vt homo, quem ad se cognoscendum, & amandum creauerat, sua excideret gratia per peccatum; decreuerit dare Messiam, cuius beneficio gratiam recuperaret: ad quam vt disponeretur decreuerit dare legem, quæ sufficiens futura erat vsque ad tempus Messiæ, quo nouam doctrinam populo suo daturus erat, vt docet author libri de fundamentis, lib. 3. cap. 19. ex Midrasch. Ecce, *inquit*, explicatum est tibi censere doctores nostros f.m. omnes Israëlitas post hac accepturos doctrinam alteram, vt prius, ex ore Dei benedicti sine vllo intermedio.

הרי לך מפורש שדעתם זל' הוא שכבר ימצא לכל ישראל בעתיד למוד שני כראשון מפי הקבה" בלי אמצעות כלל

Ad quam disposuisse legem Mosis, col-

ligitur ex eo quod docet idem Iudęus eodem libro, cap. 13. Quando, *inquit*, dedit Deus benedictus legem, sciebat huiusmodi ritum sufficere vsque ad tempus, quod videbat sapientia eius legitimum esse ad disponendum sectatores, & ad dirigendum ingenium eorum ad suscipiendum ritum alterum.

כשנתן השי״ התורה ידע שההנהגה ההיא: תספיק עד הזמן ששערה חכמתו שיספיק להכין המקבלים ולתקן טבעם אל שיקבלו ההנהגת השנית

Sed de his postea fusius suo loco agemus. Illud tamen notandum est non recte dici septem luces, siue res sub ratione causæ finalis factas esse ante creationem mundi. Vide quæ diximus libro primo, cap. 5. Nisi forte intelligamus res, prout sunt obiectiue; quomodo nihil aliud sunt, quam ideæ Dei; ideo dici fieri, quod nimirum rerum futurarum rationes illas, & exemplaria non otiose, & quasi speculãdo duntaxat exprimit in Verbo, & per Verbum suum Deus, sed actuose, & cum proposito ac voluntate rerum earumdem suo tempore proferendarum; adeo vt iam illas quodammodo in sua æternitate condiderit. Sic Maximus ad cap. 4. Dionys. de diu. Nomin. Ideam definit sic, vt sit effectio per se absoluta & sempiterna sempiterni Dei.

ὅτι ποίησιν αὐτοτελῆ ἀΐδιον τοῦ ἀϊδίου θεοῦ τὴν ἰδέαν, ἤτοι τὸ παράδειγμα φησί.

De altera ſpecie ſymbolorum: quomodo res, quæ indignæ videntur hominibus, Deo tribuantur.

R*ecte Salluſtius Philoſophus in libro de Diis, & Mundo, notat turpia, & abiecta Deo tribui*; vt ex illa quæ apparet, abſurditate ſtatim animus inuolucra eſſe, quæ dicuntur intelligat: quod autem verum eſt, id arcanum eſſe, ac latens exiſtimet.

ἵνα διὰ τῆς φαινομένης ἀτοπίας εὐθὺς ἡ ψυχὴ τοὺς μὲν λόγους ἡγήσηται προκαλύμματα, τὸ δὲ ἀληθὲς ἀπόρρητον εἶναι νομίσῃ.

Per ea enim vel efficientiarum diuerſitatem intelligimus, vel affectum Dei, vel pœnam, qua peccatores corriguntur.

Quod attinet ad diuerſitatem efficientiarum, quæ per hæc deſignantur. In vſu loquendi hominum (*inquit Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 14.*) quando Rex iudicium facit de rebellibus, & iis, qui regnum eius ad alios transferre volebant, dicitur zelotes, vlciſcens, & iraſcens; ſic quando Deus animaduertit in transgreſſores voluntatis ſuæ, dicunt prophetæ Deum eſſe zelotem, vlciſcentem, & iraſcentem; quia animaduerſio Dei in transgreſſores volun-

ולפי שבלשון בני אדם
כשהמלך עושה משפט
במורדים בו ונותנים
המלכות לזולתו יאמר
עליו שהוא קנא ונוקם
ושהוא בעל חימה כן
יאמרו הנביאים על
השם יתברך כשיעשה
דין בעוברי רצונו שהוא
אל קנא ונוקם ושהוא
בעל חימה להיות
הפועל הנמשך ממנו
על עוברי רצונו

tatis suæ est effectus vlciscentis, & memoris iniuriarum, & zelotis. Similiter attribuitur Deo dolor, quia, quemadmodum dolent homines si quando cogantur destruere opus manuum suarum; sic de Deo loquitur scriptura, Gen. 6. *Et doluit in corde suo.* Statimque sequitur, *Dixit Dominus delebo hominem, quem creaui, &c. pœnitet enim me fecisse eum.* Id nimirum faciebat veluti quem pœnitet facti, & qui vult perdere quod fecit. Quemadmodum autem, quem cogit sententia iudicis perdere opus manuum suarum, is quærit quomodo non omnia perdat; sic Deus benedictus quærebat quomodo non perderet omnia: ideoq; subiungitur, *Et Noë inuenit gratiam in oculis Domini:* id est Deus benedictus effecit, vt saluaretur mundus per Noë, & filios eius, *&c.*

פועל הנוקם והנוט' והמקנא וכן יחס אליו העצב על זה הדרך כי כמו שבני אדם עצבים כשמביא ההכרח אל שיהיו מעשה ידיהם נשחתים כן אמר הכתוב ויתעצב אל לבו וסמך לו ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי וגו' כי נחמתי כי עשיתים לפי שהיה עושה פעל כמי שהוא מתנחם על מה שעשה ורוצה להשחיתו וכמו שהאדם כשמביא ההכרח להשחית מעשה ידיו מצד הדין מבקש דרך לבלתי השחית הכל ולזה סיים ונח מצא חן בעיני השם כלומר שהשם יתברך סבב שיתקיים העולם על ידי נח ובניו

Pœnitentiam Dei, *ait S. Hieronym. in cap. 7. Amos*, in scripturis sic debemus accipere: quomodo somnium, & iram: non quod Deum pœniteat, aut mutet sententiam, qui loquitur per prophetam Malach. 3. *Ego Deus, & non mutor.* Et cui nos dicimus, Psal. 101. *Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient:*

ſed quod nobis ad meliora conuerſis, & ipſum pœniteat ſententiæ ſuæ, vt nec iuſto reddat præmia, quæ promiſit, ſi declinauerit ad iniquitatem: nec peccatori pœnas, quas comminatus eſt, ſi conuerſus fuerit ad ſalutem.

Sic iram propterea Deo ineſſe dicit Cyrillus Alexandrinus Paſch. 25. quod mala, & pœnas infligat. Deus, *inquit*, natura ſua iræ eſt expers; non tamen eos tolerat, qui effuſa licentia ad praua quæque perpetranda procliues feruntur. Atque hoc in ipſo iram eſſe dicimus.

Ἀόργητον μὲν γὰρ τῇ φύ-
σει τὸ θεῖον πάλιν· οὐκ
ἀνέχεται δὲ τῶν ἀφέτως ἐκνε-
νευκότων ἐπίγε τὸ
δεῖν ἐργάζεσθαι πονηρά·
καὶ τοῦτό φαμεν ἐπ' αὐτοῦ τὴν
ὀργήν.

Alio exemplo Iudæus ille efficientias deſignari probat per eiuſmodi res quæ ſapientem hominem dedecere putantur.

Riſus (*inquit ille capite 16.*) ſumitur pro irriſione, quum quis videt ſocium ſuum non agere, aut fari, quod decet ſecundum conditionem, aut dignitatem humanam: ſic Deo benedicto tribuitur riſus, ſiue irriſio, Pſal. 2. verſ. 4. *Qui habitat in cælis irridebit eos: Dominus ſubſannabit eos:* Quia nimirum videbat homines dicentes, verſ. 3. *Dirumpamus vincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipſorum.* Hæc enim ſunt

יתחדש השחוק דרך
לעג כשיראה חבירו
שאינו עושה או אומר
מה שראוי כפי החוק
האנושי או כפי מדרגתו
ובעבור זה יתחס אליו
יתברך השחוק והלעג
באמרו יושב בשמים
ישחק יי' ילעג למו וזה
לפי שרואה אותם
אומרים ננתקה את
מוסרותימו וגו' שהם
דברים שאין מחק
האדם לאומרם

verba, quæ nullo modo debet homo proferre.

Similis est expositio S. Hieronymi, *Qui habitat in cælis irridebit eos,* Psal. 2. *&c.* Non quo, *ait*, Deus quempiam derideat; ſed quod nos deriſu digna faciamus.

Quod ſpectat ad affectum Dei, S. Hieronymus in illa verba 4. ad Epheſ. *Nolite contriſtare Spiritum ſanctum*, &c. Mœror, *inquit*, S. Spiritus ſic eſt intelligendus, quomodo ira Dei, & ſomnus, & cæteræ in humanam ſimilitudinem paſſiones. Non quo contriſtetur ſpiritus, & vllam perturbationem diuinitas ſentiat; ſed quo ex verbis noſtris Dei diſcamus affectus.

Affectum enim Dei per eiuſmodi verba noſtra indecora ſine periculo intelligi docet Sanctus ille doctor, quia in Deo ſcimus omnia eſſe ordinata: à nobis vero hęc eſſe auferenda, quia in nobis ſine imperfectione non ſunt. Exponens illud 4. ad Epheſ. *Omnis amaritudo & furor*, &c. Amaritudo, *ait*, contraria dulcedini eſt, vnde amari vulgo appellantur, & dulces. De qua & Hieremias loquitur, dicens: *Et amaritudo tua aſcendit ſuper me.* Furor

vero incipiens ira est, & feruescens in anima indignatio. Ira autem est, cuius amaritudo, & furor species sunt, quæ furore restincto desiderat vltionem, & eum, quem nocuisse putat, vult lædere. Quæ quidem licet in Deo sæpe dicantur, secundum illud Psal. 6. *Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me*: non sunt perturbationes animi computandæ, sicut in nobis; quia in illo moderata, & ordinata sunt omnia, & pœna, qua peccatores corriguntur, nostris vocibus appellatur. Nos vero si irascimur, perturbamur, & furore rapti nostri esse desinimus. Vnde à nobis omnis amaritudo, & furor, & ira penitus auferenda sunt.

Superbiam Deo attribuere scripturam tradit Iudæus ille, cap. 14. vt ostendat Deo soli conuenire, qui totum id quod est, à se habet. Hominem vero dedecere, quia quidquid est, & quidquid habet, à Deo habet.

Scriptura, *inquit*, attribuit Deo superbiam etsi sit qualitas turpis iuxta illud Prou. 16. vers. 5. *Abominatio Domini omnis elatus corde.* Scilicet quia non debet homo superbire propter vllam per-

ואמנם מה שנמצא
הכתוב מיחס אליו
הגאוה עם היותה
מדה מגונה כמו שאמר
הכתוב תועבת יי״ כל
גבה לב הטעם בזה כי
אין ראוי לאדם
להתגאות בשום שלמות

fectioné, aut vllam excellentiam; omnia enim à Deo procedunt: nec decet hominem superbire de eo quod à se nó habet; vt de sapientia scriptũ est, Prou. 2. vers. 6. *Quia Dominus dat sapientiam.*

ולא בשום מעלה כי הכל בא מהשם ואין ראוי לאדם שיתגאה במה שאינו שלו על החכמה אמר הכתוב כי יי״ יתן חכמה

Denique scripturam attribuere Deo res eiusmodi, quę hominibus indignæ videntur, vt metu pœnarum peccatores ad virtutem excitet, docet Iudęus ille cap. 14.

Pręterea multas, *inquit*, qualitates turpes, quæ indignæ sunt perfecto homine, quanto magis maiestate Dei benedicti, attribuit scriptura Deo. v.g. Superbiam, Psal. 93. v. 1. *Dominus regnauit, superbiam induit.* Sic attribuit Deo conturbationem pœnitentiæ. Hoz. 11. v. 8. *Pariter conturbata est pænitudo mea.* Sic attribuitur illi dolor, Gen. 6. vers. 6. *Et doluit in corde suo.* Itidem contractio animi, Zach. 11. v. 8. *Et contracta est anima mea propter eos (propter laborem Israel.*

ומלבד זה מדות מגונות שראוי שלא ליחסם לשום שלם אף לשם יתעלה ברוך הוא ונמצא הכתוב יחס אליו הגאוה ה׳ מלך גאות לבש וכן נמצא שייחס אליו הכמרת הרחמים אמר יחד נכמרו נחומי וייחס אליו העצב ויתעצב אל לבו וייחס אליו קוצר הנפש ותקצר נפשו בעמל ישראל

Dicendum videtur, quum prophetæ omnes intenderent dirigere vniuersitatem hominum ad cultum Dei, & amorem eius; plebs autem non se submittat, nisi metu pœnæ; ideo eos sic locutos esse, quomodo vulgus intelligere posset.

ונאמר כי למה שהנביאים כולם יכוונו להישיר כלל האנשים לעבודת השם ואהבתו והמון אינם נכנעים לעבודת כי אם מיראת העונש ידברו בלשון שבן לכלל העם

Similiter

Similiter S. Hieronym. in cap. 5. Esaiæ. Furere Dominus dicitur, *inquit*, non quod humanis perturbationibus subiaceat; sed quod nos qui delinquimus, nisi irascentem audierimus, Dominum non timeamus.

Et in cap. 5. Ezech. Quomodo sentiendus sit furor, & indignatio, & zelus Dei, sæpe exposuimus: quod humanis Deus loquatur affectibus, non quo ipse irascatur; sed quo nos per pœnas, atque cruciatus Deum sentiamus iratum.

Tum in cap. 1. Malach. Odisse Deus ἀνθρωποπάθως dicitur: vt flere, vt dolere, vt irasci: vt quando audimus odium eius in malos, ea quæ Deum intelligimus odisse fugiamus.

Similiter scholiastes Maiemonidis ad cap. 1. de fundamentis legis: Dicitur, *inquit*, Deus irasci, vt intelligamus Deum pœnas sumere de eo qui tale quid patrat.

יאמר עליו שהוא כועס
כדי שנידע שהוא נפרע
מעושה אותו מעשה

Rationem aliam iuuat subiungere ex Gregorio Papa in 20. Moral. cap. 23. Sanctus, *inquit*, Spiritus hoc ipsum hominibus intelligentibus insinuans, quam sint ineffabilia summa etiam

verba diuina, his verbis nonnumquam de Deo vtitur, quæ apud homines habentur in vitio, vt ex his, quæ indigna videntur hominibus, & tamen dicuntur de Deo, admoneantur scire homines, quod nec illa iam Deo digna sint, quæ dum digna habentur apud homines, digna putantur Deo.

CAPVT VII.

De immensitate Dei.

Deus igitur quum sit expers materiæ, (vt supra ostendimus) neque circumscriptus; in loco non est, (*inquit Damascenus lib. 1. de fide, cap. 14.* ipse enim sibi ipsi locus est, implens omnia, & supra omnia consistens, atque ipse continens vniuersa.

ὁ μὲν οὖν θεὸς ἄϋλος ὢν, καὶ ἀπερίγραπτος, ἐν τόπῳ οὐκ ἔστιν, αὐτὸς γὰρ ἑαυτῷ τόπος ἐστὶ, τὰ πάντα πληρῶν, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ὢν, καὶ αὐτὸς συνέχων τὰ πάντα.

Nomen loci, (*ait Author lib. de fundamentis, cap. 17. lib. 2.*) tribuitur rei, quæ ambit corpora, eaque terminat. Quod vero non est corpus, non dicitur esse in loco; nec enim tribuitur nomen loci, nisi rei, quæ impletur corpore aliquo dimensionē habente, quod in ea conquiescat, & quod ea ambiat; ideoque

מקום שם נאמר על הדבר המקיף בגשמים ומגביל אותם ומה שאינו גשם לא יאמר עליו שהוא במקום כי לא יפול שם המקום אלא על דבר המתמלא מגשם אחד בעל מרחקים שינח בו והוא מוקף ממנו ולגת

neque de Deo, neque de intelligentiis separatis dici potest, eas esse in loco; quia non sunt corpus quantum, quod ambiat locus. Hoc docet Scriptura 1. Reg. cap. 8. v. 27. *Ecce cœli, & cœli cœlorum te non capient:* id est non indiges loco, in quo consistas.

אי אפשר שנאמר על י״י ולא על השכלים הנבדלים שהם במקום לפי שאינם גשם בעלי מרחקים שיקיף המקום בהם אמר הכתוב מבאר זה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך כלומר שאינך צריך אל המקום שתעמוד בו

Verum sic non esse in loco commune est spiritibus omnibus, & animæ, quæ spiritualis est, neque loco circumscribitur, *ait Iudæus ille.*

שהנשמה דבר רוחני שאינה נתפשת במקום

Immo & commune est cœlo superiori, & toti mundo, vt notat ille Iudæus, non esse in loco, quatenus locus dicitur superficies corporis ambientis.

Cœlum, *inquit*, superius simpliciter est sursum, constat tamen non esse in loco, quia non habet extra se corpus aliud, quod ipsum ambiat.

שהרי הגלגל העליון הוא המעלה במוחלט ונתבאר שאינו במקום כי אין חוצה לו גשם אחר יקיף בו

Deinde: Sic etiam dicitur totum mundum non esse in loco, quia extra se nihil habet, quod ipsum ambiat.

Deinde:
ובעבור זה יאמר כי כלל העולם אינו במקום לפי שאין חוצה לו דבר אחר יקיף בו

Alio itaque modo Deus non est in loco: nimirum quia non est in spatio vacuo, siue non occupato. Hoc est quod docet Iudæus ille. At, *inquit*, si locus accipiatur pro spatio vacuo, siue non occupato, *&c.*

אבל אם היה המקום הוא הפנוי והריקו׳ וגו״

ולפי דעת זה יהיה הגלגל העליון וכל העולם במקום

Sic cœlum ſuperius, & totus mundus ſunt in loco.

Ipſa anima, & ſpiritus omnes licet loco non circumſcribantur, loco tamen definiuntur, ita vt non ſint extra. Anima, *ait ille*, etiamſi non ſit corpus, eſt tamen alicubi determinate, v.g. in corpore; quum enim non ſit extra corpus, etſi non ſit in loco; ipſa tamen addicta eſt loco determinato.

כמו שנ׳ בנפש שאעפ״ שאינה גשם היא בצד מיוחד כאלו תאמר בגוף כי אחר שאינה חוצה לו אעפ״ שאינה במקום היא מתיחדת במקום מוגבל

Deus ſolus benedictus ſic non poteſt dici eſſe alicubi, ſicut nec eſſe in loco. *Quoniam vbique eſt.*

ואי אפשר לפי זה ליחס אליו יתברך הצד כמו שלא ניחס אליו המקום

Zacharias Mitylenaus de mundi opificio, Tom. I. Bibl. PP.

οὐχὶ πάντα τὰ ὄντα, τά τε ἄνω, καὶ κάτω, καὶ τὰ ἐν μέσῳ περιδέδρακται ἡ θεία φύσις καὶ περιείληφε, καὶ ἔξω τοῦ παντός ἐστι, καὶ ἐν τῷ παντὶ, καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν, καὶ οὐδὲν κενὸν τῆς θείας δυνάμεως, καὶ τῆς ὑπερουσίου οὐσίας, τῆς μόνης ἀπεράντου, καὶ περιορισμὸν οὐκ ἀνεχομένης.

Nonne omnia quæ ſunt, tam ſuperiora, quam inferiora, & quæ in medio ſita circumplexa eſt, comprehenditq; diuina natura, eſtque extra vniuerſum, & in vniuerſo, & ſupra vniuerſum, & nihil eſt vacuum ab diuina virtute, & superſubſtantiali ſubſtãtia, quę ſola infinita eſt, & circumſcribi ſe nõ patitur.

Ἐνέργεια δὲ, καὶ δύναμις θεοπρεπὴς τὸ εἶναι πανταχοῦ καὶ πληροῦν μὲν ἀῤῥήτως τὸν οὐρανὸν πληροῦν δὲ αὖ πάλιν τὴν γῆν καὶ χωρεῖν μὲν ἐν πᾶσι, χωρεῖσθαι δὲ ὑπὸ μηδενός· οὐ γὰρ τόπῳ περιληπτὸς ὁ θεὸς, ἢ διαστήμασι περιωρισμένος

Operatio Dei, ac virtus, *inquit Cyrillus Alexandr. in lib. 11. comm. in Ioan.* Deo conueniens eſt eſſe vbique, & inexplicabili modo implere cœlum, implere terram, capere omnia, à nullo capi. Non enim comprehendi loco poteſt Deus, neque ſpatiis circumſcribi.

Totum illud, *ait Basilius in Euang. Ioannis*, quodcumque mente intellexeris, & quocumque spiritu peruaseris; id ipsum reperies Deo plenum.

πᾶν ὅπερ ἂν νοήσῃς, καὶ ὅπηπερ ἂν πορευθῇς τῷ πνεύματί σου, τοῦ θεοῦ εὑρήσεις πεπληρωμένον.

Sic est immensus, quem nulla potest concludere creatura; & quia immensus, vbique totus: quia nec continetur loco, nec distenditur, aut contrahitur spatio. Cum virtus Dei, atque diuinitas necesse est ita sit naturaliter immensa, sicut est naturaliter sempiterna.

Fulgent. lib. contra serm. fastidiosi, c.6.

Ibid. cap.5.

R. Dauid Kimhi ad vers. 7. Psal. 139. *Quo ibo à spiritu tuo? & quo à facie tua fugiam?* Si dixero, *inquit*, me id facturum, non potero. Tu enim es in omni loco; & locus te non capit.

אם אומר לעשות זה
לא אוכל כי אתה
נמצא בכל מקום
והמקום לא יכילך

Quem locum similiter interpretatur Hilarius. Nullus sine Deo, neque vllus non in Deo locus est. In cœlis est, in inferno est, vltra maria est. Inest interior, excedit exterior: ita cum habet, atque habetur, neque in aliquo ipse, neque non in omnibus est.

Similem affert interpretationem Theodoretus: Omnia, *inquit*, imples, & suprema, & infima. *Mox*, Vbique autem adest, & in omnibus presto est.

ἅπαντα πληροῖς, καὶ τὰ ἄνω, καὶ τὰ κάτω
Ibid.
πανταχοῦ δὲ πάρεστι, καὶ τοῖς πᾶσι πάρεστιν.

Præsens est autem vbique Deus per potentiam, & operationem: per cognitionem, & per essentiam. Præsens est Deus per potentiam, & operationem, quatenus omnia in hoc mundo producit, conseruat, & gubernat: Deus vnus, *inquit D. Ambrosius In libro de dignitate conditionis humanæ, cap. 2.* semper vbique totus est, omnia viuificans, mouens, & gubernans.

γνώσκετε οὖν ὅτι εἷς θεός ἐστιν, ὃς ἀρχὴν πάντων ἐποίησεν, καὶ τέλους ἐξουσίαν ἔχων. καὶ ὁ ἀόρατος, ὃς τὰ πάντα ὁρᾷ: ἀχώρητος, ὃς τὰ πάντα χωρεῖ: ἀνεπιδεής, οὗ τὰ πάντα ἐπιδέεται καὶ δι' ὃν ἐστι.

Scitote vnum esse Deum, *ait Clemens Alexandrinus in libro sexto Stromat.* qui omnium rerum initium est molitus, ac finem habet in potestate: quique minime aspectabilis, aspicit omnia: non comprehensus omnia comprehendit: & cum nullius egeat, eo indigent omnia, ac per eum existunt.

Similiter scholiastes Maiemonidis ad caput primum libri de fundamentis legis:

והקב"ה הוא ממציא כל נמצא והוא המקיימו בשפע ששופע עליו תמיד ומפני זה הם צריכים לו והוא אינו צריך להם

Deus, *inquit*, benedictus est creator rerum omnium, easque conseruat per influxum, quem illis perpetuo communicat: ideoque omnia ipso indigent, ipse vero non indiget illis.

Eusebius Cæsariensis in quarto de demonstrat. Euang. de Verbo Dei loquens:

Omnia, *inquit*, peruadens, totamque adeo elementorum, & ipſorum corporum materiam, velut quoddam Dei verbum opifex, ſapientiæ ſuæ rationes tamquam ſigillo in eam imprimit.

καὶ διὰ πάντων ἥκων διʼ ὅλης τῆς τῶν στοιχείων, καὶ αὐτῶν δὴ τῶν σωμάτων ὕλης, οἷά τις θεοῦ λόγος ὢν δημιουργὸς, τὰς δὲ αὐτοῦ σοφίας ἐν αὐτῇ τοὺς λόγους ἀποσφραγίζεται.

Quemadmodum ignorari non poteſt aër vbique diffuſus, qui non longe ab vnoquoque noſtrum eſt, vel potius in nobis ineſt: ita neque opifex omnium, *ait S. Chryſoſt. hom. 58. in Acta.*

Ὥσπερ ἀδύνατον ἀγνοῆσαι τὸν ἀέρα πανταχοῦ κεχυμένον, καὶ οὐ μακρὰν ἀφʼ ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα, μᾶλλον δὲ ἐν ἡμῖν ὄντα· οὕτω δὴ καὶ τὸν ὅλων δημιουργόν.

Secundo præſens eſt vbique Deus per cognitionem, quia omnia, etiam occulta clare intuetur. Dei Altiſſimi, Omnipotentis, ac veri Dei proprium hoc eſt, non ſolum vbique eſſe; ſed etiam intueri omnia, & audire, *ait Theophilus Antiochenus in ſecundo libro ad Autolycum.*

θεοῦ δὲ τοῦ ὑψίστου, καὶ παντοκράτορος, καὶ τοῦ ὄντως θεοῦ τοῦτό ἐστι μὴ μόνον τὸ πανταχόσε εἶναι, ἀλλὰ καὶ πάντα ἐφορᾷν, καὶ πάντων ἀκούειν.

Res omnes, *inquit Maiemonides in ſumma ſua Talmudica, tract. de fundamentis legis, cap. 2.* præter creatorem à prima forma, vſque ad minimum reptile, quod eſt in vmbilico terræ: res, inquam, omnes virtute veritatis (ſiue ſubſtantiæ) Dei exiſtunt: & quia ipſe cognoſcit ſemetipſum, ac intelligit excellentiam, gloriam, atque veritatem (ſiue ſubſtantiam) ſuam, ideo cogno-

כל הנמצאים חוץ
מן הבורא מצורה
הראשונה עד יתוש
קטן שיהיה בטבור
הארץ הכל מכח
אמתתו נמצאו ולפי
שהוא יודע עצמו ומכיר
גדולתו ותפארתו
ואמתו הוא יודע

חכל ואין דבר נעלם ממנו scit omnia, & nihil est abscõditum ei.

Tertio præsens est vbique Deus per essentiam: Gregorius Magnus lib. 2. Moral. cap. 8. ad illa verba Iobi cap. 1. *Egressusque est Satan à facie Domini.* Quo igitur, *inquit*, ab eo exitur, qui dum per molem corporis nusquam est, per incircumscriptam substantiam nusquam deest?

Est ergo Deus per cuncta diffusus, *ait S. August. epist. 57. ad Dardanum:* Ipse quippe ait per prophetam Ier. 23. *Cælum & terram ego impleo*: & quod

Sap. 8. paulo ante posui de sapientia eius: *Attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter.* Itemque scriptum est Sap. 1. *Spiritus Domini repleuit orbem terrarum*: Eique dicitur in quo-

Psal. 138. dam Psalmo: *Quò ibo à Spiritu tuo, & à facie tua quò fugiam? Si ascendero in cælum, tu ibi es; si descendero ad infernum, ades:* quia substantialiter Deus vbique diffusus.

Non enim (*ait Sanctus ille Doctor, lib. 22. de Ciuit. Dei, cap. 29.*) quia dicimus Deum, & in cœlo esse, & in terra; ipse quippe ait per prophetam, Ierem. 23. *Cælum & terram ego impleo*, aliam

aliam partem dicturi sumus eum in cœlo habere, & in terra aliam; sed totus in cœlo est, totus in terra: non alternis temporibus, sed vtrumq; simul, quod nulla natura corporalis potest.

Similiter Maiemonides in summa sua Talmudica, tract. de fundamentis legis, cap. 1. probat Deum non esse corpus, quia substantia corporis simul & semel in duobus locis non est. Diuina vero substantia simul & semel in cœlo est, & in terra. Expositum est in lege, & prophetis Deum sanctum, & benedictum non habere corpus, iuxta illud quod dicitur Deuter. 4. v. 39. *Dominus Deus noster in cœlis superne, & in terris inferne:* Corpus autem non est in duobus locis.

הרי מפורש בתורה ובנביאים שאין הקבה״ גוף נגויה שנאמר כי ה״ הוא האלדים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והגוף לא יהיה בשני מקומות

Vorstius tamen hæreticus: &, (quod mirum est) Eugubinus (licet Catholicus, & alias Theologiæ minime rudis) post Gentiles, & veteres hæreticos ita abiecte de Deo sentire non erubuerunt; vt vel certis Deum sedibus: cœlo, verbi gratia, affixum; vel non vbique esse nisi sola efficientia, & potestate crediderint. Nescio quomodo errare maluerint, & ad eam opinionem, ad quam videntur quasi tempestate delati, tamquam ad saxum adhærescere;

quam ſine pertinacia, quod conſtantiſsime dicatur, exquirere. S.Chryſoſt. explicans locum illum, Act.Apoſt.17.v.28. *Non longe ab vnoquoque noſtrum eſt: in ipſo enim viuimus, mouemur, & ſumus.* Papæ, *inquit,* propinquum eſſe Deum dicit his, qui ſunt vbique terrarum. Quid hoc eſſe maius poteſt? Vide vt illos, qui in parte aliqua collocant Deum, refellit. Quid dico longe? Adeo prope eſt, vt ſine ipſo viui nequeat: in ipſo enim viuimus, & mouemur, & ſumus.

Homil. 38. in Acta.

βαβαὶ πᾶσιν ἐγγὺς εἶναι λέγει τοῖς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. τί τούτου μεῖζον· ὁρᾷς πῶς καὶ καθαιρεῖ τοὺς μερικούς· τί λέγω μακράν· οὕτως ἐγγύς ἐστιν, ὡς χωρὶς αὐτοῦ μὴ ζῆν· ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν.

Anaſtaſius Patriarcha Antiochenus lib. 2. de incircumſcripta Dei eſſentia ad illa verba Pſal.139. *Quo ibo à Spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? Si aſcendero in cælum, Tu illic es; Si deſcendero in infernum, ades,* &c.

Sermo hic, *inquit,* vbi ſignificationem vllam reddidit naturæ ab efficacia operandi ſeparatæ? Numen etenim illud omnia permeat, ac pertendit, vniuerſa adimplens magnitudine ſuæ naturæ.

Quod vero legimus in Scriptura Deum verſari in loco aliquo determinato, Exod. 29.v.45. Et habitabo in medio filiorum Iſrael. *Et Deut.*12.v.11. Et erit lo-

eus, quem elegerit Dominus Deus vester, vt in eo habitare faciat nomen suum ibi; *Id ita intelligendum est, ait Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 17,* Non quod indigeat Deus loco, in quo habitet; sed quia demonstratio gloriæ fit medio corpore sensibili, v. g. medio igne, aut columna nubis, iuxta illud Exod. 24. v. 17. *Et aspectus gloriæ Domini sicut ignis deuorans in vertice montis.* Et cap. 16. v. 10. *Et ecce gloria Domini conspecta est in nube*: & ibid. cap. 3. v. 2. *Et conspectus est angelus Domini ei in flamma ignis de medio rubi.* Apparitio enim repentina columnæ nubis, aut flammæ ignis de medio rubi ita vt rubus non consumeretur, significabat gloriam Dei ibi esse, quæ non cadit sub sensus. Hoc igitur sensu dicit scriptura gloriam Dei esse in loco determinato; non quod indigeat gloria Dei loco, vel corpore, in quo consistat.

לא שיהיה צריך אל מקום שישכון בו אבל בעבור כי הראות הכבוד יהיה באמצעות גשם הנראה לחוש כמו אש או עמוד הענן אמר הכתוב ומראה כבוד ה" כאש אוכלת בראש ההר והנה כבוד יי" בענן וירא המלאך ע" בלבת אש מתוך הסנה כי הראות עמוד הענן פתאו' או לבת אש מתוך הסנה והסנה איננו אוכל הוראה על שכבוד השם הבלתי נראה לחוש הוא שם לכך ייחס הכתוב אל שכינת הכבוד במקום מיוחד לא שיצטרך הכבוד על מקום ולא אל גשם שיעמוד בו:

Eadem est interpretatio Damasceni lib. 1. de fide, cap. 14. Dicitur autem Deus & in loco esse, ac locus dicitur Dei, vbi manifesta fit illius efficientia.

λέγεται δὲ καὶ ἐν τόπῳ εἶναι, καὶ λέγεται τόπος θεοῦ, ἔνθα ἔκδηλος ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ γίνεται.

Sic Deum dici in cælo residere, explicat Iudæus ille; Quia potentia diuina ma-

בעבור שהכח האלהי

יראה יותר בתנועת הגלגלים לחוזק ותמידות תנועותיהם

gis apparet in motu cœlorum propter vim, & perpetuitatem motuum eorum.

λέγεται τοιγαροῦν θεοῦ τόπος ὁ πλέον μετέχων τῆς ἐνεργείας, καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ· διὰ τοῦτο ὁ οὐρανὸς αὐτοῦ θρόνος ἐν αὐτῷ γάρ εἰσιν οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ ἄγγελοι.

Affine est illud Damasceni lib. 1. de fide, cap. 16. Dicitur ille locus Dei, qui est magis particeps operationis ipsius, & gratiæ; ideo cœlum ipsius est thronus: In eo enim sunt facientes ipsius voluntatem Angeli.

Adde quia maior cognitio est in cœlis illius summæ maiestatis, & essentiæ in angelis, vel in sanctis animabus sanctorum, quam in terra habitantibus sanctis, *ait Alcuinus lib. 1. de Trin. cap. 5.*

Non quo omnipotens Deus, *inquit S. Hieronymus in cap. 63. Esaiæ*, qui tenet cœlum palmo, & terram pugillo, vllo claudatur loco; sed quæ sanctiora sunt, locus, & habitaculum illius esse dicantur.

ושהם מחומר נכבד משאר הגשמים וצד המעלה הוא יותר נכבד על כן יאמרו שהם משכן לרוחניים

Hanc præterea affert rationem author libri de fundamentis; Quia cœli constant ex materia præstantiori, quam alia corpora; & locus superior præstantissimus est, ideo dicitur cœlum esse spirituum habitaculum.

ואמנם מה שזכרו אריסטו" מהסכים האומות

R. Moses in More Neuochim, parte secunda, cap. 18. Quod vero, *inquit*, refert Aristoteles: Gentes omnes inde à

cunctis sæculis hoc credidisse, quod Angeli, & Deus ipse in cœlis habitent: quemadmodum & id Scriptura sacra videtur asserere; id nihil omnino facit ad probandam æternitatem mundi, sicut arbitratur; sed dictum id est ad probandum, quod cœli nos doceant de existentia intelligentiarum separatarum (quæ sunt spiritus, & Angeli) & hæc de existentia Dei, motoris, & gubernatoris illarum.

מימי קדם משכון המלאכים בשמים ומהיות האל בשמים וכן בא כנראה מן הכתוב אין זה לראיה על קדמות השמים כמו שירצה הוא אבל זה נאמר לראיה על שהשמים יורונו על מציאות השכלים הנפרדים אהם הרוחניים והמלאכים והם יורונו על מציאות השם והוא מניעם ומנהיגם

Itaque concludimus ex S. Chrysost. ad illa verba Psal. 112. *Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, & humilia respicit in cælo & in terra.* Ostendit vbique illum esse, & illic, & hic. Non enim tamquam aliquis in cœlo conclusus, eminus videt quæ sunt in terra; sed vbique præsens, & omnibus assistens.

Δείκνυς ὅτι πανταχοῦ ἐστὶ κἀκεῖ, καὶ ἐνταῦθα· οὐ γὰρ ὥς ἄν τις ἐν οὐρανῷ συγκεκλεισμένος πόρρωθεν βλέπει τὰ ἐν τῇ γῇ ἀλλὰ πανταχοῦ παρὼν, καὶ πᾶσι παρεστάμενος.

Eleganti similitudine Maximus martyr in Dialog. 1. contra Macedonianos essentiæ Dei immensitatem explicat per oppositionem modi quo Dæmon, & tyranni vbique esse dicuntur, operatione nimirum voluntatis, vbique dominando; non autem substantia: quod proprium est Dei. Diabolus, *inquit*, non vbique est non

οὐκ ἔστι πανταχοῦ ὁ διάβολος οὔτε γὰρ

enim eſt in cœlo, ac ne in terra quidem vniuerſa. Sed quemadmodum tyrannus aliquo certo in loco conſiſtens, mandatis ſuis, ſubiectos ſibi mittens, vbique dominari dicitur, vbicumque potentiæ ſuæ miniſtros habet; & quod ad perſonam quidem attinet, vno in loco eſt; ſed operatione voluntatis, vbicumque dominatur, ibi eſſe dicitur. ſic & diabolus hypoſtaſi quidem ſua de loco in locum tranſit; operatione autem voluntatis vbique terrarum eſt: voluntate eius operante in filiis diffidentiæ per principatus, & poteſtates, & mundi rectores tenebrarum. Pater autem, & filius, & Spiritus ſanctus, ſubſtantia, & virtute, & gloria vbique, & in omnibus & per omnia ſunt.

Affine eſt illud Talmudicum in Porta poſtrema, cap. 2. Tradunt Deum eſſe vbique ex eo quod ſcriptum eſt Neëmiæ 9. v. 6. *Tu ipſe Domine ſolus, tu feciſti cælum, & cælum cælorum, & omnem exercitum eorum: terram, & vniuerſa quæ in ea ſunt: maria, & omnia quæ in eis ſunt: & tu viuificas omnia hæc, & exercitus cæli te adorat.* Legati tui non ſunt ſicut legati carnis, & ſanguinis:

ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστὶν οὔτε ἐν πάσῃ τῇ γῇ. Ἀλλ' ὥσπερ τις τύραννος ἐν τόπῳ τινὶ ὢν διὰ τῶν προσταγμάτων ἑαυτοῦ ἀποστέλλων ὑπηκόους, πανταχοῦ κρατεῖν λέγεται, ἔνθα εἰσὶν αἱ ὑπηρετούμεναι αὐτῷ δυνάμεις· καὶ τῇ μὲν ὑποστάσει ἐν ἑνὶ τόπῳ ἐστί. τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τοῦ θελήματος πανταχοῦ, ὅπου δ' ἂν κρατῇ, εἶναι λέγεται· οὕτω καὶ ὁ διάβολος τῇ μὲν ὑποστάσει περιέρχεται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον: τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τοῦ θελήματος πανταχοῦ γῆς ἐνεργουμένου τοῦ θελήματος αὐτοῦ ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας διὰ τῶν ἀρχῶν, καὶ τῶν ἐξουσιῶν, καὶ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους. πατὴρ δὲ, καὶ υἱὸς, καὶ ἅγιον πνεῦμα, οὐσίᾳ, καὶ δυνάμει, καὶ δόξῃ πανταχοῦ, καὶ ἐν πᾶσι, καὶ διὰ πάντων ἐστί.

מנין שהשכינה בכל מקום שנאמר אתה הוא ה" לבדך שלוחיך לא כשלוחי בשר ודם

legati carnis,& ſanguinis ratiọnē redditurí legationis ſuæ, ad locum reuertuntur, vnde miſsi fuerãt; ſed legati tui, quo mittuntur, ibi reddunt rationē legationis ſuæ iuxta illud Iob. c.38. v.35. *Nunquid emittes fulgura, & ibunt; & dicent tibi: ecce adſumus.* Ibunt, & dicent. non dicitur niſi, *Ibunt, & dicent* ad ſignificandum Deum eſſe vbique.

שלוחי בשר ודם ממקום שמשתלחין לשם חוזרין שלוחותן אבל שלוחיך למקום שמשתלחין שם מחזירין שליחותן שנאמר התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו יבאו ויאמרו לא נאמר אלא ילכו ויאמרו מלמד שהשכינה בכל מקום

Hinc patet quo ſenſu accipienda ſit interpretatio ſcholiaſtis Maiemonidis ad cap.1.de fundamentis legis. vbi ſic exponit ſententiam R. Moſis aſſerentis Deum eſſe ſimul & ſemel in cælo, & in terra. Quotieſcumque, *inquit,* Scriptura dicit Deum eſſe in cœlo, & in terra; id intelligi debet habita ratione dominationis Dei, vt ſit ſenſus Deum dominari in cœlo, & in terra; alioqui ſi ſimpliciter, vt verba ſonant, eſſet Deus in cœlo, & in terra; eſſet corpus, aut potentia corporea.

כל עניין מאמר הכתוב שהוא בשמים ובארץ רוצה לומר ממשלתו כלומר שהוא מושל בשמים ובארץ שאילו היה בשמים ובארץ כפשוטו היה גוף או כח בגוף

Hæc, inquam, illius Iudæi verba ſic ſunt intelligenda, quomodo dicit S. Auguſt. epiſt. 57. ad Dardanum. Sic eſt Deus per cuncta diuiſus, vt non ſit qualitas mundi; ſed ſubſtantia creatrix mundi, ſine labore regens, & ſine onere continens

mundum non tamen per ſpatia locorum, quaſi mole diffuſa; ita vt in dimidio mundi corpore ſit dimidius, & in alio dimidio dimidius, atque ita per totum totus; ſed in ſolo cœlo totus, & in ſola terra totus, & in cœlo, & in terra totus ſolus, & nullo contentus loco; ſed in ſe ipſo vbique totus, *Ibid.* Quomodo vbique, ſi in ſe ipſo? Vbique ſcilicet, quia nuſquam eſt abſens: in ſe ipſo autem, quia non continetur ab eis, quibus eſt præſens, tamquam ſine eis eſſe non poſſit.

οὐ συμπαρεκτεινόμενος τοῖς πᾶσι πεπλήρωκε τὰ πάντα Θεὸς· σωματικὸν γὰρ τοῦτο· ὥσπερ εἰ τὸν ἀέρα φαίη πεπληρωκέναι τις τὸ μεταξὺ γῆς, καὶ οὐρανοῦ· ἀλλ' ὡς δύναμις περιέχει τὰ πάντα· δύναμις γὰρ ἀσώματος ἀέρατος, οὐ κυκλοῦσα, οὐ κυκλουμένη.

Non cum omnibus extenſus complet omnia Deus, *inquit Athanaſius in libro aduerſus Sabellianos*, hoc enim eſt corporeum. Vt ſi quis aërem dixerit impleuiſſe quidquid inter cœlum, ac terram interiacet. Verum tamquam vis omnia continet: Eſt enim vis corporis expers, ſub aſpectum non cadens, non ambiens, nec ambita.

Gregorius Papa homilia 17. in Ezechielem exponens verſ. 1. cap. 66. Eſaiæ. *Cœlum ſedes mea, terra autem ſcabellum pedum meorum.* Vt ergo, *inquit*, indicaret omnipotens Deus interiorem ſe eſſe, & ſuperiorem omnibus, cœlum ipſe ſibi

sibi sedem esse perhibuit. Vt vero se ostenderet omnia circumdare, cœlum metiri palmo, & terram se asserit pugillo concludere, *Esa.40. v.12.* Ipse est interior, & exterior: ipse inferior, & superior: regendo superior, portando inferior: replendo interior, circumdando exterior. Sicque est intus vt portet, sic circumdat vt penetret: sic præsidet, vt portet, sic portat vt præsideat. & ideo interior es, (*exclam[illegible] Author libri de Speculo, in Appendice tom. 9. operum S. August. cap. 23.*) vt omnia contineas, ideo extérior es, vt incircumscriptæ magnitudinis tuæ immensitate omnia circumcludendo omnia regas. Per id ergo, quod exterior es, ostenderis esse creator: per id vero quod interior es, omnia regere, & gubernare demonstraris. Ac ne ea, quæ creata sunt, sine te essent, tu intra omnia es: verum ne extra te essent, tu exterior es, vt omnia concludantur à te non locali magnitudine, sed potentiali præsentia; quia vbique es præsens, & omnia tibi præsentia.

Vel certe quod ait scholiastes Maimonidis, non debere intelligi simpliciter prout

verba sonant Deum esse simul & semel in cœlo, & in terra; sed habita ratione dominationis Dei: Id, inquam, potest sic accipi; quomodo docet D. Thomas 1. part. quæst. 8. art. 2. Deum omnem locum replere, non sicut corpus (corpus enim dicitur replere locum, inquantum non compatitur secum aliud corpus) sed per hoc, quod Deus est in aliquo loco non excluditur, quin alia sint ibi; immo per hoc replet omnia loca, quod dat esse omnibus locatis, quæ replent omnia loca: *siue, quomodo loquitur in Respons. ad primum:* Deum, vt & incorporalia non esse in loco per contactum quantitatis dimensiuæ, sicut corpora; sed per contactum virtutis.

Iisdem enim propemodum verbis videtur se ipsum explicare Maiemonides in More Neuochim, part. 2. cap. 12. cuius hæc sunt verba à nobis expressa: Quum itaque explicatum sit, atque perspicuum quales sint actiones intelligentiæ abstractæ: id omne scilicet, quod ita fit de nouo, vt non fiat à corpore mixto solum; scimus certo eiusmodi agens non operari per contactum, neque per distantiam certam,

וכאשר היו מעשי
השכל הנפרד מבוארים
גלויים במציאות והם
כל מתחדש בלתי
מתחדש מגוף הממוג
לבד ידענו בהכרח שזה
הפועל לא יעשה
בנגיעה ולא על רחק

determinatamq; quia non eſt corpus. Perpetuo vero agens illud abſtractum citur influere deſumpta metaphora à fonte omni ex parte fluente, qui non habet partem aliquam determinatam qua ſcaturiat, aut effluat extra; ſed totus ipſe ſcaturit, & in omnes partes effluit, perpetuo irrigans vicina, & remota; ſic eiuſmodi intelligentia non habet virtutem ex vna aliqua parte, & ex vna aliqua diſtantia; neque communicat virtutem ſuam extra ſe ex parte aliqua determinata; & ad aliquam diſtantiam determinatam, aut aliquo ſolum tempore; ſed virtus eius perpetua eſt erga omnia quæ diſpoſita ſunt ad recipiendam illam agentis nunquam otiantis actionem, quæ vocatur influentia.

מיוחד מפני שאינו גשם
ויכונה לעולם פועל
הנבדל בשפע על צד
ההדמות בעין המים
אשר ישפיע מכל צד
ואין לו צד מיוחד
שימשך ממנו או
ימשיך לזולתו אבל
מכלו הוא נובע ולכל
הצדדים ירוה הקרובים
אליו והרחוקים ממנו
תמיד כן זה השכל לא
יגיע אליו כח מצד
אחד ומרוחק אחד ולא
יגיע כחו לזולתו גם כן
מצד מיוחד ועל רוחק
מיוחד ולא בעת בלתי
עת אבל פעולתו תמיד
כל אשר יזדמן דבר
יקבל הפעל ההוא
הנמצא על התמידות
אשר כונה בשם שפע

Porro quænam ſit illa influentia explicat Iudæus ille in prima parte, cap. 69.

Per exiſtentiam Dei creatoris omnia exiſtunt: & ipſe continuat, & conſeruat ſtatum ipſorũ per rem quamdam, quæ vocatur influẽtia, ſicut in aliquot huius libri capitibus explicabimus. Et ſi fieri poſſet vt creator non exiſteret, vel interiret; perirent quoque omnia, & in-

כי במציאות הבורא
הכל נמצ׳ והוא מתמיד
עמידתו בענין אשר
יכונה בשפע כמו
שנבאר בקצ׳ פרקי זה
המאמר ואילו היה
אפשר העדר הבורא
היה נעדר המציאות
כולו

teriret quidditas causarum ab ipso remotarum, & effectorum vltimorum, ac quidquid inter hæc medium est. Quæ quum ita sint, sicut per formam suam res est id quod est, & per eandem veritas, & quidditas illius subsistit; Sic Deus se habet ad hunc mundum; & eatenus dicitur esse forma vltima, & forma formarum, quatenus existentia omnis formæ mundanæ, eiusque conseruatio vltimo innititur Deo, & in ipso subsistit, quemadmodum res formam habentes in formis suis subsistunt: & ideo in lingua nostra vocatur *Vita sæculorum*, Dan. 12. v. 7. id est, *Vita mundi*.

ותבטל מחות חסבות
חרחוקות ממנו
וחמסובבות תאחרונות.
ומח שביניהם אכ' הוא
לרבדמות הצורה לדבר
אשר יש לו צורה אשר
בה הוא מה שהוא
ובצורה תתקיים אמתתו
ומהותו כן יחס חבורא
לעולם ובזה חצד
נאמר בו שהוא חצורה
האחרונה ושהוא
צורת הצורות כלומר
שהוא אשר מציאות כל
צורה בעולם וקיומה
נסמך באחרונה אליו
ובו קיומה כמו
שהדברים בעלי
הצורות מתקיימים
בצורתם ומפני זה
חעניין נקרא בלשוננו
חי העולמים עניינו
שהוא חיי חעולם.

Ponamus ante oculos quæ sit illa Dei natura, quæ tenet omnia, implet omnia, complectitur omnia, superexcedit omnia, sustinet omnia (*inquit S. Gregorius in homil. 8. in Ezech.* Nequaquam autem Deus ex vna parte sustinet, atque ex alia superexcedit, neque ex alia parte implet, atque ex alia parte circumplectitur, sed circumplectendo implet, implendo circumplectitur, sustinendo superexcedit, superexcedendo sustinet, sine inquietudine superius

regens, sine latitudine inferius susti-nens, interius sine extenuatione pene-trans, exterius sine extensione circum-stans. Est itaque inferior, & superior si-ne loco: est amplus sine latitudine, est subtilis sine extenuatione, & qui per molem corporis nusquam est, per in-circumscriptam substantiam suam nus-quam deest.

Enimvero quum dominatio Dei, vt & alia diuina attributa, proprietatesque à diuina essentia re ipsa non distinguantur, vt supra vidimus; & vt clare preterea docet R. Moses in More Neuochim, part. 1. c. 9. Omnis, *inquit*, locus quem Deus ad manifestationem splendoris, & gloriæ suæ destinauit v.g. templum, & cœlum; vocatur solium. Multo latius vero ex-tenditur, & vsurpatur in illo, *Exod. 17. v. 16. Quia manus super solium Domini*: designatur enim ipsa Dei essentia, & potentia eius: quæ quidem non est exi-stimanda esse aliquid extra ipsius es-sentiam; vel creatum quidpiam, ita vt Deus sit nonnunquam sine solio, ali-quando vero cum solio. Hæresis enim hæc est sine dubio.

כָל מקום נשׂאו האלדים ויחדו באורו חוהרו כמקדש או אשמים נקרא כסא אבל מה שהרחיב בו הלשון באמרו כי יד על כס יה הוא תואר עצמתו וגדלתו אשר אין צריך שיחשב דבר חוץ מעצמו ולא נברא מנבראיו עד שיהיה ית׳ נמצא בלתי כסא ונמצא עם כסא זאת כפירה בלי ספק

Quando dicit scholiastes Maiemonidis

Deum esse vbique dominatione, perinde est ac si diceret esse etiam vbique per essentiam; siue, vt loquitur S. August. lib. 7. de Ciuit. Dei, cap. 30. Deum esse vbique totum implentem cœlum, & terram præsente potentia, non absente natura.

Idem est esse Dei, *ait S. Anselmus in lib. de Incarnat. cap. 4.*) & potestas eius. Sicut itaque potestas Dei semper, & vbique; ita quidquid est Deus, vbique est, & semper,

Deus immensæ virtutis, (*inquit sanctus Hilarius lib. 8. de Trinit.*) viuens potestas, quæ nusquam non adsit, nec desit vsquam, se omnem per sua edocet, & sua non aliud, quam se esse significat, vt vbi sua insint, ipse esse intelligatur: non autem corporali modo, cum alicubi insit, non & vbique esse credatur: cum per sua in omnibus esse non desinat, non aliud autem sint, quam quod est ipse, quæ sua sunt.

ולפי שהמקום מעמיד
הדבר ומקיימו נקרא
האל מעון אמר משה
מעון אתה הייתָ לנ
כלומר שאתה מעמיד

Et hæc est ratio quamobrem Deus in Scriptura nuncupetur locus. Quia in loco res stant, & consistunt, (*ait Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 17.*) vocatur Deus locus à Mose, Psal. 90. v. 1. *Domine locus tu fuisti nobis*: id est, per te stat

& consistit, conseruaturque mundus; quemadmodum in loco res stant, & consistunt.

העולם ומקיימו כמקום
שמעמיד הדבר ומקיימו

Hoc sensu dictum est, Ezech.3.v.12. (*inquit Maiemon. in More Neuochim, part.1.cap.8.*) *Benedicta gloria Domini ex loco eius*: hoc est propter excellentiam, & præstantiam ipsius esse. Sic quotiescumque vox loci dicitur de Deo, re vera intelligitur gradus essentiæ ipsius immensæ, & incomparabilis.

ועל זה הצד מן
ההשאלה נאמר ברוך
כבוד יי׳׳ ממקומו רל׳
כפי מעלתו ועוצם
חלקו במציאות וכן כל
זכרון מקום שבא
באלדים אמנם הכוונה
בו מדרגת מציאותו ית׳
אשר אין ערך לה ולא
דומה

Si Deus (*inquit Maximus in Scholiis ad cap.1. Dionysij de Diu. Nom.*) omnium est locus, non corporeo modo, sed tamquam opifex: quippe qui cœlum, & terram, & omnia implet ipse, & extra hæc est; perspicuum est, eundem esse infinitatem, hoc est vim terminum nullum habentem.

εἰ γὰρ ὁ θεὸς τῶν ἁπάντων ἐστὶ τόπος, οὐ σωματικῶς, ἀλλὰ δημιουργικῶς τὸν γὰρ οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὰ πάντα αὐτὸς πληροῖ, καὶ ἔξω τούτων ἐστί. δῆλον ὅτι ἀπειρία ἐστὶ, τουτέστι πέρας οὐκ ἔχουσα δύναμις.

Atque ita, *vt verbis Hilarij vtar*, totus ipse intra, extraque se continens, neque infinitus abest à cunctis; neque cuncta ei, qui infinitus est, non insunt.

Lib.1.de Trinit.

CAPVT VIII.

De æternitate Dei.

IMmenſitas Dei cum ipſius æternitate coniuncta eſt:

Vtque locis præſens ſimul eſt Deus omnibus vnus;
Sic rerum metas ſecum habet, & numeros.
Nec ſerum, aut properum ſibi ſentit in ordine rerum:
Cui cuncta aſſiſtunt acta, & agenda ſimul.

ait Proſper Aquitanus, Epigramm. 41. Quis autem alius æternitatis ſtatus, *inquit Tertull. contr. Herm. cap. 4.* quam ſemper fuiſſe, & futurum eſſe, ex prærogatiua nullius initij, & nullius finis?

Nulloque ideo motu diuiditur, vt docet Gregorius Nazianz. orat. 33. Interuallum illud, quod cum rebus æternis adæquatur, æonem vocemus; quod non motu vllo, ſoliſve curſu diuiditur, ac velut menſura definitur; cuiuſmodi eſt tempus.

εἰ τὸ συμπαρεκτεινόμενον τοῖς ἀϊδίοις διάστημα τὸν αἰῶνα λαμβάνοιμεν, τὸ μὴ κινήσει τινὶ, μηδὲ ἡλίου φορᾷ μεριζόμενον, καὶ μετρούμενον ὥσπερ ὁ χρόνος.

Similiter Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 18. Æternitatem definit durationem

durationem non cadentem in mensuram, quę intelligitur existere perpetuo, siue ante creationem mundi, siue post finem mundi: in qua non est illa vicissitudo, quæ percipitur ex motu cœli.

המשך חבלתי משוער המדומה במחשבה שהוא נמצא תמיד קודם בריאת העולם ואחר העדרו אלא שלא היה באותו המשך הסדר הנראה מצד תנועת הגלגל

Et vt docet paulo post: In qua non est prius, nec posterius, neque successio temporum; quia nimirum est sine vllo motu.

שאין בו קודם ומתאחר דלא סדר זמנים אחר שאין בו תנועה

Totum hoc breuiter his verbis complectitur Boëtius lib. 1. de Consolat. prosa 6. Æternitas est interminabilis vitæ tota simul, & perfecta possessio.

Dum eam ait esse interminabilem, eam esse diuturnitatem docet sine initio, & fine: & dum eam dicit esse totam simul; successiones temporum ab ea excludit. Quæ quum ita sint, nihil tam proprium Dei est, quam esse semper, inquit D. Ambrosius in Psal. 43. Quod enim non semper est; *(inquit Gregor. Nyss. in Prol. lib. Catech.)* diuinum existimari non potest.

τὸ γὰρ μὴ ἀεὶ ὂν ἔξω τι καὶ τὸ θεῖόν ἐστιν ὑπολήψεως.

Cassianus lib. 5. de Incarnat. cap. 8. ad illa verba Exodi, cap. 3. Ego sum qui sum; *Exclamat;* Admirabili vtique diuinæ naturæ æternitatem sermonis magnificentia prędicauit; quia nihil de Deo tam conueniens dici potest, quam vt

ſemper eſſe dicatur: quia eſſe nec præteriti initium, nec futur[i] terminum habet: & ideo aptiſſime hoc de æterni Dei natura dicitur, quod æternitati optime coaptatur.

Immo æternum eſſe ſolius Dei proprium eſt. Si enim conſideremus æternitatem, quatenus eſt duratio carens initio, & fine; ſolus Deus proprie æternus eſt; quia ille ſolus proprie caret initio, qui quum ſit neceſſariæ exiſtentiæ, negationem nullam habet antecedentem; quod de nullo alio præter Deum dici poteſt; alia enim omnia, vtpote creata, ex nihilo facta ſunt, nec niſi ex nihilo fieri potuerunt; ſiue ex eo quod antea

ἀκουέτωσαν ὅτι εἰ καὶ τῷ Θεῷ δυνατὸν ἀεὶ ποιεῖν, ἀλλ᾽ οὐκ ἠδύνατο τὰ γενητὰ ἀΐδια εἶναι· ἐξ οὐκ ὄντων γάρ ἐστι, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γένηται. τὰ δὲ οὐκ ὄντα πρὶν γένηται, πῶς ἠδύνατο συνυπάρχειν τῷ ἀεὶ ὄντι Θεῷ.

non erant. Audiant, (*inquit D. Athanaſ. in ſecunda contra Arrianos diſputatione*) tametſi Deus poſſit ſemper facere: at res creatas æternas eſſe non poſſe. Quippe ex non extantibus ſunt, & non erant, antequam fierent: quæ autem non ſunt antequam fiant, quînam poterant cum Deo, qui ſemper eſt, exiſtere?

ἀδύνατον γὰρ τὸ γενέσεως ἀρχῇ περιορισθὲν

Et Methodius martyr apud Photium: Impoſſibile eſt, *inquit*, id quod initio productionis eſt circumſcriptum, ſimul cum eo, quod finem ac terminum

nullum habet, fine itidem; ac termino carere. συναπέραντον εἶναι τῷ ἀπεράντῳ.

Quod vero à se viuit, (*vt docet Marius Victorinus lib. 4. contra Arium*) ex æterno, & in æternum viuit. Nunquam enim se deserit, quod sibi causa est vt hoc ipsum sit, quod existit.

Quod à semetipso est (*ait Hugo Victorinus*) non esse non potest: quidquid enim à semetipso est, huic idem est esse, & id quod est: & constat, quia nulla res à semetipsa diuidi, & separari potest. Cui igitur idem est esse, & id quod est, necessario semper est, quia à semetipso separari nihil potest. Si igitur quidquid à semetipso est, huic eidem est esse, & id quod est; qui aliunde esse non accepit, sequitur necessario vt semper sit, vtque aliunde auferri non possit, quod aliunde datum non sit.

Hinc Tertullianus contra Hermogenem, cap. 4. Quis alius, *inquit*, Dei census quam æternitas? Quis alius æternitatis census, quam semper fuisse, & futurum esse ex prærogatiua nullius initij, & nullius finis? Hoc si Dei est proprium, solius Dei erit, cuius est proprium.

Eadem est doctrina Authoris libri de fundamentis, lib. 2. cap. 18. Hinc (*ait ille*) quotiescumque scriptura Deum nuncupat primum, statim eum nuncupat vltimum ad significandam proprietatem Dei hæc duo designantem secundum quam intelligitur Deus independens à tempore. Esa. cap. 44. v. 6. *Sic dixit Dominus rex Israël, & redemptor eius Dominus exercituum: Ego primus, & Ego nouissimus, & præter me non est Deus*: id est, nihil est ex omnibus iis quæ sunt, quod nuncupari possit primum, & vltimum præter me: omnia enim alia præter me antecedit tempus, aut subsequitur; ideoque contingentia sunt. At Ego, quandoquidem à tempore non dependeo, non sum ens contingens, sed necessariæ existentiæ.

וכן נמצא הכתוב בכל
מקום שיתאר השי'
בשהוא ראשון יתארהו
בשהוא אחרון לרמוז
שיש לו תואר אחד
מורה על שניהם והוא
שאין לו התלות עם
הזמן אמר ישעיה כה
אמר ה' מלך ישראל
וגואלו יי" צבאות אני
ראשון ואני אחרון
ומבלעדי אין אלהים
רל" אין בכל הנמצאים
מי שיתואר בשהוא
ראשון והוא אחרון
זולתי כי כל הנמצאי'
מבלעדי יקדם להם
או יתאחר להם הזמן
ולזה הם אפשרי
המציאות אבל אני אחר
שאין לי התלות בזמן
אינני אפשר המציאות
אבל מחויב המציאות:

Si tempus definiret existentiam Dei; (*ait Iudæus ille paulo supra*) Deum necessario antecederet tempus: & ita esset quum aliquando non fuisset: habuissetque negationem antecedentem. Quidquid autem habet negationem antecedentem, illud est contingentis existentiæ; non autem ne-

ואם הזמן מגביל
מציאותו יהיה הזמן
קודם לו בהכרח ויהיה
נמצא בזמן זולת זמן
ויקדם לו ההעדר וכל
מה שיקדם לו ההעדר
הוא אפשרי המציאות
ולא מתחיב המציאות

cessariæ, vt exposuimus. Adde quod scriptura docet Iob. 41. vers. 2. *Quis præuenit me, & ego retribuam?* &c. Hinc colligitur Deum esse primum omnium entium, nihilque ipsum antecessisse; ideoque ratio prioritatis, quæ de Deo dicitur, accipienda est negatiue; quod scilicet nihil ipsum antecesserit, ne negatio quidem; Deus enim semper est eodem modo sine vlla mutatione: sic infinitus etiam dicitur Deus benedictus: id est quod nulla re finiatur: quemadmodum enim non potest habere tempus antecedens, vt diximus; sic nec potest habere quidquam subsequens; neq; tẽpore claudi, finiriq; potest, quemadmodum nec incipere esse. Si enim tempore finiretur; esset, quum aliquando futurus non esset, sicque nõ esset necessariæ existentiæ, sicut diximus de æternitate. Itaque ratio æternitatis, & infinitatis de Deo non intelligitur, nisi negatiue, excludendo negationem omnem antecedentem, & subsequentem; quod Deus nunquam cœperit esse, nec futurum sit vt vnquam desinat.

כמו שביארנו עם שהכתוב אומר מי הקדימני ואשלם וגו" כלומר שהוא קודם לכל הנמצאים ולא קדם לו דבר ולזה ראוי שיובן ענין הקדמות הנאמר עליו יתברך ענין שוללי והוא שלא קדם לו דבר ולא העדר אבל נמצא תמיד על תואר אחד קיים מבלי שנוי וכן שם הנצחי הנאמר עליו יתברך רל" שלא יתאחר אליו דבר כי כמו שאי אפשר שיקדם לו הזמן כמו שביארנו כן אי אפשר שיתאחר אליו דבר ולא שיעדיף עליו הזמן מצד התכלית כמו שלא יקדם לו מצד ההתחלה שאם היה הזמן עודף עליו מצד התכלית היה נמצא בזמן זולת זמן ולא יהיה אם כן מחויב המציאות כמו שבארנו מקדמון ולזה יהיה ענין הקדמות והנצחיות הנאמר עליו יתברך שב אל ענין שוללי והוא שלילת ההעדר מצד ההתחלה ומצד התכלית

Iam vero si consideremus æternitatem

quatenus expers est temporum vicissitudinis: quæ perfecta est æternitas; ea maxime Dei propria est: vt docet Boëtius lib. 5. de consol. prosa 6. Nam quidquid viuit in tempore, id præsens à præteritis in futura procedit, nihilque est in tempore constitutum, quod totum vitę suæ spatium pariter possit amplecti. Sed crastinum quidem nondum apprehendit, hesternum vero iam perdidit. In hodierna quoque vita non amplius viuitis, quam in illo mobili, transitorioque momento. Quod igitur temporis patitur conditionem, licet illud (sicut de mundo censuit Aristoteles) nec cœperit vnquam esse, nec desinat, vitaque eius cum temporis infinitate tendatur, nondum tamen tale est, vt æternum esse iure credatur: non enim totum simul infinitæ licet vitæ spatium comprehendit, atque complectitur, sed futura nondum transacta iam non habet. Quod igitur interminabilis vitæ plenitudinem totam pariter comprehendit ac possidet, cui nec futuri quidquid abiit, nec pręteriti fluxerit, id ęternum esse iure perhibetur. Idque necesse est, & sui compos præsens sibi sem-

per assistere, & infinitatem mobilis temporis habere præsentem. Vnde quidam non recte, qui cum audiunt visum Platoni mundum hunc nec habuisse initium, nec habiturum esse finem, hoc modo conditori conditum mundum fieri coæternum putant. Aliud est enim, per interminabilem duci vitam, quod mundo Plato tribuit, aliud interminabilis vitæ totam pariter complexam esse præsentiam, quod diuinæ mentis proprium esse manifestum est.

Præcedis omnia tempora præterita celsitudine semper præsentis æternitatis: (*exclamat D. Augustinus lib. 11. Confess. cap. 13.*) & superas omnia futura; quia & illa futura sunt, & cum venerint, præterita erunt. Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Anni tui nec eunt, nec veniunt. Isti enim nostri & eunt, & veniunt, vt omnes veniant. Anni tui omnes simul stant, quoniam stant; nec euntes à venientibus excluduntur, quia non transeunt: isti autem nostri omnes erunt, nam omnes non erunt. Anni tui dies vnus, & dies tuus non quotidie, sed hodie: quia hodiernus tuus non cedit crasti-

no, neque succedit hesterno. Hodiernus tuus æternitas.

Quæ Petrus Damiani Opusc. 36. cap. 8. sic imitatus est. Omnipotenti Deo non est heri, vel cras, sed hodie sempiternum; cui nihil defluit, nihil accedit: cui nihil est varium, nihil à se diuersum: illud hodie æternitas est incommutabilis, indefectiua, inaccessibilis, cui videlicet nihil addi, nihil valet imminui: & omnia quæ apud nos elabendo discurrunt, aut per temporum vicissitudines se variant, apud illum hodie stant, & immobiliter perseuerant. In illo scilicet hodie dies ille adhuc immobilis est, in quo mundus iste sumpsit originem: in illo iam & ille nihilominus est, quo iudicandus est per æterni iudicij æquitatem, *&c.* Deo quippe dies vna est æternitas sua.

Ac per hoc, (*docet S. Augustinus lib. 12. de ciuit. Dei, cap. 15.*) & si semper fuerunt Angeli, creati sunt: nec si semper fuerunt, ideo creatori coæterni sunt: ille enim semper fuit ęternitate immutabili; isti autem facti sunt. Sed ideo semper fuisse dicuntur, quia omni tempore fuerunt, sine quibus tempora nullomodo

nullomodo esse potuerunt. Tempus autem, quoniam mutabilitate transcurrit, æternitati immutabili non potest esse coæternum. Ac per hoc etiam si immortalitas Angelorum non transit in tempore, nec præterita est, quasi iam non sit, nec futura, quasi nondum sit; tamen eorum motus, quibus tempora peraguntur, ex futuro in præteritum transeunt; & ideo creatori, in cuius motu dicendum non est, vel fuisse quod iam non sit, vel futurum esse, quod nondum sit, coæterni esse non possunt.

Similiter Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 19. Omnes, *inquit*, res præter Deum sub tempus cadunt; & ideo eas mutat tempus. Ipsæ etiam intelligentiæ separatæ, etsi non sint compositæ ex contrariis, à quibus mutentur (contrarietas quippe causa est mutationis) nihilominus tamē mutationem à tempore pati intelliguntur. Exempli gratia: Temporibus Abrahami anni bis mille erant à creatione primæ creaturæ: & hodie sunt anni quinquies mille, vel plures. Similiter res aliæ omnes creatæ plus ætatis habent hodie

מה שזולתו מן
הנמצאים יפלו תחת
הזמן ולכן ישנה אותם
הזמן וזה כי אפילו
השכלים הנבדלים אף
אם אינם מורכבים
מהפכים כדי שישתנו
לפי שההפכים סבת
השנוי עם כל זה כבר
יצוייר בהם שנוי מצד
הזמן כי העלול הראשון
דרך משל אחר שהוא
מחודש הנה בימי
אברהם היה לו אלפים
שנה שנוצר והיום יש לו
חמשת אלפים שנה
ויותר וכן כל מה שהוא
נברא בהכרח יש
לו היום יותר זמן

neceſſario, quam haberent temporibus Dauidis; & ideo cadunt ſub tempus. Deum vero benedictum nefas eſt dicere habere plus ætatis hodie, quam haberet temporibus Dauidis, aut quando creauit mundum; quia ſemper eſt eodem modo, ſiue ante creationem mundi, ſiue poſt finem mundi, neque vllis mutatur temporibus. Hoc eſt quod dicunt Doctores noſtri f. m. in tractat. Talmud. *de Iure Fratriarum:* exponentes illud Pſal. 37. verſ. 25. *Puer fui; etenim Senui:* Quis, inquiunt, hæc verba pronunciat? Si dicamus Dauidem ea pronunciare: An erat tam ſenex? id eſt anni ſeptuaginta, quos vixit Dauid, non ſatis authoritatis dabant illi ad vniuerſale hoc axioma conſtituendum: *Non vidi iuſtum derelictum, &c.* Quis autem ſenex eſt coram Deo benedicto? Verum hunc Pſalmi illius verſum cecinit Angelus princeps mundi, *&c.* Ex qua expoſitione colligitur Deum benedictum non denominari ſenem; ſed intellectus agens, ſiue intelligentia, cui regimen mundi commiſſum eſt, nuncupatur Puer, & Senex; quia quum ſit creatura, cadit

ממה שהיה לו בימי דוד ולזה יפול תחת הזמן אבל חשי״ אי אפשר שיאמר עליו שיש לו יותר זמן היום ממה שהיה לו בימי דוד וממה שהיה לו כשברא העולם לפי שהוא קיים תמיד על ענין אחד קודם שנברא העולם ואחר שיכלת העולם ולא ישנוהו הזמנים וזהו שאמרו רבותינו זל״ במסכת יבמות על פסוק נער הייתי וגם זקנתי מאן אמריה אילימא דוד מי קשיש כולי האי כלומר שאין שבעים שנה שחיה דוד מספיקים לעשות הקדמה כוללת שיאמר ולא ראיתי צדיק בעזב וכו׳ אלא קודשא ברוך הוא מי איכא דיקנה קמיה אלא פסוק זה שר העולם אמרו והרי בפי׳ שהשי״ לא יתואר בזקנה אבל השקל הפועל שהוא שר העולם יתואר בנערות וזקנה כי להיות נברא יפול

ſub tempus & tribuitur illi pueritia, & ſenectus ſecundum tempus; non propter robur, aut imbecillitatem. Ratio eſt quia quum ſit creatura neceſſario definitur numero dierum, & annorum; quod de Deo benedicto dici non poteſt, quia quum ſit ante tempus, non mutatur à tempore.

תחת הזמן ויפול עליו
נערות וזקנה מצד
הזמן אף על פי שלא
יפול עליו זה מצד
החוזק והתולשה חה
כי בהכרח מנו עליו
מספר ימים ושנים מצד
היותו נברא מה שלא
יפול בן על השי׳ כי
לחיותו קודם אל הזמן
לא ישנהו הזמן

Viua & germana diuinitas, (*inquit Tertullianus lib.1. aduerſus Marcionem, cap.8.*) nec de nouitate, nec de vetuſtate, ſed de ſua veritate cenſetur. Non habet tempus æternitas omne enim tempus ipſa eſt. quod facit, pati non poteſt. Caret ætate, quod non licet naſci: Deus ſi eſt vetus, non erit: ſi eſt nouus, non fuit. Nouitas initium teſtificatur; vetuſtas finem comminatur. Deus autem tam alienus ab initio, & fine eſt, quam à tempore arbitro, & metatore initij, & finis.

Nullius egens illa, & æterna, & omnia quæ ſunt complexa natura, (*ait Gregorius Nyſſenus lib.1. contra Eunom.*) neque in loco eſt, neque in tempore: ſed ante hæc, & ſuper hæc, inexplicabili quadam ratione, ipſa in ſe ſola fide conſpicitur, neq; ſeculis circumſcripta,

ἡ δὲ ἀπροσδεὴς, καὶ ἀΐ-
διος, καὶ τῶν ὅλων ἐμπε-
ριεκτικὴ φύσις, οὔτ' ἐν
τόπῳ ἐστὶν, οὔτ' ἐν χρό-
νῳ ἀλλὰ πρὸ τούτων, καὶ
ὑπὲρ ταῦτα κατὰ τὸ ἄφραστον
λόγον αὐτὴ ἐφ' ἑαυτῆς
διὰ μόνης πίστεως θεωρ-
εῖται οὔτε αἰῶσι
παραμετρουμένη,

neque cum temporibus decurrens; sed in se ipsa consistens, & in se ipsa fundata, & stabilita, neque cum præterito, neque cum futuro consideratur.

οὔτε χρόνοις συμπαρεξέχεται, ἀλλ' ἐφ' ἑαυτῆς ἑστῶσα, καὶ ἐν ἑαυτῇ καθιδρυμένη, οὔτε παρῳχηκότι, οὔτε τῷ μέλλοντι συνθεωρουμένη.

Hinc discimus æternitatem nihil aliud esse quam Deum ipsum: quod clare docet S. Dionysius cap. 5. de diu. Nom. Est, *inquit*, ipse eius quod est, æternitas, & principium, & mensura, cum prior sit essentia, & ente, & æone, omniumque substantificum principium, & medium, & finis. Ac propterea in sacris litteris is qui vere prius existit, per omnem entium rationem multiplicatur. Ac tam Erat de ipso, quam Est, & Erit, & Existebat, & Existet, proprie prædicatur.

καὶ αὐτός ἐστι τοῦ εἶναι, καὶ αἰών, καὶ ἀρχή, καὶ μέτρον, πρὸ οὐσίας ὤν, καὶ ὄντος, καὶ αἰῶνος, καὶ πάντων ὑποστατικὴ ἀρχή, καὶ μεσότης, καὶ τελευτή. καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τῶν λογίων ὁ ὄντως προών, κατὰ πᾶσαν τῶν ὄντων ἐπίνοιαν πολλαπλασιάζεται. καὶ τὸ ἦν ἐπ' αὐτοῦ, καὶ τὸ ἔστι, καὶ τὸ ἔσται, καὶ τὸ ἐγένετο, καὶ γίνεται, καὶ γενήσεται, κυρίως ὑμνεῖται.

Ac nec Erat, nec Erit, neque factus est, (*ait idem S. Doctor eodem loco*) neque fit, neq; fiet. Immo potius nec est quidem, sed ipse est esse iis, quæ sunt. Nec est solum entia; sed ipsum esse eorum, quæ ex illo sunt, qui est ante sæcula. Ipse enim est sæculum sæculorum, qui ante sæcula existit.

Ibid.
καὶ οὔτε ἦν, οὔτε ἔσται, οὔτε ἐγένετο, οὔτε γίνεται, οὔτε γενήσεται· μᾶλλον δὲ οὔτε ἐστίν· ἀλλ' αὐτός ἐστι τὸ εἶναι τοῖς οὖσι, καὶ οὐ τὰ ὄντα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι τῶν ὄντων ἐκ τοῦ προαιωνίως ὄντος, αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ αἰὼν τῶν αἰώνων, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων.

Enim vero quum præter Deum nihil sit æternum, ut ex dictis constat; æternitas nihil aliud esse potest re ipsa, quam Deus

ipſe. Quod ſi de æternitate Dei loquentes, conceptum noſtrum per verba, Eſt, Fuit, Erit, &c. *quæ tempus aliquod videntur deſignare, exprimamus; verba ſunt imbecillitati noſtræ ſeruientia. Porro eiuſmodi tempus non eſt niſi imaginarium. ſic Author libri de fundamentis, lib.2.cap.18.refert* Maiemonidem vocare æternitatem tempus imaginarium.

והוא אשר קרא הרמכם״ זל״ דמות זמן

Hæc ſunt verba R. Moſis in More Neuochim, lib. 2. cap. 13. Quod vero dicitur Deum creatorem fuiſſe antequam crearet mundum; vbi verbum, *Fuit*, videtur deſignare tempus: itidem quidquid in mentem venit de duratione exiſtentiæ Dei ante creationem mundi, quæ eſt duratio infinita; totum hoc eſt intelligendum de tempore imaginario, quod mens humana cogitatione depingit; non quod verum ſit tempus.

ושזה אשר יאמר היה הבורא קודם שיברא העולם אשר תורה מלת היה על זמן וכן כל מה שיעלה בשכל מהמשך מציאותו קודם בריאת העולם המשך אין תכלית לו כל זה שער זמן או דמות זמן לא אמתת זמן

Celebris eſt illa Boëtij ſententia lib.5. de Conſolat. proſ. 6. Deus conditis rebus antiquior videri non debet temporis quantitate; ſed ſimplicis potius proprietate naturæ.

Manifeſtum eſt, (*ait Author libri de fundamentis, lib.2.cap.18.*) Deum be-

הוא מבואר כי שב

nedictum, quum dicitur primus, non dici cum relatione ad aliud; quasi eo ipse sit prior tempore; sic enim tempus definiret existentiam Dei.

הקדמון הנאמר עליו יתברך אינו נאמר בצירוף אל דבר אחר כלומר שהיה קודם לדבר מה זמן מה כי יהיה הזמן לפי זה מגביל מציאותו

CAPVT IX.

De infinitate Dei.

OMnia in Deo (*inquit Tertullianus libro 1. contra Marcionem, cap. 22.*) naturalia & ingenita esse debebunt, vt sint æterna secundum statum ipsius, ne obuenientia, & extranea reputentur; ac per hoc temporalia, & æternitatis aliena.

Quum enim iam constet ex iis, quæ diximus, (*ait Author libri de fundament. lib. 2. cap. 25.*) Deum benedictum esse æternum, & infinitum: siue habere infinitam durationem existentiæ tam antecedentem, quam subsequentem; necesse est attributa ea, quibus Deus benedictus denominatur, æterna esse, & infinita, quemadmodum Deus ipse est æternus, & infinitus. Quippe fieri non potest, vt de nouo ipsi contingant; vel ita sint in Deo, vt aliquando

אחר שביארנו שהי׳ קדמון ונצחי רל״ שהוא נמצא זמן בבת״ הן מן הצד הקודם הן מן הצד המתאחר הנה יחוייב שיהיה זה תאר שיתואר בו ית״ קדמון ונצחי כמוהו כי כמו שהוא ית״ היה נמצא וימצא זמן בבת״ כן התארים ימצאו בו זמן בבת״ כי אי אפשר שיהיו מחודשים בו או נמצאים זמן

futura non ſint, vt ſuprà diximus.

בלת זמן כמו שבארנו

Hinc conſequens eſt attributa diuina eſſe infinite perfecta. Sicut attributa diuina ſingula (*ait Iudæus ille*) ſunt infinita ſecundum tempus (vt diximus): ſic etiam ſunt infinitæ dignitatis, infinitaſque complectuntur voluptates, iuxta illud Pſal.16.verſ.11. *Delectationes in dextera tua ſunt infinitæ.*

כמו שכל תואר בפני עצמו הוא בבת״ בזמן כמו שביארנו כן הוא בבת״ בחשיבות ונעימות וזהו מה שאמר הכתוב נעימות בימינך נצח

Et cap.30. Quoniam, *inquit*, attributa perfectionum, quæ ſunt in Deo benedicto ſunt infinita; ecce erunt in eo propterea cognitiones infinitæ, ideoque cum illis cognitionibus neceſſe eſt coniunctas eſſe infinitas voluptates, iuxta illud eiuſdem Pſalmi.16.v.11. *Saturitas delectationum eſt cum vultu tuo.*

ולפי שהיו תוארי השלמות אשר בו יתברך בלתי בעל תכלית הנה ימצאו בו לפי זה השגות בלתי בעל תכלית ולזה יתחייב שימשכו לאותן ההשגות שמחות בלתי בעל תכלית וזהו שאמר הכתוב שובע שמחות את פניך

Deus, (*inquit Fulgentius in libro de fide ad Petrum, cap.3.*) non ſolum ſumme bonus; ſed etiam ſummum, atque incommutabile bonum eſt, quia æternum bonum eſt, nullum habens defectum, quia non eſt ex nihilo factum: nullum habens profectum, quia nullum habens initium.

Sine dubio (*ait Author lib. de fundam. lib.2. cap. 25.*) quum Deus dicitur ſapiens; intelligere oportet ſapientiam

אין ספק כי בשיתואר השי׳ בשהוא חכם ראוי שיובן מזה שחכמתו

eius esse infinitæ perfectionis: debet enim Deus cognoscere essétiam suam, quæ est infinite perfecta: eam autem infinite perfectam cognoscere non potest, nisi cognitione infinite perfecta. Finitum quippe non potest comprehendere infinitum. Sic quum dicitur Deus benedictus potens; debemus intelligere potentiam Dei infinitam esse. Si enim esset finita, maior potentia concipi posset; & ita caderet in Deum priuatio; quatenus non haberet maiorem illam potentiam, quæ concipi posset. Itidem quum dicimus Deum esse bonum; necessario intelligere debemus ipsum esse infinite bonum. Si enim tantum haberet Deus bonum finitum; fieri posset, vt esset aliud maius bonum: non ergo esset summum bonum. Eadem est ratio aliorum omnium diuinorum attributorũ: ea profecto sunt infinitæ dignitatis: & nefas est putare in Deo vllum esse alicui defectui locum: sic existentia Dei intelligéda est esse à Deo ipso, quæ ab extrinseco ipsi non accedat. Alia vero præter Deum quæ esse dicuntur, non possunt habere esse infinitæ dignitatis quia

בבת״ בשלמות כי אחר
שעצמותו בבת״
בשלמות ראוי שיהיה
יודע את עצמו ואי
אפשר שיודע הבבת״
בשלמות אם לא
בידיעה בבת״ בשלמות
כי הבת״ לא יוכל
להקיף את הבבת״ וכן
כשנאמר עליו ית״
שהוא יכול ראוי שיבין
גם כן שיכלתו בבת״
שאם היה בת׳ כבר
אפשר שידומה יכולת
גדול יותר ממנו ויהיה
אכ״ לואה אחר שאין בו
היכולת היותר גדול
המדומה ההוא וכן
כשנאמר עליו יתברך
שהוא טוב ראוי שיובן
שהוא בלתי בעל תכלית
בטוביות בהכרח שאם
היה הטוב מוגבל יהיה
אפשר שיהיה טוב יותר
גדול ממנו לא יהיה
הוא אם כן טוב גמור
ועל זה הדרך ראוי
שיובן בכל תאר מן
התארים שהוא נמצא
בו יתברך שהוא בלתי
בת״ בחשיבות ואין בו
צד מן החסרון כלל
כמו שהמציאות
שיתואר בו ית״ ראוי
שיובן שהמציאות
ההוא לו מעצמו ואינו
קנוי לו מזולתו
וכשיאמר המציאות על
זולתו אי אפשר שיהיה
בבת״ בחשיבות

quia ab extrinſeco habent quod ſint, ideoque nullum attributum infinitæ dignitatis habere poſſunt.

אחר שמציאותו קנוי מזולתו ואין שום נמצא שיהיה כל תואר נאמר עליו בחשיבות בבת״.

Sic triplici ratione probat Iudæus ille attributa diuina infinite perfecta eſſe. Primo quidem, quia Deus debet neceſſario ſe comprehendere; Ergo cognitio Dei quæ eſt attributum eius, infinita eſſe debet, vt infinitum comprehendat. Eximium hoc decus ſolum habere Deum *docet Aſclepius in lib. 1. Met. Ariſtot.*; ſummam eorum, quæ ad ſe pertinent, ſcientiam ei proportione reſpondentem.

ὅτι τοῦτο τὸ γέρας ὁ θεὸς μόνος ἔχει τὴν ἄκραν ἐπιστήμην τῶν καθ' αὐτὸν σύμμετρον αὐτῷ.

Simile eſt illud S. Auguſt. lib. 13. Confeſſ. cap. 16. Nam ſicut omnino tu es, tu ſcis ſolus, qui es incommutabiliter, & & ſcis incommutabiliter, & vis incommutabiliter, & eſſentia tua ſcit, & vult incommutabiliter: & ſcientia tua eſt, & vult incommutabiliter: & voluntas tua eſt, & ſcit incommutabiliter.

Secunda Iudæi illius ratio eſt, quia attributis diuinis nihil perfectius cogitari poteſt. Similiter D. Auguſt. in libro primo de Doctrina Chriſtiana, cap. 7. docet: Deum ab his etiam, qui alios & ſuſpicantur, & vocant, & colunt Deos, ſiue in cœlo, ſiue in terra, ita cogitari, vt aliquid

quo nihil melius sit, atque sublimius, illa cogitatio conetur attingere, *&c.* nec quisquam inueniri potest, qui hoc Deum credat esse, quo melius aliquid est.

Deinde: Quum diuina sapientia omnia nouerit, si aliquid de potentiæ plenitudine intelligit, quod habere non possit, erit maius aliquid in eius nosse, quam in eius posse, quorum neutrum nihil aliud est, quam ipsius esse. Erit ergo vnum idemque esse, & se ipso maius, & se ipso minus, quo nihil est impossibilius, *ait Richardus Victorinus lib. 1. de Trinit. cap. 21.*

Tertio summe perfectum esse Deum probat Iudæus, quia à se ipsô est: nec ab extrinseco quidquam accipit. Summe perfectum est, (*ait Iustinus quæst. 123. ad Orthod.*) id quod nulla in re accessionem, vel incrementum potest accipere.

τέλειον δὲ ἄκρως τὸ καθ' ἑτέρω προσθήκην ἢ αὔξησιν μὴ δεχόμενον.

Deus autem beatus, (*inquit Hilarius in Psal. 2.*) atque perfectus profectu nó eget, cui nihil deest: demutatione non nouus est, qui origine caret. Ipse est, qui quod est, non aliunde est, in sese est, secum est, ad se est, suus sibi est, & ipse sibi omnia est, carens omni demuta-

tione nouitatis: qui nihil aliud, quod in se posset incidere, per id, quod ipse sibi totum totus est reliquis.

Natura illa, (*ait Gregorius Nyssenus in libro de anima & resurrectione*) quæ omnem boni notionem superat, & virtutem excedit omnem, vt quæ nullius egeat illorum, quæ ad bonum pertinere intelliguntur, cum sit ipsa complementum bonorum, neque boni vllius participatione in bono sita sit; sed ipsamet boni sit natura, quodcumque tandem bonum esse mens cogitatione sua describit; ne sperandi quidem motionem in se ipsa recipit.

ἡ δὲ ὑπερέχουσα πᾶσαν ἀγαθὴν ἔννοιαν φύσις, καὶ πᾶσαν ὑπερκειμένη δυνάμεως, ἅτε μηδενὸς ἐνδεῶς ἔχουσα τῶν πρὸς τὸ ἀγαθὸν νοουμένων, αὐτὴ τῶν ἀγαθῶν οὖσα τὸ πλήρωμα, οὐδὲ κατὰ μετοχὴν καλοῦ τινὸς ἐν τῷ καλῷ κειμένη, ἀλλ' αὐτὴ οὖσα ἡ τοῦ καλοῦ φύσις, ὅ τί ποτε καὶ εἶναι τὸ καλὸν ὁ νοῦς ὑποτίθεται· οὔτε τὴν ἐλπιστικὴν κίνησιν ἐν ἑαυτῇ δέχεται.

Et in libro duodecimo contra Eunom:
Non participatione, *inquit*, vitæ alterius vitam obtinet, vt consequens sit finem & initium aliquod esse participandi; sed hoc ipsum, quod est, vita est in ipso operans, quæ nec maior, nec minor accessione, vel detractione fit: Nam incrementum in maius in infinito locum non habet: imminutionem vero cogitari naturalis impatibilitas non sinit.

οὔτε γὰρ μετουσίᾳ ζωῆς ἑτέρας ἐν τῷ ζῆν γίνεται, ὡς ἀκόλουθον εἶναι καὶ πέρας, καὶ ἀρχὴν μετουσίας νοεῖσθαι· ἀλλ' αὐτὸ ὅπερ ἐστὶ ζωή ἐστιν ἐν αὐτῷ ἐνεργουμένη, οὔτε μείζων, οὔτε ἐλάττων ἐκ προσθήκης, ἢ ὑφαιρέσεως γινομένη· ἡ μὲν γὰρ εἰς τὸ μεῖζον ἐπαύξησις ἐν τῷ ἀπείρῳ χώραν οὐκ ἔχει· τὴν δὲ κατὰ τὴν ἐλάττωσιν ἐπίνοιαν τὸ κατὰ φύσιν ἀπαθὲς ἀνεπίδεκτον ποιεῖ.

Denique author libri de fundam. postquam attributa Dei *singula infinite perfe-*

cta eſſe docuit; ea etiam ſalua Dei ſumma ſimplicitate numero infinita eſſe tradit.

Præterea, *inquit*, intelligi debent attributa diuina infinita eſſe ſecundum numerum: id eſt infinitæ eſſe multitudinis. Quum enim in Deo ſint omnes perfectionum ſpecies, quæ excogitari poſſint, & expers ſit omnis omnino defectus: mens autem concipere poſſit eſſe in Deo infinitas perfectiones; oportet eas re ipſa eſſe in Deo: alioqui non eſſet ſumme perfectus: poſſet enim habere plures perfectiones, quam haberet.

Diuina natura, (*inquit Anſelmus in Monolog. cap. 14.*) non eſt aliquid eorum, quibus eſt aliquid, quod non eſt quod ipſa ſunt, ſuperius: & eſt omnino dicenda quodlibet eorum, quibus eſt omne, quod non eſt quod ipſa ſunt, inferius. Quare neceſſe eſt eſſe eam viuentem, ſapientem, potentem, & omnipotentem, veram, iuſtam, beatam, ęternam, & quidquid ſimpliciter abſolute melius, quam non ipſum.

Vorſtius hæreticus, quaſi ipſum Dei taderet, quem capere non poſsit, ſubſtantiam Dei infinitam eſſe negat. & hoc primum profert

וגם ראוי שיובן
שהשלמיות שימצאו בו
ית״ הם בלתי מוגבלים.
במספר ר״ל״ שהם בבת״
מצד רבוי״ וזה כי אחר
שהשי״ ראוי שימצאו לו:
כל מיני השלמיות.
שאפשר שיצויירו
ויסולקו ממנו כל מיני
החסרונות ואפשר
שידומה שלמיות בבת״
נמצאים בו. ראוי
שיהיה כן לפי האמת
שאם לא היה כן לא
יהיה בתכלית השלמות:
אחר שהיה אפשר
שימצאו בו שלמיות
יותר מהנמצאים בו

delirationis suæ argumẽtum; quod substantia diuina ab Angelis, & à beatis videatur.

Verum attendisse debuerat illustrem illam S. Ambrosij sentent. lib. 1. in Luc. In potestate nostra non esse Deum videre, sed in potestate illius esse apparere.

S. Aug. in libro Soliloquiorum, cap. 36. Videbimus, *inquit*, in lumine tuo lumen tuum. *Quoniam apud te est fons vitæ; & in lumine tuo videbimus lumen,* Psal. 35. v. 10. Quale autem lumen? Lumen immensum, lumen incorporeum, incorruptibile, incomprehensibile, lumen indeficiens, lumen inextinguibile, lumen inaccessibile, lumen increatum, lumen veridicum, lumen diuinum, quod illuminat oculos Angelorum, quod lætificat iuuentutem sanctorum, quod est lumen luminum, & fons vitæ, quod es tu Domine Deus meus. Tu es quippe lumen, in cuius lumine videbimus lumen: te scilicet in te, in splendore vultus tui, quando te videbimus facie ad faciem. Quid est videre facie ad faciem, nisi quod ait Apostolus 1. Cor. 13. v. 12. *Cognoscere, sicut cognitus sum?* Cognoscere veritatem tuam, & gloriam tuam, hoc est

cognoſcere faciem tuam. Cognoſcere Patris potentiam, Filij ſapientiam, Spiritus ſancti clementiam, ipſius ſummæ Trinitatis vnam & indiuiduam eſſentiam.

ואפשר כי באורך נראה
אור ירמוז אל ההשגה
השכלית לומר כי מצד
השכל המושפע ממך
שהוא אורך נשיג

Similiter author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 15. Per hæc, (*inquit*) verba Pſal. 36. v. 10. *In lumine tuo videbimus lumen*, intelligi poteſt viſio ſpiritualis, quaſi diceret propheta: per intellectionem à te emanantem, quæ eſt lux tua, cognoſcemus.

ירויון מדשן ביתך רל׳
כי במה שישיגו משאר
הנמצאות המשתלשלות
ממך הנקראים אחורים
הרמוז אליהם כמו
שנאמר למשה וראית
את אחורי הם
הנקראים דשן ביתך
יהיו דשנים ורעננים
ושבעים כל טוב אבל
נחל עדניך רל׳ מאותו
הנחל הנמשך ממה
שאתה מתעדן ממנו
ומתענג בו שהוא
עצמותך והתארים
והשלמות הבבת׳ אשר
בך שאתה מתעדן בהן
אין דרך ומבוא להשיג
ולשתות ממנו

Et paulo ſupra ad illa verba eiuſdem Pſal. 36. *Inebriabuntur pinguedine domus tuæ*: id eſt, *inquit*, quatenus comprehẽdent res creatas quæ à te dependent, vocanturque poſteriora, quæ tu illis videnda exhibes: vt dixiſti Moſi Exodi 33. v. 23. *Et videbis poſteriora mea:* (hę ſunt quæ vocantur pinguedo domus tuæ) pingues erunt, & valentes, & ſatiati omni bono. Sed *de torrente voluptatis tuæ*, &c. id eſt de torrente illo, qui ex eo procedit, quo tu deliciaris, & oblectaris, eſſentia nimirum tua, & attributis, perfectionibuſque infinitis, quæ in te ſunt, quibus tu gaudes, nullomodo poſſunt frui, neque bibere crea-

turæ per ſe ipſas: id eſt vi intellectus ſui, niſi tu potes eas liberaliter: ideoque dicit propheta, *Potabis eos*: non autem, *Bibent*; quia nimirum hæc ab homine comprehendi non poſſunt, niſi beneficio gratiæ Dei.

מעצם' רל" מצד השגת' אאכ' תשקם אתה ממנו דרך חסד ולזה. אמר תשקם ולא אמר ישתו לפי שאינן מושגות לאדם אלא דרך חסד

Porro eiuſmodi gratiæ lumine corroborata mens tum Angelica, tum humana non eo pertingit, vt infinitam Dei eſſentiam comprehendere poſsit, ſiue infinite cognoſcere. Conſule D.Thom. 1.par.q.12.art.7.

Inuiſibilis Deus per beneuolentiam, & potentiam ſuam, id quod imbecillum eſt corroborans, id ei dignatur concedere, vt quod eſt inuiſibile videat, *ait Epiphanius Hæreſ. 70.* Porro cum inuiſibile illud, & infinitum aſpicit, non vt in ſe eſt, infinitum illud videt; ſed quantum eius, quod imbecillum eſt, natura capere poteſt, ita corroborata, vt ad potentis illius notitiam pertingere poſſit.

ἀόρατος θεὸς ἐν φιλανθρωπίᾳ, καὶ δυνάμει ἐνισχύσας τὸ ἀδύνατον κατηξίωσε τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει, ὅπως ἴδῃ τὸ ἀόρατον· καὶ ὃ εἶδε τὸ ἀόρατόν τε καὶ ἄπειρον, οὐ καθὼς ἔχει τὸ ἄπειρον, ἀλλ' ὡς ἠδύνατο χωρεῖν ἡ φύσις ἐνδυναμωθεῖσα τοῦ ἀδυνάτως ἔχοντος πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ δυνατοῦ.

Author lib. de fundam. loco ſupra citato ad illa verba, Pſ.36. *In lumine tuo videbimus* אור *id eſt lumen:* Dicit Pſaltes, *inquit,* אור, & non האור cum ה nota plene rem deſignãte, vt ſit ſenſus videbimus aliquid de lumine, ſed non totũ lumen.

וחו אמרו נראה אור ולא אמר האור כי קצתו נשיג ולא כלו:

Hinc patet quomodo intelligendum sit quod Iudæus ille scripsit in eodem libro, c. 1. Essentiam Dei notam esse Deo soli, sicut existentia eius occulta est omnino; ita vt ne ipsi quidem Angeli administratorij eam perspectam habeant.

שאין מהותו נודע
לזולתו אם כן מציאותו
נעלם. תכלית ההעלם
שאיננו נודע אפילו
למלאכי השרת

Non negat videri mente, id est perspici simpliciter; sed ita videri, vt tota ipsa plenitudo diuinitatis comprehendatur.

Sic locutus est S. Ambrosius in commentariis ad Lucam. Et quid de hominibus, *inquit*, loquimur, cum etiam de ipsis cœlestibus virtutibus, & potestatibus legerimus: *Quia Deum nemo vidit vnquam.*

Verum subinde cuiusmodi visionem intelligat, ostendit. Ideo *Deum nemo vidit vnquam*, quia eam, quæ in Deo habitat, plenitudinem diuinitatis nemo conspexit: nemo mente, aut oculis comprehendit.

Pergit Vorstius: Scriptura, *inquit*, non vocat Deum infinitum.

At quid aliud sonant illa verba Dauidis Psal. 146. Magnus Dominus, & magna virtus eius, & sapientiæ eius non est numerus? *id est, Finis, (vt notat Glossa interlinearis.)* Conticescant ergo

(subiungit

(*subiungit Glossa ordinaria*) humanæ voces: requieſcant humanæ cogitationes: ad incomprehenſibilia Dei nemo ſe extendat, quaſi comprehenſurus, ſed quaſi participaturus: participes enim erimus, nec totum capiemus. Sed cuius rei participes erimus, & qualiter participes erimus, cum partes non ſint apud Deum: nec per partes diuidatur? Quis ergo explicet quomodo ſint participes vnius etiam ſimplicis eſſentiæ plures. Non puto autem poſſe dici quam videatur. Confitere ergo infirmitatem, qui peruenire vis ad diuinitatem, cuius intelligentiæ non eſt numerus.

Quid clarius etiam his verbis, Pſalmi 144. *Magnus Dominus, & laudabilis nimis: & magnitudinis eius non eſt finis:* nimirum quia poteſtas eius, (*vt interpretatur Nicolaus de Lyra*) non eſt determinata ad aliquem certum effectum, ſed omni facto poteſt ſemper maius facere.

Ideoque præfatur Pſaltes, Exaltabo te Deus meus rex, & benedicam nomini tuo in ſæculum, & in ſæculum ſæculi.

Non intendit Dauid, (*ait author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 26.*) posse hominem laudare Deum in æternum, quod est tempus infinitum; id enim humana conditio ferre non potest; sed id solum contendit, etsi vita hominis esset infinita: celebraréque, inquit, nomen tuum in sæculum, & in æternum, neque tempus, neque laudationis perpetuitas impedirent, quominus singulis diebus Deus sic laudari posset: (hoc est quod subdit & geminat Psaltes, *In omni die benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in sæculum, & in æternum*) nihilominus tamen nō posset homo laudare Deum, vt par est; quia ex duplici alio capite id esset impossibile; tum quia propter multitudinem perfectionum suarum magnus est Dominus & laudabilis supra quam possit creatura enarrare laudes eius, iisque ipsum celebrare: tum quia vnumquodque attributum diuinum est infinitæ dignitatis, iuxta illud vers. 13. *Magnitudinis eius*, quæ est vnum attributum, *non est inuestigatio*: id est infinitæ dignitatis est magnitudo eius; ideoque verbis finitis comprehendi non potest.

ואין רצונו לומר שיהיה האדם יכול לשבח השם לעולם ועד שזהו זמן בבת״ כי זה דבר נמנע בחק האדם אבל ירצה לומר שאפילו יהיו חיי האדם בבת״ והייתי מרומם שמך לעולם ועד ושיהיה זה ההלול בכל יום בענין שלא יהיה שם מניעות מצד הזמן והתמדת השבח ולזה כפל בכל יום אברככה ואהללה שמך לעולם ועד אמר שעם כל זה לא היה יכול להלל אותו כי מהשני צדדין האחרים ימנע זה כי מצד רבוי השלמיות אשר בו גדול ה׳ ומהולל מאד יותר משיוכל איש לספר שבחיו ומהלליו ולהללו בהן וגם מצד שכל שלמות אשר בו הוא בבת״ בחשיבות אי אפשר זה בו לגדולתו שהוא השבח האחד אין חקר רל׳ שהוא בבת״ בחשיבות ולזה אי אפשר שיוגבל השבח ההוא בדבור בת״

Tres eiusmodi species perfectionum infinitarum designare prophetã psal. 139. *docet Iudæus iste, c. 25. Domine inuestigasti me*, &c. *& cognouisti*, &c. Incipit à laudatione sciẽtiæ Dei, quam ostendit esse infinitã, quatenus singulos motus suos, actionesque suas singulas, quantumuis licet multę sint, & diuersæ, comprehendit vbi fiunt: *Domine*, inquit, *inuestigasti me*, *& cognouisti*. Sic docet scientiam Dei diuersæ esse speciei à scientia humana. Homo enim inuestigat, nec comprehendit. Deus vero benedictus scrutatur corda, & renes, cognoscitque, & comprehendit cogitationes: hoc est quod ait vers. 2. *Intellexisti cogitationem meam à longe* (dictio enim רעי idem significat quod רעיון cogitationem scilicet) Hoc fuse explicat describendo opus productionis suæ, vers. 13. *Quia tu*, inquit, *possedisti renes meos, & texisti me in vtero matris meæ*; vsque ad vers. 26. *Embryonem meum viderunt oculi tui*, &c. Hinc colligit se non incœpisse Deo notum esse postquam formatus est; sed quum adhuc esset embryo sine forma, ipsum comprehendebat, inquit, diuina

ואל אלו הג' מיני
מהכבת" רמז דוד
במזמור ה" חקרתני
ותדע כי הוא התחיל
לשבח ידיעת השם
ולמר איך היא בבת"
שהיתה מקפת בכל
פרטי תנועותיו ומעשיו
עם הפלגת רבויים
באי זה מקום שיהיו
ואמר ה' חקרתני ותדע
לבאר שאין ידיעת השם
ממין ידיעת האדם
שהאדם חוקר ובלתי
משיג אבל הוא יתברך
חוקר לב ובוחן כליות
ומשיג וידע מחשבות
וזהו בנת' לרעי מרחוק
כי רעי כנגד מרעיון

והאריך לבאר זה
מתאר היצירה ואמר
כי אתה קנית כליותי
תסוכני בבטן אמי
וסיים בזה כשאמר
גלמי ראו עיניך וגומר
כלומר כי לא לאחר
שנוצר הגיעה הידיעה
האלהית בו אבל גם
כשיהיה גולם בלי
צורה היתה הידיעה
האלהית מקפת בו:

cognitio. Hoc eſt quod dicit, *Embryonem meum viderunt oculi tui:* & non embryonem meum ſolum; ſic enim habita ratione regiæ dignitatis meæ exiſtimare fortaſſe poſſet aliquis te nõ noſſe embryonem niſi vniuerſim, & non in particulari; quum rex publicam & quaſi vniuerſalem perſonam ſuſtineat: ſed omnes embryones ſcripti ſunt in libro tuo, & noti ſunt tibi dies quibus in eos formæ infundendæ ſunt, vt iis informentur; immo antequam quidquam eorum exiſtat. Hoc eſt quod ait Dauid, *Scripti erant dies, quibus ea omnia erant formanda, quum adhuc nihil eorum exiſteret.*

וזהו גלמי ראו עיניך ולא גלמי בלבד שאני מלך וחשוב כמו כלל אבל כל הגלמים קטן וגדול כלם הם נכתבים על ספרך וידועים לפניך הימים שיושפעו בהם הצורות ויהיו מצרים בהם ואפילו קודם שיהיה שום אחד מהם נמצא וזהו אמרו ימים יוצרו ולא אחד בהם

Paulo poſt: Vocat, *inquit*, propheta attributa ſubſtantialia *cogitationes Dei*; ad ſignificandum, quod initio capitis huiuſce diximus, attributa diuina neceſſario eſſe æterna; ſicut Deus æternus eſt. *Quam pretioſa ſunt*, inquit, Quibus verbis indicat vnumquodque eorum eſſe infinitæ dignitatis, atque excellentiæ. Additque, *Quam præſtant capita eorum.* Quibus verbis ſignificat ea eſſe in Deo infinita ſecundum tempus tam antecedens creationem mundi:

וקרא לתארים העצמיים רעיך לרמוז למה שאמרנו בתחלת הפרק שהתארים הנמצאים בו הם קדומים כמוהו בהכרח ואמר מה יקרו להורות על היות כל אחד בבת" בחשיבות היוקר ואמר ומה עצמו ראשיהם להורות על היותם הנמצאים בו זמן בלתי בת" קודם שימצא העולם

quam subsequens finem mundi: (quæ sunt duo capita temporis, vnum à parte anteriori; aliud à parte posteriori; per capita enim hic intelliguntur duo extrema temporis). Tum demum laudationem instituit petitam à multitudine attributorum; quatenus scilicet perfectiones diuinæ sunt infinitæ, nullo definitæ numero: *Dinumerabo*, inquit, *illas*; *&*, *præ arena multiplicabuntur*, vers.18.

ואחר כלות העולם שהם שני ראשים שיש אל הזמן האחד מצד ההתחלה והאחר מצד התכלית וזהו לשון ראשיהם כלומר הב״ ראשים שהם ב״ קצוות שיש לזמן ואחר כך שב להזכיר השבח אשר מצד רבוים רל״ היות השלימיות בו יתברך בבת׳ שלא יגבלם מספר ועל זה אמר אספרם מחול ירבין

Et quoniam attributa perfectionum diuinarum sunt infinita; ecce erunt ideo in Deo cognitiones infinitæ: & cum illis cognitionibus coniunctæ sint necesse est infinitæ voluptates, iuxta illud Psal.16. v.11. *Saturitas lætitiarum est cum vultu tuo.*

ולפי שהיו תוארי השלמות אשר בו יתברך בלתי בעל תכלית הנה ימצאו בו לפי זה השגות בלתי בעל תכלית ולזה יתחייב שימשכו לאותן ההשגות שמחות בלתי בעל תכלית וזהו שאמר הכתוב שובע שמחות את פניך

Tertia Vorstij ratiocinatio est: Nulla creatura est infinita; ergo nec Deus.

Quasi vero effectus Dei, quia non possunt esse nisi finiti, arguant causam suam, id est Deum esse finitum. In promptu est docta responsio Authoris libri de fundamentis, lib.2. cap.13. qua vtitur aduersus Manichæos qui contendebant ex vno principio non posse procedere, nisi vnum effectum.

ואמנם תצדק בפועל
הפרטי המעויין אבל
בשם יתברך שהוא
הפועל הכולל
המשולח.וג״

Respondet aptißime. Id vtique verum esse de agente particulari determinato; sed non de Deo benedicto, qui est agens vniuersale indeterminatum.

Qui cum præsciret quid boni appariturum esset ex creatione rerum, ideo (*inquit Tertull. lib. 2. contra Marc. cap. 3.*) in suam summam commisit bonitatem appariturі boni negotiatricem, non vtique repentinam, nec obuentitiæ bonitatis nec prouocatitiæ animationis, quasi exinde censendam, quo cœpit operari. Si enim ipsa constituit initium, exinde quo cœpit operari, non habuit initium ipsa cum fecit.

Adde quod solus Deus infinitus esse potest, quia solus à se ipso est, ideoque necessario existit: cætera omnia quum ab extrinseco habeant quod existant negatione sui antecedente; ideoque contingentia sint; infinita esse non possunt. Ego primus, & Ego nouissimus, & præter me non est Deus, (*ait Dominus apud Esa. cap. 44.*) *id est,* (*vt explicat author libri de fundam. cap. 18.*) Nihil est ex omnibus iis, quæ sunt, quod nuncupari possit primum, & vltimum præter me.

אין בכל הנמצאים
מי שיתואר בשהוא
ראשון והוא אחרון
זולתי

Idem existimandum est de omnibus

ועל זה הדרך ראוי
שיובן בכל

Attributis diuinis; (*ait Iudæus ille, c. 25.*) ea nimirum esse infinitæ dignitatis: nefas est putare in Deo vllum esse alicui defectui locum. Sic existentia Dei intelligenda est esse ab ipso, quæ ab extrinseco ipsi non accedat. Alia vero omnia præter Deum non possunt habere esse infinitæ dignitatis, quia ab extrinseco habent quod sint; ideoque nullum attributum infinitæ dignitatis habere possunt,

תאר מן התארים שהוא נמצא בו יתברך שהוא בבת" בחשיבות ואין בו צד מן החסרון כלל כמו שהמציאות שיתואר בו ית" ראוי שיובן שהמציאות ההוא לו מעצמו ואינו קנוי לו מזולתו וכשיאמר המציאות על זולתו אי אפשר שיהיה בבת" בחשיבות אחד שמציאותו קנוי לו מזולתו ואין שום נמצא שיהיה בלתואר נאמר עליו בחשיבות בבת"

Ille qui non alio, sed seipso bono beatus est, ideo non potest esse miser, quia non se potest amittere. Dicimus itaque incommutabile bonum non esse, nisi vnum verum Deum beatum: Ea vero, quæ fecit, bona quidem esse, quod ab illo; verumtamen mutabilia, quod non de illo, sed de nihilo facta sunt, *inquit D. Augustinus in duodecimo libro de Ciuit. Dei, cap. 1. Tum in libro de Natura boni, contra Manichæos*; Summum bonum, *ait*, quo superius non est, Deus est: ac per hoc incommutabile bonum est, & ideo vere æternum, & vere immortale. Cætera omnia bona non nisi ab illo sunt, sed non de illo.

Elegantiſsime Philo Iudæus explicat in libro de Mundi opificio ſummæ & infinitæ Dei bonitatis rationem, quatenus hoc habet præcipuum, vt non ex toto ſe ipſam profundere poſsit; ſed ad vſum captumque rerum, quas ſui participes facit, vim ſuam, & efficientiam accommodet. Verumtamen, *inquit*, non pro magnitudine beneficentiarum ſuarum beneficia ſua confert Deus: Sunt enim infinitæ, ac modi omnis expertes; ſed ad rerum, quæ bonis afficiuntur, captum ſeſe temperat. Quippe non quantum ad benefaciendum comparatus eſt natura Deus, tantum id quod creatum eſt, boni capere poteſt. Si quidem illius vires modum omnem ſuperant. Hoc vero eſt imbecillius, quam vt beneficiorum magnitudinem poſſit capere. Itaque ſuccumberet, niſi Deus quod cuique eſt accommodatum, conſentanee, ac congruenter æſtimando metiretur.

ἀλλ' οὐ πρὸς τὸ μέγεθος εὐεργετεῖ τῶν αὐτοῦ χαρίτων· ἀπερίγραφοι γὰρ αὗταί γε καὶ ἀτελεύτητοι; πρὸς δὲ τὰς τῶν εὐεργετουμένων δυνάμεις. οὐ γὰρ ὡς πέφυκεν ὁ θεὸς εὖ ποιεῖν, οὕτω καὶ τὸ γινόμενον εὖ πάσχειν, ἐπεὶ τοῦ μὲν αἱ δυνάμεις ὑπερβάλλουσι; τὸ δ' ἀσθενέστερον ὄν, ἢ ὥστε δέξασθαι τὸ μέγεθος αὐτῶν, ἀπεῖπεν ἄν, εἰ μὴ διεμετρήσατο σταθμησάμενος εὐαρμόστως τὸ ἑκάστῳ ἐπιβάλλον.

Eo ſenſu intelligendum eſt illud Maiemonidis in More Neuochim, part. 2. c. 12. Intelligentiam ſupremam non habere virtutem ex vna aliqua parte, & ex vna aliqua diſtantia; neque communicare virtutem

זה חשכל לא יגיע
אליו כח מצד אחד
ומרוחק אחד ולא יגיע

virtutem suam extra se ex parte aliqua determinata, & ad aliquam distantiam determinatam, aut aliquo solum tempore; sed virtutem eius perpetuam esse erga omnia, quæ disposita sunt ad recipiendam illam agentis nunquã otiantis actionem, quæ vocatur influentia.

כחו לזולתו גם כן מצד
מיוחד ועל רוחק מיוחד
ולא בעת בלתי עת אבל
פעולתו תמיד כל אשר
יזדמן דבר יקבל הפעל
החוא הנמצא על
התמידות אשר כונה
בשם שפע

Hinc patet quam ineptum sit illud, quod subiungit Vorstius. Esse infinitum actu, & esse hoc aliquid sunt contradictoria. Deus est actu hoc aliquid: non ergo actu infinitus est.

Videtur profecto hæreticus ille nunquam cogitasse quomodo loquendum sit de eo ente, quod in se omnia complectitur sine vllius boni priuatione, iuxta illud Maiemonidis in More Neuochim, part. 1. c. 26. Quidquid apud nos perfectio est; id Deo benedicto tribuitur, ad docendum illum omnibus perfectionum speciebus esse perfectum, nullumque in ipso esse defectum, vel priuationem.

כל מה שהוא שלמות
אצלנו ייוחס לו ית״
להורות עליו שהוא
שלם במיני השלמיות
כלם ואין עמו חסרון
או העדר כלל

De quo non minus recte dicitur actu esse hoc aliquid, & esse infinitum; quam vere dicatur actu esse hoc aliquid, & esse omnia. In rebus quidem materialibus, (*ait S. Bernardus, serm. 5. de Assumpt.*) aliud hoc, aliud est illud: & alibi quæritur

hoc, alibi illud. In rebus vero spiritualibus (hoc est diuinis) non aliud hoc est, quam illud: nec alibi quæritur hoc, alibi illud; sed omnia sunt nobis in Deo, & est Deus omnia in nobis.

Denique Vorstius eovsque ingenio suo abusus est, vt negare non erubuerit essentiam Dei esse infinitam; quia potentia eius non extenditur ad impossibilia.

At, (*vt docet S. Aug. in ser. 109. de Tēp.* hæc si posset, non esset Omnipotens.

Summe potens est, (*inquit Hugo Victorinus lib. 1. part. 1. de Sacram. fid. cap. 22.*) qui potest omne quod possibile est: nec ideo minus potest, quia impossibilia posse, non est posse, sed non posse. Itaque omnia potest Deus quæ posse potentia est.

Sæpe dicimus ei qui rem aliquam esse negat, (*ait Anselm. in Prosol. cap. 7.*) sic est, quemadmodum dicis esse, cum magis proprie videatur dici; sic non est, quemadmodum dicis non esse: Item dicimus, iste sedet sicut ille facit: aut iste quiescit, sicut ille facit: cum sedere sit quiddam non facere, & quiescere sit nihil facere. Sic itaque cum quis dicitur habere potentiam facien-

di, aut patiendi quod sibi non expedit, aut quod non debet; impotentia intelligitur per potentiam.

Hinc, (*vt scribit Petrus Damiani in Opusc. 36. de diuina Omnipotentia, cap. 10.*) quod malum est potius debet dici nihil, quam aliquid: atq; ideo nihil præiudicat, si dicamus Deum omnia posse, licet mala omnia non possit, cum mala non intra omnia, sed extra omnia potius debeant supputari.

S. August. in libro sexto & vicesimo contra Faustum, cap. 5. Quisquis, *inquit*, dicit: Si omnipotens est Deus, faciat, vt quæ facta sunt, facta non fuerint; non videt hoc se dicere, si omnipotens est, faciat, vt ea quæ vera sunt, eo ipso quo vera sunt, falsa sint, *&c.*

Impossibile est ei (*Deo*) mentiri; (*ait D. Ambrosius, Annot. in Numer. ad Chromat.*) & impossibile istud non infirmitatis est, sed virtutis, & maiestatis; quia veritas non recipit mendacium; nec Dei virtus leuitatis errorem.

Affine est illud Maiemonidis in More Neuochim, parte 3. cap. 15. Ostensum est iuxta quamlibet harũ sententiarum

הנה התבאר כי לפי
כל אחת מן הדיעות

יש שם דברים נמנעים
ושמציאותם מן השקר
ושלא יתואר השם
ביכלת עליהם ואין
לאות בחוקו ולא
מעוט יכלת בחיותו
בלתי משנה אותם
אם כן הם שוקרות על
טבעם ואינם מפעולת
פועל

esse res quasdam impossibiles, quarum existentia est falsa; & quas Deus optimus maximus (sine vlla tamen naturæ suæ imperfectione, vel potentiæ imminutione) non posse dicitur, quum natura sua falsæ sint, nec cadant in operationem agentis.

S. August. de Symb. ad Cat. lib. 1. cap. 1. Deus, *inquit*, omnipotens est, & cum sit omnipotens, mori non potest, falli non potest, mentiri non potest. Et, quod ait Apostolus 2. Tim. 2. *Seipsum negare non potest.* Quam multa non potest, & Omnipotens est. & ideo Omnipotens est, quia ista non potest: nam si mori posset, non esset omnipotens: si mentiri, si falli, si fallere, si inique agere, non esset omnipotens; quia si hoc in eo esset, non fuisset dignus qui esset omnipotens.

Nam qui hæc potest; (*ait sanctus Anselmus in Prosol. cap. 7.*) quod sibi non expedit, & quod non debet, potest: quæ quanto magis potest, tanto magis aduersitas, & peruersitas possunt in illum: & ipse minus contra illas. Qui ergo sic potest non potentia potest, sed impotentia. Non enim di-

citur posse, quia ipse possit; sed quia sua impotentia facit aliud in se posse, siue aliquo alio genere loquendi; sicut multa improprie dicuntur: vt cum ponimus esse pro non esse, & facere, pro eo quod non est facere, aut pro nihil facere.

Simili ratione vtitur author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 3. Consentaneum est, *inquit*, in Deo esse omnes species perfectionum, & ab eo alienas esse omnes species defectuum quamobrem dicit propheta Habacuc, cap. 1. vers. 13. *Mundus oculis es, vt non videas malum, & respicere prauitatem non poteris.* Quum enim videret defectum fore in Dei natura si respiceret prauitatem; dicit Deum id non posse facere; quasi significaret nefas esse Deo attribui quidquam, quod defectus censeri possit.

ראוי שימצאו כל
מיני השלמיות בו
ויסולקו ממנו כל
מיני החסרונות
ובעבור זה אמר הנביא
טהור עינים מראות
ברע והבט אל עמל
לא תוכל כי לפי שראה
שיהיה חסרון בחקו
שיביט אל עמל אמר
שלא יוכל לעשות כך
כאלו באר שאין ראוי
שיוחס אליו שום דבר
שידומה שהוא חסרון

Ille plane Omnipotens vere solus dicitur, (*ait S. Augustinus contra Faustum Manich. lib. 26. cap. 5.*) quia vere est, & à quo solo est quidquid aliquomodo est, vel spirituale, vel corporale: quia vniuersa creatura sua vtitur, vt ei placet. Placet autem illi secundum

veram immutabilemque iustitiam; quod ipse sibi est, omnia mutabilia, cum ipse sit incommutabilis, commutare pro meritis siue naturarum, siue factorum.

CAPVT X.

De immutabilitate Dei.

Diuinorum attributorum id proprium est, vt, cum singula singulas Dei proprietates exprimant; singula, & omnia simul summam vnam Dei *perfectionem prædicent: Deum scilicet esse immutabilem: apud Esaiam prophetam, cap. tertio.* Ego Dominus, & non mutor.

Simplicissimus est Deus? Hoc ipso immutabilis est: Est itaque bonum solum simplex, (*ait S. Augustinus in vndecimo lib. de Ciuit. Dei, c. 10.*) & ob hoc solum incommutabile, quod est Deus. Ab hoc bono creata sunt omnia bona: sed non simplicia, & ob hoc mutabilia.

Ita sanctus Eucherius in libro de Formulis spiritualis intelligentiæ, cap. 1. Immutabilem esse Deum *asserit*, quia mu-

tari omnino ab eo quod eſt non poteſt. Simplex enim natura eſt, & immutabilis, atque imperturbata: neque aliud eſt ipſe, & aliud, quod habet, & quod eſt.

Quidquid mutatur, (*ait author libri de fundamentis, lib.2.cap.5.*) ab alio mutatur. Quod autem neceſſario exiſtit per ſe, non habet aliam cauſam à qua mutetur. Neque vero ipſum eſt mutans, & mutatum ſimul; ſic enim ex duobus conſtaret: vno ſcilicet, quo mutaret: & alio à quo mutaretur: & ita eſſet compoſitum.

וכל משתנה יש לו
משנה ומחוייב
המציאות בבחינת עצמו
אין לו סבה אחרת
משנה אותו ולא יהיה
הוא גם כן משנה
ומשתנה יחד שאם כן
יהיו בו שני העניינים
ענין בו ישנה וענין בו
ישתנה ויהיה מורכב

Affine eſt illud Hugonis Victorini, libro 7. Erud. Theolog. cap. 20. Quidquid ſecundum formam mutatur, vel ſecundum augmentum, vel ſecundum diminutionem, vel ſecundum alterationem mutatur. *Deinde ſingillatim oſtendit nihil horum diuinam recipere naturam.* Non augetur: quidquid enim per incrementum creſcit, amplius aliquid ſemetipſo accipit. Quidquid autem præter id, quod in ſemetipſo habet, aliquid accipit, aliunde accipiat neceſſe eſt, quia nulla res ſibi ipſi quod non habet, dare poteſt. Creator au-

tem rerum à quo aliquid quod non habet accipiat, cum omne, quod existit, ab ipso procedat? Non potest igitur crescere, qui semetipso amplius nil potest recipere.

Non minui porro demonstrat ita. Quidquid enim semetipso minus fieri potest, vere vnum non est: quia id quod in separatione se diuidit, in coniunctione idem non fuit. Deus igitur cui totum vnum est esse quod est, nullomodo semetipso minus fieri potest.

Non posse vero secundum alterationem mutari sic probat Richardus Victorinus, lib. 1. de Trinit. cap. 3. Si de statu, *inquit,* vno, in alium etiam æqualem transeat, oportet vt qualitercumque deficiat ab aliquo, quod prius habuit, & vt in eiusdem defectus recompensationem, aliquid ei accedat, quod prius non habuit: & tunc in vna eademque alteratione prædictis duabus mutationibus subiacebit; quarum vtramque superior ratio improbauit.

Adde quod ex Platone lib. 2. de Repub. refert Eusebius in decimotertio Præparationis Euangelicæ: Deum, ac quæ Dei sunt, quia quam optimo sunt in statu, commutari

Ἀλλὰ μὴν ὁ θεός τε καὶ τὰ τοῦ θεοῦ πάντῃ ἄριστα ἔχει. πῶς δὲ αὖ;

commutari non posse. Sed neque à se ipso mutatum, variatumque iri. Alioquin vtrum tandem in melius, pulchriusque se Ipse conuerteret; an in deterius, turpiusque semetipso; Necesse, inquit, erit in id transire, quod se ipso deterius est; si quidem mutetur. Neque enim pulchritudinis egentem, aut virtutis dicemus Deum. Quocirca cum ita se habeat, num se quispiam Deorum, aut hominum vsquam deteriorem sponte facturus videtur? Non potest hoc omnino fieri. Quare nec illud fieri potest, vt se ipsum mutare velit Deus. Sed, vt apparet, cum sit optimus, & pulcherrimus, quantum in se est, in suapte forma simpliciter manet.

ταύτῃ μὲν δὴ ἥκιστ' ἂν πολλὰς μορφὰς ἴσχοι ὁ θεός· ἥκιστα δῆτα· ἀλλ' ἄρα αὐτὸς αὑτὸν δηλονότι, εἴπερ ἀλλοιοῦται, πότερον οὖν ἐπὶ τὸ βέλτιόν τε, καὶ κάλλιον μεταβάλλει ἑαυτὸν, ἢ ἐπὶ τὸ χεῖρον, καὶ αἴσχιον αὑτοῦ· ἀνάγκη, ἔφη, ἐπὶ τὸ χεῖρον ἑαυτοῦ, εἴπερ ἀλλοιοῦται· οὐ γάρ που ἐνδεᾶ γε φήσομεν τὸν θεὸν κάλλους, ἢ ἀρετῆς εἶναι. ὀρθότατα, ἦν δ' ἐγὼ, λέγεις. καὶ οὕτως ἔχοντος, δοκεῖ ἄν τίς σοι, ὦ Ἀδείμαντε, ἑκὼν αὑτὸν χείρω ποιεῖν ὁπῃοῦν, ἢ θεῶν, ἢ ἀνθρώπων· ἀδύνατον, ἔφη, ἀδύνατον ἄρα, ἔφην, καὶ θεὸν ἐθέλειν αὑτὸν ἀλλοιοῦν. ἀλλ' ὡς ἔοικε κάλλιστος, καὶ ἄριστος ὢν, εἰς τὸ δυνατὸν ἕκαστος αὐτῶν μένει ἀεὶ ἁπλῶς ἐν τῇ αὑτοῦ μορφῇ.

Hinc patet Deum, quatenus est infinitæ perfectionis; hoc ipso immutabilem intelligi. Immobile est, & immutabile nulla re plane altera indigens (*ait Philo Iudæus in lib. de Nomin. mutatione.*)

ἄτρεπτον γὰρ καὶ ἀμετάβλητον, χρῇζον ἑτέρου τὸ παράπαν οὐδενός.

Natura diuina, (*inquit Cyrillus Alexandrinus lib. 1. in Ioannem.*) in se ipsa firma, & stabilis est, nec mutationem in aliud recipit: sed eodem modo se semper habet, & in suis orna-

πέπηγε γὰρ ὄντως ἡ θεία φύσις ἐφ' ἑαυτῇ τὴν ἐφ' ἕτερόν τι παρατροπὴν οὐκ ἀνεχομένη παθεῖν, ἔχουσα δὲ μᾶλλον ὡσαύτως ἀεὶ, καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις

ἑστῶσα πλεονεκτήμασιν. mentis conſtanter manet.

נמצא תמיד על תואר אחד קיים מבלי שנוי

Deus eodem modo ſe ſemper habet, ſine vlla mutatione; *ait Author libri de fundamentis cap.* 18.

μόνος ὁ θεὸς ἀψευδῶς ἑορτάζει· καὶ γὰρ μόνος γήθει καὶ μόνος χαίρει, καὶ μόνος εὐφραίνεται, καὶ μόνῳ τὴν ἀμιγῆ πολέμου συμβέβηκεν εἰρήνην ἄγειν.

Deus ſolus vere quieſcit, (*ait Philo Iudæus in libro de Cherubin*) ſolus lætatur, ac ſolus gaudet, & hilaritate, paceque fruitur, ac ſoli ipſi conuenit, vt in pace degat, quam nullum turbet, interpelletque bellum. *Deinde.*

Deinde.
Ἐπειδὴ τοίνυν τὰ μὲν τετραμμένα καμάτῳ πέφυκε μεταβάλλειν, ἄτρεπτος δὲ καὶ ἀμετάβλητος ὁ θεός, ἀκμὴς ἂν εἴη τῇ φύσει· τὸ δὲ ἀσθενείας ἀμέτοχον, κἂν πάντα ποιῇ, δι' αἰῶνος ἀναπαυόμενον οὔποτε λήξει.

Quippe omnia, quæ mutãtur, propter laborem, fatigationemq; mutãtur. Idcirco Deus, qui verti, ac mutari nequit, natura eſt infatigabilis. Quod autem imbecillitatis eſt expers, etſi omnia faciat, in omnem æternitatem quieſcere nunquam deſinet.

Similiter author libri de fundamentis lib. 4. cap. 3. exponens illa verba Eſa. 40. v. 28. *Nunquid neſcis, aut non audiſti? Deus ſempiternus Dominus qui creauit terminos terræ non deficiet, neque laborabit, nec eſt inueſtigatio ſapientiæ eius.* Dominus *inquit* creauit terminos terræ ſine imbecillitate, & ſine defectu potentiæ: Etenim *non deficiet*: & ſine mutatione, etenim *non laborabit*, &c.

בורא קצות הארץ ואין זה מצד לאותו וחסרון כח כי לא ייעף ולא מצד שנוי כי לא ייגע

Si vero æternitatem Dei attendamus,

Summum, atque incommutabile bonum est, quia æternum bonum est, *ait Fulgentius cap. 3. de fide.*

Propriis in bonis stabilita est natura, & inconcussam habet in iis, in quibus inest, manendi constantiam; *inquit Cyrillus in Oratione de recta fide in Concil. Ephes. & in 1. contra Nestor.* Etenim natura condita, & ad existentiam tempore perducta, mutationem pati potest: neq; à recta ratione, ac veritate aliena res ista fuerit. Nam quod esse ab initio prorsus aliquo cœpit, iam quodammodo insitam simul habet mutabilitatem. Deus autem, qui mente omni superior est, ab generatione, & corruptione substantiam exemptam ac valentiorem habens, mutatione etiam omni præstantior est.

ἐξήρτισαι γὰρ ἡ τοῦ θεοῦ φύσις ἐν ἰδίοις ἀγαθοῖς, καὶ ἀκατάσειστον ἔχει τὴν ἐφ' οἷς ἐστὶ διαμονήν. φύσις μὲν γὰρ ἡ γενητή, καὶ χρόνῳ παρενεχθεῖσα πρὸς ὕπαρξιν, πάθοι ἂν τὴν ἀλλοίωσιν, καὶ τὰ ἔξω λόγου τοῦ καθήκοντος, καὶ ἀληθοῦς τὸ χρῆμα κείσεται· τὸ γὰρ ἀρχὴν ὅλως τοῦ εἶναι λαχεῖν, οἱονεί πως ἤδη καὶ συνεσπαρμένον ἔχει τὸ ἀλλοιοῦσθαι δεῖν. θεὸς δὲ ὁ παντὸς ἐπέκεινα νοῦ, γενέσεως καὶ φθορᾶς τὴν ὕπαρξιν ἔχων ἀνεπιβάτην τε, καὶ ὑπερισχύουσαν, ἀμείνων ἐστὶ καὶ τροπῆς.

In Omnipotente, & sempiterno Deo omnia sempiterna sunt, (*ait Agobardus lib. contra Felicem*) neque ei, qui fecit tempora, aliquid accessit ex tempore: naturæ enim, quæ initio caret, & incremento non indiget, quod est habere, hoc est esse, & quod est esse perpetuum est: & sicut nullum finem, ita nullam recipit mutabilitatem.

Fulgentius in primo libro ad Monimum cap. 12. Sicut, *inquit*, omne creatoris opus ſine initjo non potuit, nec poteſt fieri, ſic illa ſempiterna voluntas eius nunquam mutabilitati ſubiacet; quia initium exiſtendi non habet. Quod autem ſemper ſic eſt, vt eſſe non cœperit, procul dubio ſic eſt, vt id quod eſt non eſſe non poſſit. Vera igitur immutabilitas digne vera vocatur æternitas:

Et Proſper in Epigramm. 3.

Non cœptum, aut auctum, non huic mutabile quidquam eſt,
Quod ſubeat leges temporis, aut numeri.
Virtus præteritis prior, vlteriorque futuris,
Nil recipit varium, nil habet occiduum.

שהוא קיים תמיד על ענין אחד קודם שנברא העולם ואחר שיכלה העולם ולא ישנוהו הזמנים

Ita Iudæus noſter, cap. 19. Deus, *inquit*, ſemper eſt eodem modo ſiue ante creationem mundi, ſiue poſt finem mundi, neque vllis mutatur temporibus.

להיותו קודם אל הזמן לא ישנהו הזמן

Et paulo poſt: Quum ſit (Deus) ante tempus, non mutatur à tempore:

שלא קדם לו דבר ולא העדר

Tum capite præcedenti.

Nihil Ipſum anteceſſit, ne priuatio

quidem; ſed eſt ſemper eodem modo ſine vlla mutatione.

אבל נמצא תמיד על תואר אחד קיים מבלי שנוי

Denique ex immenſitate Dei immutabilitatis eius ratio ducitur. Quod immenſum eſt, (*inquit Hippolytus Portuenſis in libro de Theologia, & Incarnatione contra Beronem, & Helicem tom. 4. Bibl. PP.*) nullo modo, aut ratione motum ſuſcipit, non habens quo, aut circa quod moueatur. Vertibilitas enim eius, quod natura ſua immenſum eſt, experſque motionis, motus eſt.

τὸ γὰρ ἄπειρον κατ' οὐδένα τρόπον, ἢ λόγον ἐπιδέχεται κίνησιν, οὐκ ἔχον ὅπου καὶ περὶ ὃ κινηθήσεται. τροπὴ γὰρ τοῦ κατὰ φύσιν ἀπείρου κινεῖσθαι μὴ πεφυκότος ἡ κίνησις.

Maiemonides in ſumma ſua Talmudica lib. de fundamentis legis, cap. 1. Poſtquam, *inquit*, probatum eſt Deum non eſſe corpus; conſtat nulla reperiri in eo accidentia corporum; nō compoſitionem, neque diuiſionem: non locum, nec menſuram: non aſcenſum, neq; deſcenſum: non dextrum, neq; ſiniſtrum: non anterius, neque poſterius, non ſeſſionem, neque ſtationem: neque quidquam quod exiſtat in tempore ita vt habeat principium, vel finem, atque numerum annorum: non enim variabilis eſt, quia nihil in eo eſt, quod mutationem in ipſo efficere poſſit.

וכיון שנתברר שאינו גוף וגויה יתברר שלא יארעו לו אחד ממאורעות הגופות לא חבור ולא פרוד לא מקום ולא מדה לא עליה ולא ירידה לא ימין ולא שמאל לא פנים ולא אחור לא ישיבה ולא עמידה ואינו מצוי בזמן עד שיהיה לו ראשית ואחרית ומנין שנים ואינו משתנה שאין לו דבר שיגרום לו שנוי

Vno verbo diuinum omne, ac primū

ὅτι τὸ θεῖον

ἀμετάβλητον ἀναγκαῖον εἶναι τὸ πρῶτον, καὶ ἀκρότατον.

ſummumque immutabile eſſe neceſſe eſt, *inquit, Ariſtoteles in* 1. *de cælo, cap.* 9.

Vorſtio hæretico hæc doctrina non placet: Voluntas, *inquit*, diuina principium eſt cuiuſdam mutabilitatis in Deo.

Deinde: Non ſatis igitur circumſpecte loquuntur, qui Deum vt eſſentia, ſic etiam voluntate prorſus immutabilem eſſe affirmant.

Et ſupra: Deus quædam in tempore re ipſa vult, quæ antea noluit.

Lubet hic hæreticum iſtum iiſdem verbis accipere, quibus Tertullianus Marcionitas caſtigat, lib. 1. *aduerſus Marcion. c.* 8. Primo, *inquit*, ſupercilio ſtuporem ſuum ædificant Marcionitæ, quod nouum deum proferant, quaſi nos veteris Dei pudeat. Inflantur & pueri nouis calceis; ſed à vetere Pædagogo calceati mox vanam gloriam vapulabunt.

Voluntas Dei (*vt docet S. Auguſtinus lib.* 12. *de Ciuit. cap.* 17.) ſempiterna eſt, & immutabilis: ac ſecundum illam voluntatem ſuam, quæ cum eius præſcientia ſempiterna eſt, profecto in cælo, & in terra omnia quæcum-

que voluit, non solum præterita, vel præsentia, sed etiam futura iam fecit. *Quatenus quum Deus voluntate, & imperio suo vniuersa moliatur, ac procreet, iam illa fecisse dicitur ex æterno, quæ in tempore futura sunt, quorum efficiens voluntatis actio ex æterno in Deo extitit, ac est ipsa Dei substantia. Erit autem tunc quæque res, cum illa temporis pars aduenerit, quam idem illud imperium Dei eius ortui præscripserit.* Non quia Deus nouam voluntatem, quam non habuit, tunc habebit; sed quia id, quod ex æternitate in eius immutabili præparatum est voluntate, tunc erit. *ait S. Augustinus lib. 22. de ciu. cap. 2.*

Ita vt relationes, quibus ad res creatas comparatur Deus, nullam Ipsi mutationem iniiciant. Numus, (*vt docet S. Augustinus lib. 5. de Trinitate cap. 15.*) cum dicitur pretium, relatiue dicitur, nec tamen mutatus est, cum esse cæpit pretium, neque cum dicitur pignus, & si qua sunt similia. Si ergo numus potest nulla sui mutatione toties dici relatiue, vt neque cum incipit dici, neque cum desinit, aliquid in eius natura, vel forma, qua numus est, mu-

tationis fiat, quanto facilius de illa incommutabili Dei substantia debemus accipere, vt ita relatiue dicatur aliquid ad creaturam, vt quamuis temporaliter incipiat dici, non tamen ipsi substantiæ Dei accidisse aliquid intelligatur, sed illi creaturæ, ad quam dicitur?

Ac Boetius de toto genere relationis idipsum commemorat in libro de Trinitate. Non igitur dici potest, *inquit*, per prædicationem relatiuam quidquam rei, de qua dicitur, secundum se *addere*, vel minuere, vel mutare, quæ tota non in eo quod est esse consistit; sed in eo, quod est in comparatione aliquo modo se habere. Nec semper ad aliud, sed aliquoties ad idem. Age enim stet quisquam. Igitur si accedam dexter; ero ei sinister. Ille ad me comparatus, erit dexter: non quod ita sit per se dexter; velut longus, aut albus: sed quod ego dexter accesserim. Rursus ego sinister accedo: idem erit ille dexter; non quod ille sit per se dexter, velut albus, & longus; sed quod me accedente sit dexter, atque id quod est, à me, & ex me est, minime verò ex se.

ex se. Quare quoniam secundum rei alicuius, quæ in eo quod ipsa est, proprietatem nó faciunt prædicationem, nihil alternare, vel mutare queunt, nullamque omnino essentiam variare.

Simili comparatione vtitur author libri de fundamentis, lib.2. cap.8. Quod dicitur, *inquit*, Deum esse propinquum homini, aut abesse ab eo, Psal.34.vers.19. *Propinquus est Dominus contritis corde.* & Prou.15.v.29. *Longinquus est Dominus ab impiis:* id, scilicet prope esse, & abesse non est nisi ex parte hominis, quatenus accedit ad Deum, vel recedit à Deo: quemadmodum Magistri nostri f. m. exponunt illud *Deus, Deus, Ego sum*: Ego sum, inquiunt, ante peccatum hominis: & Ego sum post peccatum hominis. id est, Nullam esse in Deo benedicto mutationem; sed tantum in homine, qui antequam peccet, habet vnam relationem ad Deum: & postquam peccauit habet aliam relationem; quatenus nempe à Deo abest: sicut arbor aliquando propinqua est Rubeno: aliquando distat ab eo: aliquando est Rubeno ad ortum: aliquando est ei ad occasum; neque ta-

שנאמר שהשם קרוב אל
האדם או רחוק ממנו
אמר הכתוב קרוב יי"
לנשברי לב רחוק יי"
מרשעים שאין הקרבה
והרוחק אלא מצד
האדם שהוא מתקרב
אל השם או מתרחק
ממנו כמו שאמרו רז"ל
יי" יי" אני הוא קודם
שיחטא אדם ואני הוא
לאחר שחטא כלומר
שאין שנוי בו יתברך
אלא באדם כי קודם
שיחטא יש לו יחס אחד
אל השם ואחר שחטא
יש לו יחס אחר שהוא
מתרחק ממנו כמו
האילן שהוא קרוב
לראובן פעם ורחוק
ממנו פעם ולמזרח
ראובן פעם ולמערבו
פעם ואין

השנוי באילן אלא בראובן

men vlla eſt in arbore mutatio, ſed in Rubeno.

Hinc recte ſapere, ac fari diſcere poterat Vorſtius. Si non eum nouitas magis quam magnitudo rerum excitaſſet; ex eo quod in ſacris libris dicentem legiſſet Deum pœnitere ſe quod hominem creaſſet; hinc Deum priſtinam mutare ſententiam nunquam auſus eſſet aſſerere. Nam quæ maior eſſe poteſt impietas (*exclamat Philo Iudæus in lib. de immutabilitate Dei*) quam eum, qui mutari nequit, mutabilem putare: præſertim cum nonnulli ne homines quidem ſententias variare permittant.

τί γὰρ ἂν ἀσέβημα μεῖζον γένοιτο τοῦ ὑπολαμβάνειν τὸ ἄτρεπτον τρέπεσθαι, καί τοι τινῶν ἀξιούντων μηδὲ ὄντως ἀνθρώπους, ταῖς γνώμαις ἐπαμφοτερίζειν.

Quando placuit Deo benedicto quædam dare: (*inquit author libri de fundamentis lib. 3. cap. 13.*) non eſt fingendum illum deinde velle aliud, & mutari voluntatem eius in contrarium eorum, quæ alias antea voluerat. Quippe (*vt docet S. Auguſtinus*) quod in tempore nouum eſt, non eſt nouum apud eum, qui condidit tempora, & ſine tempore habet omnia, quæ ſuis quibuſque temporibus pro eorum varietate diſtribuit. Iam hæc erant fixa, & ſtatuta in ipſa ſapientia Dei, quam

כי הדברים הנרצים אצל השם יתברך שהוא הנותן לא יצוייר שירצה פעם דבר אחר וישתנה רצונו אל שיהיה הפכו רצוי לפניו פעם אחרת.

immutabilem in maioribus etiam rerum mutationibus ſcriptura celebrat Pſal. 101. *Mutabis ea, & mutabuntur: Tu autem idem ipſe es.* Ita vt quum noua conſtituuntur, ſubito priora non diſpliceant velut mutabili voluntate; ſed quod recte aliquando conſtitutum eſt, itidem alio tempore poteſt mutari, mutantis opere, non diſpoſitione mutata, quam diuinæ prouidentiæ ratio, qua fit vt iſta mutentur, continet; vbi ſine tempore ſimul ſunt, quę in temporibus ſimul fieri non poſſunt, quia tempora non ſimul currunt.

Egregie author libri de fundam. lib. 3. cap. 13. vna, aut altera ſimilitudine doctrinam hanc explicat. Etſi, *inquit*, non mutentur cognitiones in ſe, neque ille qui dat, mutatio tamen interuenire poteſt habita ratione ſubiecti; debet enim omnę agens opus ſuum perficere ſecundum diſpoſitionem ſubiecti; cuius diſpoſitio prout mutatur, mutatur etiam ſine dubio opus agentis, ſine vlla nihilominus mutatione agentis: quemadmodum medicus diætam præſcribit ægroto vſque ad tempus ſibi cognitum, quod tamen ægroto

כי אף אם לא ישתנה
הדעות בעצמן ולא
הנותן ככר אפשר
שיפול בו שנוי מצד
המקבל לפי שמשלמות
כל פועל שיפעל
פעולתו כפו הכנת
המקבלים ולפי
השתנות הכנת המקבל
תשתנה פעולת הפועל
בלי ספק וזה לא יחייב
שנוי בחק הפועל כי
כמו. שהרופא יתן
הנהגת אל החולה על
זמן משוער אצלו שלא
יגלהו אל החולה

non indicat. Quando autem extiterit tempus illud, quo iam ægrotus ex morbo ſuo conualeſcet, mutabit medicus diætam, & permittet quod prohibuerat: & prohibebit, quod licitum fecerat. Idque ægroto mirum videri non debet; Hinc enim nullo modo mutatur decretum medici.

וכשיגיע הזמן ההוא שנתחזק כבר החולה מחולייו ישנה הרופא הנהגתו ויתיר מה שאסר ויאסור מה שהתיר ואין לחולה להפלא בזה כי אין זה ממה שיחייב שנוי בחק הרופא

Et paulo post: Quemadmodum ſe gerit magiſter erga diſcipulum, quem initio quidem imbuit doctrina leui, & facili, donec ſenſim diſciplinæ aſſueſcat: poſtea eum ad ſolidiorem, altioremque gradum deducit, ad quem initio ſtudij ſui, nondumque aſſuetus, habilis & aptus non erat.

כמו שיעשה המלמד עם התלמיד שירגילהו בתחילה בדבר קל ההבנה עד שיורגל בלמוד מעט ואחר יעתיק אותו למדרגה חזקה ועמוקה שלא היה ראוי אליה בתחילת למודו וקודם שהורגל

Iisdem exemplis vtitur S. Auguſtinus ad Marcellinum epiſt. 5. Aliud, *inquit*, magiſter adoleſcenti, quam puero ſolebat, impoſuit: doctrina igitur conſtans mutato præcepto non mutat inſtructionem. Nam magnus ille noſtrorum temporum medicus Vindicianus conſultus à quodam, dolori eius adhiberi iuſſit quod in tempore congruere videbatur: adhibitum ſanitas conſecuta eſt. Deind

post annos aliquot eadem rursus corporis causa commota, hoc idem ille putauit adhibendum: adhibitum vertit in peius. Miratus recurrit ad medicum: indicat factum. At ille, vt erat acerrimus, ita respondit: ideo male acceptus es, quia non ego iussi; vt omnes qui audissent, parumque hominem nossent, non eum arte medicinali fidere, sed nescio qua illicita potentia putarent. Vnde cum esset à quibusdam postea stupentibus interrogatus, aperuit quod non intellexerant: videlicet illi ætati iam non hoc se fuisse iussurum. Tantum igitur valet ratione, atque artibus non mutatis, quid secundum eas sit pro temporum varietate mutandum. Vt ars medicinæ cum eadem maneat, neque vllo pacto ipsa mutetur, mutat tamen præcepta languentibus, quia mutabilis est nostra valetudo. Ita diuina prouidentia cum sit ipsa omnino immutabilis, mutabili tamen creaturæ varie subuenit, & pro diuersitate morborum aliis alia iubet, aut vetat, vt à vitio, vnde mors incipit, & ab ipsa morte ad naturam suam, & essentiam ea quæ deficiunt, id est ad ni-

hilum tendunt, reducat, & firmet. Nouit Deus multo magis quam homo quid cuique tempori accommodate adhibeatur, quid quando impertiat, addat, auferat, detrahat, augeat, minuatve immutabilis mutabilium, ſicut creator, ita moderator: donec vniuerſi ſæculi pulchritudo, cuius particulæ ſunt quæ ſuis quibuſque temporibus apta ſunt, velut magnum carmen cuiuſdam ineffabilis modulatoris excurrat.

Si diuinæ huiuſce immutabilitatis rationem mentis humanæ mutabilitas non capit; cogitet altiora eſſe diuina, quam vt nos humi ſtrati perſpicere poſſimus: Quia ſicut exaltantur cæli à terra, ſic exaltatæ ſunt viæ meæ à viis veſtris, & cogitationes meæ à cogitationibus veſtris, *ait Dominus apud Eſaiam Prophetam cap. 55. v. 9. Ad quæ verba eleganter notat author libri de fundamentis lib. 2. cap. 3.* Quia, *inquit*, hoc dubium ſtatim occurrit animo, liberum nempe agens mutari de non volente, vt fiat volens; inuenies ſolutionem eius apud Prophetas, qualem retulimus. Eſa. cap. 55. *Quærite Dominum,*

ולהיות הספק הזה נופל בתחלת המחשבה רל׳׳ היות בעל הרצון משתנה מלא רוצה אל רוצה תמצא הנביאים מתירים זה הספק על הדרך שכתבנו אמר ישעיה דרשו ה׳

dum inueniri poteſt : inuocate eum dum prope eſt. Derelinquat impius viam ſuam, & vir iniquus cogitationes ſuas, & reuertatur ad Dominum, & miſerebitur eius, & ad Deum noſtrum; quoniam multus eſt ad ignoſcendum moxque ſequitur. Non enim cogitationes meæ cogitationes veſtræ: neque viæ veſtræ viæ meæ, dicit Dominus. Quia ſicut exaltantur cæli à terra, ſic exaltatæ ſunt viæ meæ à viis veſtris, & cogitationes meæ à cogitationibus veſtris. Id eſt quum de hoc dubitarent viri ætatis illius, & dicerent fieri non poſſe, vt lata ſemel in impium ſententia mortis, irritum fieret decretum illud, quamuis pœnitentiam ageret peccator; ſic enim, aiebant, mutaretur voluntas Dei: mutari autem non poteſt Deus; vt quum vellet punire impium, poſtea nolit punire: ideoque non curabant bene agere, putantes pœnitentiam nihil prodeſſe impio. Propheta ſoluit hoc dubium his verbis. *Non enim cogitationes meæ, ſunt cogitationes veſtræ, &c.*

Similiter S. Auguſtinus lib. 12. de ciuitate Dei cap. 17. Gentiles Philoſophos

בהמצאו קראוהו
בהיותו קרוב יעזוב
רשע דרכו ואיש און
מחשבותיו וישוב אל
ה׳ וירחמהו ואל
אלהינו כי ירבה לסלוח
וסמך לזה כי לא
מחשבותי מחשבותיכם
ולא דרכיכם דרכי
נאם ה׳ כי גבהו שמים
מארץ כן גבהו דרכי
מדרכיכם ומחשבותי
ממחשבותיכם וביארו
כי לפי שהיו מספקים
עליו בני דורו ואומרים
איך אפשר שאם נגזר
על הרשע שימות שאם
יעשה תשובה שתתבטל
גזרתו אם כן יהיה האל
משתנה מרוצה אל לא
רוצה ואי אפשר
שישתנה השם מן
היותו רוצה להעניש
את הרשע אל היותו
שלא רוצה שלא
להענישו ובעבור זה
היו מחלישים המשפט
ואומרים שאין התשובה
מועילה אל הרשע
והתיר הספק הזה
כשאמר כי לא
מחשבותי מחשבותיכם
וגומר

explodit verentes ne mutabilis Deus sit, si in tempore procreare aliquid cœperit. Errare eos docet: Quod mentem diuinam omnino immutabilem cuiuslibet infinitatis capacem, & innumera omnia sine cogitationis alternatione numeranté, de sua humana, mutabili, angustaque metiuntur, & fit illis quod ait Apostolus, 2. *Cor.10. Comparantes enim semetipsos sibimet ipsis, semetipsos non intelligunt.* Nam quia illis quidquid noui faciendum venit in mentem, nouo consilio faciunt, mutabiles quippe mentes gerunt: Profecto non Deum, quem cogitare non possunt, sed semetipsos pro illo cogitantes, non illum, sed se ipsos, nec illi, sed sibi comparant.

In Omnipotente, & omnia præsciente neque mutatio consilij, neque pœnitentia esse potest. Quapropter cum legimus etiam Dominum dicentem, pœnitet me; Consideremus, (*inquit S. Augustinus lib.2. ad Simplic. qu.2.*) quid id esse soleat. In hominibus opus pœnitendi est, cum procul dubio reperitur voluntas mutandi. Sed in homine cum dolore animi est: reprehendit

enim

enim in se quod temere fecit. Auferamus ergo ista, quæ de humana infirmitate, atque ignorantia veniunt; & remaneat solum velle, vt non ita sit aliquid quemadmodum erat.

Voluntas Dei, (*ait Author lib. de fundamentis, lib. 2. cap. 3.*) sequitur sapientiam eius, & potentiam eius. Quemadmodum autem sapientia eius, & potentia eius sunt infinitæ, neque sunt eiusdem speciei cum sapientia, & potentia nostra; sic neque voluntas Dei eiusdem est speciei cum voluntate nostra, *&c.*

רצונו נמשך אחר חכמתו ויכלתו וכמו שחכמתו ויכלתו הם בלתי בעל תכלית ואינם ממין חכמתנו ויכלתנו כן רצונו אינו ממין רצוננו

Deinde paulo post. Et quemadmodum sapientia Dei est ipsamet Dei essentia, nec est aliquid aduentitium essentiæ: estq; perfecte occulta; sic scientia, voluntas, & potentia Dei, quæ sequuntur sapientiam eius perfecte latent: ita vt hoc solum intelligamus, Deum operari, quomodo operatur agens præstantissimum. Quum autem compertum habeamus agens præstantissimum operari cum potentia, & libertate; dicimus Deum benedictum operari libere; etiamsi non possimus comprehendere quomodo se habeat

דכמו שחכמתו היא עין עצמותו ואיננה דבר נוסף על העצמות והיא בעלמות תכלית העלם כן ידיעתו ורצונו ויכלתו שהם נמשכים אחר חכמתו נעלמים תכלית ההעלם ולא נבין מהם אלא שהוא פועל פעולתו כמו שיפעל אותה הפועל היותר נבחר ואחר שאנחנו נמצא שהם על היותר משובח הוא הפועל ביכולת וכוונה ורצון נאמר כו יתברך שהוא פועל בכוונה ורצון ואם אין בנו כח להשיג הכוונה והרצון ההם ביצד הם

אבל נדע שהרצון ההוא אינו מחדש בו שנוי אחר שנדע שהשנוי היה חסרון בחקו

libera illa Dei voluntas. Hoc ſcimus, libertatem eiuſmodi non inferre Deo mutationem: intelligimus enim mutationem eſſe defectum, qui in Deum cadere non poteſt.

Voluntas humana quum ſit diſtincta ab eſſentia hominis, quoties de nouo vult aliquid, nouum producat actum neceſſe eſt: & quia finitam ſequitur cognitionem, atque potentiam, hinc fit vt non ſemper ſuum ſortiatur effectum: quam multa enim volunt homines, quæ non poſſunt: hinc etiam fit, vt, quum omnes euentus non præuideant homines, ſæpe quæ facta ſunt, infecta velint. At voluntas diuina quum ſit ipſa Dei eſſentia, ſempiterna eſt, & eadem ſemper: & quia infinitam complectitur potentiam, vt diximus, quæcumque vult, poteſt: nec enim voluntate cuiuſpiam creaturæ voluntatis omnipotentis impeditur effectus, (vt ait S. Auguſtinus in Enchirid. ad Laurent. cap. 96.)

כי אף אם הרצון אשר בנו יחייב שנוי אלינו: הנה רצונו יתברך לא יחייב שנוי אליו ולזה המשיך אל זה נאמר כי כאשר

Etſi voluntas noſtra mutationem nobis inferat, (*inquit Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 3.*) voluntas tamen diuina Deo mutationem nullam parit, iuxta illud quod apud Eſaiam ſequitur cap. 55. v. 10. & 11. *Quomodo de-*

ſcendit imber, & nix de cælo, & illuc vltra non reuertitur; ſed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat ſemen ſerenti, & panem comedenti; ſic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo: non reuertetur ad me vacuum, ſed faciet quæcumque volui, & proſperabitur in his ad quæ miſi illud: id eſt, voluntas Dei non eſt ſimilis voluntati humanæ, quæ ſuum aliquando effectum non ſortitur: voluntas enim diuina ſemper ſuum ſortitur effectum, neque ab vllo impediri poteſt quominus impleatur.

ירד הגשם והשלג וגומר כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי כלומר שהחפץ האלהי אינו דומה אל החפץ האנושי שלפעמים לא יצא אל הפועל כי החפץ האלהי יצא אל הפועל על כל פנים ואין מעכב בידו מעשות רצונו:

Denique quia voluntas diuina ſequitur infinitam cognitionem; etiam poſt rei completionem, ſicut ante, in eodem propoſito diſpoſitionis conſiſtit: vt ita id velit completum, ſicut ante voluerat complendum.

Si quæras, (*inquit Iudæus ille loco ſupra citato*) quomodo fiat vt Deus quod nolebat, velit; quæremus etiam à te quomodo fiat vt Deus qui cognoſcebat hominem antequam eſſet; cognoſcat eum quando creatur.

ואם תשאל ותאמר היאך ישתנה מלא רוצה אל רוצה נשיבך והיאך ישתנה מהיותו יודע את האדם קודם היותו אל היותו יודע אותו בעת היותו

Rationem exponit lib.4. cap.3. Scientia, *inquit*, Dei quum ſit infinita poteſt comprehendere quod eſt infinitum; & comprehendit quod non exiſtit ſi-

ידיעתו יתברך להיותה בלתי בעלת תכלית תוכל להקיף במה שאין לו תכלית והקיף במה שאינו נמצא

מבלתי שיחייב זה שנוי בחקו יתברך

ne vlla Dei mutatione.

Poteſt (Deus) ad opus nouum non nouum, ſed ſempiternum adhibere conſilium; (*ait S. Auguſtinus lib.12. de Ciuit. Dei, cap.17.*) nec pœnitendo, quia prius ceſſauerat, cœpit facere quod non fecerat. Sed etſi prius ceſſauit, & poſterius operatus eſt (quod neſcio quemadmodum ab homine poſſit intelligi) hoc proculdubio quod dicitur prius, & poſterius, in rebus prius non exiſtentibus, & poſterius exiſtentibus fuit. In illo autem non alteram præcedentem altera ſubſequens mutauit, aut abſtulit voluntatem; ſed vna, eademque ſempiterna, & immutabili voluntate res, quas condidit, & vt prius non eſſent egit, quamdiu non fuerunt: & vt poſterius eſſent, quando eſſe cœperunt.

Et lib.2. ad Simplic. qu.2. Sic poteſt aliquantulum intimari menti noſtræ qua regula intelligatur quod pœnitet Deum. Cum enim pœnitere dicitur, vult non eſſe aliquid, ſicut fecerat vt eſſet. Sed tamen & cum ita eſſet, ita debebat: & cum ita eſſe iam non ſinitur, iam non debet ita eſſe, perpe-

tuo quodam, & tranquillo æquitatis iudicio, quo Deus cuncta mutabilia incommutabili voluntate disponit.

Sed de scientia, & voluntate Dei postea suo loco agemus. Hunc interim fructum ex ista Dei, attributorumque eius consideratione colligamus: vt summi boni cognitio incitatio nobis sit, qua ad illius amorem inflammetur animus.

Bonum tuum quære, ô anima. Est enim bonum aliud alteri, & omnes creaturæ habent quoddam bonum suum integritatis suæ, & perfectionis naturæ suæ. Interest quid cuique rei imperfectæ necessarium sit, vt perficiatur: quære tuum bonum. Nemo bonus nisi vnus Deus. Summum bonum hoc est tuum bonum. Quid deest cui summum bonum, bonum est? *D. Aug. in Psal.* 102.

Laus Deo, Beatissimæque Virgini,

IESVS, MARIA, IOSEPH.

ERRATA.

Pag. 7. lin. 7. *pro* *δημιεργὸν*, *lege* *δημιουργὸν*. pag. 38. lin. 11. pro *Pagninus vertit*, *lege* Arias Montanus vertit in editione interpretationis Pagnini. pag. 27. lin. 3. pro *citur*, *lege* dicitur. pag. 282. lin. 29. pro השקל *lege* השכל pag. 310. pro *apud Esaiam*, *lege* apud Malachiam.

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ:

Quæ in hoc primo Theologiæ Iudæorum, Tomo citantur.

GENES.

Cap.1.
verf. 1. IN principio creauit Deus, &c. 128
Ibid. v 4. Et vidit Deus lucem quod esset bona, & separauit. 231
2. v. 8. Plantauerat autem Deus Dominus hortum Eden à principio. 239
3. v. 8. Audiuit Adam sonum pedum Domini deambulantis in Paradiso. 211
6. v. 6. Et doluit in corde suo, &c. 244, 248
7. & 8. Dixit Dominus delebo hominem, quem creaui, &c. Pœnitet enim me fecisse eum. 244
16. v. 9. & 10. Dixitque ei Angelus Domini, reuertere ad Dominam tuam, &c. Multiplicans, *inquit*, multiplicabo semen tuum. 34
19. v. 18. Quæso Domine mi.
& 19. Ecce nunc inuenit seruus tuus gratiam in oculis tuis, & magnificasti misericordiam tuam, quam fecisti mecum, vt viuificares animam meam, &c. 46. & 56
ibid. v. 22. Non potero facere quidquam, donec ingrediaris illuc. 71
22. v. 14. Dominus prospiciet. 39, 40
32. v. 26. Non dimittam te nisi benedixeris mihi. 76
ibid. v. 29. Dic mihi quo appellaris nomine?
& v. 30. Cur quæris nomen meum? 43
35. v. 11. Ego Dominus Omnipotens cresce, & multiplicare, &c. 77
ibid. v. 19. Et mortua est Rachel, & sepulta est in via Ephrath. 80
42. v. 15. Vitæ Pharaonis. 811

46. v.4. Ioseph quoque ponet manus suas super oculos tuos. 92
48. v.16. Angelus qui redemit me ab omni malo, benedicat, &c. 76

EXOD.

3. v. 2. ET conspectus est Angelus Domini ei in flamma ignis de medio rubi. 259
ibid. v.3. Diuertam nunc, & videbo visionem magnam hanc. 236
ibid. v.13. Si dixerint mihi, quod est nomen eius; quid dicam ad eos? 25
ibid. v.14. Ego sum qui sum. 26, 27, 28, 273
13. v. 21. Et Deus ibat ante eos interdiu in columna nubis, &c. 31
14. v 19. Et profectus est Angelus Dei, qui ibat ante castra Israel; &c. 31
ibid. v. 21. Et extendit Moses manum suam super mare. 102
15. v. 1. Cantabo Domino, &c. vsque ad v. 8. 150
ibid. v. 6. Dextera tua, Domine, magnificata est in fortitudine. 212
ibid. v.11. Quis sicut tu? &c. vsque ad v.13. 149, 150.
16. v.10. Et ecce gloria Domini conspecta est in nube. 259
17. v 15. Deus eleuatio mea. 36, 40
ibid. v.16. Quia manus super solium Domini. 269
20. v.2. Ego sum Dominus Deus tuus. 2
ibid. v.3. Non erunt tibi Dij alij coram me. 57
ibid. v. 22. Vos vidistis quod de cœlo locutus sim vobis. 63
ibid. v.23. Ideoque non facietis mecum Deos argenteos, & Deos aureos. 63
ibid. v.24. Altare terreum facies mihi, &c. 63, & 96
In omni loco quo memorare faciam nomen meum, veniam ad te, & benedicam tibi. 64
22. v.20. Qui immolat Diis occidatur. 96
23. v.21. Et est nomen meum in illo. 42
24 v.10. Et sub pedibus eius. 214
ibid. v 17. Et aspectus gloriæ Domini sicut ignis deuorans in vertice montis. 259
25. v 8. Et facient mihi Sanctuarium. 96
29. v.45. Et habitabo in medio filiorum Israel. 258
31. v.18. Scriptæ digito Dei. 212, 214
32. v.30. Ascendam ad Dominum. 10

33. v. 11.

33. v.11. Locutus est Dominus Moysi facie ad faciem. 9. & 11
ibid. v.13. Et sciam te, vt inueniam gratiam in oculis tuis. 135
ibid. v.18. Fac me videre quæso gloriam tuam. 7
ibid. v.20. Nemo faciem meam videbit, & viuet. 8
ibid. v.23. Et videbis posteriora mea: At facies mea non videbitur. 8. & 294
34. v.14. Noli adorare Deum alienum. 96

LEVIT.

1. v. 2. HOmo quum sacrificium ex vobis obtulerit Domino. 96 ibid.
14. v.2. Ista erit lex leprosi in die mundationis suæ: adducetur ad Sacerdotem. 78

NVMER.

7. v.89. QVando ingrediebatur Moses in tabernaculum conuentus ad loquendum cum eo, audiebat vocem loquentis ad se. 10
9. v.8. State vt consulam quid præcipiat Dominus de vobis. 10
10. v.35. Et erat quando proficiscebatur arca, & dicebat Moses, Surge Domine, &c. 35
ibid. v.36. Et quando requiescebat, dicebat, Reuertere Domine, &c. 35
12. v.8. Et ideam Domini contemplabitur. 11

DEVTER.

4. v.15. CAuete valde animabus vestris, quia non vidistis vllam imaginem, aut similitudinem, &c. 212
ibid. v.19. Quæ distribuit Dominus Deus tuus omnibus populis sub omni cœlo. 61
ibid. v.39. Dominus Deus noster in cœlis superne, & in terris inferne. 207, 257
6. v.4. Audi Israel Dominus Deus noster, Deus vnus est. 21, 165, 201, 208.
11. v.21. Vt multiplicentur dies tui. 102
12. v.11. Et erit locus, quem elegerit Dominus Deus vester, vt in eo habitare faciat nomen suum ibi. 258

V v

18. *v.* 10. Non inueniatur in te, qui transire faciat filium suum, & filiam suam per ignem. 82
32. *v.* 39. Videte nunc quod Ego, Ego sum, *&c.* 68
ibid. v. 41. Quum acuero coruscantem gladium meum. 214
34. *v.* 10. Et non surrexit vltra Propheta in Israel, sicut Moyses, *&c.* 10

IOSVE.

3. *v.* 11. ECce Arca fœderis Dominus omnis terræ antecedet vos, *&c.* 35
5. *v.* 14. Sum princeps exercitus Domini & nunc venio. Cecidit Iosue, *&c.* 55

IVDIC.

13. *v.* 16. SI me cogis non comedam panes tuos, *&c.* 43
ibid. v. 18. Cur quæris nomen meum, quod est mirabile? 43

I. REG.

1. *v.* 26. VItæ animæ tuæ. 181
4. *v.* 31. Et erat sapientior cunctis hominibus. 135
8. *v.* 27. Ecce cœli, & cœli cœlorum te non capient. 251
9. *v.* 3. Et erunt oculi Dei. 214
19. *v.* 10. Dereliquerunt pactum tuum filij Israel: Altaria tua destruxerunt, *&c.* 32
ibid. v. 11. Et ait egredere, & sta in monte coram Domino, & ecce Dominus transit, & spiritus grandis, & fortis subuertens montes, & confringens petras coram Domino: non in spiritu Dominus, *&c.* 151

I. PARALIP.

16. *v.* 27. FOrtitudo, & gaudium in loco eius. 219

II. PARALIP.

7. *v.* 15. NVnc oculi mei erunt aperti: & aures meæ intentæ, *&c.* 214
16. *v.* 9. Oculi Domini respiciunt omnia. 211

NEEM.

9. v.6. TV ipse Domine solus, Tu fecisti cœlum, & cœlum cœlorum, &c. 262

IOB.

9. v. 12. SI rapuerit, quis restituere faciet eum? Quis dicet ad eum, quid facis? 68
11. v. 7. Num inuestigatione Deum inuenies? Num vsque ad perfectionem omnipotentem inuenies? 7. & 215
12. v. 9. Manus Dei facit omnia. 211
38. v. 35. Numquid emittes fulgura, & ibunt; & dicent tibi: Ecce adsumus. 263
41. v. 2. Quis præuenit me, & ego retribuam? 277

ESTHER.

8. v.16. IVdæis fuit lux, & lætitia. 221

PSAL.

2. v. 3. DIrumpamus vincula eorum, &c. 245
ibid. v.4. Qui habitat in cœlis irridebit eos, &c. 245. & 246
ibid. v. 6. Ego autem constitui regem meum, &c. 47
ibid. v.7. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. 47
6. Domine ne in furore tuo, &c. 59, & 247
8. v.4. Quoniam videbo cœlos tuos opera digitorum tuorum. 212
ibid. v. 7. Et constituisti eum super opera manuum tuarum. 214
15. v. 11. Saturitas lætitiarum est cum vultu tuo: delectationes in dextera tua sunt infinitæ. 287, & 301
23. v. 7. Et introibit Rex gloriæ. 130
28. v. 9. Vox Domini parturire faciet ceruas, & deteget syluas, & in templo eius, ipse totus dicit gloriam. 130
ibid. v.10. Dominus in diluuio sedit, & sedet Dominus Rex in sæculum. 131
33. v.19. Propinquus est Dominus contritis corde. 321
35. v. 9. Inebriabuntur pinguedine domus tuæ: & torrente

voluptatis tuæ potabis eos. 294, 295
ibid. *v.* 10. Quoniam apud te est fons vitæ: & in lumine tuo videbimus lumen. 293, 294, 295
36. *v* 25. Puer fui: etenim Senui. 282
43. *v.* 4. Lux vultus tui, quia complacuisti in eis. 221
64. *v.* 2. Tibi silentium laus est. 151
71. *v.* 17. Sit nomen eius benedictum in sæcula: ante solem permanet nomen eius. 239
79. *v.* 20. Illumina faciem tuam, & salui erimus. 222
83. *v.* 12. Gratiam, & gloriam dabit Dominus. 75
89. *v.* 1. Domine locus factus es nobis. 270
ib. v. 2. *&* 3. Priusquam montes fierent, *&c.* 239
92. *v.* 1. Dominus regnauit superbiam induit. 248
ibid. *v.* 2. Paratum est solium tuum ab æterno. 239
93. *v.* 8. *&* 9. Intelligite insipientes in populo, & stulti aliquando sapite. Qui plantauit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non considerat? 134, 210, 211
96, *v.* 11. Lux seminata est iusto. 221, 232
101. *v.* 28. Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. 244, 279, 323
102. *v.* 1. *&* 2. Benedic anima mea Domino, & omnia interiora mea nomini sancto eius. Benedic anima mea Domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius. 123
103. *v.* 2. Amictus lumine sicut vestimento. 232, 233
Ibid. *v.* 31. Lætabitur Dominus in operibus suis. 216, 218
105. *v.* 28. Et initiati sunt Baalpehor, & comederunt sacrificia mortuorum. 70
109. *v.* 1. Dixit Dominus Domino meo. 44, 45
112. *v.* 5. Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, & humilia respicit in cœlo & in terra. 261
118. *v.* 73. Manus tuæ fecerunt me, *&c.* 212
129. *v.* 7. Quia cum Domino misericordia est. 68
138. *v.* 2. Domine inuestigasti me, & cognouisti me. 299
ibid. *v.* 3. Intellexisti cogitationes meas de longe. 120, 299
ibid. *v.* 7. Quo ibo à spiritu tuo? & quo à facie tua fugiam? 255, 256, 258
ibid. *v.* 13. Quia tu possedisti renes meos. 299
ibid. *v.* 16. Embryonem meum viderunt oculi tui, *&c.* 121, 122
ibid. *v.* 17. Quam pretiosæ sunt mihi cogitationes tuæ, ô Deus, *&c.* 120, 121, 122, 199, 300

ibid. *v.* 18. Dinumerabo eas, & super arenam multiplicabuntur exurrexi, & adhuc sum tecum. 120, 121, 122, 299, 300, 301
144. *v.* 1. Exaltabo te Deus meus Rex, & benedicam nomini tuo in sæculum, & in sæculum sæculi. 297
ibid. *v.* 2. In omni die benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in sæculum. 298
ibid. *v.* 3. Magnitudinis eius non est inuestigatio. 298
ibid. *v.* 13. Regnum tuum regnum est omnium sæculorum. 226
146. *v.* 5. Magnus Dominus, & magna virtus eius, & sapientiæ eius non est numerus. 296

PROV.

2. *v.* 6. QVia Dominus dat sapientiam. 248
6. *v.* 23. Mandatum lucerna est, & lex lux. 221
8. *v.* 22. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio. 239
13. *v.* 9. Lux iustos lætificat: lucerna autem impiorum extinguetur. 222
15. *v.* 29. Longinquus est Dominus ab impiis. 321
16. *v.* 5. Abominatio Domini est omnis superbus. 247
ibid. *v.* 15. In luce facierum regis erit vita. 221

ECCLES.

2. *v.* 14. ET stultus in tenebris ambulat. 222
8. *v.* 1. Sapientia hominis lucere faciet vultum eius. 222
11. *v.* 7. Dulce lumen. 221

SAP.

1. *v.* 7. SPiritus Domini repleuit orbem terrarum. 256
8. *v.* 1. Attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. 256

ESA.

2. *v.* 5. VEnite, & ambulemus in lumine Domini. 221
10. *v.* 17. Et erit lux Israel in ignem, & sanctus eius in flammam. 222
14. *v.* 20. Semen pessimorum. 194

40. v.12. Quis mensus est in pugillo suo aquas, &c. 265
ibid. v.25. Cui ergo me assimilabitis? 21, 206
ibid. v.28. Numquid nescis, aut non audisti? Deus sempiternus Dominus, qui creauit terminos terræ non deficiet, neq; laborabit, nec est inuestigatio sapientiæ eius. 314
43. v.7. Omnis qui vocatur nomine meo, & ad gloriam meam creaui illum, formaui eum, etiam & feci illum. 37, 40
44. v.5. Et hic scribet in manu sua Dominum. 102
ibid. v.6. Ego enim primus, & ego posterior. 164, 276, 302
ibid. v.24. Ego Dominus faciens omnia, extendens cœlos; Ego solus, expandens terram mea potentia. 67
45. v.7. Formans lucem, & creans tenebras; faciens pacem, & creans malum; Ego Dominus faciens hæc omnia. 67, 190
46. v.5. Cui assimilabitis me, & adæquabitis, & comparabitis me, & assimilabor? 165
55. v.6. Quærite Dominum dum inueniri potest: inuocate eum dum prope est, &c. 316
ibid. v.8. ibid. v.9. Non enim cogitationes meæ cogitationes vestræ; neque viæ vestræ viæ meæ, dicit Dominus. Quia sicut exaltantur cœli à terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ à viis vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris. 326, 327
55. v.10. Quomodo descendit imber, & nix de cœlo, & illuc vltra non reuertitur, &c. 332
ibid. v.11. Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo: non reuertetur ad me vacuum; sed faciet quæcumque volui, &c. 332
57. v.15. In excelso & sancto habitabo: & cum contrito & humili spiritu. 63
60. v.3. Ambulabunt gentes in lumine tuo. 221
63. v.1. Quis est iste qui venit de Edom rubras habēs vestes? 215
64. v.4. Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, &c. 148
66. v.1. Cœlum thronus meus, terra autem scabellum pedum meorum. 240, 264

IEREM.

17. v.12. Solium gloriæ altitudinis à principio locus sanctificationis nostræ. 239
23. v.6. Et hoc est nomen quo vocabunt eum; Deus iustitia

nostra. 36, 37, 41, 241

ibid. v. 24. Cœlum, & terram ego impleo. 256

30. v. 9. Et seruient Domino Deo suo, & Dauid regi suo, quem suscitabo eis. 32

ibid. v. 14. Plaga inimici percussi te castigatione crudeli propter multitudinem iniquitatis tuæ. 191

31. v. 15. Rachel flet super filios suos. 80

44. v. 18. Et ex eo tempore quo cessauimus suffire reginæ cœlorum, & libare ei libamina, caruimus omnibus. 61

EZECH.

1. v. 28. Velut aspectus arcus cum fuerit in nube in die pluuiæ; sic aspectus erat splendoris per circuitum: hæc visio similitudinis gloriæ Dei. 235

3. v. 12. Benedicta gloria Domini de loco eius. 220, 271

9. v. 4. Et signabis Tau super frontes virorum, &c. 105

30. v. 33. Præparata est enim iam ante Tophetk, à Rege præparata, &c. 239

37. v. 24. Et seruus meus Dauid erit rex super eos. 32

ibid. 25. Et Dauid seruus meus erit princeps eis in sæculum. 32

43. v. 2. Et terra splendebat à gloria eius. 222

48. v. 35. Et nomen ciuitatis ex eo die Deus ibi. 36, 37, 38

DAN.

2. v. 2. Et lux cum eo manet. 232

7. v. 9. Vestimentum eius sicut nix candidum. 215

ibid. v. 13. Et ecce cum nubibus cœli tamquam Filius hominis veniebat. 45

12. v. 7. Per vitam sæculorum. 268

OSEE.

11. v. 8. Pariter conturbata est pœnitudo mea. 248

12. v. 5. Fleuit & orauit eum; & in Bethel inuenit eum, & ibi locutus est nobiscum. 76, 77

HABAC.

1. v. 13. Mundus oculis es, vt non videas malum, & respicere prauitatem non poteris. 309

3. v.3. Dominus de Theman venit, & Sanctus de monte Paran Selah: operuit cœlos gloria eius, & laudis eius plena est terra, & splendor eius vt lux erat. 223
3. v.4. Cornua de manu eius: & ibi absconsio fortitudinis eius. 230

SOPH.

1. v.12. SVper his fiet vltio, qui custodias Domini non seruarunt, & dicunt in cordibus suis: non faciet DOminus bene, & non faciet male, &c. 191

ZACH.

xl. v.8. ET contracta est anima mea propter eos. 248

MALACH.

3. v.6. EGo Deus, & non mutor. 244, 310

MATTH.

5. v.48. EStote ergo & vos perfecti, sicut & Pater vester qui in cœlis est, perfectus est. 140, 183
22. v.41. Congregatis autem Pharisæis interrogauit eos Iesus, dicens; Quid vobis videtur de Christo? Cuius filius est? Dicunt ei Dauid, &c. 47

MARC.

16. v.15. PRædicate Euangelium omni creaturæ; Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit. 104

IOAN.

1. v.18. DEum nemo vidit vnquam. 296
4. v.24. Spiritus est Deus, & eos ergo, qui adorant, in Spiritu, & veritate adorare oportet. 214
ibid. v.25. Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus: Cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia. 48

ACT.

ACT.

17. v. 28. NOn longe ab vnoquoque nostrum est; in ipso enim viuimus, mouemur, & sumus. 258

AD ROM.

10. v. 10. ORis confessio fit ad salutem. 105

AD CORINTH. I.

2. v. 9. QVod oculus non vidit, nec auris audiuit, &c. 148
13. v. 12. Tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum. 293

AD CORINTH. II.

10. v. 12. COmparantes nosmetipsos nobis. 328

AD EPHES.

4. v. 30. NOlite contristare Spiritum Sanctum. 246

AD PHILIPP.

3. v. 12. NOn quod iam acceperim, aut iam perfectus sim; Sequor autem si comprehendam. 140

AD COLOSS.

2. v. 18. NEmo vos seducat volens in humilitate, & religione Angelorum, quæ non vidit ambulans, &c. 59

AD TIMOTH. I.

6. v. 16. LVx inaccessibilis, quæ à Patre inhabitatur. 225

AD HÆBR.

13. v. 11. QVorum enim animalium infertur sanguis pro peccatis in sancta per Pontificem ; horum corpora cremantur extra castra. Propter quod & Iesus vt sanctificaret per suum Sanguinem populum, extra portam passus est. Ex eamus igitur ad eum extra castra impro-perium eius portantes.

APOCAL.

8. v. 4. AScendit fumus incensorum de orationibus Sanctorum, de manu Angeli coram Deo.

INDEX CAPITVM LIBRI IKKARIM: SIVE DE FVNDAMENTIS:

Vt ſciant Iudæi quo in loco huiuſce Operis noſtri ſingula Magiſtri ſui capita explicentur.

LIB. I.

CAP. II. 128.

LIB. II.

CAP. I. 2. 296.
III. 309. 326. 329. 331.
IV. 4.
V. 311.
VI. 18. 176. 184. 202.
VII. 107. 186.
VIII. 117. 124. 173. 198. 321.
IX. 106. 107. 113. 169. 175.
X. 160. 161. 162. 163. 165.
XI. 21.
XIII. 187. 189 196. 200. 302.
XIV. 129. 208. 210. 212. 243. 247. 248.
XV. 216. 217. 218. 294.
XVI. 245.
XVII. 250. 259. 270.
XVIII. 272. 276. 285. 302. 314. 316.
XIX. 281. 316.
XXI. 124. 132. 137. 139. 142.
XXII. 133.
XXIII. 123. 134. 149.
XXIV. 125. 138.
XXV. 112. 120. 286. 287. 299. 303.

Index Capitum, lib. Ikka.

XXVI. 298
XXVII. 23. 25. 26. 171.
XXVIII. 29. 31. 32. 34. 35. 36. 40. 43. 55. 56. 241.
XXIX. 221. 230. 231. 232. 235.
XXX. 135. 139. 143. 145. 152. 287.
XXXI. 151.

LIB. III.

CAP. VIII. 81.
XIII. 242. 312. 323. 324
XVIII. 60.
XIX. 241.

LIB. IV.

CAP. III. 314. 332.
V. 194.
XVI. 69.
XVII. 66.
XIX. 76.

INDEX LOCORVM QVÆ EX VARIIS IVDÆORVM LIBRIS IN HOC OPERE RECENSENTVR.

Ex Targum.

AD Psal. 110. 44.
Ad cap. Ezech. 48. v. 35. 38.

Ex Zohar.

Ad Sect. Post mortem. Leuit. 16. 79.

Ex Talmude.

De festo Paschatis. Cap. 10. 44.
De ieiuniis. Cap. 2. 80.
Nedarim, De Votis. Cap. 84. 239.
Baua batra. Cap. 2. 262.
Ibid. Cap. 5. 36.

Ex Bereschit Rabba.

Ad vers. 4. Genes. 1. 231

Ex R. Saadia Gaone.

Ad vers. 13. Cap. 7. Dan. 45. 47.
Ad vers. 5. Cap. 62. Oseo. 77.

Ex R. Salom. Iarchi.

Ad vers. 19. Genes. 19. 46.
Ad vers. 21. Exod. 23. 42.
Ad vers. 10. Deuter. 34. 10.
Ad vers. 35. Ezech. 48. 38.

Ex R. Aben Ezra.

Ad vers. 7. Esa. 43. 40.

Ex R. Mose Maiemonide, in Summa sua Talmudica.

Lib de Fund. Leg. Cap. 1. 1. 2. 7. 13. 160. 205. 214. 257. 317.
Ibid. Cap. 2. 180. 255.
Ibid. Cap. 6. 102.

Xx iij

Ibid Cap.7. 10
De Pœnitentia. Cap 5. 196.
De Tephillin, Mesus. & lib Leg. Cap.1. §.15. 98.
Ibid. Cap.4. §.26. 101.
De libro Legis. Cap.10. §. 9. & 10. 99.
De Benedictionibus. Cap.5. §. 4. 218.
Ibid. Cap.10. 88.
De festo Encaniorum. Cap.3. 94.
De Regibus. Cap.ult. 48.

Ex Perusch R.Mosis.

Ad Cap.1. Lib.de Fund. Leg. 3.9.11.13.168.170.249.254.263.

Ex eodem R.Mose, in More Nebuchim.

PARTE I.

CAP. 8.	271.	Cap. 47.	107.
Cap. 9.	136.269.	Cap. 61.	28.49.98.127.
Cap. 26.	133.	Cap. 62.	58.
Ibid.	305.	Cap. 68.	179
Cap. 28.	233.	Cap. 69.	267

PARTE II.

CAP. 7.	71.	Cap. 13.	285.
Cap. 11.	12.	Cap. 18.	260.
Cap. 12.	266.304.	Cap. 26.	233.

PARTE III.

CAP. 15.	307.	Cap. 32.	95.

Ex lib. Chasidim; id est, *Piorum.*

Num. 170. 88.
Num. 450. 89.

Ex R. D. Kimhi.

Ad vers.2. Psal.104. 233.
Ad vers.7. Psal.139. 253.
Ad vers.7. Cap. 43. Esa. 41.
Ad vers.15. Cap.31. Ierem. 80.
Ad vers.5. Osee 12. 76.77.

quæ in hoc Opere recensentur.

Ex lib. Bechinat olam; id est, *Examinis Mundi.* 4.

Ex lib. Neue Schalom; id est, *Habitaculi Pacis.*

Lib. 10. *cap.* 3. 42.

Ex lib. Tzeror hammor; id est, *Fasciculi Myrrhæ.*

Ad vers. 14. *Genes.* 22. 39.

Ad vers. 4. *Genes.* 46. 92.

Ex lib. Schaare ora; id est, *Portarum Lucis.* 125.

Ex R. Abarbinele, in lib. de Cap, Fid.

Cap. 12. 80.

Ex lib. Caphtor Vpherach; id est, *Pomi, & Flores.* 53. 240.

Ex lib. Reschit Cochma; id est, *Principij Sapientiæ.*

Cap. 3. 78.

Ex lib. Baal Turim.

In Exod. 25. 91

Ex lib. Schimmusch Tehilim. 59.

Ex R. Mose, ad lib. Ietzira.

Ad Cap. 1. 115.

INDEX RERVM.

A.

de ABsolutis & relatiuis Dei nominibus, quomodo ex tempore dicantur, quomodo non. 50.
Absonæ res quomodo Deo tribuantur. 216, 243, 249.
nihil tam Absurdum quod ab aliquo philosophorum non dicatur. 187.
de Abusu nominum Sanctorum. 59.
Accidens non est in Deo. 169, 171, 172, 175.
quia est æternus, incommutabilis, & necessariæ existentiæ. 176.
Accidentia corporea non sunt in Deo. 208.
Accidentibus Deum subiicit Vorstius: & refutatur. 173.
Acindyni, & Barlaami sententia de luce. 227.
Actio Agentis tribuitur instrumento. 35.
Actiones à substantia Dei distingunt Palamitæ. 176.
& refutantur. 177.
ex vno Agente particulari determinato 196, 197.
non procedit nisi vna actio; Secus. 198.
de indeterminato vniuersali. 302.
Actiones sunt diuersæ secundum diuersitatem subiectorum. 197.
Actu est Deus semper, nunquam in potentia. 179.
Ad-extantia mali. 189.
Adonai, *Psal.* 110. Sanctum est nomen: & vbi attribuitur ei qui in persona Dei loquitur. 46.
Adorare licet Angelum, vt legatum Dei, quia in eo Deus adoratur. 55.
Ægrotos Euangelio curabat S. Barnabas. 105.
Æon. 272.
Æternitas, quid sit. 272, 273, 278, 279.
Dei propria. 274, 275, 284.
Æternum est ens à se. 275.
Æternum est immutabile. 292, 301, 315.
Æternum nec nouum, nec vetus est. 283.
ab Æterno etsi esset creatura; Deo tamen coæterna non esset. 279.
creatura Æterna esse non potest. 274.

Æternitatis

Æternitatis hodie. 279, 28
ab Æterno dicitur fecisse Deus, quæ facit in tempore. 31
in Affirmatione, & negatione falsum & verum consistit. 12.
Affirmantur perfectiones de Deo supereminenter. 147. 148, 15
Affirmationes non sunt contrariæ negationibus. 155.
Altare quomodo Dei nomine nuncupetur. 36, 39
Altare extrui iubet Deus. 96
Altare terreum cur præcepit Deus fieri. 63
ab Angelis discebant prophetæ. 11
Angeli sunt mediatores prophetiæ. 31
Angelus Dei nomine censetur quando eius personam sustinet. 32, 33, & 34.
Angeli impeccabiles, non liberi circa malum, expertes materiæ. 33.
Angeli nomen simile nomini Dei. 42.
Angelo loquente in persona Dei nulla habetur ipsius nominis, aut personæ ratio. 43.
& ideo in Scriptura non vult Angelus declarare nomen suum. 43.
Messias aliter Dominus dicitur quàm Angelus. 44, 46, 47.
Angelorum nomina in precibus proferri nolunt Iudæi nouatores. 57.
Angelum colere licet & orare contra Iudæos. 56, 57, 65, 66, 73, 74. 78, *&c.*
Angelos orare licere probatur ex Scriptura. 76.
Angelos oramus vt impetrent, non vt mutent Dei decretum. 74. 75, 97.
Angelos, & Sanctos orant pro mortuis Iudæi. 81.
cur Angeli ad Deum referant omnia, & quomodo. 66, 74.
Angelus non separatur à iusto, nisi ipso volente. 76.
Angelus qui luctatus est cum Iacob Michael. 77.
vnus Angelus Deo volente potest id præstare quod alius. 72.
Angelos orare quomodo prohibuerit Synodus Laodicena. 64.
circa Angelorum cultum superstitio prohibita. 59, 60.
Angelus princeps mundi senex & puer. 282.
Angelos mediatores esse necessarios quidã dixerunt & male. 64, 65.
Angelis credebant quidam commissam esse mundi curam. 61.
Angelos sicut astra libertatem omnimodam non habere dicunt Iudæi. 69.
ideoque non esse ad eos fundendas preces. 71.
Angeli etsi ab æterno essent Deo tamen coæterni non essent. 280.
Angeli & anima non sunt in loco circumscriptiue, sed definitiue. 252.

Angelus est instrumentum Dei ad signa & miracula facienda. 33.
de Angelo cui cura commissa est trium Puerorum in fornace. 72.
Angelus ignis Gabriel, frigoris Ierukemi. 72.
Angelus Iisghi Salus mea. 59.
Angelus qui luctatus est cum Iacob Michael. 77.
Animæ plures sunt operationes. 199.
Animæ exemplo simplicitas Dei & multiplex notio declaratur. 117.
Animas mortuorum Deo offert Michael. 78.
& patrocinatur illis. 79.
oratio commendationis Animæ. 81.
Anima est in loco definitiue. 252.
Anthropomorphitæ. 209.
Arcæ nomen Dei tribuitur quomodo. 35.
Archimedis sepulchrum. 85.
Argumenta Philosophiæ confirmant fidem. 12.
Arioli, & incantatores, & Aruspices vetiti. 84.
Aristotelis sententia de Prouidentia Dei. 62.
Artes superstitiosæ & nugatoriæ vetitæ. 84.
nomina Dei per Atbasch, *&c.* 58.
Attributorum Dei ratio. 106, 117, 118 & 119.
Attributa non sunt forma vna, atque alia. 174.
Attributa quomodo notiones diuersæ quæ compositionem non inferunt Deo. 174.
Attributum substantiale aduentitium nullum est in Deo, nullum item accidentale. 107.
Attributa Dei sunt explicationes conceptuum essentiæ Dei. 108.
ostenditur exemplo frumenti & animæ. 116, 117, 122.
Attributa Dei nec à se, nec ab essentia Dei nisi conceptu differunt. 108, 120, 122, 174.
Attributa Dei ratione differunt contra Eunomium. 109, 110, 111, 112, 122.
Attributa Dei concipiuntur instar accidentium, etsi non sint accidentia. 112.
Attributorum distinctio nullam Deo infert compositionem. 113, 122.
Attributa Dei non se habent vt animal, & rationale in homine. 169. 114.
Attributa dicuntur Sephirot ad prædicandum vnitatem Dei. 115.
cur Attributa Dei diuersa concipere non sit error. 119.
consideratio Attributorum Dei somnio dormientis cōparatur. 120.
Attributa diuina infinita numero, infiniteque perfecta quia Deus

debet se necessario comprehendere.
2. quia iis nihil perfectius cogitari potest.
3. quia Deus est à se ipso. 288, 289.
Attributa affirmantia, & negantia Deo tribuuntur, quomodo? 143, 147, 135.
Attributa affirmantia in Deo. 137, 143.
R. Moses tradit affirmantia attributa tribui non posse Deo, nisi vt est causa rerum omnium; & refutatur. 144, 135, 133.
Attributa affirmantia non eodem modo Deo, & creaturis tribuuntur. 144, 150, 139, &c.
Attributa alia sũt absoluta respectu Dei; alia relatiua ad creaturas. 123
Attributa alia de Deo ab æterno, alia ex tempore dicuntur. 126, 127.
Attributa relatiua de Deo ab æterno substantia; sed non actu dicuntur. 126, 127.
Attributa negantia supponunt affirmantia, suntque affirmationes. 152, 154, 155.
Attributa negantia omnia non eodem modo de Deo negantur. 136, 139, 140, 143, 152, 153.
Attributa negantia magis Deo conueniunt. 145, 148, 149.
Id exprimi docent Iudæi per visionem Eliæ, 1. Reg. 151.
Audius & Audiani. 209.

B.

Baalpehor laxabat humores. 70.
B in Baculo Mosis nomen Dei sculptum. 102.
Barlaammi & Acindyni sententia de luce. 227.
S. Barnabas infirmos curabat Euangelio. 105.
Basilij doctrina de luce intelligibili. 224.
Beatitudo Dei quia est à se. 303.
Benedicere est esse mediatorem. 76.
Benedictio coniuncta cum impositione manuum. 76.
Benedictio Iudæorum ad conspectum sepulchrorum suorum. 88.
Benedictio conuiuij nuptialis. 218.
Beneficus Deus quantum creatura potest capere. 304.
Bernardus refutat errorem Gilberti Porretani distinguentis Deum à diuinitate. 178.
Deus dicitur bonus quia est bonitas non quia bonitatem habet. 182.
Boni & mali duo principia probant Manichæi. 187.
refutantur. 188, 189.

Bonum est per se, malum per accidens, 188,189.
Bona creata sunt à Deo, sed non de Deo. 305.
Bryson nominum indifferentiam asserebat, & refellitur. 109.

C.

CAbalæ vsus. 57.
Caluinus Deum facit authorem peccati. Refellitur. 192,193.
Campanarum vsum Christianos desumpsisse ab Ethnicis Iudæi dicunt. 81.
Campanarum vsus etiam in exequiis, earumque origo. 91.
ad Capitis dolorem sanandum vsus Euangelij. 104.
Causarum secundarum arguit diuersitatem multitudo rerum mundanarum. 200.
itidem hinc arguitur suprema causa. 200.
ceciderunt ad conspectum gloriæ Dei Moses & Ezechiel. 236.
Ceremonias funerum ab Ethnicis Christianos accepisse calumniantur Iudæi. 82.
Ceres fruges dicuntur. 36.
Chartulas & laminas in futuræ sanationis spem assumere, quomodo licet. 102.
Duo Cherubim Abraham, Isaac, & Iacob. 91.
Christi passio feria sexta in Parasceue extra vrbis Ecclesias celebrabatur. 87.
Gratia & sanctificatio nostra per Christum. 241.
Christi nomen, & crucis signum in cute solitum exarari. 102.
ritus & alia eiusmodi ex Ethnicorum superstitione in Christianam religionem transferri possunt. 103.
Cinerem imponere solent capiti suo Iudæi vt mortui pro nobis orent. 80.
de Cœli regina. 61.
Cœlum empyreum. 225.
Cœlestis materia lux vestimenti. 233.
post Cœlos lux creata. 234.
Cœlum non est in loco vt superficie. 250.
Deum esse probatur ex motu Cœli. 13
quomodo in Cœlo Deus & Angeli. 258,261.
Cœmeteria olim extra templa, & vrbem. 85, 86. & 87.
Cogit neminem Deus. 196.
per Cognitionem vbique Deus præsens. 255.

Cognitio Dei diuersa à cognitione hominum. 199.
multiplicatis rebus quæ cognoscuntur Dei cognitio non multiplicatur. 122.
Cognitio Dei duplex clara & occulta. 5.
qui Cognitionem Dei maiorem habet, maiorem habet gratiam. 136.
Cognoscere Deum præceptum est. 2.
Deum Cognoscere ex rebus creatis præceptum diuinum est. 3.
Cognosci Deus secundum essentiam non potest quia nec definiri. 3. & 5.
Cognoscitur Deus ex creaturis sicut vir, ex ornatu suo, & à tergo. 6. & 8, 233.
item sicut opifex ex operibus suis. 7.
Cognitio Dei secundum essentiam comparatur cognitioni hominis de facie. 7, 8, & 9.
Commendationis animæ oratio. 81.
Omne compositum pendet à suis partibus, iisque posterius est. 184.
Compositio causa compositi. 185.
Compositus non est Deus. 160, 169, 185.
in Compositione, & diuisione falsum & verum consistit. 120.
Conceptuum distinctio Deo nullam compositionem infert. 113.
Concipere diuersa Dei attributa cur non sit error. 119.
Consideratio attributorum Dei somnio dormientis cõparatur. 120.
de figuris sub constellationibus factis. 61.
Conuiuij nuptialis benedictio. 218.
Corpus sumitur pro eo quod aliquomodo est in seipso. 202.
Corpus cœleste simplex. 203.
Compositio non est de ratione formali corporis. 203.
Compositio corporum à forma specifica. 203.
omne Corpus finitum, simile habet. 205.
Corpus non est in duobus locis. 207, 257.
Corporea accidentia non sunt in Deo. 208.
Corporeum Deum fingebant aliqui. Refelluntur. 210.
quomodo Scriptura corporea Deo tribuat. 210, 212.
Deus non est Corpus, quia est vbique. 207. quia est vnus. 208. quia est necessariæ existentiæ. 202. quia est infinitus, & similem non habet. 204, 205, 206. & quia mouet omnia. 206.
Deum esse Corpus, id est substantiam, *dixit Tertullianus*, nec in eo hæreticus est. 203.
idem dicunt Iudæi. 204.
Correctionis fructus pacificus. 192.

Vt corrigat malum pœnæ infligit Deus. 190, 191.
Creatio rerum Deum denotat vnum esse quia parem non habet. 165.
Creatio mundi successiua demonstrat Deum esse, eumque liberum. 4.
ante Creationem mundi Deus in tempore imaginario. 285.
septem luces, siue res Creatæ ante mundum, quomodo. 51, 239, 242.
an Creatæ res dici possint antequam crearentur. 53, & 54.
ante mundum quomodo dici possit aliquid esse Creatum. 242.
res Creatæ æternæ esse non possunt. 274.
Creata bona sunt à Deo, sed non de Deo. 303.
Creator Deus dicitur ab æterno. 51, 126, 129.
à Creaturis Deus nihil perfectionis accipit. 130.
Creatæ perfectiones quomodo Deo tribuantur. 118.
aliter de Deo, aliter de Creaturis perfectiones dicuntur. 139, 140, 141, 142, 143, 147, 148, 150, 177, 182, 183.
Creatura & Deus non habent vnum summum genus commune. 171.
ad Creaturas relationes mutationem non inferunt Deo. 319, 320.
Creatura non potest laudare Deum vt par est. 298.
de Crucis veneratione. 100.
Crucis figura in pauimento vetita. 100
Malum culpæ, & malum pœnæ. 189.
Culpæ malum à voluntate oritur. 192.
Cultus Dei in sola cogitatione non debet poni, sed debet extendi ad exteriora. 96.
Cuzu Bamucsaz. 58.

D.

ex ore DÆmoniorum per incantationes etiam verum audire non licet. 84.
Dauid quorum author Psalmorum, quosque recitauit: Author est *Psal.* 110. 44, 45.
cur Messias dicitur Dauid. 32.
regnum Dauidis quomodo perpetuum. 32.
Deliberatio de partibus vitæ, non de tota vita peccati causa est. 195.
de Denominatione rerum. 32, 35.
ex Determinato vno agente non procedit nisi vna actio. 198, 196, 197
quomodo res absonæ Deo tribuantur. 149, 216, 243.
Dei æternitas. 272.

Deus dicitur fecisse ab æterno quæ facit in tempore. 319.
Deus ante creationem mundi in tempore imaginario. 285.
in Deo non est accidens. 169, 171, 172, 175.
in Deo non est accidens, quia est æternus & incommutabilis, & necessariæ existentiæ. 176.
Deum subiicit accidentibus, Vvorstius; refutatur ibid. 173.
in Deo negationes sunt affirmationes. 154.
idque exemplo sculptoris probatur. 155.
in Deo affirmationes non sunt contrariæ negationibus. 155.
Deus agens indeterminatum. 297.
Deus cur præceperit altare terreum. 65.
Deus non est talis, qualis apparet prophetis; & ideo Moses velauit faciem suam: & ipse, & Ezechiel ceciderunt in faciem suam ad conspectum gloriæ Dei. 236.
de attributis Dei. *Vide litt.* A.
Deus beneficus quantum capere potest creatura. 304.
Deus dicitur bonus quia bonitas est; non quia bonitatem habet. 182.
Deum vt causam rerum omnium eminenter res continere norunt omnes. 134.
Deus consideratur causa rerum omnium, vt continet omnes perfectiones rerum omnium. 132.
Deus quomodo in cœlo esse dicatur. 258.
Deus neminem cogit. 196.
Dei cognitio multiplicatis rebus, quæ cognoscuntur, non multiplicatur. 122.
Dei cognitio diuersa à cognitione humana. 299.
Deus secundum essentiam cognosci non potest. 13.
Deum cognoscere ex rebus creatis præceptum est. 2, 3.
Deus cognoscitur ex creaturis, sicut vir ex ornatu suo. 6, 233.
sicut opifex ex operibus suis. 7.
Dei cognitio vt in se est comparatur cognitioni viri de facie. 7, & 8.
Deum quomodo Moses nouerit. 8, *&c.*
Deus non est compositus. 169, 185.
Deo non inferunt compositionem attributa. 174.
Deus non est corpus. 257.
quomodo Scriptura corporea Deo tribuat. 210, 212.
Deus non est corpus, quia necessario existit. 202. quia est vbique, 207. quia est primum mouens. 206. quia est infinitus, & sine simili. 204, 205, 206. quia vnus est. 208.

corporea accidentia non sunt in Deo. 208
Deum esse corpus, *dixit Tertullianus.* 203, 204.
Deo quomodo creatæ perfectiones tribuantur. 518
Deus creator dicitur ab æterno. 126, 127, 129.
Deus creator ab æterno. 51
Deus à creaturis nihil perfectionis accipit. 130.
ad Dei cultum Ethnicorum ritus, *&c.* recte transferri possunt. 95. 103.
cultus diuinus in sola cogitatione constitui non debet. 96.
decreta Dei non esse substantiam Dei sed accidentia dicit, & refutatur Vorstius. 173.
decreta Dei per lucem designantur. 238, 239.
Deus definiri non potest, quia non habet genus neque differentiam. 169.
Deum à diuinitate distinguebat Porretanus: refellitur. 178
quæ sunt in Deo Deus sunt. 180.
dolor Deo quomodo tribuatur, ira, pœnitudo, risus, superbia, *&c.* 243.
Deum esse, eumque liberum demonstrat creatio mundi successiua. 4.
Deum esse probatur ex motu cœli. 13.
tum ex eo quod detur ens expers generationis, & corruptionis. 14, & 15.
tum quia idem eodem modo secundum idem non potest esse simul mouens, & motum. 16.
tum ex ratione causæ efficientis. 16.
ex possibili & necessario. 17.
Deus, *toto* 1. *cap. Gen.* non vocatur nisi Elohim, vt prima causa. 128.
Deus est plures res eminenter. 118, 138.
Dei essentia, quid? 22.
Deus solus vere est ens. 171, 23.
quia semper est, & necessario, & non pendet ab alio. 23, 27.
de Deo solo dicitur Ero qui Ero; de aliis Erunt quia erit. 25, 26.
Deo existentia supereminenter tribuitur. 146, 148, 154.
de Deo quæ figuratiue dicantur. 50.
Dei Filius, & Deus est Messias. 47, 48.
Deus non habet formam: quomodo vero forma sit? 186.
quæ in Deo formaliter esse dicantur. 137, 143.
Gaudium quomodo tribuatur Deo. 209, 216, 218.
ad Dei gloriæ conspectum cur in faciem suam ceciderint Moses, & Ezechiel.

Ezechiel. 236.
Dei gloria Iridi comparatur. 235.
Dei gloria in eo differt à gloria regum, quia non pendet ab extrinseco. 130.
Deus non habet genus ideoque est incomprehensibilis. 168, 170.
Deus & creaturæ non habent summum genus commune. 171.
Deo non tribuitur gustus, & tactus. 139.
Deus est hoc aliquid, & infinitus est. 305.
Dei hodie. 279, 280.
Deum humanis membris præditum dicebant quidam. 209.
Dei ideæ quomodo effectiones. 242.
Deus est immensus. 252, 253, 257.
Deus immutabilis quia voluntas eius non est distincta ab eius essentia, estque infinita. 331.
Deus immutabilis quia simplicissimus, & est à se. 310.
quia infinitus est. 313.
quia non fatigatur. 314
quia æternus est. 315.
quia immensus & incorporeus. 317.
Dei immutabilitatem negat Vorstius. 318.
Deus impossibilia & mala non potest, tamen est omnipotens. 306.
Deus ineffabilis. 169.
Deus infinitus quia debet se comprehendere necessario, quia est à se, & quia nihil perfectius cogitari potest. 287. 288, 289.
Dei infinitatem, negat Vorstius. 293.
Dei influentia. 267.
Dei instrumentum Angelus. 33.
Deus est intelligens, intellectus, & id quod intelligitur. 180.
cur Deum vt par est non potest laudare creatura. 298.
ideo Deus dicitur terribilis laudibus, & ipsum decere silentium. 199.
Deus terribilis laudibus vt in se est; laudatur facile secundum opera eius. 149.
Dei legatum adorare licet. 55.
Deus non est in loco, vt est superficies. 250.
neque definitiue. 252.
Deus non est in loco per contactum quantitatis; sed per contactum virtutis. 266.
Deus vocatur locus. 270.

Deus quomodo dicatur locutus Moysi facie ad faciem; quum neminem faciem Dei videre posse dicat Scriptura. 9.10.
longe & prope quomodo dicatur Deus. 320.
Deus luci comparatur. 220,223,231.
Deus mali pœnæ author propter bonum & correctionem. 190,191.
inter Deum & hominem medium necessarium ponebant quidam. refutatur error ille. 63.64,65.
Deus solus misericordiam infundere potest. 66.
Dei operationũ mutatio non inducere mutationem in Deum exemplo medici probatur & ludi magistri. 323,324 325.
Deum non mutant relationes ad creaturas: probatur exemplo nummi, & arboris, &c. 319.320.
Dei nomen Adonai tributum ei qui in eius loquitur persona sanctum est. 46.
Dei nomen arcæ tribuitur. 35.
& altari. 36,39.
& Ierusalem, & Messiæ. 36,37.
& Iustis. 40.
Dei nomen Sadai, tribuitur Angelo. 41.
Dei Iehouæ nomine vt Angelus vocatur eius sustinens personam. 32, 33, 34.
Dei nomen cum ipso ante creationem mundi. 49 51.
Dei nomen tetragrammaton non nisi in Sanctuario proferri solitum: à Sacerdotibus, & à Sacerdote magno in die ieiunij. 98.
scribi solitum in laminis. 99
Dei nomen scribens ne quidem regem salutat. 98.
ad venerationem nominis Dei hortatur Chrysostomus. 99.
Dei plura nomina, quare? 105.
Dei nomen solum in precibus secundum Iudæos, quomodo. 57.
Dei nomen per Atbasch, &c. 58.
De vsu nominis Dei ad sanandos morbos, & alia. 102.103.
Dei nomen in cute exarari solitum. 102.
Dei nomen sculptum in baculo Mosis. 102.
Deo obtemperandum quia iubet. 2.
Deus occultus est, & manifestus; entia, & non entia. 5.
Deus omnipotens. 174.
in Deo distinguunt Palamitæ operationes ab eius substantia. 176. refutantur. 177.
Dei opificij instrumentum. 232.
Deum solum orandum dicunt Iudæi nouatores, quia solus miseri-

cordiam facere potest; tum quia liber est. 69,71.
Deum peccati authorem facit Caluinus; refellitur. 192.
Hoc dicere negare est Deum esse. 193.
Deus permittit, ordinat peccata, sed non facit. 193.
de Deo perfectiones aliter quam de creaturis affirmantur. 141, 142, 143, 144, 147, 150, 182, 183.
Deum pœnitere, quid? 333.
Deus non est potentia, sed actu. 179.
Deus quomodo dicitur primus. 285.
Deus primus & vltimus. 276.
negatiue. 277.
error circa Dei prouidentiam. 60.&c.
Dei in cœlo prouidentiam male concludebat etiam Aristoteles. 62.
Deus græce à prouidendo. 62.
Dei regnum Olympus, cœlum empyreum. 225.
Deus rex sæculorum quia ab extrinseco non pendet. 131.
Deus non saluat sine causis precedentibus. 200.
Deus non percipitur sensibus. 236.
Deus simplicissimus est. 114, 115, 160, 170, 177.
Deus simplicissimus quia essentia; alia vero participatione sunt, quod sunt? 177.
de Deo supereminenter quæ dicantur? 145, 147.
Deus iubet sibi extrui templum. 96.
Deus est totum hoc, quod est. 170.
Deus dicitur vbique presens per essentiam. 256, 258, 270.
per cognitionem. 255.
per potentiam, & operationem. 254.
quomodo Dominatione dicatur Deus esse vbique. 263.
Deum non esse vbique substantia dicit Eugubinus, & Vorstius. 257.
Dei vestimentum lux. 232, 233.
de visione Dei. 293, 294.
Deus est vita. 181.
non dicitur vita Dei, sed viuit Deus. 181.
idque exprimi docent Iudæi per visionem Eliæ, 1. *Reg.* 151.
Deus vnus multiplici notione concipitur. 106.
Deus maxime, & vere vnus. 164.
Deum esse vnum probatur, quia est ens necessario existens per se. 18.
quia per vnum cuncta sunt. 20.
quia parem non habet. 21, 165.
& quia sufficit sibi. 160, 173.

Deus non dicitur vnus sicut sol. 167.
Deus vnus quia natura, non institutione est. 185.
Deus vnus quatenus Dominus. 165.
Diabolus quomodo vbique. 261.
Differentiarum substantialium proprium quid? 169.
Diluuium probat Dei gloriam non pendere ab extrinseco. 131.
Disciplinæ fructus pacificus. 192.
Diuinum nec nouum, nec vetus est. 283.
Doctrina noua per Messiam. 241.
ad Dolorem capitis sanandum vsus Euangelij. 104.

E.

in ECclesiis reliquias & imagines Sanctorum collocare pium est. 89.
Christianorum morem sepeliendi in Ecclesiis ab Ethnicis desumptum obiiciunt Iudæi. 82.
coarguuntur quia id non solebant facere Ethnici; ne quidem in vrbibus sepeliebant, & quare? 84.
apud Christianos in Ecclesiis sepelire diu fuit vetitum; idque exemplo Christi qui extra vrbem passus & sepultus est. 86, & 87.
cur postea concessum sepelire in Ecclesiis. 87.
lux Eden. 239.
Eleemosynæ quibus mortuis prosint. 88.
Eliæ visio, 1. *Reg*. quid significet. 151.
toto 1. cap Gen. non vocatur Deus, nisi Elohim, vt prima causa. 128.
Eminenter quæ in Deo dicantur esse. 138, 143.
Eminenter Deus est plures res. 118.
Empyreum cœlum. 225.
Encæniorum institutio. 94.
Ens vere solus Deus. 23, 171.
Ens à se æternum. 275.
aliud est esse à Deo, aliud de Deo. 303.
Entis per se, & per participationem differentia. 24.
Ero qui Ero de Deo solo dicitur; De aliis vero, Erunt quia, Erit. 25, 26.
Essentia Dei, quid? 22.
Essentia Dei incomprehensibilis, quia genus non habet. 168.
per Essentiam vbique præsens Deus. 256.

quidquid est, corpus est, *secundum Tertull.* 204.
Nomen, *qui Est* absolutum. 125.
Est, qui Est, pelagus substantiæ infinitæ. 31.
Ethnicorum ritus ad Dei cultum recte transferri possunt. 95, 105.
Euangelij vsus ad sanandos morbos. 104, 105.
εὐχίται. 228.
Eugubinus dicit Deum non esse vbique substantia. 257.
Eunomius attributa confundebat. 109.
refellitur. 110, 111.
Existentia supereminenter de Deo dicitur. 146.
Existentiæ simplicitate Deus vnus est. 164.
Extantiam non habet malum; sed ad-extantiam. 189.
ab Extrinseco non pendet gloria Dei. 130, 131.
cur Ezechiel, & Moses in faciem suam ceciderunt ad conspectum gloriæ Dei. 236.

F.

CVr in faciem suam ceciderunt ad conspectum gloriæ Dei Moses, & Ezechiel: eamque velauit Moses. 326.
Falsum & verum in compositione, & diuisione consistit. 120.
Feria sexta in Parasceue Passio Christi extra vrbem celebrabatur. 87.
de Festo igne. 93, 82.
superstitio ignis Festi damnata. 93.
Fides ratione firmatur. 12.
Figura crucis in cute exarari solita. 102.
Figura crucis in pauimento vetita. 100.
Figuratiue quæ de Deo dicantur. 150.
de Figuris factis sub constellationibus. 61.
Filateria Ariolorum prohibita. 84.
Finalis causa creationis. 53.
Finalis causa creationis designatur per lucem. 238, 239.
in Finem vnum omnia tendunt. 189.
& ordinantur etiam mala. 197.
& hoc arguit esse supremam causam. 200.
Forma alia, & alia non sunt attributa. 174.
à Forma specifica compositio corporum. 203.
Formam non habet Deus; quomodo forma sit? 186.
Formaliter esse in Deo quid dicatur. 137.

Frigoris angelus Ierukemi. 72.
Fruges, Ceres dicuntur. 56.
Frumenti exemplo Dei simplicitas, & multiplex eius notio declaratur. 116.
ex Fulgure arguitur Deum esse vbique. 263.
Funerum ceremonias Christianos ab Ethnicis desumpsisse obiiciunt Iudæi. 82.
Furor quomodo Deo tribuatur. 249.

G.

GAbriel Angelus ignis. 72.
Galatini, & Porcheti castigatio. 37, 49, 51, 52, 237.
quomodo Gaudium Deo tribuatur. 216, 218, 219.
Gaudium de rebus stabilibus. 217.
Gaudij fit mentio in benedictione nuptialis conuiuij. 218.
Gehennæ ignis creatus secunda die. 52.
lux Gehennæ. 239.
toto 1. cap. Gen. non vocatur Deus nisi Elohim. 128.
Gentilium ritus in religionem Christianam recte transferri possunt. 95, 103.
Genus non habet Deus, ideoque est incomprehensibilis. 168, 169.
Deus & creatura non habent vnum summum genus commune. 171.
Gilbertus Porretanus, Deum à diuinitate distinguebat. 178.
condemnatus in Remensi Synodo: à S. Bernardo refutatur. 178.
Gloria Dei, Iridi comparatur. 235.
lumen gloriæ. 293.
lux soli gloriæ. 239.
ad conspectum gloriæ Dei ceciderunt Moses, & Ezechiel in faciem suam. 236.
Gloria Dei in quo differat à gloria regum. 130.
Gratia per Messiam. 241.
Gratiam maiorem habet, qui maiorem Dei notitiam habet. 136.
Gustus, & tactus Deo non tribuuntur. 139.

H.

HAzamonæi instituunt festum Encæniorum. 93.
aliter de Hominibus, aliter de Deo perfectiones dicuntur.

140, 141, 142, 148, 150.
Hominis voluntas causa est mali culpæ. 191.
Homo non est integre ipsum homo. 170.
Homo superbire non debet. 247.
Hodie Dei. 279, 280.

I.

ANgelus qui luctatus est cum Iacob, Michael. 77.
Ideæ quomodo effectiones dicantur. 242.
Iehoua est nomen Dei proprium, non deriuatum: significat ens necessario existens; ipsamque Dei incommunicabilem substantiam. 29.
dicitur Schem Hamephorasch, quare, 27, 30.
In quo differat ab aliis nominibus.
Iehouæ nomen, quomodo ad alia præter Deum transfertur. 31.
Ieiunii die Sacerdos magnus proferebat nomen Iehouæ. 98.
Ierusalem nuncupatur nomine Iehouæ. 36, 37, 38.
& Iusti. 40.
& Messias. 36, 37, 41.
vnde nomen Ierusalem. 39.
Ierukemi præfectus frigoris. 72.
Ignis gehennæ creatus secunda die. 52.
Ignis Angelus Gabriel. 72.
Ignis operationes plures. 198.
de Igne festo. 82, 93.
Ignis festi superstitio damnata. 93.
Imaginum cultus. 100.
Imagines & reliquias in Ecclesiis collocare pium est. 89.
Imagines Patriarcharum erant in templo Iudæorum. 91.
In tempore imaginario Deus ante mundi creationem. 285.
Immensus Deus. 253.
Immutabilis Deus quia simplicissimus, & quia est à se. 310.
nec minui, nec augeri, nec alterari potest. 312.
quia est infinitus. 313.
quia infatigabilis. 314.
quia æternus, 315.
quia immensus, & incorporeus. 317.
Immutabilitatem Dei negat Vorstius. 318.
Immutabilitas Dei probatur ex eo quod voluntas eius non est distincta ab essentia ipsius, & quia est infinita. 331.

Impositio manuum coniuncta cum benedictione ad disponendum ad gratiam recipiendam. 76.
Impossibilia non potest Deus; & tamen est omnipotens. 306.
Cur? 308.
Impotentia esset facere posse impossibile. 309.306.
Incantationes prohibitæ. 83, 84.
Incommunicabile & semper idem vere vnum est. 168.
Inculpabiles essent peccatores si Deus esset author peccati. 194.
Independens vere ens. 172.
Indignæ res quomodo Deo tribuantur. 243, 249.
Indifferentia nominum non est, contra Brysonem. 109.
Ineffabilis Deus. 169.
Infinita sunt in Deo omnia. 286.
1. quia debet se Deus comprehendere.
2. quia nihil est perfectius. 3. quia est à se. 288, 289.
Infinita numero attributa. 292.
Infinitatem Dei negat Vorstius. 293, 301.
Deus est infinitus, & hoc aliquid. 305.
Infirmos Euangelio curabat S. Barnabas. 105.
Influentia Dei. 267.
Instrumentum opificij Dei. 232.
Instrumentum Dei Angelus. 33.
Instrumento tribuitur nomen actionis agentis. 35.
Intelligibilis mundus per lucem designatur. 231.
Deus est intelligens, intellectus, & id quod intelligitur. 180.
Intelligentiæ non sunt in loco circumscriptiue, sed definitiue. 252.
Ira quomodo Deo tribuatur. 245.
Iridi comparatur gloria Dei. 235.
Irrisio quomodo Deo tribuatur. 246.
Iudicium Dei supponit libertatem hominis. 195.
Iustificatio nostra per Messiam. 241.
Iustitia quomodo dicatur bonum esse. 182.
Iustitia nostra dicitur Messias. 38.
Iustorum lux. 232

L.

LÆtitia, quid. 217.
quomodo Deo tribuatur. 218.
de laminis ad sanandos morbos. 102.
Laodicena Synodus, quomodo orare vetuit Angelos. 64.

Laudare

Laudare Deum vt par est, non potest creatura. 298.
Laudibus terribilis Deus dicitur, cur? 149.
Legatus regis nomine censetur. 33.
Legatum Dei adorare licet quia in eo Deus est qui adoratur. 55.
Lex noua Messiæ. 241.
Lex Mosis dispositio ad legem Messiæ. 242.
Libertas ad malum & bonum. 193. 194, 196.
Libertatem omnimodam non habent Angeli. 69, 71.
Libertatem non habent circa malum Angeli. 34.
& ideo loquuntur Dei nomine. 34.
Libro legis honor exhiberi solitus. Ei locus proprius dicatus. 99.
in loco non est Deus neque cœlum, quatenus locus est 250.
superficies, &c. 251.
in loco non sunt Angeli neque animæ circumscriptiue; sed definitiue: at nullo modo Deus. 252.
in duobus locis non est corpus. 257.
quomodo in loco aliquo determinato Deus esse dicatur. 259.
Deus non est in loco per contactum quantitatis; sed per contactum virtutis. 266.
Deus vocatur locus. 270.
quomodo longe & prope dicitur Deus. 321.
mos accendendi lampades in festis. 94.
lucernæ accensæ ab Hazamonæis post victoriam miraculose per octo dies arserunt. 93.
Lumen gloriæ. 293.
Luci Deus comparatur. 220, 223, 231.
Lux designat varia. 221.
Lux quando data est lex erat spiritualis. 224.
Lux 2a. siue intelligibilis secundum Basilium. 224.
Lux increata corporea. 225.
Lux quæ est cœlum empyreum, Olympus. 225.
Lux montis Thabor, & Sinai. 226, 235.
de Luce error Manich. 228.
de Luce æterna vera doctrina. 229.
Lux designat mundum intelligibilem: & materiam cælestem. 233, 231.
Lux iustorum. 232.
Lux instrumentum opificij Dei. 232.
Lux vestimentum Dei. 232.
vnde dignoscitur Deus. 233.
Lux creata post cœlos. 234.

Lux designat pulchritudinem rerum. 234.
Lux legis. 239.
Lux Deo coæterna decretum Dei designat, & causam finalem creationis. 237.
male inde diuinitatem Messiæ Galatinus colligit. 237, 238, 239.
septem luces creatæ ante mundum quomodo recte dici possint. 242.

M.

MAla non potest Deus facere quia sunt extra omnia. 307.
Mali & boni duo principia ponebāt Manich. refutantur. 187.
Malum est per accidens bonum per se. 188, 189, 195.
Malum culpæ, & malum pœnæ. 188.
Mali pœnæ author est Deus, non tamen malus propter correctionem. 190, 191.
Malum culpæ oritur ex voluntate. 192, 193, 194.
Malum extantiam non habet, sed ad extantiam. 189.
neque substantiam. 194.
Mali culpæ non est author Deus. 192, 193.
si esset; inculpabiles essent peccatores. 194.
Mala etiam ordinantur in vnum finem. 197.
Mala etiam ordinantur à Deo in bonum. 198.
Mundus ornatur ex malis. 198.
Manichæorum error de luce. 228.
Manuum impositio coniuncta cum benedictione 76.
ad disponendum ad recipiendam gratiam. 76.
Martyrum reliquias, & imagines pium est in Ecclesiis collocare. 89.
Massaliani. 228.
Materia per lucem designatur. 233.
Materia cœlestis per lucem vestimenti. 233.
Mediatores prophetiæ Angeli. 33.
inter Deum & homines medium necessarium ponebant quidam Male. 63, 64.
de Membranis ad sanandos morbos. 102.
Messiæ diuinitas male ex luce Deo coæterna à Galatino colligitur. 237, 238. & 239.
lux Messiæ ante creationem mundi. 239, & 240.
Messias cur dicatur Dauid. 32.
per Messiam gratia, & iustificatio nostra. 241.
lex noua per ipsum. 241.

Messias nomine Dei vocatur. 38.
Messias dicitur Deus iustitia nostra. 36,38.41.
Messias mediator Dei,& hominum. 38.
Messias dicitur Iehoua. 41.
Messias aliter dicitur Dominus quam Angelus. 44, 46.
de Messia sermo est Psal.110. & Dan.7.v.13. 45.
Messias Deus est & Filius Dei. 47, 48.
Messias reuelaturus erat abscondita. 48.
Messias mediator. 241.
septem Metalla septem planetis respondent. 61.
Michael est Angelus qui luctatus est cum Iacob. 77.
Michael est superior Sacerdos. 78.
ad miracula facienda instrumentum Dei Angelus. 33.
Miser esse non potest qui est à se. 303.
Misericordiam Deus solus infundere potest. 66, 68.
conditiones requisitæ ad infundendam misericordiam. 66, 67.
Mitatron & Michael idem sunt, de quo illud Exod.23.v.21. nomen meum in illo. 42.
Mitspats. 57.
ad morbos sanandos Euangelij vsus. 104.
Mores & ritus Ethnicorum ad Dei cultum transferri recte possunt. 95.
Mori in ciuitate sua optandum etiam secundum Iudæos. 88.
Morientium oculos claudere mos Iudæorum & Ethnicorum, & quare ? 92.
Mortui orant pro viuis. 79.
Mortui sancti viuorum rebus intersunt non naturaliter; sed Dei virtute. 73.
Mortuorum animas Deo offert Michael. 78.
Super sepulchra mortuorum expandere se solent Iudæi, vt pro nobis mortui orent, & capiti cinerem imponere solent. 81.
pro mortuis & Angelos & Sanctos orant Iudæi. 81.
super mortuorum sepulchris Ethnici dormiebant ad euocandum eorum spiritus. 81, & 82.
Mortuos orare & pro mortuis pium est. 83,89.
superstitio & incantationes circa mortuos vetitæ. 83.
Mortuis quibus prosint orationes & eleemosynæ etiam secundum Iudæos. 88.
in Mosis baculo nomen Dei sculptum. 102.
Moses quomodo Deum nouerit. 8, 9.

quomodo dicat Deus se Mosi locutum esse facie ad faciem: & dicat tamen neminem faciem suam videre posse. 9, & 10.
præstantia Mosis: & differentia prophetiæ Mosis, & aliorum. 10.
Mosaica lex dispositio ad legem Christi. 242.
cur Moses & Ezechiel ceciderunt in faciem suam ad conspectum gloriæ Dei. 236.
R. Moses docet attributa affirmantia non tribui Deo, nisi vt est causa rerum omnium. 133, 135.
Musas laudat Simonides. 109.
Multitudo rerum mundanarum arguit multitudinem causarum secundarum. 200.
Mundi creatio successiua demonstrat Deum esse, eumque liberū. 4.
Mundus quare *Cosmos* dicatur. 6.
7. res creatæ ante mundum quomodo recte dici possint. 51, 242.
Mundi princeps Angelus senex, & puer. 282.
Mundi regimen, & curam quidam tribuebant astris, & Angelis. 61.
Mundus intelligibilis per lucem designatur. 231.
Mundus non est in loco vt superficie. 250.
Mundus etsi esset ab æterno, non esset tamen Deo coæternus. 279.
Mutationem temporis omnia experiuntur præter Deum. 281.
Mutationem non inferunt Deo relationes. 319.
Mutationes operationum Dei nō inducunt mutationem in Deum. Exemplo probatur Ludimagistri, & Medici. 324, 325.

N.

NAtura est Deus perfectus non institutione. 183.
Necromantia prohibita. 83.
ei qui negat rem esse melius est dicere non est sicut dicis non esse 306.
de Deo non negantur omnia eodem modo: alia absolute, alia secundum quid? 136. 139, 143.
Negantia attributa magis Deo conueniunt. 145, 148, 149, 152, 153.
idque exprimi docent Iudæi per visionem Eliæ, 1. Reg. 151.
attributa negantia supponunt affirmantia. 152.
Negationes in Deo sunt affirmationes. 154.
idque exemplo sculptoris probatur. 155.
in Deo Negationes non sunt contrariæ affirmationibus. 155.
in Negatione & affirmatione falsum verumque consistit. 120.
Nomina Dei quædam ab æterno, quædam ex tempore. 126, & 127.

Nomen, *qui Est* absolutum. 112
Nomen Dei tetragrammaton nonnisi in Sanctuario proferri solitum, & à Sacerdote magno in die ieiunii. 98.
in laminis scribi solitum. 99.
Nomen Dei tetragrammaton scribens ne quidem regem salutat. 98.
ad venerationem nominis Dei hortatur Chrysost. 99.
de vsu Nominis Dei ad sanandos morbos & ad alia, *&c.* 103.102.
Nomen Dei in cute exarari solitum. 102.
Nomen Christi, & crucis signum in cute exarari solitum. 102.
Nomen Dei sculptum in baculo Mosis. 102.
Nomina Dei plura, quare? 105.
Nominum non est indifferentia contra Brysonem. 108.
& contra Eunomium. 109, 110, 111.
Nomen Iehoua proprium Dei non deriuatum: significat ens necessario existens: & incommunicabilem Dei substantiam. 29.
cur Schem Hamephorasch dicitur, quomodo differt ab aliis nominibus. 29, & 30.
de Nomine *qui Est*: dicitur Pelagus substantiæ infinitum. 31.
Nomen Iehouæ quomodo ad alia translatum sit. 31.
de Nominum translatione. 31.
Nomine Dei Angelus nuncupatur. 32, & 33.
item legatus Regis nomine. 33, 34.
Nomina quomodo rebus tribui solent. 35.
Nomen actionis agentis tribuitur instrumento. 35.
altare nuncupatur nomine Dei quomodo? 36.
item Messias, & Ierusalem. 39.
Nomen Sadai tribuitur Angelo. 42.
cur Angelus in Scriptura non vult declarare Nomen suum. 43.
Nomen Adonai attributum ei qui in persona Dei loquitur sanctum est. 46.
Nomen Dei cum ipso ante creationem mundi. 49.
de Nominibus absolutis, & relatiuis Dei, quomodo ex tempore, quomodo non dicantur? 50.
Nomina Angelorum non licet proferre in precibus aiunt Iudæi nouatores. 57.
Nomina Dei per Atbasch. 58.
de abusu Nominum S. 59.
Notiones diuersæ agentis non inferunt Deo compositionem. 174.

Nihil est Deo nouum. 312.
in Nouiluniis superstitio ignis festi damnata. 95.
artes Nugatoriæ & noxiæ superstitionis vetitæ. 84.
in quo nullus est numerus vnus est. 168.
Nuptialis conuiuii benedictio. 218.

O.

Obsequij prior esse debet authoritas imperantis, quam vtilitas seruientis. ad exhibitionem 2.
Oculos morientium claudere mos Iudæorum & Ethnicorum, & quare? 92.
ex Oleo residuo in templo valde modico accensæ ab Hazamonæis lucernæ octo dies arserunt vsque ad expressionem noui Olei 93.
Olympus. 225.
Omnipotens Deus. 174.
ὀμφαλόψυχοι. 228.
Operationes Dei ab eius substantia distinguunt Palamitæ. 176.
refutantur. 177.
Operationes sunt diuersæ secundum diuersitatem subiectorũ. 199.
per Operationem & potentiam vbique præsens Deus. 254.
Opificii Dei instrumentum. 232.
Oratio probat prouidentiam Dei. 64.
Orare licet Deum solum quia misericordiam solus facere potest, aiunt Iudæi. 68.
tum quia liber est. 69.
Oramus Deum vt det, Sanctos & Angelos vt impetrent à Deo quod disposuit per eos dare. 74.75.97.
differentia orandi Deum, & Sanctos. 75.
Orare licet Angelos secundum Scripturam. 76.
Orare est benedicere. 76.
Orant mortui pro viuis. 79.
ad sepulchra solent Orare, & super sepulchra mortuorum expandere se Iudæi, vt pro nobis Orent. 80.88.
Oratio commendationis animæ mortuorum. 81.
Orare mortuos, & pro mortuis pium est. 83.89.
Orationes quibus mortuis prosint. 88.
οὐσία, οὖσα ἀεὶ. 224.

P.

PAlamæ,& fautorum eius errores de luce. 227, 235.
Palamitæ distinguunt à substantia Dei actiones eius. 176.
refutantur. 177.
Partibus caret Deus. 185.
Partes sunt compositi causa. 185.
Passio Christi extra vrbem celebrabatur feria sexta Parasceues. 87.
in Patria sua sepeliri optabile. 88.
Patriarcharum imagines in templo Iudæorum erant. 91.
Patriarchæ Abraham, Isaac, & Iacob repræsentati per duo Cherubim. 91.
Peccatum permittit Deus, & ordinat; non causat contra Caluinum. 192.
Peccatum ex libertate voluntatis. 194.
si Peccati esset author Deus; essent inculpabiles peccatores. 194.
nec esset ratio pœnarum, aut præmiorum. 195.
Peccata per accidens sunt. 195.
Peccamus quia de partibus vitæ, non de tota vita deliberamus. 195.
Perfecti sunt homines institutione; Deus autem natura. 183.
Perfectiones omnium rerum in Deo. 132, & 133.
Perfectio simpliciter simplex. 138.
Perfectiones aliter de Deo, aliter de hominibus dicuntur, 140, 141, 142, 144, 147.
Perfectiones tribuuntur Deo supereminenter. 147.
Perfectiones creatæ quomodo Deo tribuantur. 118.
Perfectus Deus infinite. 290.
Personam Dei sustinet Angelus, vt Legatus Regis. 33, 34.
Philosophia firmatur fides & quomodo. 12.
nihil tam absurdum quod ab aliquo Philosophorum non sit dictum. 187.
7. metalla, 7. Planetis respondent. 61.
malum Pœnæ, & malum culpæ. 189.
mali Pœnæ author Deus in correctionem. 190, 191.
Pœnitentia Dei quid? 333.
Pœnitentiæ lux. 239.
Pœnitudo, & passiones aliæ quomodo Deo tribuantur. 243, 244.
Porcheti & Galatini castigatio. 37, 49, 52.
Gilbertus Porretanus docebat à diuinitate Deum distingui. 178.

condemnatus est in Synodo Remensi; & refutatus à S. Bernardo. 178.
Potentia non est Deus, sed actu semper. 179.
Potentia Dei est indeterminata. 297.
per Potentiam intelligitur impotentia quum dicitur Deus impossibile posse. 307, 309.
Præceptum est Deum cognoscere. 2.
Præceptum diuinum implendum quia Deus præcepit, non quia bonum. 2.
Præceptum est Deum cognoscere, sed ex rebus creatis. 3.
per Potentiam & operationem vbique præsens Deus. 254.
per cognitionem. 255.
per essentiam. 256.
Præstantia Mosis, & differentia prophetiæ eius, & aliorum. 10.
in Precibus non licet proferre vllum nomen nisi Dei, & ex traditione, aiunt Iudæi. 57.
Preces offerri Angelis quomodo vetitum à Laodicena Synodo. 64.
Preces soli Deo fundendæ secundum Iudæos. 71.
Preces nostras audiunt Angeli, & Sancti virtute diuina. 73.
Preces ad Sanctos & Angelos diriguntur ad impetrandum quod Deus per eos dare constituit, non ad mutandũ Dei decretũ. 74, 75.
differentia Precum quæ Deo, & Sanctis & Angelis offeruntur. 75.
Preces licere facere Angelis probatur ex Scriptura. 76.
& ratione. 73, 74 75.
Primus & vltimus Deus negatiue. 276, 277, 285.
Principia duo boni & mali ponebant Manichæi. 187.
refutantur. 188, 189.
quomodo longe & prope Deus dicatur. 320.
Prophetæ ab Angelis discebant. 11.
Prophetæ pœnarum metu homines ad Dei cultum dirigebant. 248.
Prophetiæ mediatores Angeli. 33.
error Aristotelis de Prouidentia Dei. 62.
Deus græce à prouidendo. 62.
Prouidentia Dei probatur ex oratione, & ex altari terreo. 63, 64.
error circa Dei Prouidentiam. 60.
Puer & senex Angelus princeps mundi. 282.
Pulchritudo designatur per lucem. 234.
Psalmorum author, & recitator Dauid, & præsertim centesimi noni. 44, & 45.
Psal. 109. de Messia. 45.

R. Rachel

R.

Rachel sepulta iuxta viam, qua transituri erant Israelitæ in captiuitatem, vt oraret pro illis. 80.
Ratione firmatur fides. 12.
Regina cœli. 61.
Regnum Dei lux, Olympus, cœlum empyreum. 225.
Regum gloria pendet à subditis, sed non Dei gloria. 150.
Relationes ad creaturas mutationem non inferunt Deo. 319.
Probatur ex comparatione numi, & arboris. 320, 321.
de Relatiuis & absolutis Dei nominibus quomodo ex tempore, quomodo non dicantur. 50.
de Relatiuis. 125.
Relatiua de Deo quomodo ab æterno dicantur. 126, 127.
Reliquias, & imagines Sanctorũ in Ecclesiis collocare, pium est. 89.
Remensis Synodus damnat Porretanum. 178.
Rex sæculorum Deus, quia ab extrinseco non pendet. 131.
Risus quomodo Deo tribuatur. 245.
Ritus Ethnicorum ad Dei cultum rite transferri possunt. 95. 103.

S.

SÆculorum rex Deus, quia ab extrinseco non pendet. 131.
Sacerdos superior Michael. 78.
Sacerdotes soli proferre solebant in Sanctuario nomen Dei Iehoua; & Sacerdos magnus in die ieiunij. 98.
Sadai, dicitur Angelus. 42.
Deus non saluat, sine causis præcedentibus. 200.
Samuelis defuncti imago sacrilege præsentata Sauli. 83.
ad Sanandos morbos vsus nominis Dei. 102.
ad Sanandos morbos vsus Euangelii. 104.
Sanctorum imagines & reliquias in Ecclesiis collocare, pium est. 89.
Sanctorum imagines apud Hebræos erant in templo. 91.
Sancti mortui rebus viuorum intersunt non naturaliter; sed virtute diuina. 73.
Sanctos oramus vt impetrent quod Deus decreuit dare per eos: non vt mutent Dei decretum. 74, 75.
lux Sanctuarij. 239.

Schem Hammeporasch. 29, 30.
Schimusch Tehilim. 59.
Scriptura loquitur more hominum. 210.
Sculptoris exemplo probatur in Deo negationes esse affirmationes. 155.
Senex & puer Angelus princeps mundi. 282.
Scientia Dei diuersa à Scientia hominum. 299.
Sensibus Deus non percipitur. 236.
Sensus gustus, & tactus Deo non tribuitur. 139.
Sephirot dicuntur Dei attributa ad prædicandam Dei vnitatem. 115.
Super sepulchra mortuorum expandere se solent Iudæi, & imponere capiti cinerem, vt pro ipsis orent. 80, 88, 89.
Super sepulchris mortuorum dormiebant Ethnici superstitiose ad euocandum spiritum eorum. 81, 82.
morem sepeliendi in Ecclesiis desumptum esse ab Ethnicis nobis obiiciunt falso Iudæi: quum ne in vrbibus quidem sepelire solerent. 82, 84.
Sepulchrum Archimedis. 85.
Sepelire in Ecclesiis diu apud Christianos vetitum exemplo Christi, qui extra vrbem passus, & sepultus est. 86, 87.
cur in Ecclesiis sepelire sit concessum. 87.
Sepeliri in patria sua optabile. 88.
ad conspectum Sepulchrorum suorum benedictio Iudæorum. 88.
Silentio Deus laudatur. 149.
Simonides quomodo laudat mulas. 109.
Simpliciter simplex perfectio. 158.
Simplicissimus est Deus. 160, 170, 177.
Simplicissimus Deus quia essentia; alia vero participatione sunt, id quod sunt. 177.
quia Deus natura est; alia institutione: quia essentialiter est; alia accidentaliter. 183, 184.
lux montis Thabor & Sinai. 226, 235.
lux solii gloriæ. 239.
sicut Sol vnus dicitur; sic Deus non dicitur vnus. 167.
Solis vnius diuersæ sunt operationes. 199.
Somnio dormientis comparatur consideratio Dei attributorum. 120.
à Subditis gloria regum pendet; non Dei. 290.
Secundum subiectorum diuersitatem diuersæ sunt operationes. 199.

Substantia non est summum genus commune Deo, & creaturæ 171.
à Substantia Dei operationes eius distinguunt Palamitæ. 176.
refutantur. 177.
corpus sumitur pro Substantia. 202.
Superbia, & subsannatio quomodo tribuantur Deo. 246, 247.
Supereminenter omnia de Deo dicuntur. 145, 148, 154.
Superstitio circa Angelorum cultum. 66.
Superstitio circa ignes festos damnata. 93.
Superstitiones & incantationes circa mortuos vetitæ. 83.
Superstitionis artes noxiæ vetitæ. 84.
è Superstitione Gentilium in Christianam religionem multa rite transferri possunt. 95, 105.
Symbolica Theologia. 215.

T.

TActus, & gustus Deo non tribuuntur. 159.
cur Templa extrui iubet Deus. 96.
lux Templi. 239.
in Templis non sepeliebantur Ethnici, vt neque in vrbibus. 84.
Tempore non definitur Deus. 276.
Temporis mutationem experiuntur omnia præter Deum. 281.
Tempus mensura initij, & finis. 285.
ante creationem mundi Deus in Tempore imaginario. 285.
quæ facit Deus in tempore dicitur ab æterno fecisse. 319.
de vsu Tephilim ad sanandos morbos. 102.
Terreum altare cur præcepit Deus. 63.
Terribilis laudibus Deus dicitur cur? 149.
Tertullianus docet Deum esse corpus; id est substantiam. nec ideo hæreticus est. Idem dicunt Iudæi. 203, 204.
lux montis Thabor, & Sinai. 226, 235
Theologia symbolica. 215.
ex Tonitru arguit Iob Deum esse vbique. 263.
Traditionis vsus. 57.
Translationis nominum ratio. 31.
Tu, de Deo, quid designet? 125.
Tubarum vsus apud Hebræos. 91.
Turpia quomodo Deo tribuantur. 243.
Tympana pulsare Christianos in funeribus superstitiose obiiciunt Iudæi. 81.

V.

in Vacuo sunt omnia præter Deum. 251.
Vadiani. 209.
quod Vbique est, non est corpus. 207.
Vbique est Deus. 252, & 257.
Vbique non esse Deum substantia dicit Eugubinus, & Vorstius. 257.
Vbique quomodo diabolus. 261.
cur velauit faciem suam Moses ad conspectum gloriæ Dei. 236.
de Veneratione nominis Dei. 99.
de Veneratione crucis, & imaginum. 100.
Ventris laxandi causa fiebant preces idolo Baalpehor. 70.
Verum audire non licet ex ore dæmonum, neque per incantationes. 84.
Verum & falsum in affirmatione & negatione consistit. 120.
per lucem vestimenti materia cælestis designatur. 235.
in Virga Mosis nomen Dei sculptum erat. 102.
de Visione Dei. 293, 294.
Visio Eliæ, 1. Reg. quid significet. 151.
Deus est Vita. 181.
non dicitur per Vitam Dei; sed Viuit Deus. 181.
quia de Vitæ parte, non de tota Vita deliberamus, peccatum fit. 195.
Vitia hominum quomodo Deo tribuantur. 243, &c.
causa erroris populi Israel in Vitulo aureo. 61.
Vltimus & primus dicitur Deus negatiue. 277.
de Vnitate Dei. 18, 20, 21.
Vnus est Deus. 160.
Vnitas in quo consistat. 160, 161, 162, 163.
Vnus est Deus existentiæ simplicitate. 164.
Vnus est Deus, quia parem non habet, & quia necessario existit. 165, 166, 167.
Vnus est Deus vniuersitatis nomine. 167.
Verum vnum quod in se nihil nisi se habet. In quo nullus est numerus. 168.
Vnum est incommunicabile. 168.
Vnus Deus quatenus Dominus. 165.
Vnus Deus quia sufficientissimus sibi. 173.
Vnus Deus quia sufficit sibi, & quia quæ sunt in ipso Deus sunt. 173.

Vnus Deus quia natura est id totum quod est; non institutione. 183.
in Vnum finem omnia tendunt. 189.
etiam mala. 197.
& hoc arguit Summam causam. 197.
ex vno agente particulari determinato non procedit nisi vnum. secus; de indeterminato. 196, 198, 302.
Voluntas Dei immutabilis. 318.
ex Voluntate oritur malum culpæ. 192, 193, 194.
Vorstius Deum accidentibus subiicit decreta Dei non esse dicit substantiam Dei. refutatur. 173.
Vorstius negat infinitatem Dei. 293.
& immutabilitatem. 318.
in Vrbe sua mori optabile. 88.

FINIS.

Extraict du Priuilege du Roy.

PAr grace & Priuilege du Roy, donné à Paris le 18. iour de Iuin 1646. il est permis au sieur DE VOISIN de faire imprimer par tel Imprimeur qu'il voudra choisir, vn Liure intitulé *Theologia Iudæorum, &c.* & ce en tel volume, & charactere que bon luy semblera, & autant de fois qu'il voudra, en vne ou plusieurs parties, durant le temps & espace de dix ans, à compter du iour qu'elles seront acheuées d'imprimer; auec defenses à tous Libraires & Imprimeurs de contrefaire lesdits Liures, ny d'en vendre de contrefaits, à peine de mil liures d'amende, & confiscation des exemplaires, & de tous despens, dommages & interets; ainsi qu'il est plus au long porté dans lesdites lettres.

Et ledit sieur DE VOISIN *a cedé & transporté le Priuilege cy dessus à* MATHVRIN & IEAN HENAVLT *pour le premier tome dudit Liure, qui est* De Deo, & proprietatibus eius.

Acheué d'imprimer pour la premiere fois, le 25. Nouembre 1646.

Les Exemplaires ont esté fournis.

HD WIDENER
HW MYXW +